

International Scientific-Practical Conference

**ECONOMIC GROWTH IN THE FACE OF
GLOBAL CHALLENGES.
CONSOLIDATION OF NATIONAL
ECONOMIES AND REDUCTION OF SOCIAL
INEQUALITIES**

XVIIIth Edition,
October 10-11, 2024

Conference proceedings

Volume IV

**SCIENTIFIC SESSION
MANAGING DEMOGRAPHIC PROCESSES:
INNOVATIVE APPROACHES**

Chisinau, 2024

E 15

UDC: 3(082)

*Approved by the Scientific Council of the National Institute for Economic Research,
minutes no. 5, October 31, 2024*

Scientific Coordinator:

Olga GAGAUZ, Habilitated Doctor, Associate Professor, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova

Contributing Editors:

Mariana BUCIUCEANU-VRABIE, PhD, Associate Professor, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova

Ecaterina GRIGORAȘ, PhD, Scientific Researcher Coordinator, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova

Svetlana ZAHAROV, PhD, Scientific Researcher Coordinator, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova

Proofreading (Romanian):

Tamara ZASMENCO, editorial service, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova

Index and bibliographic editing:

Angelina CATANA, **Nionila DALNIȚCHII**, **Elena MIGUNOVA**, **Silvia GORCEAG**, **Olga CHIRILOV**, Republican Technical-Scientific Library, NIER, AESM

Computerized layout design:

Alexandru SANDULESCU, editorial service, NIER, AESM

Volume IV includes papers presented within the Session "Managing demographic processes: innovative approaches" and was held within the research program "*The demographic transition in the Republic of Moldova: particularities, socioeconomic implications and demographic resilience straightening (TDRM, 2024-2027)*".

The authors are responsible for the content and correctness of the articles.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

"Economic growth in the face of global challenges. Consolidation of national economies and reduction of social inequalities", international scientific-practical conference (18 ; 2024 ; Chișinău). International Scientific-Practical Conference "Economic growth in the face of global challenges. Consolidation of national economies and reduction of social inequalities", 18th Edition, October 10-11, 2024, [Chișinău] : Conference proceedings / scientific coordinator: Olga Gagauz. – Chișinău : [S. n.], 2024 (INCE al ASEM) – . – ISBN 978-9975-167-77-2.

Vol. 4 : Scientific session managing demographic processes: innovative approaches. – 2024. – 277 p. : tab., fig. color. – Antetit.: Academy of Economic Studies of Moldova, National Institute for Economic Research, Centrul Cercetări Demografice. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 10 ex. – ISBN 978-9975-167-84-0. – ISBN 978-9975-167-85-7 (PDF).

3(082)

E 15

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024>

©Academy of Economic Studies of Moldova, National Institute for Economic Research, 2024,

© Centre for Demographic Research, 2024

SCIENTIFIC COMMITTEE

President:

STRATAN Alexandru, Habilitated Doctor, University Professor, Correspondent Member of ASM, Rector of the AESM, Moldova

Vice President:

GAGAUZ Olga, Habilitated Doctor, Associate Professor, Director of the NIER, AESM, Moldova

BELOSTECINIC Grigore, Habilitated Doctor, Titular Member of ASM, Academy of Economic Studies of Moldova

CHIVU Luminița, PhD, professor, General Director of NIER, Romanian Academy

ALBU Lucian-Liviu, Academician, General Director, Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy

GURSKII Vasilii, Habilitated Doctor, director, Institute of Economics, National Academy of Sciences of Belarus

MOAGĂR POLADIAN Simona, Habilitated Doctor, Director, Institute for World Economy, Romanian Academy

DRAGOMIR Vili, PhD, Director, Institute of Research for Agricultural Economics and Rural Development, Romania

CASIAN Angela, PhD, Associate Professor, First Vice-rector of the Academy of Economic Studies of Moldova

COCIUG Victoria, PhD, Associate Professor, Vice Rector of the Academy of Economic Studies of Moldova

VASILE Valentina, PhD, Director, Institute of National Economy, Romanian Academy

HERZFELD Thomas, PhD, Professor, Director, Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies, Germany;

TESELEANU George, PhD, Professor, Titular Member, Technical Sciences Academy of Romania

MIGLIACCIO Guido, PhD, Associate Professor, University of Sannio, Italy

NEMAN Muradli, PhD, Vice-Rector, State University of Economics, Azerbaijan

NIKOLOV Dimitre, PhD, Professor, Director, Institute of Agricultural Economics, Bulgaria

ȘAVGA Larisa, Habilitated Doctor, University Professor, Rector of TCUM, Moldova

DINGA Emil, PhD, Professor, "Victor Slăvescu" Centre for Financial and Monetary Research, Romania

VARESE Erica, PhD, Associate Professor, University of Turin, Italy

ALEXANDRI Cecilia, PhD, Director, Institute of Agricultural Economics, Romanian Academy

POLCYN Jan, Habilitated Doctor, Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences in Pila, Poland

SUBIĆ Jonel, PhD, Director, Institute of Agricultural Economics, Serbia

GOJAYEVA Elmira, PhD, Associate Professor, State University of Economics, Azerbaijan

ILIAȘ Nicolae, PhD, Professor, University of Petrosani, Romania

KURILO Irina, Habilitated Doctor, M.V. Ptukha Institute for Demography and Social Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

TIMUȘ Angela, PhD, Associate Professor, Scientific Secretary, NIER, ASEM, Moldova

RODINO Steliana, PhD, Scientific Director, Institute of Research for Agricultural Economics and Rural Development, Romania

VASA Laszlo, PhD, Professor, Szent István University, Hungary

PERCIUN Rodica, Habilitated Doctor, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

MANOLE Alexandru Lucian, PhD, professor, Rector, „ARTIFEX” University of Bucharest, Romania

LAKOV Plamen Marinov, PhD, Professor, Dean, University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria

MIHAI Costică, PhD, Professor, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania

CLICHICI Dorina, PhD, Associate Professor, Institute for World Economy, Romanian Academy

BLYZNIUK Viktoria, Habilitated Doctor, Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine

KOMOROWSKI Piotr, PhD, Associate Professor, Cardinal Stefan Wyszyński University of Warsaw, Poland

URSU Ana, PhD, Institute of Research for Agricultural Economics and Rural Development, Romania

CZYŻEWSKI Bazyli, PhD, prof., Poznań University of Economics and Business, Department of Macroeconomics and Agricultural Economics, Poland

GAVRILESCU Camelia, PhD, Senior researcher, Institute of Agricultural Economics, Romanian Academy

AVRAM Alina-Cerasela, PhD, Senior Researcher, Institute for World Economy, Romanian Academy

CIOBANU Ghenadie, PhD, Associate professor, National Scientific Research Institute for Labour and Social Protection, Romania

BAJURA Tudor, Habilitated Doctor, Professor, NIER, AESM, Moldova

COBZARI Ludmila, Habilitated Doctor, University Professor, Dean AESM, Moldova

BUCIUCEANU-VRABIE Mariana, PhD, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

HĂMURARU Maria, PhD, Associate Professor, Dean MSU, Moldova

ULIAN Galina, Habilitated Doctor, University Professor, MSU, Moldova

VINOGRADOVA Natalia, PhD, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

COLESNICOVA Tatiana, PhD, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

IORDACHI Victoria, PhD, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

NOVAC Alexandra, PhD, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

TIMOFEI Olga, PhD, Associate Professor, NIER, AESM, Moldova

ORGANIZING COMMITTEE

President:

GAGAUZ Olga, Habilitated Doctor, Associate Professor, Director of the NIER, AESM, Moldova

Vice President:

PERCIUN Rodica, Habilitated Doctor, Associate Professor, NIER, AESM

BUCIUCEANU-VRABIE Mariana, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

COLESNICOVA Tatiana, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

VINOGRADOVA Natalia, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

IORDACHI Victoria, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

NOVAC Alexandra, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

TIMOFEI Olga, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

IANIOLGO Alina, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

CLICHICI Dorina, PhD, Associate Professor, Institute for World Economy, Romanian Academy

AVRAM Alina-Cerasela, PhD, Senior Researcher, Institute for World Economy, Romanian Academy

VOICILA Daniela, PhD, Institute of Research for Agricultural Economics and Rural Development, Romania

GUTIUM Tatiana, PhD, Associate Professor, NIER, AESM

UNGUR Cristina, PhD, NIER, AESM

GRIBINCEA Corina, PhD, NIER, AESM

POPA Viorica, PhD, NIER, AESM

IAȚIȘIN Tatiana, PhD, NIER, AESM

LUCAȘENCO Eugenia, scientific researcher, NIER, AESM

GRIGORAȘ Ecaterina, PhD, NIER, AESM

ZAHAROV Svetlana, PhD, NIER, AESM

HEGHEA Ecaterina, PhD, NIER, AESM

STAVER Liliana, Head of Science Department, AESM,

CIOBANU Mihail, PhD student, scientific researcher, NIER, AESM

BORDIAN Elena, director of Republican Technical-Scientific Library, NIER, AESM

CEBAN Alexandru, scientific researcher, NIER, AESM

POPA Nicolae, scientific researcher, NIER, AESM

MAIER Lidia, scientific researcher, NIER, AESM

ZASMENCO Tamara, editorial service, NIER, AESM

GORCEAG Silvia, Republican Technical-Scientific Library, NIER, AESM

MIGUNOVA Elena, Republican Technical-Scientific Library, NIER, AESM

SANDULESCU Alexandru, NIER, AESM

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD	9
Olga GAGAUZ THE POPULATION OF MOLDOVA IN 2040: ECONOMIC AND SOCIAL IMPLICATIONS OF DEPOPULATION AND DEMOGRAPHIC AGEING	10
Olga PENINA REGIONAL DIFFERENCES AND THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON MORTALITY TRENDS IN MOLDOVA IN 2014-2023	19
Mariana BUCIUCEANU-VRABIE FRAGILITY OF THE SUPPORT SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE AGEING SOCIETY	26
Marilena PALLADINO, Marion SANTORELLI, Domenico CATULLO, Daniele CATULLO ENHANCING ACTIVE AGEING THROUGH LANGUAGE LEARNING AND DIGITALISATION IN THE LONGEVITY SOCIETY	35
Iryna KURYLO, Svitlana AKSYONOVA, Borys KRIMER CHILD AND FAMILY SUPPORT POLICY IN UKRAINE: IMPLEMENTATION AND CHALLENGES DURING THE WAR	49
Lyudmyla SLYUSAR CHANGES IN THE MARITAL BEHAVIOR OF THE POPULATION IN UKRAINE DURING THE WAR	59
Nasim Ahamed MONDAL FERTILITY INTENTIONS AND PERCEIVED HEALTH STATUS AMONG POLISH MIGRANTS AND NON-MIGRANTS: A COMPARATIVE STUDY	67
Ecaterina GRIGORAŞ ANALYSIS OF FERTILITY TRENDS IN MOLDOVA OVER THE PAST THIRTY YEARS	73
Mariana BĂLAN, Carmen UZLĂU IMPACT OF LABOUR MOBILITY ON THE DEMOGRAPHIC PHENOMENON EVOLUTION IN THE 21ST CENTURY: THE CASE OF ROMANIA	83
Elena ŞOLDAN DEMOGRAPHIC WINDOW OF OPPORTUNITY, FIRST AND SECOND DEMOGRAPHIC DIVIDENDS: EVIDENCE FROM THE WORLD	93
Maxim SLAV LATENT PATTERNS OF TRANSITION TO ADULTHOOD IN MOLDOVA GENDER-TO-GENDER, GENERATION-TO-GENERATION	102

Галина САВЕЛЪЕВА, Светлана ЗАХАРОВ АНАЛИЗ НАПРЯЖЁННОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА	114
Vicențiu-Robert GABOR, Ciprian IFTIMOAEI, Ionuț-Cristian BACIU COORDONATE STATISTICE PRIVIND ÎMBĂTRÂNIREA POPULAȚIEI ROMÂNIEI	132
Daniela ANTONESCU, Ioana Cristina FLORESCU INEGALITĂȚILE TERITORIALE ÎN TIMPUL CRIZELOR MULTIPLE. CAZUL ROMÂNIEI	141
Daniela ANTONESCU, Ioana Cristina FLORESCU MODELE TERITORIALE ÎN TIMPUL CRIZELOR MULTIPLE. ANALIZE EMPIRICE PRIVIND REGIUNILE NUTS-2 ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ	155
Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI EXPERIENȚELE ȘI PROVOCĂRILE CUPLURILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA CARE SE CONFRUNTĂ CU PROBLEMA INFERTILITĂȚII DIN PERSPECTIVA ACCESĂRII TRATAMENTELOR DE REPRODUCERE MEDICALĂ ASISTATĂ	166
Valeriu SAINSUS RELAȚIILE FAMILIALE INTERGENERAȚIONALE ÎN PERIOADA DE ÎNGRIJIRE A COPIILOR ȘI GRIJĂ A PĂRINȚILOR VÂRSTNICI ÎN REPUBLICA MOLDOVA	178
Diana CHEIANU-ANDREI COPII VULNERABILI ÎN MEDIUL DIGITAL: CAZUL REPUBLICII MOLDOVA	194
Mariana CRÎȘMARU EXPLORAREA INTENȚIILOR DE MIGRAȚIE ALE STUDENȚILOR DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PROFESIONAL ȘI SUPERIOR: O ANALIZĂ COMPARATIVĂ	207
Ecaterina DELEU ACCESUL MIGRANȚILOR MOLDOVENI LA PENSII DUPĂ EXPERIENȚELE DE MUNCĂ DIN ITALIA: SPECIFIC ȘI TENDINȚE	217
Olga POALELUNGI IMIGRAREA PENTRU REÎNTREGIREA FAMILIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA: EVALUARE ȘI PROVOCĂRI ALE POLITICILOR DE INTEGRARE	228
Tatiana TABAC MODELE ȘI PRACTICI INTERNAȚIONALE APLICATE ÎN MANAGEMENTUL MIGRAȚIEI	244

Irina PAHOMII DINAMICA MORTALITĂȚII PREMATURE DIN PERSPECTIVA ABORDĂRILOR ȘI INDICATORILOR STATISTICI DIFERIȚI	254
Vitalie ȘTÎRBA CONTRIBUȚIA PRINCIPALELOR CAUZE DE DECES ÎN SCHIMBAREA SPERANȚEI DE VIAȚĂ ÎN MOLDOVA	262
Valentina COTELNIC, Olga POALELUNGI INTEGRAREA SOCIOECONOMICĂ A REFUGIAȚILOR UCRAINENI ÎN REPUBLICA MOLDOVA	269

FOREWORD

Demographic processes shaping modern societies are becoming increasingly complex, driven by various factors such as migration, population aging, changes in birth rates, and mortality dynamics. These processes pose significant challenges to policymakers, researchers, and social planners, especially in the context of global instability and economic changes. The issues of low birth rates, high mortality, and intensified migration flows raise serious concerns about sustainable development, economic growth, and social cohesion.

The volume "Managing Demographic Processes: Innovative Approaches" brings together cutting-edge research and forward-thinking strategies aimed at addressing these pressing issues. The contributions within explore novel solutions to the multifaceted demographic challenges facing countries, regions, and communities. By adopting innovative methods, the authors provide critical insights into managing population dynamics, whether through technological advancements, policy interventions, or interdisciplinary approaches.

As demographic trends continue to evolve, the need for creative and adaptable responses has never been greater. This volume highlights the importance of collaboration between academia and government sectors to develop strategies that not only respond to current trends but also anticipate future shifts in population patterns.

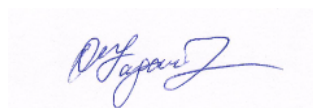
We would like to express our deep gratitude to all the authors and participants for their significant contributions, which greatly enriched the discussions and facilitated scientific exchange on demographic issues. Your research, perspectives, and active involvement were key to the success of the session "Managing Demographic Processes: Innovative Approaches". We are confident that the knowledge shared will have a lasting impact, supporting ongoing efforts to address demographic challenges and shape future research and policy developments.

We hope that this collection will inspire new dialogues, inform policy decisions, and stimulate further research into the innovative management of demographic processes, ultimately contributing to the well-being and prosperity of each country.

Olga GAGAUZ,

Habilitated doctor, Associate Professor

Director of the National Institute for Economic Research

Olga GAGAUZ,

Habilitated doctor in sociology,

Associate Professor,

Director of the NIER

THE POPULATION OF MOLDOVA IN 2040: ECONOMIC AND SOCIAL IMPLICATIONS OF DEPOPULATION AND DEMOGRAPHIC AGEING¹

**Olga GAGAUZ, Habilitated Doctor, Associate Professor,
National Institute for Economic Research,
Academy of Economic Studies of Moldova**

E-mail: gagauz.olga@ase.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1175-1008>,

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.01>

***Abstract.** The article presents the results of the demographic projection for Moldova from 2023 to 2040, highlighting critical trends in fertility, life expectancy, and migration. The projection outlines three potential scenarios—high, medium, and low—each offering different outcomes based on varying levels of improvement in healthcare, social policies, and migration patterns. Across all scenarios, the country is expected to experience a significant population decline due to low fertility rates, negative natural increase, and sustained emigration, particularly among the younger, working-age population. The article emphasizes the accelerating demographic aging process, which will place increasing pressure on the shrinking workforce to support a growing elderly population. The scenarios also explore the potential for mitigating these challenges through improved health services, increased fertility rates, and reduced emigration. However, even in the most optimistic scenario, the demographic decline remains a pressing issue. The results underscore the need for comprehensive, forward-thinking policies aimed at addressing the root causes of demographic decline. Proactive measures in healthcare, family support, and economic development are crucial to reducing the impact of these demographic trends and ensuring sustainable growth for Moldova's future.*

Keyword: *demographic projection, depopulation, ageing, policies, Moldova.*

JEL: *J10, J11, J18*

UDC: *314.1(478)*

Introduction. Demographic projection is an important tool in policy development, as it provides valuable insights into future population trends and their potential impacts on various sectors of society. By anticipating changes in population size, age structure, and distribution, policymakers can better plan for future needs in areas such as healthcare (Islam, Mitra, 2024), education (Dias, 2014), housing, and labor markets. The importance of accurate population forecasts for the effective management of demographic changes and long-term policy planning is emphasized (Buettner, 2022). Presenting projection results to decision-makers in a clear and easily understandable format, and offering scenarios that demonstrate the impact of

¹ The report was presented during the plenary session.

certain policy measures on demographic changes, as well as on economic and social domains, is the aim of the researchers (Johnstone, 2016).

Demographic projections allow for more informed decisions regarding infrastructure development and resource allocation, ensuring that public services are adequately prepared to meet the needs of evolving populations. They also enable the identification of potential risks associated with migration patterns, both in terms of immigration and emigration, allowing for more proactive policy responses to these dynamics. In short, well-founded demographic projections are crucial for long-term strategic planning, guiding policymakers in creating sustainable solutions to meet the challenges of changing population trends.

Moldova, like other Eastern European countries, faces serious demographic challenges that are attracting increasing attention from policymakers and require the development of special policy measures to mitigate the negative effects of depopulation and population ageing. High levels of emigration of well-educated young people significantly complicate the consequences of the demographic transition from high to low levels of fertility and mortality. The researchers note that comprehensive population projections are critical for national planning efforts, especially in countries with major demographic shifts in motion (K.C., & Gailey, 2023). In this context, new approaches to developing demographic forecasts have emerged, incorporating an educational component alongside age and gender. This has made it possible to assess the impact of increased education levels, and consequently the quality of the labor force, on mitigating the effects of population aging (Lutz et al., 2019; K.C., & Gailey, 2023).

In Moldova, efforts are ongoing to improve demographic projection methods. Typically, the national demographic projection is updated every two years (Gagauz et al., 2021). This article analyzes the results of the 2024 demographic projection series, projected through 2040.

Projection`s methodology. The demographic projections for Moldova in 2040 outline three potential scenarios, each based on different assumptions about fertility rates, life expectancy, and migration patterns (*Table 1*). In all scenarios, life expectancy is projected to increase for both males and females, reflecting improvements in health and longevity. The total fertility rate shows varied outcomes across the scenarios, with some projecting slight declines (low scenario) while others anticipate moderate increases (medium and high scenarios). Migration remains a challenge, but each scenario suggests a gradual reduction in the rate of negative migration, indicating potential improvements in retaining or attracting the population.

Table 1. Demographic projections scenarios

Indicators	Life expectancy, female, years	Life expectancy, male, years	TFR, births per woman at reproductive age	Net migration, % in total population
Base, 2023	76.04	67.50	1.62	-1.01
Projection 2040				
Scenario 3 (Low)	79.24	70.72	1.60 ¹	-0.69
Scenario 2 (Medium)	80.02	73.90	1.74	-0.31
Scenario 1 (High)	81.13	74.86	1.93	-0.10

Compared with the previous forecast (Gagauz et al., 2021), the scenarios for reducing mortality and increasing life expectancy have been significantly improved. This is due to the improvement of the technical equipment of medical facilities and the improvement of the quality of emergency medical care, which has contributed to the significant increase in life expectancy in recent years. Also, we improved the migration scenario, based on the fact that the growth of investments and the improvement of the economic situation can contribute to the reduction of population outflow in the next years. In the low scenario net migration will reduce by 30%, in medium by 70% and in the high by 90%. Also, when forecasting migration, it is assumed that it will be significantly reduced at young ages. Thus, the low scenario, which is considered the most likely, assumes a significant improvement in life expectancy alongside a reduction in migration. The anticipated decline in the TFR in this scenario is also seen as the most probable, given the ongoing transition from a traditional fertility model to a modern one, where individuals increasingly postpone having children until later in life (Grigoraş & Gagauz, 2022).

Main results. The demographic projection indicates that the Republic of Moldova is set to experience a period of rapid depopulation over the next two decades (*Table 2*). This trend is consistent with previous projections developed by the Centre for Demographic Research, which identified the same challenges, thereby validating the methodological approach used in forecasting demographic trends, particularly in scenarios concerning fertility, mortality, and migration dynamics (Gagauz et al., 2021).

According to Scenario 1 (low), which presents the highest degree of probability, the population number will decrease from 2423.3 thousand in 2023 to 1835.9 thousand in 2040, or by approximately 24%. The high level of demographic decline is caused by high emigration rates, relatively low fertility, and high mortality.

¹ When forecasting the birth rate, we based our assumptions on the idea that the decline of the indicator to 1.62 in 2023 is opportunistic, reflecting the population's reaction to the conflict in neighboring Ukraine. Consequently, for 2024, we projected the TFR at 1.7 across all scenarios, with any further growth or decline occurring de facto from this baseline TFR of 1.7.

According to Scenario 2 (medium), by 2040, the population will decrease to 1955.6 thousand people, a reduction of 19.3%. This scenario assumes a slight improvement in emigration rates and modest improvements in fertility and mortality rates compared to Scenario 1. Scenario 3 (high) is the most optimistic and suggests the smallest population decline. By 2040, the population is expected to decrease to 2101.7 thousand, a reduction of only 13.3%. In this scenario, a substantial reduction in emigration, a significant increase in fertility, and a rise in life expectancy are assumed.

Table 2. The demographic projection results

	Total population, thousand	Change, thousand		
		Total	due to a natural decrease	due to emigration
Base (2023)	2492.3			
Scenario 1 (High), 2040	2103.6	-327.7	-164.9	-162.8
Scenario 2 (Medium), 2040	1962.2	-469.1	-258	-211.1
Scenario 3 (Low), 2040	1835.2	-596.1	-327.7	-268.4

The age-sex pyramids (Figure 1 and Figure 2) vividly demonstrate the deepening of the demographic aging process. In the coming decades, many generations born in the 1960s will reach old age, significantly increasing the proportion of older individuals within the population. The share of people aged 65 and over is projected to increase from 17.4% of the total population in 2023 to 26.3% by 2040 (in the low scenario). The differences in the proportion of older people between various scenarios are minimal. Old age will reach the living generations, who are at present 50 and over, a group that has not experienced significant emigration. Moreover, there is a trend of return migration among individuals aged 50 and older, which will contribute to the rising number and proportion of older people in the coming years. Ageing of the older population is an important trend. Percentage of the “oldest old” (80+) in older population (65+) will double. In absolute numbers, the increase is from 59.8 thousand in 2023 to 130.8-154.1 thousand in 2040, depending on the scenario.

The smallest generations will be those in their 30s and 40s, representing today's young people who are actively involved in international migration, either for education or in search of a job. This trend of youth migration has significant implications for the demographic structure of the population. The loss of young, educated, and skilled individuals to other countries lead to a brain drain, negatively impacting the country's economic growth and innovation potential. Additionally, the departure of these young people leads to a reduced number of births, further accelerating the aging process of the population.

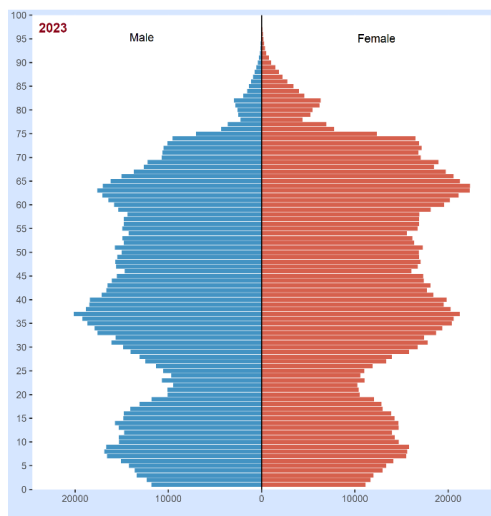

Figure 1. Age-sex pyramids, 2023

Figure 2. Age-sex pyramids, 2040 (low scenario)

Meanwhile, the largest generations of the population, those born in the 1980s, will still be of working age. This demographic group will play a crucial role in sustaining the economy, as they will form the backbone of the labor force. The share of the working-age population, aged between 20 and 64 years, will indeed decline, but it is expected to remain above 55% of the total population in the coming years. This means that, although the demographic structure is shifting towards an older population, there will still be a substantial portion of individuals within the working-age bracket. Their economic productivity and contribution will be vital in supporting the aging population.

The projected reduction in migration among younger age groups, as assumed in our development scenarios, could help stabilize the number of births. In the low scenario, the number of newborns may fall to 15.0 thousand. Conversely, in the high scenario, after an initial decline, births could increase to 22.7 thousand—though still lower than in 2023. However, over the long term, this could lead to improvements in the population age structure and lay the foundation for mitigating further demographic decline.

The 2023 base values for life expectancy, fertility rate, and net migration highlight significant demographic challenges, including an aging population, a shrinking workforce, and high emigration rates. Addressing these issues requires comprehensive and forward-thinking policies aimed at enhancing healthcare, supporting families, attracting and retaining talent, and ensuring the sustainability of social and economic systems. By proactively addressing these demographic trends, the country can diminish demographic decline (middle and high scenario) and create opportunities for an aging society.

Economic and social implications of demographic decline and demographic ageing. As the population decreases, several intertwined economic and social issues emerge, further complicated by the aging demographic. Firstly, the

reduction in population leads to an increase in the per-head cost of providing services. With fewer people to distribute the costs, each individual's share of funding for public services like healthcare, education, and infrastructure grows, which can strain both government budgets and individual finances. Simultaneously, tax revenues decline due to a smaller workforce contributing less in income and consumption taxes. This decrease in revenue occurs just as the demand for certain public services increases, particularly those related to health and elder care, putting additional pressure on government finances.

A contraction of the labor market can significantly hinder economic growth. With fewer working-age individuals, the workforce shrinks, reducing the economy's potential output. This reduction in the labor force also leads to a shrinking base of contributors to pension systems, which makes it challenging to sustain financial support for the aging population. Moreover, the emigration of young, educated, and skilled workers intensifies the "brain drain" phenomenon, further limiting Moldova's capacity for innovation and development. The situation is exacerbated as the demographic shift towards an older population increases, intensifying the burden on pension systems.

Demographic aging amplifies pressure on social services and healthcare systems as well. Older populations typically require more medical care, and an increase in the proportion of elderly people can overwhelm health services, leading to longer wait times, reduced access to care, and potentially lower quality of care. Additionally, this demographic trend challenges healthcare systems to adapt, requiring more resources, a larger workforce, and innovations in geriatric care to meet the complex health needs of aging populations. The growing dependency ratio further exacerbates these pressures, as fewer working-age individuals are available to support an expanding elderly population, heightening the fiscal demands on healthcare and pension systems. The increasing demand for pensions and healthcare services is projected to result in substantial fiscal imbalances (Prohnițchi, 2024). A more comprehensive approach to healthcare and long-term care is also critical in managing the needs of an ageing population.

The depopulation of rural localities, a phenomenon currently being observed, increases the vulnerability of the remaining residents. These areas often see a reduction in access to essential services such as healthcare, education, and public transportation, which can compound isolation and economic decline. The depopulation can also lead to underutilized infrastructure, wasted resources, and increased per capita costs of maintaining necessary services, further exacerbating the challenges faced by these communities.

Additionally, demographic ageing will affect intergenerational relations, placing greater caregiving responsibilities on a smaller number of individuals, which may lead to increased social inequality and family stress. Addressing these challenges requires coordinated policy interventions aimed at improving healthcare, promoting active ageing, and creating economic opportunities that can help retain young talent and support a more sustainable demographic structure.

These interconnected factors illustrate the complex challenges that arise from demographic decline and ageing. And in this context **adapting to a shrinking and ageing population must become the primary economic and social strategy.**

To effectively address the demographic challenges facing Moldova, a combination of economic and social measures is necessary. Key strategies include promoting full employment by creating more jobs and extending the working lives of individuals. Additionally, improving the integration of young people into education and the labor market is vital for reducing emigration rates and retaining talent within the country. According to the projection results, a decrease in youth migration will help create the conditions necessary for stabilizing the demographic situation and potentially increasing the birth rate. By retaining more young people within the country, the likelihood of family formation and higher fertility rates improves, contributing to a more balanced population structure over time.

Supporting family formation and incentivizing childbearing among younger generations are critical strategies for narrowing the gap between current fertility rates and the reproductive intentions. By offering comprehensive policies that address economic, social, and housing challenges faced by young families, governments can create a favorable environment for childbirth. This may include providing financial incentives, improving access to affordable childcare, ensuring job security, and offering parental leave benefits. Additionally, fostering work-life balance and creating supportive community networks can play a key role in encouraging young couples to have children. These efforts contribute not only to increasing fertility rates but also to promoting long-term population stability and mitigating the effects of demographic ageing, ensuring a sustainable future workforce and economic growth.

Equally important is improving the health of today's younger generations, which will not only enable them to contribute more effectively to the economy and society but also help reduce future healthcare costs. By combining these measures, Moldova can develop a well-rounded response to the demographic changes it is experiencing, ensuring sustainable economic and social development in the long term.

Depopulation and population ageing are challenges faced not only by Moldova but by many other Eastern European countries as well. Learning from successful approaches in these regions can help accelerate the development and implementation of effective policies aimed at mitigating the negative impacts of demographic changes. As an example of intelligent depopulation management, Estonia's "Smart Depopulation" Program offers an innovative approach to addressing demographic challenges, focusing on adapting and optimizing infrastructure and services in response to population decline. Faced with similar depopulation challenges, Moldova can learn from Estonia's experience and adapt similar solutions to its specific context. Estonia has effectively implemented inter-communal cooperation solutions for resource sharing and joint provision of public services. As this example shows, collaboration can play a pivotal role in shaping sustainable solutions to the complex issues of declining populations and ageing societies. Moldova can learn from this model and encourage collaboration between administrative-territorial units (ATUs) to manage common infrastructure, such as roads, sewer systems, and service

centres. Resource sharing among localities can reduce costs and increase efficiency in regions with significant demographic decline.

Note. The article was developed within the framework of the research programme “The demographic transition in the Republic of Moldova: particularities, socioeconomic implications and demographic resilience straightening (TDRM, 2024-2027)”

REFERENCES

- Buettner, T. (2022). Population Projections and Population Policies. In: J. F. May, J. A. Goldstone (Eds.), *International Handbook of Population Policies, 11*, 467-484. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-02040-7_21
- Dias, R., Mendes, M. F., Magalhães, M. G., & Infante, P. (2014). Population projections: a tool for a (re)definition of the Portuguese higher education system. In: *Proceedings of the Sixth Eurostat /UNECE Work Session in Demographic Projections* (pp. 93-108). Rome, Italy.
- Gagauz, O., Buciuceanu-Vrabie, M., Pahomii, I., Şîrba, V., Tabac, T., & Grigoraş, E. (2021). *Populația Republicii Moldova la 30 de ani de independență: provocări principale și politici necesare*. Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău: INCE. <https://doi.org/10.36004/nier.ccd.2021.978-9975-89-248-3>
- Gagauz, O., Tabac, T., & Pahomii, I. (2023). Depopulation in Moldova: the main challenge in the context of extremely high emigration. *Vienna Yearbook of Population Research, 21*, 419-443. <https://doi.org/10.1553/p-ke2z-76zz>
- Grigoraş, E., & Gagauz, O. (2022). Fertility transition from traditional to modern model in Moldova: exploration in base on the generation and gender survey. *Economy and Sociology, 1*, 100-114. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2022.1-09>
- Islam, M. M., & Mitra, A. K. (2024). Population Projection. In: A. K. Mitra (Ed.), *Statistical Approaches for Epidemiology*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-41784-9_13
- Johnstone, K. (2016). Communicating Population Projections to Stakeholders: A Case Study from New South Wales. In: T. Wilson, E. Charles-Edwards, M. Bell (Eds.), *Demography for Planning and Policy: Australian Case Studies. Applied Demography Series* (Vol. 7). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-22135-9_5
- Lutz, W. (Ed.), Amran, G., Belanger, A., Conte, A., Gailey, N., Ghio, D., Grapsa, E., Jensen, K., Loichinger, E., Marois, G., Muttarak, R., Potančoková, M., Sabourin, P., & Stonawski, M. (2019). *Demographic Scenarios for the EU: Migration, population and education*. Publications Office of the European Union. Luxembourg. <https://doi.org/10.2760/590301>
- Lutz, W., & Gailey, N. (2020). *Depopulation as a Policy Challenge in the Context of Global Demographic Trends*. UNFPA. Serbia. <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/16811/1/depopulation20as20a20policy20challenge.pdf>

- Lutz, W., Goujon, A., Samir, K. C., Stonawski, M., & Stilianakis, N. (Eds.). (2018). *Demographic and human capital scenarios for the 21st century: 2018 assessment for 201 countries*. European Union. <https://doi.org/10.2760/41776>
- Muttarak, R. (2021). Demographic perspectives in research on global environmental change. *Population Studies*, 75(1), 77-104. <https://doi.org/10.1080/00324728.2021.1988684>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2022). *Shrinking Smartly in Estonia: Preparing Regions for Demographic Change*. OECD Rural Studies. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/77cfe25e-en>
- Prohnițchi, V. (2024). Long-term fiscal implications of aging: the case of Moldova. *Economy and Sociology*, 1, 79-89. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2024.1-08>
- Samir, K. C. & Gailey, N. (2023). *Human capital futures in Eastern Europe and the Caucasus amid aging, depopulation, and high skilled emigration*. Working Paper 003. IIASA. Laxenburg, Austria.

REGIONAL DIFFERENCES AND THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON MORTALITY TRENDS IN MOLDOVA IN 2014-2023

**Olga PENINA, Habilitated doctor in medicine,
Nicolae Testemitanu State University of Medicine and Pharmacy, Moldova,**

E-mail: olga.penina@usmf.md.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3884-2751>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.02>

Abstract. *Previous studies have demonstrated a statistically significant difference in mortality between the capital, Chisinau, and the leading northern region, compared to the lagging central and southern regions in Moldova. Aim of the study: To examine the evolution of overall and cause-specific mortality by sex and major geographical regions in Moldova from 2014 to 2023, with particular emphasis on the COVID-19 pandemic period. Material and methods: Life tables with 95% confidence intervals were computed by sex and geographical region. Changes in life expectancy were decomposed by cause of death. The analysis was based on a depersonalised database of individual death records and the usual resident population for 2014-2023. Results: Between 2014 and 2023, life expectancy at birth for both sexes increased by 2.4 years, with equal or greater gains observed in the lagging central (2.3 years) and southern (3.2 years) regions compared to the leading northern region (1.6 years) and the capital (2.3 years). The impact of the COVID-19 pandemic on life expectancy losses between 2019 and 2021 was most severe in the capital (3.8 years) and northern region (2.7 years), while the lagging regions were much less affected. Post-crisis recovery was more evident in the hardest-hit leading regions, though notable improvements were also observed in other regions. Conclusions: Overall improvements in life expectancy in Moldova after 2014 were significantly disrupted by the COVID-19 pandemic, particularly in the best-performing regions. Conversely, the lesser impact of the pandemic on the worst-performing regions contributed to more pronounced overall life expectancy gains in those areas.*

Keywords: mortality, regional differences, COVID-19, Moldova

JEL: I14, J19

UDC: 314.14(478)

Introduction. Regional disparities in mortality within countries or regions are well-documented in the literature. For example, in France, a distinct mortality gradient exists between the south and north (Barbieri, 2013). In Italy, infant mortality tends to increase from north to south, whereas adult mortality decreases (Caselli & Vallin, 2002). In Germany, mortality rates rise from south to north and from west to east (Kibebe et al., 2015). In Ukraine, the southeastern regions display the lowest life expectancy at birth (Levchuk & Luschik, 2019).

Previous studies on regional mortality disparities in the Republic of Moldova (hereafter referred to as Moldova) have revealed a mortality gradient between the capital, Chisinau, and the northern region, in contrast to the central and southern regions (Gagauz et al., 2021). This differentiation was more pronounced among females than males. Furthermore, over time, the northern population, particularly men, gradually lost this advantage (Penina, 2022). The lack of reliable annual population data previously limited the analysis of the geographical mortality profile in Moldova to census data and surrounding vital statistics. However, the National Bureau of Statistics has recently provided accurate population estimates based on the 2014 census, vital statistics, and migration data, in line with the usual residence definition.

This paper aims to analyse the evolution of life expectancy trends and major causes of death by geographical regions in Moldova from 2014 to 2022. The research questions addressed are as follows:

1. Have the disparities in mortality between the leading and lagging regions remained consistent over time?
2. What was the impact of the COVID-19 pandemic on regional mortality differences?
3. Which causes of death had the most significant effect on changes in life expectancy across different regions before, during, and after the COVID-19 pandemic?

Research methodology. A depersonalised database of death records, classified by detailed ICD-10 codes for the 2014-2023 period, was provided by the National Agency for Public Health (NAPH). Population counts based on usual residence, retrieved from the official website of the National Bureau of Statistics (NBS), were available by sex, 5-year age groups, and district for 2014-2024.

Firstly, we computed age-specific death rates for the main geographical regions: North (24 districts), Centre (26 districts), South (18 districts), and the municipality of Chisinau (the capital). Data for Transnistria were not available (*Figure 1*). Subsequently, abridged life tables with 95% confidence intervals (CI) were computed by sex and region for the 2014-2023 period. Age-specific death rates were also calculated for the following causes of death: infectious diseases (A00-B94, U04, U07), neoplasms (C00-D48), cardiovascular diseases (I00-I99), respiratory diseases (J00-J98), digestive diseases (K00-K93), external causes of death (V01-Y98), and other causes (remaining ICD-10 codes). Changes in life expectancy across different periods were decomposed by age and cause.

The data were analysed using R, employing the packages “PHEindicatorMethods” (Anderson et al., 2022), “DemoDecomp” (version 1.0.1) (Riffe, 2018) and a custom R function written by C.G. Camarda for abridged life tables with 95% CI (Camarda, n.d.).

Figure 1. **Geographical regions of Moldova: North, Centre, South, Transnistria and the municipality of Chisinau**

Source: author's elaboration based on (GADM, 2018)

Main results. *Table 1* presents life expectancy at birth with 95% CI by sex and geographical region for four key years: 2014 (the start of the observation period), 2019 (the year prior to the COVID-19 pandemic), 2021 (the year when the lowest values were recorded), and 2023 (the most recent year of observation). Changes in life expectancy were analysed for the following three periods:

- The pre-pandemic period (2014 to 2019);
- The COVID-19 pandemic (2019 to 2021);
- The post-pandemic period (2021 to 2023).

The pre-pandemic period was characterised by overall improvements in life expectancy at the national level for both males and females (1.4 years). Among males, life expectancy increased most significantly in the North (2.3 years) and least in the Centre (0.3 years), whereas among females, the largest gains were observed in the South compared to other regions. Overall, health improvements were evident across all regions before 2019, with the municipality of Chisinau maintaining its leading position (70.8 years for males and 77.8 years for females in 2019), followed by the North. The Centre (64 years for males and 72.6 years for females in 2019) and the South remained lagging.

Table 1. Life expectancy at birth with 95% CI by sex and region in Moldova and its changes between 2014 and 2023 (years)

Regions	Life expectancy at birth (years), 95% CI				Changes (years)			
	2014	2019	2021	2023	2014-2019	2019-2021	2021-2023	2014-2023
<i>Males</i>								
North	65.1 (64.6,65.5)	67.4 (67,67.9)	64.8 (64.4,65.3)	66.8 (66.3,67.3)	2.3	-2.6	2.0	1.7
Centre	63.7 (63.3,64.1)	64 (63.5,64.4)	63.5 (63.1,64)	65.1 (64.6,65.6)	0.3	-0.5	1.6	1.4
South	64.3 (63.8,64.8)	65.3 (64.7,65.9)	65.2 (64.7,65.8)	67 (66.5,67.6)	1.1	-0.1	1.9	2.8
Chisinau	68.8 (68.3,69.3)	70.8 (70.3,71.2)	66.7 (66.3,67.1)	70.9 (70.4,71.5)	1.9	-4.1	4.2	2.1
<i>Moldova</i>	65.2 (65,65.5)	66.6 (66.4,66.9)	65 (64.8,65.2)	67.4 (67.1,67.7)	1.4	-1.6	2.4	2.2
<i>Females</i>								
North	74.3 (73.9,74.7)	75.3 (74.9,75.8)	72.6 (72.2,73.1)	75.7 (75.2,76.2)	1.0	-2.7	3.1	1.4
Centre	71.4 (71,71.8)	72.6 (72.2,73)	71.5 (71,71.9)	74.6 (74.2,75)	1.2	-1.2	3.1	3.2
South	72.5 (72,73)	74.9 (74.4,75.3)	72.6 (72.1,73.2)	75.8 (75.1,76.4)	2.4	-2.2	3.2	3.3
Chisinau	76.8 (76.4,77.2)	77.8 (77.4,78.2)	74.5 (74.1,74.9)	78.9 (78.5,79.3)	1.0	-3.3	4.4	2.1
<i>Moldova</i>	73.6 (73.4,73.8)	75 (74.7,75.2)	72.8 (72.6,73)	76.2 (76,76.4)	1.4	-2.2	3.4	2.6

Source: author's calculations based on NBS and NAPH data

The COVID-19 pandemic in 2020-2021 had a varied impact on the Moldovan population. In both the capital and the northern region, life expectancy saw the most significant decline for both sexes. In the municipality of Chisinau, males lost 4.1 years of life expectancy between 2019 and 2021, while females lost 3.3 years. In contrast, the changes in male life expectancy over the same period were minimal in the South (-0.1 years) and Centre (-0.5 years). The female population in these regions experienced a noticeable deterioration in health but to a much lesser extent than in the capital or the North.

The recovery period (2021-2023) saw the most significant improvement in life expectancy in the capital, with males gaining 4.2 years and females 4.4 years. In other regions, which had been less affected by the COVID-19 pandemic, the situation also improved, with gains of more than 1.5 years for males and almost 3.0 years for females. As a result, the overall gains in life expectancy at birth between 2014 and 2023 were the most pronounced in the southern and central regions, while in the capital and the northern region, the overall improvement was substantially limited by the shock of the COVID-19 pandemic.

Table 2. illustrates the decomposition of changes in life expectancy by the main groups of causes of death for both sexes across geographical regions over the three analysed periods. During the pre-pandemic period (2014-2019), the overall increase in life expectancy was primarily driven by a decline in mortality from cardiovascular diseases and external causes of death. The impact of reduced cardiovascular disease mortality was particularly significant in the municipality of Chisinau, contributing 0.74 years to the total increase of 1.56 years (47%). The effect of the decline in external causes of death was less pronounced in the capital but was notable in the other three regions.

Table 2. Decomposition of the difference in life expectancy at birth by cause of death and geographical region between 2014 and 2023 in Moldova, both sexes (years)

Region	Infections	Neoplasms	Cardiovascular	Respiratory	Digestive	External	Other	Total
2014-2019								
North	0.20	0.03	0.40	0.11	0.09	0.56	0.32	1.71
Centre	0.03	-0.08	0.33	0.01	0.12	0.28	0.01	0.70
South	-0.04	0.26	0.62	0.03	0.16	0.51	0.11	1.65
Chisinau	0.06	0.25	0.74	0.06	0.21	0.29	-0.05	1.56
Moldova	0.08	0.08	0.50	0.06	0.16	0.42	0.10	1.40
2019-2021								
North	-1.75	0.12	-0.75	-0.11	-0.10	0.00	-0.15	-2.74
Centre	-1.43	0.22	-0.08	0.05	0.27	0.24	-0.06	-0.79
South	-1.57	0.18	-0.13	0.06	0.26	0.21	-0.07	-1.06
Chisinau	-2.83	0.18	-0.76	-0.25	-0.03	0.02	-0.10	-3.77
Moldova	-1.80	0.18	-0.39	-0.05	0.12	0.12	-0.09	-1.91
2021-2023								
North	1.62	-0.03	0.75	0.14	0.12	0.19	-0.22	2.57
Centre	1.49	0.02	0.81	0.03	-0.09	0.21	-0.06	2.41
South	1.67	0.08	0.84	0.01	-0.11	0.27	-0.18	2.58
Chisinau	2.87	0.02	1.28	0.07	0.15	0.00	0.08	4.47
Moldova	1.83	0.03	0.90	0.08	0.03	0.18	-0.08	2.97
2014-2023								
North	0.06	0.12	0.41	0.15	0.12	0.76	-0.06	1.56
Centre	0.00	0.16	1.11	0.09	0.33	0.75	-0.13	2.31
South	-0.02	0.54	1.38	0.09	0.34	1.01	-0.14	3.20
Chisinau	0.03	0.45	1.37	-0.16	0.34	0.32	-0.09	2.26
Moldova	0.03	0.30	1.04	0.09	0.32	0.73	-0.07	2.44

Source: author's calculations based on NBS and NAPH data

During the COVID-19 pandemic, the contribution of infectious diseases to the overall decrease in life expectancy was most pronounced in the municipality of Chisinau, accounting for 75% or 2.8 years out of a total decline of 3.8 years. The negative impact of cardiovascular diseases was also significant in both the capital and the northern region (0.75 years), though less so in other regions. In contrast, in the Centre and South, the spike in COVID-19 mortality was partly offset by decreases in mortality from external causes, digestive diseases. Moreover, neoplasms

made positive contributions to life expectancy in all regions during the COVID-19 pandemic.

The growth in life expectancy during the post-pandemic period was largely attributed to the decline in mortality from infectious diseases and circulatory system diseases. In all the analysed regions, these two groups of causes of death contributed more than 60% and 30%, respectively, to the positive change. The impact of other causes of death during this period was minimal.

The overall changes in life expectancy at birth between 2014 and 2023 were predominantly driven by shifts in mortality from cardiovascular diseases and external causes. The positive contribution of reduced cardiovascular mortality was least significant in the North (0.41 years) but was much more substantial in the capital (1.37 years) and the South (1.38 years). The effect of external causes on life expectancy growth was much less pronounced in the capital than in other parts of the country. Additionally, the positive impact of neoplasms became more significant across all regions, particularly in the South (0.54 years) and the capital (0.45 years).

Discussion and conclusions. This paper aimed to analyse the changes in life expectancy at birth across the main geographical regions of Moldova: North, Centre, South, and the municipality of Chisinau.

Mortality levels consistently remained lower in the capital, even during the COVID-19 pandemic, when the gap in life expectancy between regions became minimal. Before the pandemic, life expectancy was significantly below the national level in the Centre, whereas in the South and North, it was closer to the national average. The pre-pandemic period saw notable improvements in population health across all regions, largely due to better control of cardiovascular diseases and external causes of death. In Chisinau, these health gains were primarily attributed to a reduction in cardiovascular mortality. In contrast, across the rest of the country, improvements in life expectancy were either equally driven by reductions in cardiovascular and external causes of death or, in some cases, more so by the latter.

The epidemiological crisis triggered by the COVID-19 pandemic in Moldova mirrored trends observed in other Eastern European countries (Kozlov et al., 2024). At the regional level, the COVID-19 pandemic had the most significant impact on the population of the municipality of Chisinau and the North, driven by a sharp increase in infectious mortality, along with notable rises in cardiovascular and respiratory deaths. While population losses due to COVID-19 were also substantial in the Centre and South, they were less pronounced. In these regions, the deterioration in cardiovascular mortality was negligible, and ongoing improvements in mortality from external causes and digestive diseases helped mitigate the overall negative decline in life expectancy. Notably, neoplasm mortality remained largely unaffected by the pandemic and even made positive contributions to overall changes in life expectancy. The post-pandemic period, characterised by a swift recovery in life expectancy, can be viewed as a post-crisis rebound.

The recent improvements in life expectancy recorded across all geographical regions of Moldova should be interpreted with caution, as they primarily reflect a recovery period following the COVID-19 pandemic. A similar situation occurred in

the late 1980s after the end of the anti-alcohol campaign and in the late 1990s following the acute phase of the economic crisis. The more pronounced improvements in life expectancy between 2014 and 2023 in the South and Centre can be attributed to the fact that these regions were less severely affected by the COVID-19 pandemic compared to the municipality of Chisinau and the North.

REFERENCES

- Anderson, G., Fox, S., Francis, M., Fryers, P., Clegg, E., Westermann, A., Woolner, J., & Fellows, C. (2024). Common Public Health Statistics and their Confidence Intervals. Version 2.0.2. In: *Package 'PHEindicatormethods'*. <https://cran.r-project.org/web/packages/PHEindicatormethods/PHEindicatormethods.pdf>
- Barbieri, M. (2013). Mortality in France by département. *Population*, 68(3), 375-417. https://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/22051/2013_3_france_mortality_by_departement.en.pdf
- Camarda, C. G. (n.d.). *Life Expectancy Confidence Interval* [Computer software]. <https://sites.google.com/site/carlogiovannicamarda/r-stuff/life-expectancy-confidence-interval>
- Caselli, G., & Vallin, J. (2002). Les variations géographiques de la mortalité. In: *Démographie: Analyse et synthèse. III. Les déterminants de la mortalité* (pp. 373-416). INED. <https://u.demog.berkeley.edu/~jrw/Biblio/Eprints/%20A-C/caselli.vallin.2005.chap55.fm.pdf>
- Gagauz, O., Buciuceanu-Vrabie, M., Pahomii, I., Știrba, V., Tabac, T., & Grigoraș, E. (2021). *Populația Republicii Moldova la 30 de ani de independență: provocări principale și politici necesare*. Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău: INCE. <https://rses.ince.md/items/17beee2b-312c-438d-94a0-170fef9433af>
- Global Aviation Data Management (GADM). (2018). *GADM maps and data*. <https://gadm.org/index.html>
- Kibele, E. U. B., Klüsener, S., & Scholz, R. D. (2015). Regional Mortality Disparities in Germany. *Kolner Zeitschrift Fur Soziologie Und Sozialpsychologie*, 67, 241-270. <https://doi.org/10.1007/s11577-015-0329-2>
- Kozlov, V., Pahomii, I., Gagauz, O., & Šmit, J. (2024). Covid-19 Mortality Shock: Demographic and Economic Losses in Moldova. *Comparative Southeast European Studies*, 72(1), 135-148. <https://doi.org/10.1515/soeu-2023-0063>
- Levchuk, N. M., & Luschik, L. V. (2019). Interregional Differences in Life Expectancy within Ukraine: Main Trends and Changes. *Demography and Social Economy*, 1, 26-40. <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.026>
- Penina, O. (2022). *Regional mortality disparities in the Republic of Moldova*. Chișinău: Medicina. <https://library.usmf.md/ro/library/medicina-sociala-si-management/penina-o-regional-mortality-disparities-republic-moldova>
- Riffe, T. (2018). DemoDecomp: Decompose Demographic Functions. Version 1.0.1. In: *Package 'DemoDecomp'*. <http://download.nust.na/pub3/cran/web/packages/DemoDecomp/DemoDecomp.pdf>

FRAGILITY OF THE SUPPORT SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE AGEING SOCIETY

Mariana BUCIUCEANU-VRABIE, PhD in Sociology,
Associate Researcher,
Centre for Demographic Research,
National Institute for Economic Research, Moldova,
Academy of Economic Studies of Moldova
E-mail: buciuceanuvrabie@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7743-7206>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.03>

***Abstract.** Accelerated population ageing is one of the most pressing demographic and social challenges for the Republic of Moldova. People aged 60 and over comprise a quarter of the population, and their share is steadily increasing, directly impacting the demand for permanent care. The study analyzes this demand's current and future dimensions, focusing on disparities by residence and gender and the pressure on an underdeveloped social support system. The research highlights significant vulnerabilities by linking empirical data from 2024 with demographic projections for 2030 and 2040, including rural areas with limited access to social services. The results indicate a significant increase in the number of people aged 75+ who will require constant support, highlighting the need to expand social infrastructure, attract qualified staff and develop effective public policies. Without strategic interventions and the allocation of adequate resources, the social support system risks becoming incapable of responding to the growing needs, seriously affecting the well-being of the elderly population and long-term social stability. The study provides clear recommendations for adapting social and public health policies in the context of demographic change.*

***Keywords:** population ageing, care support system, permanent home care, projection, Moldova*

***JEL:** J11, J14, J18*

***CZU:** 314.04+364.6](478)*

Introduction. Population ageing is one of the most significant demographic and social challenges for the Republic of Moldova. With a steadily increasing share, constituting a quarter of the total population, the elderly population (60 years and over) faces multiple challenges: poor health due to high mortality from chronic diseases (65.5% from circulatory system diseases) and insufficient income, which affects more rural people and women, with an income disparity of over 27% compared to urban areas and 17% compared to men (BNS, 2023). Also, more than 67.8% of elderly households in rural areas consist exclusively of older people,

exacerbating social isolation and dependence on informal support. These realities underline the structural vulnerability of the elderly population.

The present study aims to analyze the current and future demand for permanent care among the elderly population, highlighting the challenges of the social support system, disparities by residence and gender, and the impact of demographic change on social services.

Data sources and methods. To achieve the proposed goal, the methodology used combines descriptive statistical analysis with the estimation of the permanent (constant) support dependency ratio for personal care based on the results of the study „Violence against Older people in Moldova” (2024)¹, providing an accurate picture of the current needs of the population aged 60 and over, and the integration of current data into a demographic forecast (elaborated by the Centre for Demographic Research, 2024-2040²) of the changing age structure of the old population (low scenario), detailed by gender and residence area. The resulting data are used to identify vulnerable groups and to assess the real needs for ongoing support.

In the calculation process, the estimated permanent support dependency ratio indicator has been adjusted for 2030 and 2040 by reducing it by 0.3 percentage points, hypothetically reflecting a gradual improvement in the population's health and access to services.

Among the methodological limitations of these calculations are the likelihood that the optimistic assumption of population health improvement in the absence of public health investments will not be realized; the exclusion of structural factors in the projections, such as the potential impact of technological innovations (assistive technologies, remote monitoring devices, telemedicine applications) or socio-economic changes (economic crises, continued migration, etc.) with an impact on the dependency of older people.

However, the projections provide policymakers with a solid basis for resource allocation and infrastructure development. Identifying regional and gender vulnerabilities allows interventions to be targeted to support the most affected groups.

Main results. Self-sufficiency of the elderly population. Demographic ageing brings an increasing demand for care services, but a key aspect of care for the elderly is their capacity for self-care (self-sufficiency), which enables them to maintain their independence and reduce their dependence on external help. Multiple factors, including health status, living environment, and level of social support, influence older people's self-care capacity.

¹ The survey “Violence against older people in Moldova” (HelpAge Moldova, 2024) has a sample of 1988 respondents aged 60+ years.

² Data map "Demographic profile of the Republic of Moldova for the year 2024 and projection of the number and structure of the population in 2040". Authors: Gagauz O. (coord.), Pahomii, I., Slav, M., Tabac, T., Știrba, V.

The results of the baseline empirical study show that most people aged 60 and over can manage routine activities such as personal hygiene, cooking and managing financial resources. However, as activities (housework and gardening) become more physically demanding, the need for external help increases considerably. For example, 25% of older people need occasional help with housework, and around 32% require constant help with gardening and grounds maintenance, especially in rural areas.

The gender disparities highlighted in older people's self-care capacity reflect cultural norms and traditional roles, which directly influence the level of independence in daily activities (Figure 1). Women are more capable of managing domestic activities but are more likely to need help with difficult physical activities. Conversely, men are less involved in domestic activities but have more significant difficulties in activities related to personal hygiene in old age.

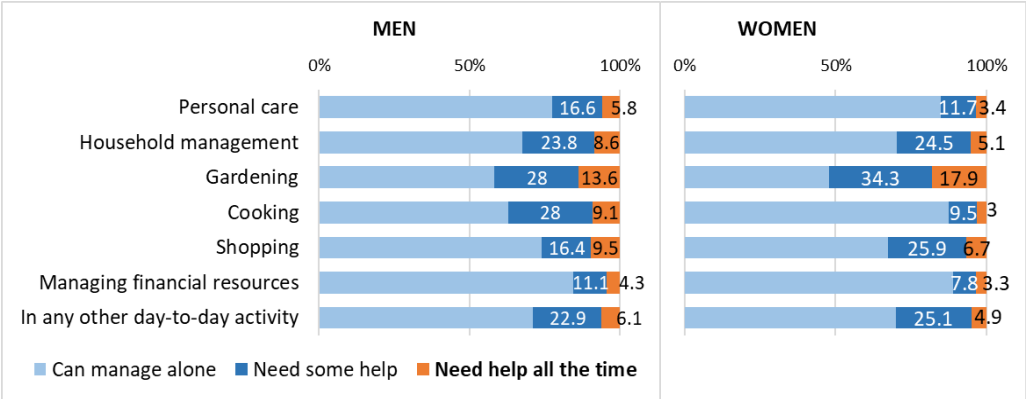

Figure 1. **Older people's capacity for self-care, by gender, %**
Source: Based on the survey "Violence against older people in Moldova", N=1988 respondents aged 60+ years (HelpAge Moldova, 2024)

There are notable differences in self-care capacity between urban and rural areas (Figure 2). In rural areas, older adults are more dependent on external help, especially for household and agricultural activities (around 35%, compared to 20% in urban areas), which is explained by the physical nature of rural activities and the limited access to support infrastructure. This reality means that families are often the only source of support for the elderly. Moreover, the limited access to care services in rural areas, where formal support networks are less developed and are located at large distances from urban centres, burden access to health and social services, putting additional pressure on informal support networks.

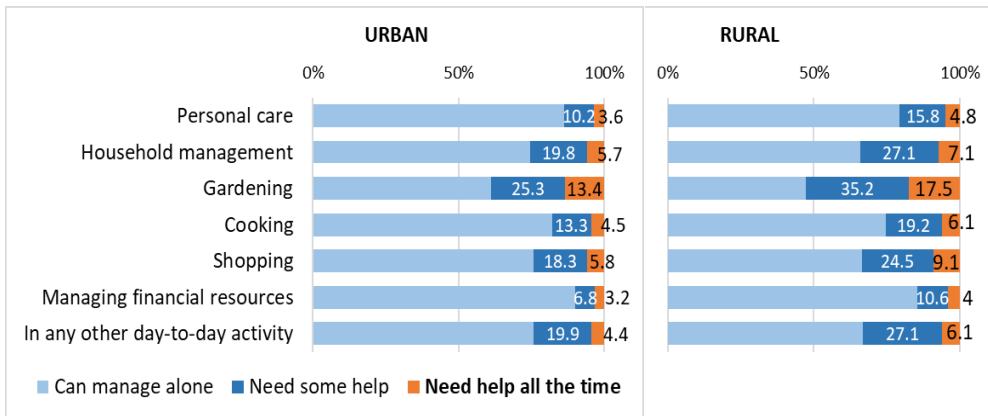

Figure 2. **Older people's capacity for self-self-care, by area of residence, %**
 Source: Based on the survey "Violence against older people in Moldova", N=1988 respondents aged 60+ years (HelpAge Moldova, 2024)

With advancing age, the capacity for self-care declines, with a greater risk of loss of independence and social isolation. More requests for help appear after age 65, particularly with physical activities. The over 75s, a growing age group in Moldova, are particularly vulnerable, with high rates of dependency on complex physical activities such as gardening (32.1%) and shopping (18.9%), but also in essential activities such as personal hygiene (9.3%) and household management (13.6%), with around 12% requiring constant help for daily activities. In particular, men in the 75+ age group have twice as much need for constant help with personal care activities than women in the same age group. This emphasizes the differential burden of gender roles, where men, unaccustomed to household tasks and self-care activities, become more vulnerable in old age.

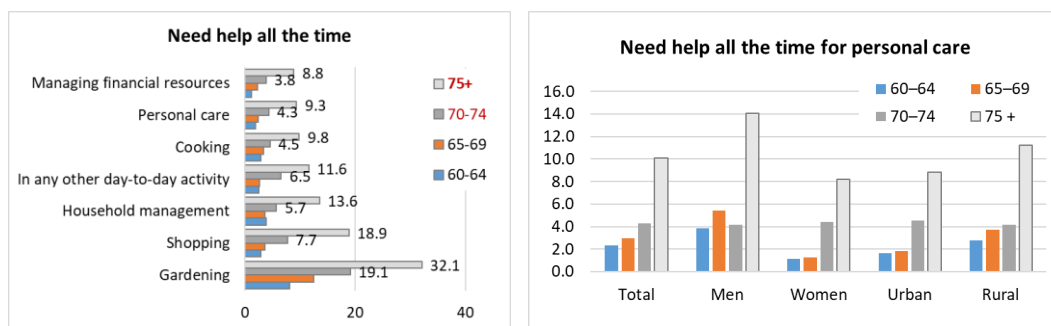

Figure 3. **The permanent (constant) support dependency ratio for personal care and everyday activities by age group, gender and area of residence, %**
 Source: Based on the survey "Violence against older people in Moldova", N=1988 respondents aged 60+ years (HelpAge Moldova, 2024)

This vulnerability is rooted in the poor health status of older people, which is the cumulative result of difficult living conditions. In Moldova, life expectancy is relatively low, but the years lived in good health are also lower compared to the European average, leading to a prolonged period of disability and dependency in the lives of the elderly. Moreover, statistics show that a significant proportion of older

people live alone or on insufficient income, which increases the risk of isolation and lack of support for daily activities.

Sources of support for older people and systemic gaps in social care. The survey results reveal that for older people needing help, support comes mainly from the family - usually from children and other relatives (55.6%) and from the life partner (about 43%) of the total help provided. Traditional family roles and the gender gap in life expectancy explain the fact that 2/3 of men receive help predominantly from their wives, while women receive more support from children or relatives (61.4%).

The family support structure is fragile and unevenly distributed. In rural areas, where young people migrate intensively for a better life, older people are more exposed to isolation and lack of support. This phenomenon, known as 'transnational loneliness' (Baldassar L., 2006; Boccagni P., 2012), seriously impacts demographic ageing and the need for care for the elderly, as no well-defined system of care compensates for the absence of family. Some 11% of older people said they receive no help at all, the most vulnerable group to the negative effects of social isolation, which include increased risks of depression, malnutrition and rapid deterioration in health. This is a systemic problem, as the state does not have sufficient resources to compensate for the lack of family support, and isolation is becoming an endemic problem among the elderly.

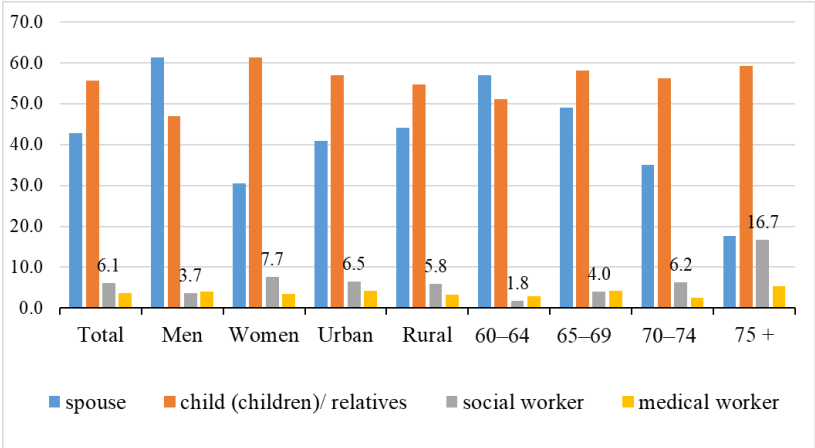

Figure 4. **Distribution of sources of help for older people in daily activities by gender of respondents, area of residence and age group, %**

Source: Based on the survey “Violence against older people in Moldova”, N=1988 respondents aged 60+ years (HelpAge Moldova, 2024)

A small percentage of older people (6.1%) receive help from social workers, reflecting the gaps in the social assistance system, which needs to be improved regarding numbers and geographical coverage, indicating a high degree of social and economic inequality. With age, the likelihood of applications for help from the state or organizations increases to compensate for the lack of family support and receive

specialized professional help. Thus, the study shows that at the age of 75 and over, about 17% receive help from social workers.

The situation is aggravated by the reduced capacity of the state to make up for the lack of family support through public services. In 2023, around 1900 social workers provided care at home for around 14800 people of retirement age (women constituting over 81%) - a proportion insufficient to cover existing needs. Only 1 in 5 people who need these services receive them (MMPS, 2023). In the centres with specialized services, there were about 4.3 thousand elderly beneficiaries, while the social welfare canteens served 4.8 thousand people of retirement age.

Studies show that one of the biggest challenges of home support services is insufficient funding and unequal distribution of resources between regions of the country, with rural areas often remaining less covered (Racu et al., 2022). Most home care services are concentrated in cities such as Chisinau and Balti, where funding and infrastructure are better developed; in rural regions, however, more than 70% of people who would need these services do not have access to them due to long distances and lack of resources (Sociopolis, 2021). At the same time, there is a growing need for integrated services, combining social and health care, to better meet the needs of the elderly and people with disabilities. Another worrying reality for the sustainability and capacity of the health and social care system is the decrease in the number of workers by about 10% in the last three years, while the demand for services is steadily increasing.

Increasing demand for elderly care: projections and challenges for 2040.

The accelerated ageing of the population, especially the increase in the number of people in the age group 75 years and over, visible in the demographic projections for the year 2040, made by the Center for Demographic Research (CCD, 2024), highlights several significant challenges for the health and social support system of the Republic of Moldova. Although, by 2040, the forecast estimates a slight increase (0.7%) in the population aged 60 years and over, the population structure is changing significantly. The number of people aged 75+ will increase by +86.2% compared to 2024 and will exceed the proportion of 38% in the total elderly population. The 60-64 age group decreased significantly (-22.6%), reflecting a decline in the active elderly population base, which could also affect the availability of financial support in the social system or informal care.

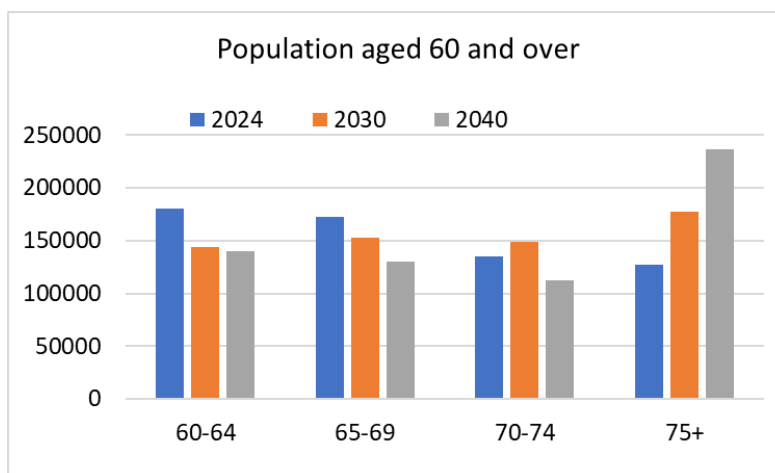

Figure 5. **Projected population in elderly age groups, thousand persons**
Surse: Centre for Demographic Research (2024)

Starting from the results of the empirical study (Figure 3), which reflect the current reality of those in need of constant help, and demographic forecasts, projections for the years 2030 and 2040 (Figure 5) were made to estimate the future need for personnel care and assistance for older people in Moldova.

Table 1. **Projected number of people who will need constant assistance/help for personal care, persons**

2024	Total	Men	Women	Urban	Rural
60–64	4203	3074	1123	1166	3004
65–69	5116	3866	1272	1282	3830
70–74	5836	2778	4291	2457	3379
75 +	12810	5817	7044	4483	8545
<i>Total 60 +</i>	<i>27964</i>	<i>15536</i>	<i>13730</i>	<i>9389</i>	<i>18757</i>
2030	Total	Bărbați	Femei	Urban	Rural
60–64	2908	2278	646	754	2128
65–69	4068	3243	855	952	3113
70–74	5995	2504	3820	2534	3461
75 +	17393	7914	9529	6061	11638
<i>Total 60 +</i>	<i>30365</i>	<i>15939</i>	<i>14851</i>	<i>10300</i>	<i>20341</i>
2040	Total	Bărbați	Femei	Urban	Rural
60–64	2413	2000	403	567	1821
65–69	3091	2648	499	658	2430
70–74	4187	1891	2816	1777	2410
75 +	22439	10245	12234	7783	15063
<i>Total 60 +</i>	<i>32129</i>	<i>16783</i>	<i>15953</i>	<i>10784</i>	<i>21724</i>

This exercise reveals several significant findings:

- by 2040, the number of people aged 60 and over who will require permanent care will increase by about 15%, a development driven in particular by the increase in dependency in the 75+ age group;
- in the 75+ age group, the number of dependent persons will almost double by 2040 (+75%), leading to a significant increase in the demand for

permanent care at home (22439 persons by 2040, compared to 12810 persons estimated for 2024). This increase confirms the long-term pressure on care services, especially for the elderly with disabilities or chronic conditions.

- older women are more likely to require ongoing support, suggesting the need for gender-sensitive and age-specific support programmes, given more extended life expectancy and increased risk of isolation;
- In rural areas, the number of people needing support is consistently higher than in urban areas. However, the population here has less access to health and social care services and poorer living conditions in these areas.
- the optimistic scenario of a reduction over time in the rate of dependency on permanent support for older people does not compensate for the increase in the elderly population as the total number of dependent people continues to rise.

Conclusions. The study emphasizes the urgency of adapting social and public health policies to demographic trends in the Republic of Moldova, highlighting the direct impact of accelerated ageing on the demand for permanent care. The significant increase in the number of dependent elderly people, particularly in the 75+ age group, puts considerable pressure on an underdeveloped social support system and on families already affected by youth migration and poverty.

Expanding the social infrastructure and developing sustainable solutions tailored to the specific demographic and economic resources available is essential to meet these challenges.

- Investing in training and attracting qualified staff - particularly in geriatrics and home care - are immediate priorities.
- Also, reducing rural-urban inequalities through the creation of day-care centres, local support networks based on volunteering and civil society involvement, strengthening public-private partnerships for the development of integrated care solutions and promoting technological innovations such as assistive devices and telemedicine services can radically transform the way social services are delivered and the associated costs.
- An important aspect can be the involvement of people aged 60-64 in caring for other older people, especially in activities adapted to their capacity, counselling activities or coordinating community support programs. This would not only help reduce pressure on the workforce but would also provide additional income for this population segment, improve quality of life and strengthen social cohesion.

Demographic ageing must be seen not only as a social problem but also as an opportunity for economic development and social consolidation. By adapting policies, stimulating innovation and mobilizing local resources, it is possible to create a sustainable social support system capable of meeting the growing needs of the ageing population without compromising the well-being of future generations.

Note. The article was developed within the framework of the research programme “The demographic transition in the Republic of Moldova: particularities,

socioeconomic implications and demographic resilience straightening (TDRM, 2024-2027)”

REFERENCES

- Baldassar, L., Baldock, C. V., & Wilding, R. (2006). *Families Caring Across Borders: Migration, Ageing and Transnational Caregiving*. Palgrave Macmillan.
- Boccagni, P. (2012). Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life. *European Journal of Social Theory*, 15(1), 117-132.
- Biroul Național de Statistică (BNS). (2023). *Vârstnicii în Republica Moldova în anul 2023*. https://statistica.gov.md/ro/varstnicii-in-republica-moldova-in-anul-2023-9578_61476.html
- Centrul de Cercetări Demografice (CCD). (2024). Gagauz, O. (coord.), Pahomii, I., Slav, M., Tabac, T., & Știrba, V. *Harta de date „Profilul demografic al Republicii Moldova pentru anul 2024 și proiecția numărului și structurii populației la orizontul anului 2040”*.
- Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”. (2018). *Evaluarea serviciilor sociale și medicale de îngrijire la domiciliu în Republica Moldova*. <https://sociopolis.md/evaluarea-serviciilor-sociale-si-medicale-de-ingrijire-la-domiciliu-in-republica-moldova>
- Ministerul, Muncii și Protecției Sociale. (2023). *Raport privind starea serviciilor sociale în Republica Moldova*. <https://msmps.gov.md>
- Racu, A., Popescu, D., Stempovscaia, E., Bujor, G., Salcuțan, L., & Postolachi, N. (2022). *Analiza serviciului de îngrijiri la domiciliu în Republica Moldova*. Fundația Agapedia din Moldova. <https://casmed.md/wp-content/uploads/2024/07/Analiza-serviciului-de-ingrijiri-la-domiciliu-in-Republica-Moldova.pdf>

ENHANCING ACTIVE AGEING THROUGH LANGUAGE LEARNING AND DIGITALISATION IN THE LONGEVITY SOCIETY

Marilena PALLADINO, Lecturer,
Università degli Studi del Sannio, Italia,
E-mail: marilenapalladino@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8504-4226>

Marion SANTORELLI, Lecturer,
Università degli Studi del Sannio, Italia,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6826-986X>
E-mail: marionsantorelli@gmail.com

Domenico CATULLO, Industry research scientist,
cyber security and AI specialist, Italia,
E-mail: domenico@catullo.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6606-6606>

Daniele CATULLO, Computer Engineering Student,
Università degli Studi del Sannio, Italia,
E-mail: catullodaniele@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7928-6852>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.05>

Abstract. *This paper explores how language and digitalization impact older adults' well-being. Collaboration - across linguists, psychologists, and technologists- is key to creating inclusive digital experiences. Actuality: Social change is a dynamic process intertwined with innovations and demographics. The impact of demographic evolution on economies and competitiveness presents intriguing challenges. This paper focuses on the actions to ensure inclusion and well-being for older individuals. Purpose: The research aims to demonstrate that studying a foreign language enables the promotion of active ageing. Specifically, we explore how learning a language can enhance cognitive performance, well-being, inclusion, and the reduction of social inequalities. Research Methods: Based on field analysis and experience in teaching across different age groups, the results highlight the convergence of language and digitalization within the context of older adults' well-being. Specifically, we explore how linguistic changes occur as individuals age and how digital tools intersect with communication patterns. Results: Language acquisition emerges as a powerful tool for promoting social inclusion in the longevity society. Additionally, technology assistance through language learning apps will make it easier for seniors to build vocabulary, improve grammar, and achieve fluency. Our findings enable the planning of targeted didactics and the creation of basic-level teaching materials tailored to the needs and characteristics of identified subjects.*

Keywords: *aging, multilingualism, language inclusivity, social inequalities, equal access, digitalization.*

JEL: *J14, J26, Z13*

UDC: *314.1:316.346.32-053.9*

Introduction. In an era marked by rapid technological advancements and demographic shifts, the well-being of older adults has become a focal point of societal concern. As populations age, the need for inclusive and supportive environments grows increasingly urgent. This paper delves into the intersection of language and digitalization, exploring their combined impact on the well-being of older adults. By fostering collaboration among linguists, psychologists, and technologists, we aim to create digital experiences that are both inclusive and enriching. Social change is a dynamic process deeply intertwined with innovations and demographic trends. The evolving demographics present unique challenges and opportunities for economies and competitiveness. This research underscores the importance of proactive measures to ensure the inclusion and well-being of older individuals in this changing landscape. Understanding demographic dynamics and managing these processes is one of the most important global challenges of recent decades. It requires rigorous commitment from academic, public, and business sectors to build a resilient society. The primary objective of this study is to demonstrate that learning a foreign language can significantly promote active aging. We investigate how language acquisition can enhance cognitive performance, foster well-being, promote social inclusion, and reduce social inequalities among older adults. Through field analysis and teaching experiences across various age groups, we highlight the convergence of language and digitalization in enhancing the well-being of older adults. Our findings reveal that language learning is a potent tool for promoting social inclusion in a longevity society. Furthermore, the integration of technology, particularly language learning apps, can facilitate vocabulary building, grammar improvement, and fluency among seniors. These insights pave the way for the development of targeted educational strategies and the creation of tailored teaching materials that address the specific needs and characteristics of older adults.

Almost all developed and developing countries are experiencing a growing elderly population and unprecedented aging, creating a multigenerational society that must address issues such as social support, healthcare, and pensions. If the birth rate continues to decline, there will be an unprecedented crossover between the younger and older populations. For more than two decades, the European Community has been addressing the socio-economic implications of this phenomenon by adopting various political and economic strategies. Starting from the concept of lifelong learning, promoted by European bodies, which posits that education and training are essential to navigating a rapidly evolving world, all European Member States are encouraged to build an efficient adult education system. The key message is to invest in the education of the elderly, tailoring it to the learners' needs. Learning can enrich the quality of life for the elderly and for those who learn from their valuable knowledge. Learning situations can improve living conditions and increase life

expectancy, and new technologies can provide new means to enable this. Based on existing theoretical frameworks, this article explores how language learning, particularly in later life, has been shown to provide cognitive benefits, such as improved memory and delayed onset of dementia. Socially, it facilitates interaction and community participation, reducing the risk of isolation. Digitalization, on the other hand, offers older adults access to information, services, and social networks, fostering independence and connectivity. Studies suggest that digital literacy can significantly improve the quality of life for older adults by enabling them to stay connected with loved ones, manage their health, and engage in lifelong learning.

Literature review. The concept of active aging emphasizes the importance of enabling older adults to remain active participants in society, which includes access to education and lifelong learning. Various studies have highlighted the role of technology in facilitating this process. Education can represent a social resource for the elderly. Adaptive systems and innovative educational strategies are crucial for engaging older adults in continuous learning, which can enhance their quality of life and social inclusion. Bolshunova, Grigorieva, and Maslova (2023) explore the role of education as a social resource for the elderly in a digital society. In their study they utilize TensorFlow to train a picture recognition model with daily fruit data, providing corresponding English words for pictures. The main purpose of this system is to assist elderly EFL (English as a Foreign Language) learners in learning English in a stress-free manner. The model can be used with Chinese and English to help older adults learn the English names of fruits by taking photos of them. The picture-oriented translation system is designed to be easy to use for older adults. They emphasize the importance of designing user-friendly digital tools and providing technical support to help older adults navigate digital learning environments. Additionally, they highlight the role of community-based programs and initiatives in supporting lifelong learning, which can help older adults build social networks, reduce feelings of isolation, and promote a sense of belonging.

The paper reviews various international models of education for the elderly, including “universities of the third age” in Europe, vocational retraining programs in Germany, and corporate education plans in France. In countries like Japan and Israel, lifelong learning and adult education policies have long been part of national strategies to enhance the quality of life for elderly citizens. Developing countries in Africa focus primarily on literacy and basic skills for the elderly, while also increasingly offering computer literacy courses. These models demonstrate the diverse approaches to elderly education and the importance of tailoring educational programs to meet the specific needs of older adults in different cultural and socio-economic contexts.

The integration of technology in education for the elderly is a growing trend. Vaz et al. (2019) discuss overcoming the digital gap for the silver generation, emphasizing the need for digital competence among older adults. Ferrari, Punie, and Bre (2013) and Vuorikari, Kluzer, and Punie (2022) provide frameworks for developing digital competence, which are essential for enabling older adults to participate in digital learning environments. These frameworks outline the necessary

skills and knowledge that older adults need to effectively use digital tools and platforms, which can enhance their learning experiences and enable them to stay connected with the digital world.

The statistical data reported in the European Commission's 2023 communication tell us that in the EU, due to aging and declining birth rates, the population will peak around 2026 and then gradually decrease over the following decades. The EU's working-age population will shrink by 57.4 million by 2100, while the elderly dependency ratio will rise from 33% to 60% by 2100. As a result, the EU's share of the global population will continue to fall from the current 6% to less than 4% by 2070, potentially reducing its weight in the global single market and diminishing its geopolitical role. In the same document, dated October 11, 2023, the European Commission presented to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions a "Toolkit for Intervention" concerning demographic change in Europe. Already in the introductory chapter, there is mention of a "longevity society," "intergenerational equity," and "empowering older generations." Evidently, throughout Europe, people are living and staying healthy longer, with a significant impact on human capital and the competitive advantage of the continent, already commonly referred to as the "Old World" due to historical, cultural, and geopolitical factors (along with Asia and Africa). Therefore, it is urgent to address demographic challenges by strengthening the role of all generations, including the elderly.

Twenty years earlier, the World Health Organization (WHO) had already addressed active aging, defining it as "the process of optimizing opportunities for health, participation, and security to enhance the quality of life as people age" (World Health Organization, 2002). According to the WHO, the pillars of active aging are three: physical, mental, and social health; participation, understood as the possibility for the elderly to be a resource for the community, family, and other generations; and security, which concerns the elderly's ability to know, rely on, and access economic, infrastructural, and social resources, measured through a specific index, the Active Ageing Index. Over the years, the focus has shifted towards the needs of older people, raising public awareness with the establishment, in 2012, of the European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations. This event was promoted by the European Union through awareness campaigns, community projects, conferences, publications, and research, with the following objectives: promote active aging, enabling older people to continue contributing to society; strengthen intergenerational solidarity, reducing generational conflicts; and encourage active participation and independent living for the elderly. The European Year 2012 left a significant legacy in terms of increased awareness and political action across Europe, fostering the development of new networks and partnerships among organizations, governments, and civil society aimed at improving the quality of life of older people and promoting intergenerational dialogue.

Active aging has since become an interdisciplinary field of research, involving medicine, biology, gerontology, psychology, social sciences, technology, and education. In particular, the field of learning has emerged as an area of great interest, being considered an effective tool for promoting active aging and maintaining

cognitive health. Many researchers have significantly contributed to understanding how foreign language learning can be a powerful tool for active aging, improving not only language skills but also mental health and the quality of life for older people. Ellen Bialystok (2007), Professor of Psychology at York University in Toronto, argues that bilingualism can delay the onset of dementia and improve cognitive functions in older adults. This benefit is based on the idea that the regular use of two languages strengthens cognitive abilities, particularly the brain's executive functions, such as attention control and problem-solving skills, which can help offset age-related deterioration. Learning a second language can enhance cognitive reserve and improve executive control in the elderly. Specifically, the use of multiple languages stimulates the brain, helping to keep cognitive functions such as memory, attention, and planning ability active, which tend to decline with aging. This process helps preserve mental health and delay cognitive decline (Costa, 2014). Further research findings in the field of neurology have shown that language learning stimulates neuroplasticity, helping the brain remain more resilient during the aging process (Bak, 2018).

The authors' experience in the field of foreign language teaching and in the development of Intelligent Tutoring Systems (ITS), particularly enriched during the years of remote learning implemented to manage the lockdown during the Covid-19 pandemic, serves as the foundation for the educational innovations to be introduced into the teaching/learning process in a dynamic society, which can benefit from the integration of intelligent technologies. Allowing older adults to study outside the classroom, at home, in their free time, thanks to ICT (Information and Communications Technologies), and to take advantage of individual lessons as an alternative to traditional classroom instruction.

Research methodology. Drawing from the field of geragogy (Fumagalli & Antonini, 1973) and studies on memory in the elderly (Cardona, 2023), this research aims to lay the foundations for a future project to design and develop a basic level (A1/A2) course for teaching English as a foreign language to senior students. This course will comprise a printed volume and digital supports. These developments stem from the need to implement a specific teaching approach, primarily using a task-oriented methodology that aligns with the principles of glottogeragogy.

In his work, Cardona (2023) examines how memory, emotions, and recollections influence language learning in the elderly. Studies indicate that while short-term memory tends to decline with age, long-term memory and emotion-related memory remain more stable. Emotions play a significant role in recalling memories, thus facilitating learning. Cardona suggests that language teaching for older adults, based on a glottogeragogical model, should take these cognitive and emotional characteristics into account. Emotional engagement and connection with past experiences can make learning more effective, adapting teaching methods to the specific needs of older learners.

To design a socio-biographical and cultural profile of the senior learners, and to gather data on perceptions of aging, learning a foreign language in later life, and familiarity with new technologies, a group of Italian seniors, aged between 60 and

80, was selected to participate in the research through an anonymous survey. The total number of participants in the sample group was 50. The survey was created using Google Forms and distributed via a shared link. The presentation and discussion of the following data is therefore based on the 50 questionnaires collected.

Main results. The results collected from the first section show a higher percentage of females (62%) compared to males (38%). The majority of the respondents belong to the younger age range considered elderly (60-65 years old), with a medium-high sociocultural level, and have already studied a foreign language (*Figure 1*).

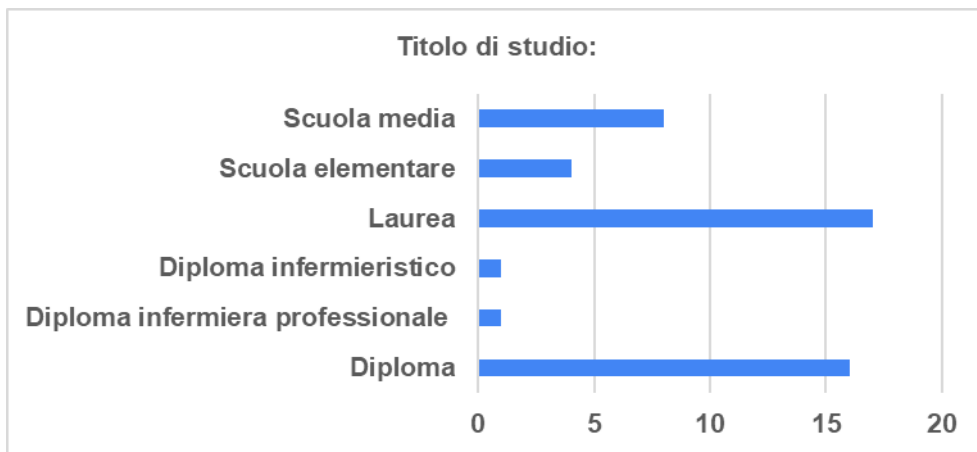

Figure 1. Educational background of the respondents

In the second section of the questionnaire, an assessment of the aging experience was requested, as well as how it influences learning abilities. Generally speaking, the experience of ageing is positive (*Figure 2*) even though it affects the ability to learn new things (*Figure 3*).

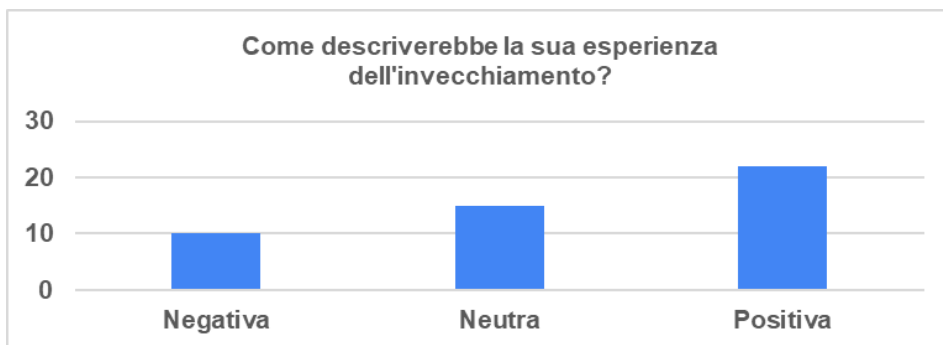

Figure 2. Aging experience

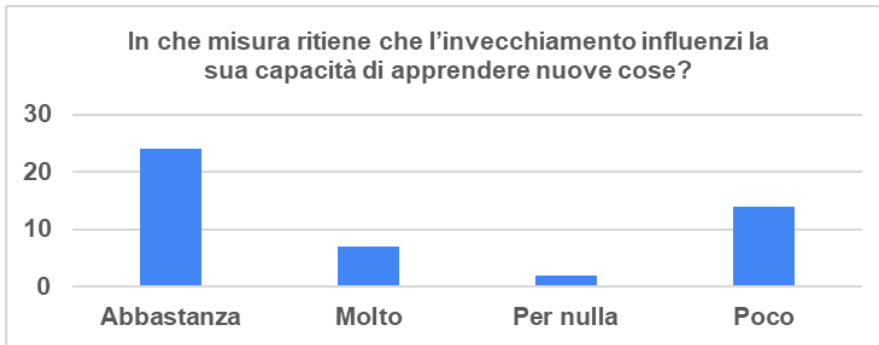

Figure 3. **The influence of aging on learning ability**

The third section contains several statements about foreign language learning in old age, showing that the majority have studied at least one language (English), mainly for travel communication or cultural interest.

A fourth part focuses on technology and digitalization, which shows that the majority use a technological device (*Figure 4*) and consider it a useful tool for learning a foreign language (*Figure 5*).

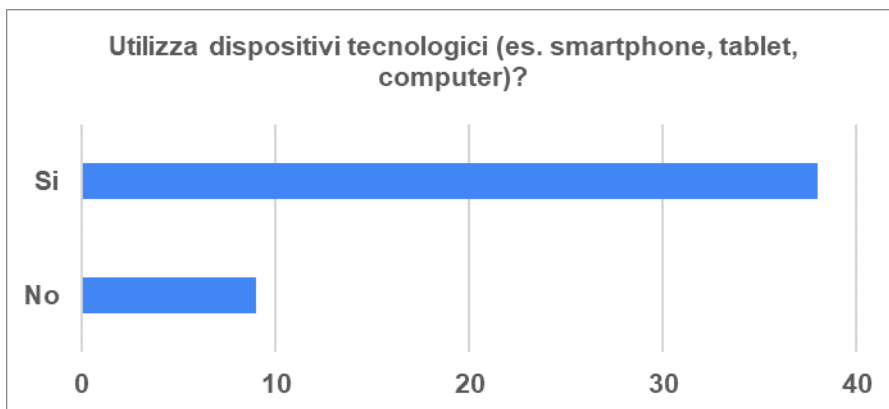

Figure 4. **Use of technological devices**

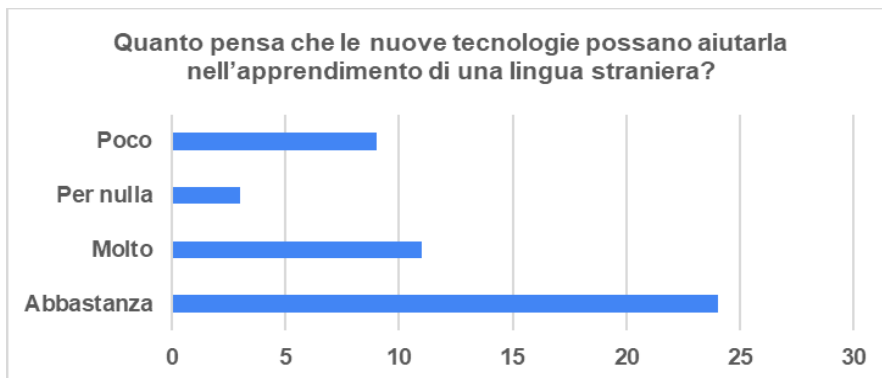

Figure 5. **Technology and foreign language learning**

The main indicator analysed is the response to the question “How much do you think new technologies can help you in learning a foreign language?”. Most

participants expressed a positive or moderately positive opinion about the usefulness of new technologies for language learning.

These findings (*Table 1*) highlight the potential of language learning as a tool for promoting active aging.

Table 1. Survey main results

Indicators	Results
Demographics	The survey revealed a higher percentage of females (62%) compared to males (38%). The majority of respondents were in the younger age range considered elderly (60-65 years old), with a medium-high sociocultural level, and had already studied a foreign language.
Aging Experience	Participants assessed their aging experience and its influence on learning abilities. Generally, the experience of aging was positive, although it did affect the ability to learn new things.
Foreign Language Learning	The majority of respondents had studied at least one foreign language (mainly English), primarily for travel communication or cultural interest. This indicates a strong interest in language learning among older adults.
Technology and Digitalization	The majority of participants used technological devices and considered them useful tools for learning a foreign language. Most participants expressed a positive or moderately positive opinion about the usefulness of new technologies for language learning.

Source : Google Forms Survey

Learning a second language can enhance cognitive performance, foster well-being, promote social inclusion, and reduce social inequalities among older adults. The integration of technology, particularly language learning apps, can facilitate vocabulary building, grammar improvement, and fluency among seniors. These insights pave the way for the development of targeted educational strategies and the creation of tailored teaching materials that address the specific needs and characteristics of older adults.

However, further research is needed to better understand the factors influencing the use of technologies in this age group and to develop tailored tools and educational resources.

Discussion and conclusion. In our study we explored the concept of active aging and its significant benefits, particularly focusing on the role of language learning. Our findings highlight that engaging older adults in continuous learning, especially through language acquisition, can greatly enhance their cognitive functions, social interactions, and overall well-being. By integrating modern technologies such as mobile-assisted language learning and adaptive educational systems, we can create accessible and stress-free learning environments. These environments not only help older adults acquire new skills but also promote social inclusion, reduce feelings of isolation, and foster a sense of accomplishment and purpose. Our results underscore the importance of lifelong learning as a key

component of active aging, demonstrating how language learning can serve as a powerful tool to keep older adults mentally active, socially connected, and engaged in the world around them.

Global Models of Elderly Education. Globally, there is a recognition of the need for gerontological education to address the challenges and opportunities presented by an aging population. This includes the development and expansion of education in gerontology and geriatrics, as well as the reform of health and social services to better cater to the needs of older adults. The goal is to create a supportive environment that promotes active aging and lifelong learning.

In the Asia-Pacific region, the rising number of aged populations has been recognized as a socio-economic challenge. Countries like Japan, which has the highest population of aged citizens in the world, have implemented long-term programs to address this issue. These programs cover various aspects of elderly life, including education. Policies in the region promote well-being by encouraging participation in social and leisure activities, reskilling employees, and preparing the new generation for a technology-led future.

In Europe, “universities of the third age” are popular models for elderly education. These institutions offer a wide range of courses and activities specifically designed for older adults. The focus is on lifelong learning, social interaction, and personal development. Vocational retraining programs in countries like Germany and corporate education plans in France also support the continuous education of older adults.

In the United States and Canada, experience-based training models are prevalent. These models involve training elderly workers directly on the job, allowing them to acquire new skills and remain active in the workforce. There is also a strong emphasis on community-based programs that provide educational opportunities and social support for older adults.

In developing countries, the focus is primarily on literacy and basic skills for the elderly. However, there is a growing trend towards offering computer literacy courses to help older adults navigate the digital world. These programs aim to enhance the quality of life for elderly citizens by providing them with the skills needed to stay connected and engaged in society.

These models demonstrate the diverse approaches to elderly education around the world, highlighting the importance of tailoring educational programs to meet the specific needs of older adults in different cultural and socio-economic contexts.

Tech-Enhanced Learning for Active Aging. The integration of technology in education and safety for the elderly is a promising approach to support active aging. The literature highlights several key areas where technology can make a significant impact:

- Enhanced Learning Opportunities: adaptive educational systems and digital tools can provide personalized learning experiences for older adults, making education more accessible and engaging. These systems can adjust the pace, complexity, and format of the material to meet the specific needs and preferences of

older learners. This can help older adults stay mentally active and socially connected, reducing feelings of isolation and promoting a sense of belonging.

- **Improved Safety and Independence:** technologies such as IoT and machine learning can enhance the safety of elderly individuals by providing real-time monitoring and timely interventions. The fall detection system discussed in the paper is an excellent example of how technology can address critical safety concerns for the elderly. By using wearable devices and advanced algorithms, the system can detect falls and alert caregivers or medical professionals, ensuring that elderly individuals receive prompt assistance and reducing the risk of serious injuries.

- **Social Inclusion and Well-being:** education serves as a vital social resource that can help older adults build social networks and promote a sense of belonging. Community-based programs and initiatives that leverage technology can support lifelong learning and social inclusion. These programs can provide opportunities for older adults to engage in meaningful activities, develop new skills, and connect with others, which can enhance their overall well-being and quality of life.

- **Policy and Implementation:** while there are successful models of elderly education globally, there is a need for more comprehensive policies and practical implementation, especially in countries lagging in this area. Collaboration between educational institutions, community organizations, and policymakers is essential to create a supportive ecosystem for lifelong learning. Policies should focus on providing access to high-quality, unbiased educational resources, promoting digital literacy, and ensuring that older adults have the necessary support to participate in digital learning environments.

Unlocking language learning in the Silver Age. Technology can significantly enhance learning experiences and accessibility for older adults. Here are several ways technology can be effectively integrated:

1. Online Learning Platforms

- **E-Learning Courses:** platforms like Coursera, Udemy, and Khan Academy offer a wide range of courses that older adults can access from the comfort of their homes. These courses cover various topics, from basic computer skills to advanced subjects.

- **Virtual Classrooms:** tools like Zoom and Microsoft Teams enable real-time interaction between instructors and learners, allowing for a more interactive and engaging learning experience.

2. Mobile Learning

- **Educational Apps:** mobile apps designed for language learning, brain training, and other educational purposes can be particularly useful for older adults. Apps like Duolingo, Lumosity, and Memrise offer user-friendly interfaces and personalized learning experiences.

- **E-Books and Audiobooks:** platforms like Kindle and Audible provide access to a vast library of books and audiobooks, making it easier for older adults to read or listen to educational content.

3. Wearable Technology

- **Health and Fitness Trackers:** devices like Fitbit and Apple Watch can encourage older adults to stay active and monitor their health. These devices can also be used to track progress in physical education programs.

- **Assistive Devices:** wearable devices that assist with hearing, vision, and mobility can help older adults participate more fully in educational activities.

4. *Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR)*

- **Immersive Learning Experiences:** VR and AR can create immersive learning environments that make education more engaging and interactive. For example, VR can be used to simulate historical events or explore virtual museums.

- **Therapeutic Applications:** VR can also be used for therapeutic purposes, such as cognitive rehabilitation and stress reduction, which can enhance the overall well-being of older adults.

5. *Social Media and Online Communities*

- **Discussion Forums:** platforms like Reddit and specialized forums for older adults can provide spaces for discussion, knowledge sharing, and social interaction.

- **Social Media Groups:** Facebook groups and other social media communities can offer support and resources for older adults interested in learning new skills or subjects.

6. *Assistive Technologies*

- **Speech Recognition Software:** tools like Dragon NaturallySpeaking can help older adults with limited mobility or dexterity to interact with computers and access educational content.

- **Screen Readers and Magnifiers:** software like JAWS and ZoomText can assist visually impaired learners in accessing digital content.

7. *Gamification*

- **Educational Games:** games designed to teach specific skills or knowledge can make learning more enjoyable and engaging. Examples include brain training games, language learning games, and puzzle games.

- **Interactive Simulations:** simulations that mimic real-world scenarios can provide practical learning experiences in a safe and controlled environment.

8. *Community-Based Programs*

- **Tech Workshops:** local community centers and libraries can offer workshops to teach older adults how to use various technologies, from basic computer skills to advanced software applications.

- **Intergenerational Learning:** programs that pair older adults with younger mentors can facilitate knowledge exchange and help older adults become more comfortable with technology.

Integrating technology into elderly education can provide numerous benefits, including increased accessibility, personalized learning experiences, and enhanced engagement. By leveraging modern technologies, we can create supportive and inclusive learning environments that empower older adults to continue learning and stay connected with the world around them.

Benefits of language learning later in life. Learning a foreign language can be a rewarding and beneficial experience for elderly individuals. Here are some key points on how technology can facilitate this process:

- Cognitive Benefits: learning a new language can help improve memory, attention, and problem-solving skills. It has been shown to reduce the risk of Alzheimer's disease and other forms of dementia, and can slow brain deterioration in seniors who already have dementia.

- Social Benefits: acquiring a new language can enhance social interactions and help older adults connect with people from different cultures. This can reduce feelings of isolation and promote a sense of belonging.

- Emotional Benefits: the process of learning a new language can provide a sense of accomplishment and purpose, boosting self-esteem and overall well-being.

In conclusion, the integration of technology in education for the elderly holds great potential for promoting active aging. By addressing the challenges and leveraging the opportunities presented by modern technologies, we can enhance the quality of life and well-being of older adults, enabling them to remain active and engaged members of society. This requires a comprehensive strategy that includes improving data quality, enhancing model architectures, and incorporating explainability into AI systems to build trust and accountability. Through continued research, policy development, and practical implementation, we can create a more inclusive and supportive environment for lifelong learning and active aging.

Moreover, integrating technology into foreign language learning for the elderly can provide numerous cognitive, social, and emotional benefits. By leveraging modern tools and strategies, older adults can enjoy a fulfilling and enriching language learning experience.

REFERENCES

- Bak, T. H. (2018). Neuroplasticity in the aging brain. *Journal of Neurological Sciences*, 32(4), 245-256.
- Baltes, P. B., & Smith, J. (2003). New frontiers in the future of aging: From successful aging of the young old to the dilemmas of the fourth age. *Gerontology*, 49(2), 123-135. <https://doi.org/10.1159/000067946>
- Bialystok, E. (2009). Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12(1), 3-11. <https://doi.org/10.1017/S1366728908003477>
- Bolshunova, T., Grigorieva, N., & Maslova, O. (2023, June 14-16). A social resource of education for the elderly in a digital society. In: *2023 3rd International Conference on Technology Enhanced Learning in Higher Education (TELE)* (pp. 87-89). Lipetsk, Russian Federation. <https://doi.org/10.1109/TELE58910.2023.10184407>
- Cadorna, M. (2023). Memory and emotion in language learning among the elderly. *Gerontology Today*, 15(2), 112-130.
- Carter, B., & McGoldrick, M. (2005). The gender gap in lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education*, 24(3), 209-224.

- Chang, H.-Y., Liu, P.-L., Wang, W.-C., & Chen, T.-C. (2019, May 20-22). English learning tool for elders-design of instant fruit identification system with TensorFlow. In: *2019 IEEE International Conference on Consumer Electronics - Taiwan (ICCE-TW)* (pp. 1-2). Yilan, Taiwan. <https://doi.org/10.1109/ICCE-TW46550.2019.8991988>
- Coyle, C. E., & Dugan, E. (2012). Social isolation loneliness and health among older adults. *Journal of Aging Health*, 24(8), 1346-1363. <https://doi.org/10.1177/0898264312460275>
- Dharavath, K., Kumar, G. M., Reddy, K. R., & Reddy, M. H. (2024, April 02-04). Gesture and voice controlled virtual mouse for elderly people. In: *2024 2nd International Conference on Networking and Communications (ICNWC)* (pp. 1-5). Chennai, India. <https://doi.org/10.1109/ICNWC60771.2024.10537425>
- Ferrari, A., Punie, Y., & Brecko, B. N. (Eds.). (2013). *DIGCOMP: A framework for developing and understanding digital competence in Europe*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2788/52966>
- Fumagalli, S., & Antonini, C. (1973). Glottogeragogy: Principles and practices for teaching languages to older adults. *Language Learning Journal*, 22(1), 45-60.
- Hawkey, L. C., & Cacioppo, J. T. (2003). Loneliness and pathways to disease. *Brain, Behavior, and Immunity*, 17(1), 98-105. [https://doi.org/10.1016/S0889-1591\(02\)00073-9](https://doi.org/10.1016/S0889-1591(02)00073-9)
- Kalache, A., & Gatti, A. (2003). Active ageing: A policy framework. *Advances in Gerontology*, 11, 7-18. <https://doi.org/10.1007/s10433-003-0002-4>
- Martins, V. F., Amato, C. A. H., Eliseo, M. A., Silva, C., Herscovici, M. C., Oyelere, S. S., & Silveira, I. F. (2019, October 30). Accessibility recommendations for creating digital learning material for elderly. In: *2019 XIV Latin American Conference on Learning Technologies (LACLO)* (pp. 81-86). San Jose Del Cabo, Mexico. <https://doi.org/10.1109/LACLO49268.2019.00024>
- Nafil, K., Kobbane, A., Mohamadou, A.-B., Saidi, A., Yahya, B., & Oussama, L. (2023, July 19-21). Fall detection system for elderly people using IoT and machine learning technology. In: *2023 3rd International Conference on Electrical, Computer, Communications and Mechatronics Engineering (ICECCME)* (pp. 1-5). Tenerife, Canary Islands, Spain. <https://doi.org/10.1109/ICECCME57830.2023.10252183>
- Pérez Díaz, J., Ramiro Fariñas, D., Aceituno Nieto, P., Muñoz Díaz, C., Bueno López, C., Ruiz-Santacruz, J. S., Fernández Morales, I., Castillo Belmonte, A. B., de las Obras-Loscertales Sampérez, J., & Hijosa, B. V. (2022). Un perfil de las personas mayores en España 2022. Indicadores estadísticos básicos. *Informes Envejecimiento en red*, 29, 1-38. <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/enred-indicadoresbasicos2022.pdf>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433-440. <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>
- Segura, R. I., Garrido, Y. C., Morueta, R. T., & Rodríguez-Miranda, F. P. (2023, September 25-26). Adapting digital competence 2.1 from the DigCom Model

- in the context of active ageing. In: *2023 XIII International Conference on Virtual Campus (JICV)* (pp. 1-4). Porto, Portugal. <https://doi.org/10.1109/JICV59748.2023.10565720>
- Vaz De Carvalho, C., Cano, P., Roa, J. M., Wanka, A., & Kolland, F. (2019). Overcoming the silver generation digital gap. *Journal of Universal Computer Science*, 25(12), 1625-1643. <https://doi.org/10.3217/jucs-025-12-1625>
- Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2 - The Digital Competence Framework for Citizens, With new examples of knowledge skills and attitudes*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/115376>
- World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. Madrid, Spain: WHO. <https://iris.who.int/handle/10665/67215>
- Zhang, K., Kan, C., Luo, Y., Song, H., Tian, Z., Ding, W., Xu L, Han, F. & Hou, N. (2022) The promotion of active aging through older adult education in the context of population aging. *Frontiers in Public Health*, 10, 998710. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.998710>

CHILD AND FAMILY SUPPORT POLICY IN UKRAINE: IMPLEMENTATION AND CHALLENGES DURING THE WAR

**Iryna KURYLO, Dr. Sc. Economics,
Head of Department,
Leading Researcher, Institute for Demography and Life Quality Problems of
the NAS of Ukraine,
Charles University, Czechia
E-mail: iryna.kurilo2017@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5082-2024>**

**Svitlana AKSYONOVA, PhD in Economics,
Leading Researcher, Institute for Demography and Life Quality Problems of
the NAS of Ukraine
E-mail: Svitlana_Aksyonova@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0516-9078>**

**Borys KRIMER, PhD in Economics,
Leading Researcher, Institute for Demography and Life Quality Problems of
the NAS of Ukraine
E-mail: b.krimer.demostudy@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2103-6622>**

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.08>

Abstract. *The ongoing war in Ukraine negatively impacts the lives of families with children and complicates the implementation of policies to support them. This study examines the state and challenges of family and child support policy during wartime. Despite difficulties, most state benefits, privileges, and services for families with children in Ukraine continue to be provided, largely thanks to international assistance. Key tools of children and family support include the childbirth grant, the "Baby Package" program, the municipal nanny service, payments to families with three or more children, single parents, and families caring for a child with a disability. However, the unchanged amount of benefits over a long period, and consequently their significant decrease in real terms, the reduction in the list of families eligible for benefits, and the cancellation of some benefits (due to the war) lead to the decreased effectiveness of the policy. The war has also caused organizational challenges related to large-scale displacement of families, destruction of service centres and infrastructure in general, a reduction in the number of employees in service institutions, and difficulties in providing services due to lack of electricity, shelling, etc. It necessitates accelerating the digitalization of child and family support services to make the system more flexible. During wartime, the role of public organizations in supporting families has increased. Their assistance is targeted and takes into account the specific needs of territories (particularly front-line areas). However, the lack of coordination between NGOs,*

irregular assistance, and insufficient scale of coverage for needs reduces the effectiveness of such family support.

Keywords: *child and family support policy, Russian war against Ukraine, social benefits, international assistance, childbirth grant, municipal nanny service.*

JEL: J13, J18

UDC: 364.4(477)

Introduction. Large-scale wars have a profoundly destructive impact on the socio-demographic sphere in countries that fall victim to military aggression and where hostilities take place. Such wars are typically accompanied by extensive destruction of social infrastructure, lead to intense forced migration, result in the impoverishment of large groups of the population, and exacerbate social inequality. They significantly worsen the demographic situation due to the loss of human lives, a decline of fertility, the separation of families, and the dissolution of marriages, among other effects. Nearly all social challenges of wartime, such as difficulties in accessing basic social services (medical, educational, etc.), an increase in poverty (including due to the loss of a breadwinner), and the problems of accelerated forced displacement, are particularly acute for families with children, making them especially vulnerable to the consequences of military aggression.

At the same time, wartime conditions force states to reassess their priorities concerning family and social policy in general, shifting the focus from social programs to defence and recovery. In any case, there arises a need to adapt state strategies in the realm of social and demographic policy to the conditions of war.

The full-scale Russian invasion of Ukraine and the ongoing Russo-Ukrainian war, which have destabilized the security and economic situation in Europe as a whole, have significantly heightened the relevance of research into the impact of wars on the situation of families and children, as well as on social and demographic policy. It is related not only to the necessity of understanding the historical and contemporary context of these processes but also to the practical tasks of developing effective national and international strategies in this area. This is crucial both for ensuring the protection of vulnerable groups in wartime conditions and for preventing or at least mitigating the effects of war on the civilian population.

Literature review. Each comprehensive socio-demographic study on fertility and family in Ukraine has included questions about the effectiveness of implemented family policy measures, analysis of issues related to their implementation, the search for solutions to current issues, the prevention of potential threats, and the improvement of family policy overall (Family 2009, Населення України, 2008). The full-scale Russian invasion of Ukraine prompts a thorough analysis of the experiences of other countries where hostilities have taken place, to identify connections between the development of family policy and fertility dynamics in those countries, and to determine the possibilities of applying their experiences and responses to wartime challenges in our country (Krimer, 2023).

Since the beginning of Russia's full-scale aggression against Ukraine, a number of reports by international organizations highlighted the impact of the war

on children and families, including security, legal, social and economic aspects (A Heavy Toll, 2023, Ukraine, 2023). Among the comprehensive researches is the scientific project by the Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine, titled “Evaluation of National Social Policy in the Context of Global Challenges”. The largest group of these challenges includes those with a significant impact on national social policy and that are expected to remain relevant over the next three years: “High Level of Armed Violence”, “Employment Crisis”, “Deterioration of Population Mental Health”, “Breakdown of Social Security Systems”, “Increasing Social Inequality” among others (Makarova et al., 2024).

The most pressing topic of public discourse in wartime in Ukraine is the prevention or at least the mitigation of the negative consequences of poverty, as its increase is inevitable during wartime. During the full-scale invasion, a study is conducted on the impact of the war on the poverty levels of households with children. The results of the study revealed that the war has caused a sharp decline in income and a significant increase in child poverty, sudden poverty, and multidimensional poverty (Child Poverty, 2023). The study of specific aspects of deprivation poverty among families with children, particularly regarding housing conditions, was conducted by A. Reut and Y. Kogatko (Reut & Kohatko, 2022).

There is also a special survey (April 2024) with a corresponding report, which focuses on the most urgent water supply needs of Ukrainian households with children, including findings related to water access, quality, some risks, and assistance (Life for Children, 2024). At the end of last and the beginning of this year, a nationwide sample survey on the socio-economic status of households was conducted in Ukraine with the support of UNICEF and BMZ. The results of this survey are currently being analyzed.

Ukrainian researcher O. Strelnyk emphasizes the deterioration of women's economic status during the full-scale invasion, the lack of childcare services, and the reduction in social spending for women and vulnerable groups of the population (Strelnyk, 2023). These statements are also supported by other studies (Жінки в Україні, 2023).

The full-scale invasion has activated the request for research in the field of social protection of internally displaced families. T. Perehudova identified several “weaknesses” in the regulatory providing of material assistance to able-bodied internally displaced persons, including “the arbitrary determination of monetary assistance amount; the lack of connection between monetary assistance and social standards; and the inconsistency among the size of the single social contribution paid by internally displaced employees, their wages, and the amount of financial benefit” (Perehudova, 2022).

At the same time, the researchers note that in Ukraine, within a relatively short period, a new space of humanitarian activity has begun to take shape, thanks to the efforts of international and national organizations. It demonstrates consolidated subjectivity and enhances adaptability to a large-scale humanitarian crisis in wartime (Khmelevska, 2023).

The **purpose** of our paper is to analyze child and family support policy measures in Ukraine to determine the main problems and challenges in the way of implementation of this policy during the full-scale war against Ukraine.

Data and methods. In our research, we have used data from the Ministry of Social Policy of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the outcomes of social surveys conducted during full-scale war, media publications, and foreign research on related topics. The methods of comparison, elementary theoretical analysis and statistical methods were used in the study.

Main results. Throughout the period of Ukraine's independence, the support of families with children was mostly focused on the first years of a child's life. The development of family policy in Ukraine had certain positive trends only in 2005–2013. In April 2005, the childbirth grant was increased several times. In the following years, there was a further increase in financial support for families with children, an extension of the terms of the grant's provision and the linking of payments to the amount of the subsistence minimum. In particular, in 2008, both the childbirth grant amount was increased and the differentiation of payments according to the birth order was introduced (Resolution, 2008). Another positive development was the facilitation of bureaucratic procedures.

At the beginning of 2014, a childbirth grant for the first child amounted to 30 subsistence minimums (30,960 UAH or 3,870 USD at the National Bank of Ukraine (NBU) exchange rate as of January 4, 2014) and was paid over 24 months. The grant for the second child amounted to 60 subsistence minimums over 48 months (61,920 UAH or 7,740 USD), and for the third and subsequent children, it was 120 subsistence minimums over 72 months (123,840 UAH or 15,480 USD). The childbirth grant consisted of a lump sum (10 subsistence minimums) paid at the birth of a child, with the remainder distributed in equal monthly installments. Until July 1, 2014, there was also a separate childcare allowance provided to one parent during parental leave until the child reached the age of three. This allowance was granted for each child regardless of birth order.

After the beginning of the Russian-Ukrainian war in the spring of 2014, the government decided to change financial assistance to families with children. According to the «Law on Preventing a Financial Disaster and Creating Prerequisites for Economic Growth in Ukraine» (2014), the childbirth grant in Ukraine was fixed at 41,280 UAH (or 3,498 USD at the NBU exchange rate as of July 1, 2014) for each child born, regardless of birth order. According to the law, this benefit is paid in installments: UAH 10,320 as a lump sum immediately after childbirth and UAH 860 monthly for the next 36 months.

Since 2014, the amount of the childbirth grant has not changed. However, due to inflation and the devaluation of the national currency, the grant's purchasing power has significantly decreased, thus diminishing its importance as a crucial form of support for the family in this stage of its life cycle. This change also altered the perception of the grant as a substantial tool influencing the decision to have a child. *Figure 1* illustrates the ratio of the childbirth grant to amount of subsistence minimum in Ukraine for the period from 2015 to 2024: while at the beginning of

2015, the grant amounted to 40 subsistence minimums, by early 2024, it decreased to only 16 subsistence minimums (in 2.5 times). The lump sum part of the grant, paid immediately after birth, was 10,320 UAH, equivalent to 10 subsistence minimums in 2014, whereas by 2024, it equaled only 4 subsistence minimums. In terms of the U.S. dollar exchange rate at the beginning of 2015, the childbirth grant reached 2,580 USD, but by early 2024, it had dropped to 1,086 USD (a decrease of 2.4 times).

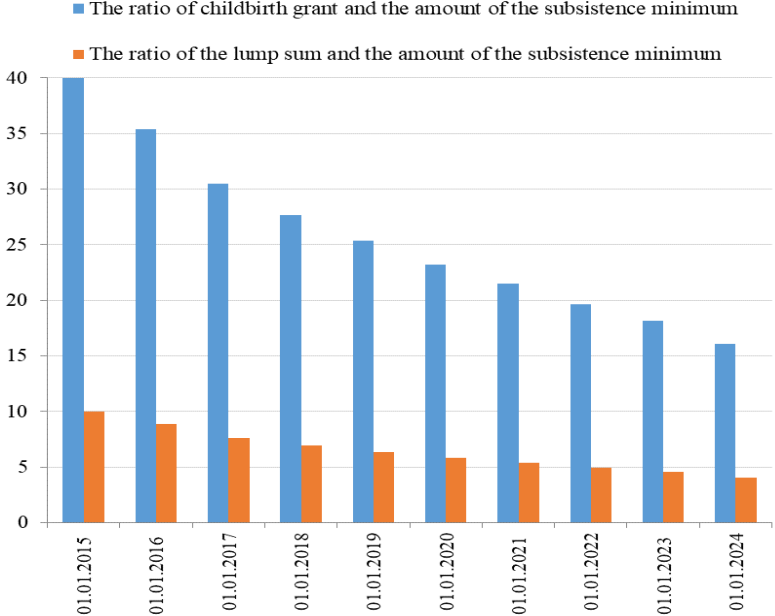

Figure 1. The ratio of childbirth grant and the amount of subsistence minimum in Ukraine, 2015 - 2024

Source: compiled by the authors based on data from the Ministry of Finance of Ukraine

In addition, since July 1, 2014, the above-mentioned childcare allowance for children under the age of three, which was provided alongside the childbirth grant to one of the parents who is on parental leave, has been abolished.

The research conducted in 2008–2009 (i.e., before the onset of the war) demonstrated the relationship between changes in the sums of childbirth grants and dynamics of fertility by birth order, with the ties strengthening as the birth order increased (Family, 2009).

The financial constraints, associated with the full-scale war, along with other factors, have significantly increased the risk of poverty and vulnerability for families with children (Черенько, 2023). To mitigate the impact of the war on poverty, it is advisable to index social payments and/or adjust them in accordance with the subsistence minimum. However, this is extremely difficult to achieve in the context of limited finances and dependence on international aid. A “closed circle” emerges, the way out of which is a challenge for social policy, the priority goal of which is preventing further growth in the poverty level of families with children.

However, the situation is complicated by the fact that financial difficulties are combined with other problems. In particular, the significant increase in the number of internally displaced persons (IDL) led not only to the rise in the assistance required for IDP, but also made it difficult to provide the previously assigned cash payments. In addition, many service centers and infrastructure objects have been destroyed, the number of employees has decreased, and their work is interrupted by the lack of electricity and frequent air attacks. Further development of the digitalization of child and family support services, which contributes to greater flexibility of the system is one of the solutions in these circumstances.

Shortly before the start of the COVID-19 pandemic, several new institutional tools appeared in Ukraine and were aimed both at financial support for parents with children and maintaining a balance between parenthood and professional employment. One of them was the "*Baby Box*", which is a one-time in-kind assistance from the state to families with a newborn. Baby Box includes a set of the most necessary things for a newborn. In 2020, against the background of the epidemiological crisis, the Baby Box was replaced by an equivalent monetary compensation. In 2021, the option of choosing between the box and monetary compensation was introduced.

In 2019, the *Municipal Nanny program* was introduced. This program provided financial compensation for the use of childcare services (in the amount of subsistence minimum with the possibility of receiving it for all children under the age of three). During 2020-2024, the Municipal Nanny program lost its potential to support parents with children: from 2020, the service was limited to two or more children and children in need of additional care, as well as in the case of parents with disabilities, and from 2022 only for parents with disabilities and children in need of additional care. At the same time, the size of financial compensation increased to one minimum wage.

The extending categories of families with children to be covered by the municipal nanny service Ministry of Social Policy of Ukraine was a new step in the development of this program (Постаюва, 2024). One of the reasons for such step is that internally displaced people need more time to become employed and integrate into new communities. Another important reason was the closing of a large number of preschools.

Families with many children are a vulnerable category. Since 2019, such families (with three or more children) have been receiving additional fixed monthly allowance for the third and subsequent children (for the period until the child reaches the age of six). The continuation of government support in the difficult conditions of martial law in Ukraine is positive. However, any fixed amount of allowance loses over time its significance through inflation and fluctuations in the exchange rate (especially the variable after the beginning of a full-scale invasion).

In Ukraine, there is a separate financial assistance for single parents (in fact the vast majority of single parents are mothers), which is provided in an amount equal to the difference between 100% of the subsistence minimum for a child of the appropriate age and the average monthly total family income per person per previous six months.

Caring for a child requires not only financial investment but also time. In Ukraine, parental leave is quite long but poorly paid. Maternity leave (126 days) is paid at the level of 100% of previous earnings, while the three-year parental leave is unpaid, but the place of work is preserved, where the parents can return after the leave. The introduction in Ukraine in 2021 of paid leave for the father (or mother, in the case when the main parental leave is issued for the father of the child) lasting up to 14 days was quite progressive (primarily in terms of achieving gender equality in the family sphere) and a long-awaited step. Unfortunately, the short period of such leave is not able to change the situation and stereotypes about the division of responsibilities of a woman and a man in reproductive work (related to the care and upbringing of a child/children).

Despite the war, the housing program for providing preferential loans to young families continued (Постанова, 2012). In Ukraine, young families (spouses are under the age of 35) with children and, in some cases, when one of the parents is under the age of 40 (single-parent families and families of scientists) are eligible for such loans. Alongside, there are loan programs for IDPs and combatants (Куць, 2024).

In April 2024, the Ukrainian government announced the introduction of a new financial support program for children who have lost parental care: “A Child is Not Alone”. Children who have lost their parents but do not have the status of orphans or children without parental care will receive financial assistance (New financial, 2024). As expected, financial support will be provided to persons who have temporarily taken such children into care, including relatives, friends, and families or family-type orphanages.

The Government of Ukraine also makes efforts to achieve gender equality. During the full-scale war, Ukraine ratified “The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence” (Istanbul Convention) (Про ратифікацію, 2022). The Cabinet of Ministers of Ukraine has adopted “Strategy for Implementation of Gender Equality in Education until 2030”, “The Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men until 2030” and approved an operational plan for its realization for 2022–2024 (Government portal, 2022). These actions show that Ukraine shares European values and is ready for changes in accordance with them.

In Ukraine, nongovernment organizations are increasing their role and contribution to the development of territorial communities. Many of them focus their activities on the problems of families with children, provide support to vulnerable families, seriously ill children and persons with disabilities, internally displaced persons and their families, as well as families with many children, single parents, guardians (Перелік, 2022).

The advantage of these organizations' activities is that they can quickly respond to the emergency needs of territorial communities. This is based on understanding the essence of problems and, therefore, a quick search for ways to solve them. Locality, targeting of assistance, and lack of need to coordinate activities with government structures also have a positive effect. However, there are a number of disadvantages, including the lack of action coordination among organizations, so

some groups of the population or communities can receive more attention and assistance than others (sometimes not covered by assistance at all), irregularity of aid, partial territorial coverage when remote settlements are left alone with their problems.

Conclusion. The continuation of the provision of most state payments, benefits, and services to families with children in Ukraine, in the conditions of war, is undoubtedly a positive fact. This is made possible largely thanks to international assistance. The most essential tools of family policy in our country remain the childbirth grant, the “Baby Box” and “Municipal Nanny” programs, payments to large families, single parents, and families caring for a child with a disability, among others. However, the stagnation of payment amounts over a long period (resulting in a decrease in their real value due to inflation), the reduction in the number of family categories eligible for payments, and the cancellation of certain important benefits for families with children (due to wartime financial constraints) diminish the effectiveness of family policy.

REFERENCES

- A Heavy Toll: The impact of one year of war on children in Ukraine.* (2023). <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/AHeavyToll-FullReport-120223.pdf/>
- Cherenko, L., & Sarioglo, V. (2023). *Child Poverty: Impact of the War on the Situation of Household with Children.* United Nations Children’s Fund Office in Ukraine. <https://www.unicef.org/ukraine/media/38971/file/Child%20Poverty%20full%20version%206%20April%202023%20eng.pdf>
- Government approves Strategy for Implementation of Gender Equality in Education until 2030.* (2022). Government portal. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uriad-ukhvalyv-stratehiuu-vprovadzhenia-hendernoi-rivnosti-u-sferi-osvity-do-2030-roku>
- Khmelevska, O. (2023). Humanitarna diialnist v umovakh viiny v Ukraini = Humanitarian Action in the Conditions of War in Ukraine. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1(51), 96-117. <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.096>
- Krimer, B. (2023). Simeina polityka v povoiennykh umovakh: vysnovky dlia Ukrainy = Family Policy in Post-War Countries: Conclusions for Ukraine. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika = Demography and Social Economy*, 4(54), 3-20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.003>
- Life for children during the war: The status of water supply in Ukrainian households.* (2024). Quantitative and Qualitative Analysis. Final report. [https://www.unicef.org/ukraine/en/media/46151/file/UNICEF%20Ukraine%20Water%20Report%203%20\(Combined\)%20ENG.pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/en/media/46151/file/UNICEF%20Ukraine%20Water%20Report%203%20(Combined)%20ENG.pdf.pdf)
- Makarova, O., Khmelevska, O., & Gerasymenko, I. (2024). Otsiniuvannia aktualnosti ta vplyvu hlobalnykh vyklykiv dlia natsionalnoi polityky = Assessment of the Relevance and Impact of Global Challenges for National

- Policy. *Demografia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 2(56), 62-80. <https://doi.org/10.15407/dse2024.02.062>
- New financial assistance for children introduced in Ukraine: who can receive payments* (2024, April). <https://visitukraine.today/blog/3757/new-financial-assistance-for-children-introduced-in-ukraine-who-can-receive-payments>
- Perehudova, T. V. (2022). Nadannia sotsialnoi dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam za pryntsyptom sotsialno-trudovoi inkluzii - Social Assistance Provision to Displaced Persons on the Principle of Social and Labor Inclusion. *Demografia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 3(49), 145-164. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.145>
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Issues of Appointment and Payment of Assistance to Families with Children: no 57, February 2008.* (2008). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-2008-%D0%BF#Text>
- Reut, A., & Kohatko, Yu. (2022). Zhytlova problema v Ukraini na tli viiny 2022 roku = Housing Problem in Ukraine on the Background of War 2022. *Demografia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 3(49), 123-144. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.123>
- Strelnyk, O. (2023). 8 März, Feminismus und Krieg in der Ukraine: Neue Herausforderungen, neue Möglichkeiten. *Ukraine-Analysen*, 281, 2-6. <https://doi.org/10.31205/UA.281.01>
- Ukraine: children's education is one more casualty of Russian aggression.* Research briefing. (2023). Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/7508/2023/en/>
- Жінки в Україні: З якими ключовими проблемами вони стикаються?* (2023). <https://www.bbc.co.uk/mediaaction/documents/bbc-media-action-research-briefing-key-issues-ukrainian.pdf>
- Закон України про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.* (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2>
- Куць, В. (2024) Купити житло попри війну: які програми кредитування працюють на Волині. Сила правди. <https://sylpravdy.com/kupyty-zhytlo-popry-vijnu-yaki-programy-kredytuvannya-praczyuyut-na-volyni/>
- Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів.* (2008). Київ: АДЕФ-Україна. https://idss.org.ua/monografii/Book-Naselenie_.pdf
- Перелік організацій та фондів, які допомагають українцям під час війни.* Асоціація міст України. (2022). <https://auc.org.ua/novyna/perelik-organizaciy-ta-fondiv-yaki-dopomagayut-ukrayincyam-pid-chas-viyny>
- Постанова Кабінету Міністрів України Деякі питання відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною “муніципальна няня” на період воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування: № 664, 7 червня 2024 р.* (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2024-%D0%BF#n2>

- Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2026 роки.* (2012).
<https://ips.ligazakon.net/document/KP120967?an=5>
- Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку [Family and Family Relations in Ukraine: modernity and development trends].* (2009). Київ: ТОВ «Основа-Принт».
https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Family-ukr-WEB_copy.pdf
- Черенько, Л., Саріогло, В., & Сітнікова, Н. (2023). *Дитяча бідність: вплив війни на стан домогосподарств з дітьми.*
<https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Report%202023%20ukr.pdf>

CHANGES IN THE MARITAL BEHAVIOR OF THE POPULATION IN UKRAINE DURING THE WAR

Ludmila SLYUSAR, PhD in Economics,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National
Academy of Sciences of Ukraine

E-mail: slyusarl@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1679-1674>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.10>

Abstract. *The Russia-Ukraine war dramatically changes the living conditions of population, as a result of which there are changes in the demographic behavior (marital, reproductive, and migratory). These changes affect both the current demographic situation and future demographic development. The purpose of this study is to determine the changes in the marital behavior in Ukraine which appeared under the influence of the war. In the study were used data from the State Statistics Service of Ukraine (for the period before the full-scale invasion), data from the Ministry of Justice, media publications, expert assessments, and sample survey materials. In the last decades, a gradual modernization of the marital behavior of the population was observed in Ukraine: age at first marriage of both women and men increased, share of early marriages decreased, and various forms of cohabitation became widespread. In Ukraine the divorce rate remained high but gradually decreased. Russia's war against Ukraine deformed the natural processes of life and development of the Ukrainian population. In the first two years of the full-scale war the increasing number of marriages was caused by growth in cases of official marriage registration by partners who previously delayed or refused to do so. In the extreme conditions of war, couples need the guarantees provided by the state in a registered marriage. At the same time, the number of divorces decreased. The similar trends were observed in 2014–2015, during the period of active military actions in Donbas. Further changes mostly depend on the duration of the war and the security conditions in the country.*

Keywords: *Russia-Ukraine war, marital behavior, marriage, divorce.*

JEL: J 12

UDC: 316.36(477)

Introduction. Independent Ukraine "inherited" from Soviet times the model of marriage and family behavior of the population, which was formed in the course of inconsistent, incomplete modernization according to the "Soviet type": a high level of marriage of the population with the spread of early marriages, a high level of divorce, the spread of single-parent families. Over the past thirty years, 1991-2021, a gradual sequential modernization of marital and family relations, forms of marriage and family took place. This was due to the gradual spread of the principles of freedom of choice and pluralism in the conditions of the market transformation of

society. Ideological control over personality development and restrictions on the choice of lifestyle has become a thing of the past; at the same time, complex transformational processes and risks of the market economy have made demographic development difficult in some respects. The influence of socio-economic conditions on the population's life was and remains significant.

The purpose of this study is to determine the changes in the marital behaviour of the population of Ukraine, which appeared under the influence of the Russia-Ukraine war.

Data and methods. The research was carried out based on data from the State Statistics Service of Ukraine (for the period before the full-scale invasion), data from the Ministry of Justice, media publications, expert assessments, and sample survey materials. The methods of comparative analysis, generalization and induction, surveys, and statistical and graphic methods were used in the research.

Main results. At the turn of the 1980s and 1990s, marriage and divorce rates in Ukraine were among the highest in Europe: in 1990, more marriages per 1,000 population than in Ukraine were registered only in Lithuania and Belarus, and more divorces in Latvia and Russia. In 1991, the crude marriage rate in Ukraine was 9,5‰, and starting from the following year, the marriage rate - number of marriages and their number per 1,000 population - gradually decreased (*Figure 1*).

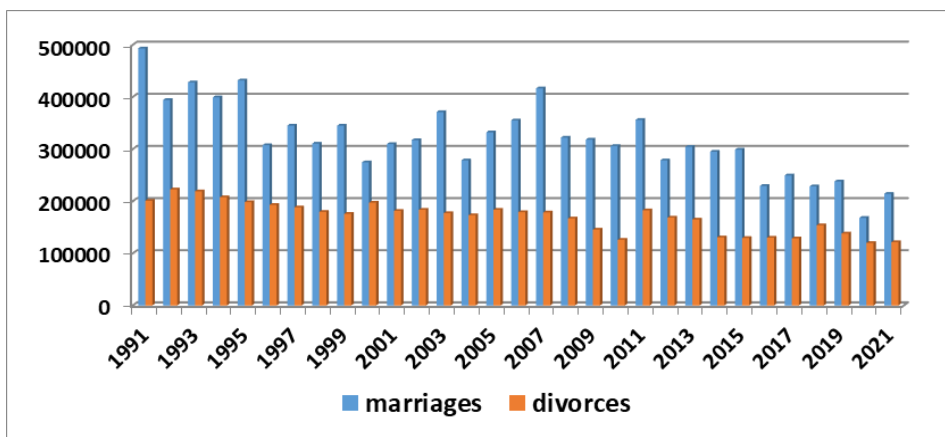

Figure 1. **Number of marriages and divorces, Ukraine, 1991-2021**

Source: data of the State Statistics Service of Ukraine

In the years 1991-2000 (especially in the first half of the 90s), the decline of marriages was largely due to a sharp worsening in the material living conditions of the population in the context of the transformation crisis of those years, which contributed to the “postponement” of marriages. At the same time, since the mid-1990s, changes in the marital and sexual behavior of the population began to take place. The share of young people, postponing marriage until obtaining an education and economic independence, gradually increased, unregistered marriage

partnerships began to spread, and this contributed to a decrease in the level of registered marriages and divorces. The tradition of considering a leap year as unfavorable for marriage continues, due to which the curve of marriage indicators has a wave-like shape.

After a short period of increase in marriage rates in 2003-2007, which was facilitated by changes in the age structure of the population (more generations born in 1983-1986 reached marriageable age), since 2008, despite significant annual fluctuations, a decrease of the total marriage rate has been observed. The tendency to decrease the level of marriage is due, first of all, to changes in the marital behavior of the population: the transformation of the age parameters of marriage, the spread of cohabitation.

The age of marriage is one of the most important characteristics of the marital behavior of the population. Over the past thirty years, the age at which Ukrainians register marriage has increased significantly: if in 1991 mean age of marriage for women was 25,0, then in 2021 it was 31,0, and for men, this indicator has increased from 27,5 up to 33,7 (*Table 1*).

Table 1. Mean age at marriage of men and women, Ukraine, 1991—2021

	all marriages		first marriages	
	men	women	men	women
1991	27,5	25,0	23,9	21,7
1995	27,7	25,1	24,1	21,7
2000	29,4	26,5	25,3	22,5
2005	30,0	27,0	25,9	23,2
2010	30,3	27,4	26,7	24,1
2015	31,1	28,4	27,6	25,0
2019	32,8	30,1	28,6	25,9
2020	33,3	30,6	28,8	26,1
2021	33,7	31,0	29,2	26,4

Source: data of the State Statistics Service of Ukraine and calculated by author based on these data

Demographic development is particularly affected by the change in the age of first marriage. In 1991, mean age of women, who married for the first time, was 21,7 years, in 2010 – 24,1, in 2021 – 26,4. Mean age at first marriage for men, respectively, in these years was 23,9; 26,7; 29,2. A steady trend of growth in the age of first marriage in Ukraine has been observed since 1995.

For modern Ukraine, early marriages, i.e. marriages with a bride under the age of 18, are no longer typical. In the early 1990s, in 10 – 12% of marriages, the bride was less than 18 years old, but since 1997, the number of such marriages has been rapidly decreasing, and in 2018 – 2021 they accounted for less than 0,5% of all marriages.

In Ukraine mean age of the first marriage has increased significantly, early marriages have become a rare phenomenon, and this is evidence of the modernization of the demographic behavior of the population: marital, sexual, social. More and more young people are postponing marriage until they achieve economic stability and independence, trying first to finish their studies and achieve success in their

professional activities, striving for economic independence, and not relying on the state and parents to solve their family's material problems, as was the practice in Soviet times. Education and professional achievements have become an important priority for young girls. Therefore, there have been significant changes in the distribution of persons who have first married by age. Among women who had their first marriage in 1991, 47,5% (almost half) were under the age of 20, in 2020 – only 11,2%, at the same time the share age of 25 – 29 increased from 7,4% to 27,1%. Over the years, corresponding changes took place among men who had first marriage: the proportion of men under 20 decreased from 9,2 to 1,9%, the proportion in age 25–29 increased from 16,8 to 36,8%, and those over 30 increased from 7,4 to almost 33% (actually one in three).

Sexual behavior is also changing: "sexual debut" and marriage are "separated in time", young people quite often have a permanent sexual partner in the premarital period, sometimes they live with him in the same household. According sample surveys in 2017 – 2019, about 15% of young people aged 25-34 live with a partner without registering their relationship; and most often they view these relationships as a trial period when the couple decides whether to continue the relationship in marriage or break up.

In the conditions of intensive labour migration, distance forms of marriage became widespread; the spouses have lived separately for a long time. Based on data from sample surveys of migrants, transnational distance marriage has become widespread: more than half of labour migrants, both among women and men, are married both among those whose emigration is short-term (up to twelve months) and among those who are abroad for a long time.

A decrease in the marriage rate is one of the reasons for the decrease in the number of divorces. The increase in the age of marriage and the spread of cohabitation contributed to this decrease. The tendency to decrease divorce (both absolute and relative indicators) has been observed in Ukraine since the second half of the 1990s, after the “surge” of 1992 – 1994. In 1992 – 1994, in Ukraine the largest number of divorces was registered in its history. The crude divorce rate reached its maximum in 1992-1993 – 4,2-4,3‰ due to the highest indicators in urban settlements – 5,3-5,4‰. In the following years a positive trend of a decrease in the number of divorces per 1,000 population is observed, despite significant annual fluctuations (*Figure 2*). The divorce rate of the population remains high compared to European countries, but it has gradually decreased, approaching the average European level.

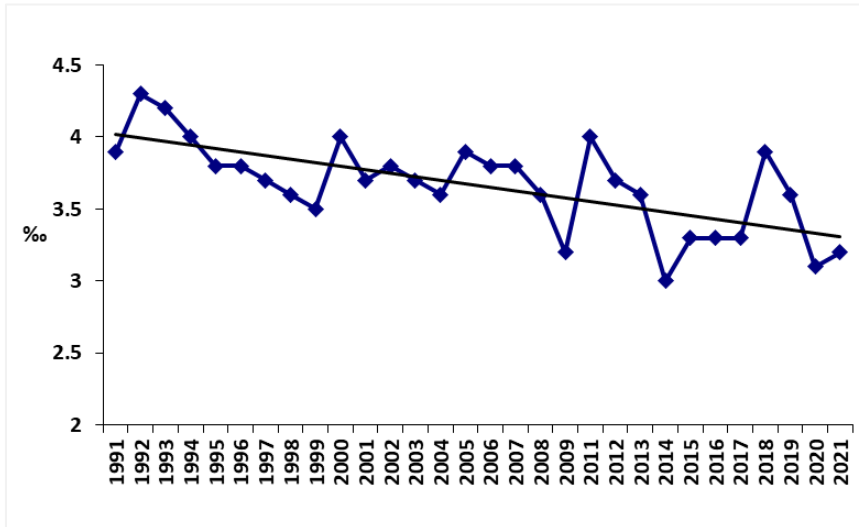

Figure 2. Crude divorce rate trends, Ukraine, 1991-2021

Source: data of the State Statistics Service of Ukraine

The greatest and most tragic challenge for the population of Ukraine during the years of independence, was the armed aggression of the Russian Federation. Russia’s war against Ukraine deformed the natural processes of life and development of the Ukrainian population. Initially, in 2014–2015, this deformation affected certain regions of the country — Donetsk and Luhansk regions, although it also influenced the entire population of the country: the dynamics of marriage and divorce rates, forced migration to other regions of the country. In 2014 – 2015, the number of marriages increased in all regions except Donetsk and Luhansk, and the number of divorces decreased significantly in all regions. However, in the following years, the marriage rate gradually decreased, and in 2018, a compensatory rise in the divorce rate was observed.

After February 24, 2022, a full-scale war fundamentally changed the life of the country and every family. The demographic development of Ukraine was strongly affected by the military-political and socio-economic destabilization caused by the large-scale war. The war interrupted the natural process of life and development of the Ukrainian population. The death of a large number of people – both military personnel and the civilian population, forced mass migration to other regions of the country and abroad became the causes of the deformation of socio-demographic development. There are changes in the demographic behavior of population: marital, reproductive, and migratory.

In the conditions of a full-scale war, Ukrainians did not give up marriage. In 2022, there was a “surge” in marriages: according to the data by the Ministry of Justice, 222890 marriages were registered, which is 8,9 thousand more than in 2021 (Figure 3). According to our estimates, the total marriage rate has increased to about 7‰. This is a high figure, especially considering that part of the territory was occupied.

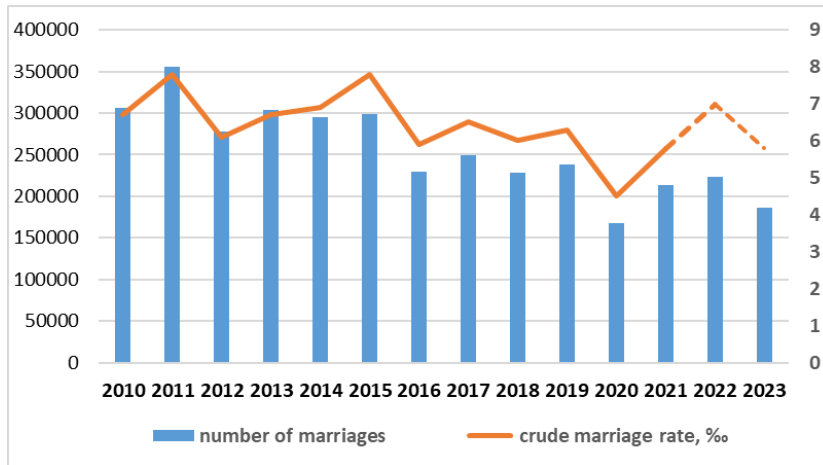

Figure 3. **Number of marriages and crude marriage rate, Ukraine, 2010-2023**
Source: data of the State Statistics Service of Ukraine and data of the Ministry of Justice

The increase in the number of marriages is due to the fact that during the period of military operations and mobilization, couples who previously, for certain reasons, were in no hurry to legally formalize their relationship register their marriages. In an official marriage, the wife of a mobilized man can feel more confident: in case of his capture, disappearance, injury, she has more opportunities to contact the relevant authorities regarding his search, return, additional treatment; a military family has certain benefits. The man also feels more protected and understands that his marriage partner will be more protected. Couples, who previously took their time or refused to legally formalize their relationship, registered their marriage. Therefore, in the extreme conditions of war, the processes of delegalization of marital relations slow down, partners need guarantees and support provided by the state in a registered marriage. At the same time, a certain part of marriages in 2022 was registered on an emotional upswing before sending to the front after a short acquaintance. Psychologists assure that this is a reaction in response to the challenges of reality; it is typical for couples in all wars and in any stressful circumstances.

In 2023 186100 marriages were registered, which is 36800 less than last year. In 2024, according to the data for the first half of the year, even fewer marriages will be registered. Therefore, it can be preliminarily stated that the marriage “surge” at the beginning of the war has ended. In our opinion, the marriage orientation of the population is not decreasing, but the marriage potential began to diminished due to military losses, significant forced emigration, and mobilization.

The number of divorces in 2022 has decreased sharply, because in the conditions of war, the vast majority of the population has other problems — issues of safety and survival in extreme conditions come to the fore. This is the opinion of most experts. However, we cannot accurately estimate the scale of this decrease, as there are statistical data for 2022 and 2023 only for divorces registered in the institutions of state registration of acts of civil status. Here we have a significant decrease in 2022 – 40% less than in 2021. But this is information only about a part of divorces, since under martial law there are no data on divorces by court decision (in the pre-war years, this was about 70% of all divorces). According to the Family

Code of Ukraine, a divorce must take place by a court decision if the spouses have minor children, or there is a conflict regarding joint property. In 2023, the number of divorces registered in the civil registry offices increased by 35% compared to 2022, although it did not reach the pre-war level of 2021. According to data for the first half of 2024, the number of divorces is increasing significantly. This may be partly due to divorces postponed in the previous year, but the main reason is the problems and risks of wartime.

We emphasize that according to the available data for 2022–2023, we are monitoring and analyzing only the general trend, and not quantitative changes in the dynamics of divorce rates.

In the future, in the conditions of the continuation of the war, we can forecast that the number of marriages will decrease and divorces will increase. The number of marriages that will be registered annually will decrease due to the reduction of the population of marriageable age as a result of military losses and external migration. At the same time, the relative indicators of marriage, for example, the total marriage rate — the number of marriages per 1000 population, will remain quite high, since high marriage orientation, traditional for Ukraine, will still be preserved.

We can predict an increase in divorce rates. This will happen, first of all, if a significant number of women will stay abroad for a long time, when contacts between spouses are only virtual. Psychologists claim, that a spouse, who has not seen each other for more than six months, has no sexual contacts, at some point loses shared family moments, the context of their lives is too different, and there is less and less in common. Only some couples can maintain family life at a distance. Much depends on family relations before the war and on the partners' desire to save their marriage. Law firms are already offering the service “divorce in court online in the absence of a spouse in Ukraine”.

A difficult test for many married couples can be the return home of a husband who participated in military operations. War changes a person, his behavior and assessment of many aspects of life, including family life, new habits and needs arise. International experience shows the problems of adaptation to the peaceful life for military personnel. The impact of post-traumatic stress disorder on family life is unfavorable, and the risk of divorce is high for veterans in all countries (John J. Schwab M. D. et al., 1995). Ukrainians already now consider the risk of psycho-emotional instability and conflicts in the families of veterans of the Russian-Ukrainian war to be high. According to survey data of Group «Rating», the share of Ukrainians, who consider conflicts in the families of veterans to be “very likely” and “rather likely” for 2022–2024 increased from 44% to 74%. This problem is felt most acutely by the relatives of veterans who fought since 2014 and are fighting now.

Conclusion. In modern Ukraine, the war and its risks have become the main factor affecting demographic development, including changes in marital and family relations. Significant human losses, forced mass migration, large-scale mobilization, destruction of housing and social infrastructure deformed demographic processes and structures, interrupted their gradual modernization, natural development. The experience of the Russian-Ukrainian war of 2014–2015 and the reality of a modern full-scale war shows that in the extreme conditions of wartime, official registration

of marriage makes it easier for spouses to solve numerous problems that arise in these conditions (regarding state benefits and guarantees, the ability to support each other, etc.), therefore the number of registered marriages increases. The population's marital orientation currently remains high, but the processes of deformation of marital relations observed before the war are slowing down to certain extent/partially.

At the initial stage of the war, the spouses “put aside” their conflicts and disputes for the sake of solving more urgent problems of family – personal safety, safety of children, relatives, property, etc. However, after a certain time, the problems and risks of wartime have a negative impact on marital relations. Long-term separation of partners due to forced external migration and mobilization, changes in the behavior of men and women who took part in military operations, destruction of the achieved gender balance in the distribution of family responsibilities (due to the mobilization of men, all responsibilities for maintaining and raising children are transferred to women), stress and psychological exhaustion, etc., contribute to conflicts and misunderstandings in marital relations, and as a result, to an increase in the number of divorces.

Further changes in the situation in the marital sphere depend on the duration of the war and the security conditions in the country.

REFERENCES

- Schwab, J. J., Ice, J. F., Stephenson, J. J., Raymer, K., Houser, K., Graziano, L., Winkler, P., & Eiland, D. S. (1995). War and the family. *Stress Health*, (11)1, 131-137. <https://doi.org/10.1002/smi.2460110121>
- The twenty-seventh nationwide survey “The image of veterans in Ukrainian society”*. (2024, March 2-5). Sociological Group «Rating». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_some_zagalnonacionalne_o_pituvanny_obraz_veteraniv_v_ukrainskomu_suspilstvi2-5_bereznya_2024.html
- Youth and Youth Policy in Ukraine: social and demographic aspects*. (2010). Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv.
- Аналітичний звіт з проведення репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні*. (2019). Kyiv.
- Думка психолога. Відносини на відстані - розрив чи зміцнення сім'ї?* (2023). <https://life.nv.ua/ukr/socium/vin-viyskovosluzhbovec-vona-za-kordonom-yak-zberegti-stosunki-na-vidstani-novini-ukrajini-50310640.html>

FERTILITY INTENTIONS AND PERCEIVED HEALTH STATUS AMONG POLISH MIGRANTS AND NON-MIGRANTS: A COMPARATIVE STUDY

Nasim Ahamed MONDAL, PhD student,

University of Warsaw, Poland

E-mail: n.mondal@uw.edu.pl.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3468-006X>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.04>

Abstract. *Background:* Fertility intentions provide a reliable measure of future fertility behaviour. By looking into fertility intentions, we can figure out if people are thinking about becoming parents and how many kids they might be considering. Additionally, the role of perceived health has not entered the debate about fertility. *Aims:* This study aims, probably for the first time, to compare the fertility intentions of migrants and non-migrants of the same nationality at origin based on their self-rated health and well-being. *Methods:* The study utilized data from the Families of Poles in the Netherlands (FPN) survey and the Generations and Gender Survey (GGS). This study used Blinder-Oaxaca decomposition models and generalized ordered logit models (gologit). *Results:* The findings reveal that both migrants and non-migrants who have good self-rated health and well-being are more likely to express a desire to have children in the short term. Additionally, the average fertility intentions score is higher for Polish migrants residing in the Netherlands compared to Polish non-migrants residing in Poland across the models. The study emphasizes the role good perceived health plays in shaping fertility intentions. *Conclusion:* It is encouraged that future research to consider perceived health in the demographic debate about migrant and non-migrant fertility.

Keywords: Fertility intentions, Perceived health, Migrants, Non-migrants, Poland, the Netherlands.

JEL: J11, J13, J15, J61

CZU: 314.1(438:492)

Introduction. The fertility of both migrants and non-migrants has long been a significant subject of study in the field of demography (Carlsson, 2022; Impicciatore et al., 2020; Mussino & Cantalini, 2022; Stonawski et al., 2016; Tønnessen, 2020). In the European context, this topic has gained renewed attention primarily due to the continuing prevalence of low fertility rates in most European nations since the 1990s (as noted by Kohler et al., 2002), which have persisted after the Great Recession (as discussed by Dantis and Rizzi, 2020 and; Matysiak et al., 2021). Fertility determinants such as income, educational attainment and employment have been closely examined as they influence the amount of time and money available to individuals (Berrington et al., 2015; d’Albis et al., 2017; Gatta et al., 2022; Jalovaara et al., 2019; Lappegård & Rønsen, 2005). Similarly, one’s perceived health can be considered a factor that either aids or impedes fertility intentions. If someone feels

their health is not good, it can make them less prepared to become a parent. They might worry about not being able to provide for a family or enjoy doing things together as a family. Feeling physically unfit can also make them doubt their ability to handle the demands of raising a child, like having enough energy to care for them and help them grow up well. However, despite its importance, perceived health has been insufficiently studied as a determinant of fertility.

Materials and methods. This investigation studied the relationship between perceived health and fertility intentions of Polish migrants and non-migrants of both genders. Data from *Families of Poles in the Netherlands* (FPN, Wave-1) was used for Polish migrants in the Netherlands (Karpinska, et al., 2016a) and from the *Generations and Gender Survey* (GGS, Wave-2) for Polish non-migrants (Gauthier et al., 2018). Both surveys were conducted in 2014-15. The FPN survey sample is representative of adult Polish-born persons living in the Netherlands. In the Netherlands, newcomers must register in the municipality where they want to live if their stay is to be longer than four months. The population registers were used to select a sample of adults (via simple random sampling, offering national coverage) who were born in Poland, had at least one Polish parent and first registered in the Netherlands between January 2004 and August 2014. The 2015 questionnaire of the *Generations and Gender Survey* was the blueprint for the FPN survey (Karpinska and Dykstra, 2019). This study used Blinder-Oaxaca decomposition models and generalized ordered logit models (gologit).

Results. This study focuses solely on the relationship between perceived health and fertility intentions. Thus, I only report the results as regards the effect of each of the two measures of perceived health on fertility intentions, separately for each subgroup analysed. *Table 1* shows the contribution of selected predictors on intentions to have a/another children difference between Polish migrants living in the Netherlands and non-migrants living in Poland. *Table 2* illustrates the discrete effects of migration status on the fertility intentions of both migrants and non-migrants. *Table 3* and *Table 4* show the discrete effects of reported SRH and wellbeing on the probability of giving a specific answer to the question about fertility intentions by men and women.

In general, I found that the average fertility intentions score is higher for migrants compared to non-migrants. I also found that both migrants and non-migrants with worse SRH and wellbeing were more likely to give a negative answer to the question “Do you intend to have a/another child during the next three years?” In other words, both migrants and non-migrants with good SRH and wellbeing were more likely to give a positive answer to the question about their short-term fertility intentions. However, a few exceptions to this pattern were found (e.g. male migrants).

Table 1 presents the results of the Blinder-Oaxaca decomposition analysis for the ordinal dependent variable. Statistically significant differences in fertility intentions between migrants and non-migrants were observed across models. The total observed difference in fertility intentions between migrants and non-migrants is 0.6272 for *Model 1*, 0.5323 for *Model 2*, 0.5801 for *Model 3* and 0.5289 for *Model 4*, representing 100% of the observed difference for each model. In other words, on a scale from 1 to 4, the

average fertility intentions score is 0.5323 units higher for migrants compared to non-migrants in *Model 2*, and 0.5289 units higher in *Model 4*.

Table 1. Oaxaca decomposition for ordinal dependent variable: contribution of selected predictors on intentions to have a/another children difference between Polish migrants living in the Netherlands and non-migrants living in Poland, 2014-2015

Result		Omega (Migrant)=1		Omega (Non-migrant)=0		
		Char	Coef	Char	Coef	Raw
Model 1 (n=5426)	Coef.	0.0079	0.6193***	0.5003***	0.1270	0.6272***
	% Contribution	1.26	98.74	79.76	20.24	100
	[95% Confidence Interval]		-0.0034	0.5154	0.2998	-0.1560
		0.0192	0.7233	0.7008	0.4100	0.7326
Model 2 (n=5426)	Coef.	0.2593***	0.2730***	1.071***	-0.5394***	0.5323***
	% Contribution	48.71	51.29	201.32	-101.32	100
	[95% Confidence Interval]		0.2146	0.2130	0.8940	-0.7416
		0.304	0.3331	1.2496	-0.3372	0.5982
Model 3 (n=5426)	Coef.	-0.0284**	0.6085***	0.5715***	0.0086	0.5801***
	% Contribution	-4.90	104.90	98.52	1.48	100
	[95% Confidence Interval]		-0.0530	0.5382	0.4857	-0.0362
		-0.0039	0.679	0.6575	0.0533	0.644
Model 4 (n=5426)	Coef.	0.2446***	0.2843***	1.0378***	-0.5088***	0.5289***
	% Contribution	46.25	53.75	196.20	-96.2	100
	[95% Confidence Interval]		0.1914	0.2023	0.8040	-0.7718
		0.2979	0.3664	1.2716	-0.2459	0.6100

Sources: Author's elaboration after appending Families of Poles in the Netherlands (FPN) data (Karpinska, et al., 2016b) and Generations and Gender Survey (GGs) data (Gauthier et al., 2018). *Model 1* is the crude results of the impact of SRH on fertility intentions; *Model 2* is the adjusted results of the impact of SRH on fertility intentions by controlling for age, sex, activity, education and parent status of the respondents. Similarly, *Model 3* is the crude results of the impact of Well-being on fertility intentions; *Model 4* is the adjusted results of the impact of Well-being on fertility intentions by controlling for age, sex, activity, education and parent status of the respondents.

The *Model 2* and *Model 4* are adjusted. Therefore, I am only interpreting these two models here. The different valuation of characteristics (Coef) for migrants in *Model 2* contributes 0.2730 units, accounting for 51.3% of the total difference in omega1. Similarly, the different valuation of characteristics for migrants in *Model 4* contributes 53.7% of the total difference in omega1. Both results are statistically significant.

If migrants had the same characteristics (Char) as non-migrants, their fertility intentions score would be 201.3% higher in *Model 2* and 196.2% higher in *Model 4*,

contributing to the total difference in ω_0 , both of which are statistically significant.

Table 2 shows a generalized ordered logistic model for revealing the impact of migration status on fertility intentions of migrants and non-migrants. Among migrants, the probability of definitely not intending to have a child in the next three years is 31.0%, whereas this probability is 54.4% for non-migrants. Conversely, migrants have a 9.4% probability of definitely intending to have a child, whereas non-migrants have only a 3.8% probability. This pattern has an exception for probably not category of the fertility intention. However, it is not the case for probably yes category of the fertility intention. Among migrants, the probability of probably intending to have a child is 23.1%, whereas this probability is 11.6% for non-migrants. All these results are statistically significant.

Table 2. **Generalized ordered logistic model for fertility intentions: migrants and non-migrants. Discrete effects are reported**

Intention to have children	Margin	P>z	[95% Conf. Interval]	
Definitely not (Migrants)	0.310	0.000	0.280	0.341
Definitely not (Non-migrants)	0.544	0.000	0.530	0.558
Probably not (Migrants)	0.364	0.000	0.350	0.379
Probably not (Non-migrants)	0.302	0.000	0.290	0.315
Probably yes (Migrants)	0.231	0.000	0.209	0.253
Probably yes (Non-migrants)	0.116	0.000	0.108	0.124
Definitely yes (Migrants)	0.094	0.000	0.081	0.107
Definitely yes (Non-migrants)	0.038	0.000	0.034	0.042

Sources: Author's elaboration after appending Families of Poles in the Netherlands (FPN) data (Karpinska, et al., 2016b) and Generations and Gender Survey (GGS) data (Gauthier et al., 2018), (n=5426).

Discussion and conclusion. Researchers in the field of demography have investigated various factors that influence fertility, but the role of perceived health has been little discussed. To address this gap, this study used Poland as an example and examined the connection between different perceived health and intentions regarding fertility. It is probably the first study of its kind to investigate the relationship between perceived health and fertility intentions among migrants and non-migrants of the same nationality at origin together based on two different data sets.

I found that the relationship between perceived health and intentions to have children among migrant Poles was positively stronger than among non-migrants. This relationship persists in all four models, where *Model 1* is the crude results of the impact of SRH on fertility intentions, *Model 2* is the adjusted results of the impact of SRH on fertility intentions by controlling for age, sex, activity, education and parent status of the respondents. Similarly, *Model 3* is the crude results of the impact of wellbeing on fertility intentions, *Model 4* is the adjusted results of the impact of wellbeing on fertility intentions by controlling for age, sex, activity, education and parent status of the respondents (*Table 1*). The relationship further strengthened by

showing the discrete effects of how migration status affects the fertility intentions of both migrants and non-migrants after controlling for SRH, age, sex, activity, education and parent status of the respondents presented in *Table 2*. It clearly shows a direction that the probability of intending to have a child in the next three years is higher for migrants than that of non-migrants. This finding can be corroborated in existing literature (Alderotti and Trappolini, 2022). Previous studies, including the one conducted by Wallace et al. (2019), have indicated that immigrants in wealthy countries generally enjoy better health compared to native populations in countries of origin. This could be due to several factors, as suggested by various researchers: selective migration (Lee, 1966; McDonald and Kennedy, 2004), cultural influences (Lee et al., 2013), and healthier behaviours among immigrants (Razum et al., 2000). Furthermore, it has been found that poor health is associated with less favourable fertility intentions among migrants, as highlighted in the recent study by Alderotti & Trappolini (2022). When it comes to Polish non-migrants, this study also found a positive relationship between perceived health and intentions to have children.

Further investigation is necessary to gain a more comprehensive understanding of the intricacies of the relationship between perceived health and short-term fertility intentions in other settings. One particularly promising avenue of research would be to examine using panel data how short-term fertility intentions translate into actual fertility behaviour.

REFERENCES

- Alderotti, G., & Trappolini, E. (2022). Health status and fertility intentions among migrants. *International Migration*, 60, 164-177. <https://doi.org/10.1111/imig.12921>
- Berrington, A., Stone, J., & Beaujouan, E. (2015). Educational differences in timing and quantum of childbearing in Britain: A study of cohorts born 1940-1969. *Demographic Research*, 33, 733-764. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.33.26>
- Carlsson, E. (2022). The Realization of Short-Term Fertility Intentions Among Immigrants and Children of Immigrants in Norway and Sweden. *International Migration Review*, 57(3), 979-1016. <https://doi.org/10.1177/01979183221107930>
- D'Albis, H., Greulich, A., & Ponthière, G. (2017). Education, labour, and the demographic consequences of birth postponement in Europe. *Demographic Research*, 36, 691-728. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.36.23>
- Dantis, C., & Rizzi, E. L. (2020). Transition to first birth during the Great Recession: the case of Greece. *Genus*, 76. <https://doi.org/10.1186/s41118-019-0070-1>
- Gatta, A., Mattioli, F., Mencarini, L., & Vignoli, D. (2022). Employment uncertainty and fertility intentions: Stability or resilience? *Population Studies*, 76(3), 387-406. <https://doi.org/10.1080/00324728.2021.1939406>
- Gauthier, A. H., Cabaço, S. L. F., & Emery, T. (2018). Generations and Gender Survey study profile. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(4), 456-465. <https://doi.org/10.14301/lcs.v9i4.500>
- Impicciatore, R., Gabrielli, G., & Paterno, A. (2020). Migrants' Fertility in Italy: A Comparison Between Origin and Destination. *European Journal of Population*, 36, 799-825. <https://doi.org/10.1007/s10680-019-09553-w>

- Jalovaara, M., Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Dommermuth, L., Fallesen, P., & Lappegård, T. (2019). Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries. *European Journal of Population*, 35, 563-586. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9492-2>
- Karpinska, K., & Dykstra, P. A. (2019). Intergenerational ties across borders: a typology of the relationships between Polish migrants in the Netherlands and their ageing parents. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(10), 1728-1745. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1485204>
- Karpinska, K., Dykstra, P. A., & Fokkema, T. (2016). *Families of Poles in the Netherlands (FPN) survey. Wave 1.* DANS. <https://research.rug.nl/en/publications/families-of-poles-in-the-netherlands-fpn-survey-wave-1>
- Kohler, H.- P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), 641-680. <https://www.jstor.org/stable/3092783>
- Lappegård, T., & Rønsen, M. (2005). The Multifaceted Impact of Education on Entry into Motherhood. *European Journal of Population*, 21, 31-49. <https://doi.org/10.1007/s10680-004-6756-9>
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Lee, E. S., O'Neill, A. H., Ihara, E. S., & Chae, D. H. (2013). Change in Self-Reported Health Status among Immigrants in the United States: Associations with Measures of Acculturation. *PLoS ONE*, 8(10), e76494. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0076494>
- Matysiak, A., Sobotka, T., & Vignoli, D., (2021). The Great Recession and Fertility in Europe: A Sub-national Analysis. *European Journal of Population*, 37, 29-64. <https://doi.org/10.1007/s10680-020-09556-y>
- McDonald, J. T., & Kennedy, S. (2004). Insights into the 'healthy immigrant effect': health status and health service use of immigrants to Canada. *Social Science & Medicine* 59(8), 1613-1627. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.02.004>
- Mussino, E., & Cantalini, S. (2022). Influences of origin and destination on migrant fertility in Europe. *Population, Space and Place*, 28, e2567. <https://doi.org/10.1002/psp.2567>
- Razum, O., Zeeb, H., & Rohrmann, S. (2000). The 'healthy migrant effect'-not merely a fallacy of inaccurate denominator figures. *International Journal of Epidemiology*, 29(1), 191-192. <https://doi.org/10.1093/ije/29.1.191>
- Stonawski, M., Potančoková, M., & Skirbekk, V. (2016). Fertility Patterns of Native and Migrant Muslims in Europe. *Population, Space and Place*, 22(6), 552-567. <https://doi.org/10.1002/psp.1941>
- Tønnessen, M. (2020). Declined Total Fertility Rate Among Immigrants and the Role of Newly Arrived Women in Norway. *European Journal of Population*, 36, 547-573. <https://doi.org/10.1007/s10680-019-09541-0>
- Wallace, M., Khlát, M., & Guillot, M. (2019). Mortality advantage among migrants according to duration of stay in France, 2004-2014. *BMC Public Health*, 19, 327. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6652-1>

ANALYSIS OF FERTILITY TRENDS IN MOLDOVA OVER THE PAST THIRTY YEARS

**Ecaterina GRIGORAȘ, PhD in Sociology, Coordinate researcher,
Centre for Demographic Research,
National Institute for Economic Research,
Academy of Economic Studies of Moldova**

E-mail: ecaterina.grigoras@ccd.ince.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5607-5322>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.16>

Abstract. *The continuous decrease in population numbers, driven partly by the decline in fertility rates in Moldova, necessitates ongoing monitoring of this area. The study aims to explore the evolution of fertility in Moldova in the last three decades. The research is based on the National Bureau of Statistics' vital data, including the females aged 15-49, the number of live births, and the distribution of births by mother's age and birth order from 1991 to 2023. Classic demographic methods were employed to analyse fertility, including total fertility rate, age-specific fertility rates, the mean age of mothers at first birth, and the proportion of live births by birth order and residence. The results regarding fertility in the Republic of Moldova in the analysed period highlight a continuous decline in the number of births and a postponement of the age at which women have their first child. The most marked decline in fertility is among women aged 15-24, whose contribution to overall births dropped from 55% in 1991 to an expected 26% in 2023. This shift underscores a clear trend of delayed childbearing, as fertility rates have risen among women aged 25-34, pointing to a societal shift toward postponing childbirth. Despite improving living standards, Moldova faces a total fertility rate of 1.6 children per woman, below the generational replacement threshold, contributing to a long-term demographic decline.*

Keywords: *fertility decline, delayed childbearing, Moldova*

JEL: *J13, J16, J18*

UDC: *612.633(478)*

Introduction. The continuous decrease in population numbers, driven partly by the decline in fertility rates in Moldova, necessitates ongoing monitoring of this area. The fertility transition began after 1991 and was marked by a restructuring of the birth calendar, leading to a steady decline in fertility. The significant change in the socioeconomic situation in the Republic of Moldova during the first decade of independence transformed the slow fertility decline, which started in the mid-1960s, into a sharp drop. Fertility patterns, initially characterized by early and almost universal childbirth and a two-child or larger family model, changed rapidly starting in the 1990s (Gagauz & Grigoras, 2018). The historic decline in the number of children per woman of reproductive age is driven by the need for fewer children, as well as changes in the life course, reflected in the extension of the education period,

the increasing importance of professional and personal fulfilment, and values that often conflict with the need to form a family and have children. Additionally, difficulties in the transition to adult life, labour market uncertainty, and increased social mobility are also factors that contribute to changes in reproductive behaviour, delaying childbirth to older ages, and reducing reproductive intentions. These factors set the context for the fertility transition process. The shift from an early to a late model has affected most countries.

The total fertility rate in the Republic of Moldova has remained below the replacement level of 2.1 children per woman of reproductive age for three decades. This persistent low fertility rate contributes to ongoing population decline, resulting in a deteriorating demographic structure and an increase in the aging population. Current studies predict a significant decrease in the number of births in the coming decades. This decline is influenced by the demographic structure and the fact that smaller generations born in the late 1990s and early 2000s are now entering their reproductive years (Gagauz, și alții, 2021).

Literature review. The decline in fertility rates in Central and Eastern Europe is a notable topic in the literature. This decrease is primarily linked to the economic transition and the uncertainties that arose after the fall of communism, resulting in delays in both marriage and the birth of the first child (Sobotka, 2004), (Sobotka, Zeman, Lesthaeghe, Frejka, & Neels, 2011). (Billingsley, 2010), emphasizes how individualistic and post-materialist values contribute to the decline in fertility, highlighting the impact of contraceptive, sexual, and gender revolutions. (Frejka, Gietel-Basten, Abolina, & Zvidrins, 2016), show that pronatalist policies in the region have had a limited impact on increasing fertility, requiring integrated measures to support the balance between work and family life.

The results from studies on postponing childbirth show that fertility recuperation is affected by family support policies and economic stability. While the ideal of having two children remains popular, economic constraints often lead families to have fewer children than they desire (Sobotka & Beaujouan, 2014). In Moldova, postponement and recovered fertility estimate demonstrates that recuperation is lower than postponement, (Gagauz & Grigoras, 2017), and the dynamic of fertility maintains an early/intermediate fertility pattern (Grigoras, 2019). At the same time, results on research of fertility transition from traditional to modern model show four types of reproductive behaviour. Changes in reproductive behavior appear in postponing marriage and the first birth to older ages (tempo effect), causing a decrease in the number of children of higher birth orders and an increase in the proportion of families with a small number of children (quantum effect), (Grigoras & Gagauz, 2022).

Research methodology. The study utilizes vital statistics data from the National Bureau of Statistics (NBS), focusing on the female in the reproductive period, birth numbers, and the distribution of births by mother's age and birth order from 1991 to 2023, including provisional data for 2023. The research is based on two primary data sets: for the years 1991 to 2014, alternative estimates of population

numbers and structure (Penina, Jdanov, & Grigoriev, 2015) were used, while for the years 2014 to 2023, recalculated data from the NBS on the "usual resident population" were applied. The concept of "usual resident population" refers to the place where an individual has primarily lived during the past 12 months, regardless of temporary absences for activities such as recreation, vacations, family visits, business trips, medical treatment, or religious pilgrimages. Temporary absences of up to three months are not considered interruptions to the 12-month period.

Fertility indicators for Moldova were calculated using classic demographic methods for fertility analysis, which include: Total fertility rate; Age-specific fertility rates; The mean age of mothers at first birth; The proportion of live births by birth order and residence.

Main results. The total number of women of reproductive age is essential for understanding a society's reproductive potential. The number of births during a given period is directly linked to the female reproductive population, which includes women aged 15 to 49. A larger population of women within this age group can theoretically lead to more births.

The chart illustrates how the decline in the female population of reproductive age contributes to the reduction in annual births. In 1991, the number of live births exceeded 70,000, but by 2000, this figure had dramatically dropped to just 36,900. This downward trend has continued and reflects both the decline in the population of women of reproductive age and a general decrease in fertility levels.

Specifically, the number of women in the reproductive age group has steadily declined from approximately 1 million in the 1991s to around 500,000 in 2023. Correspondingly, the number of births has also decreased significantly, falling below 30,000 in the same period.

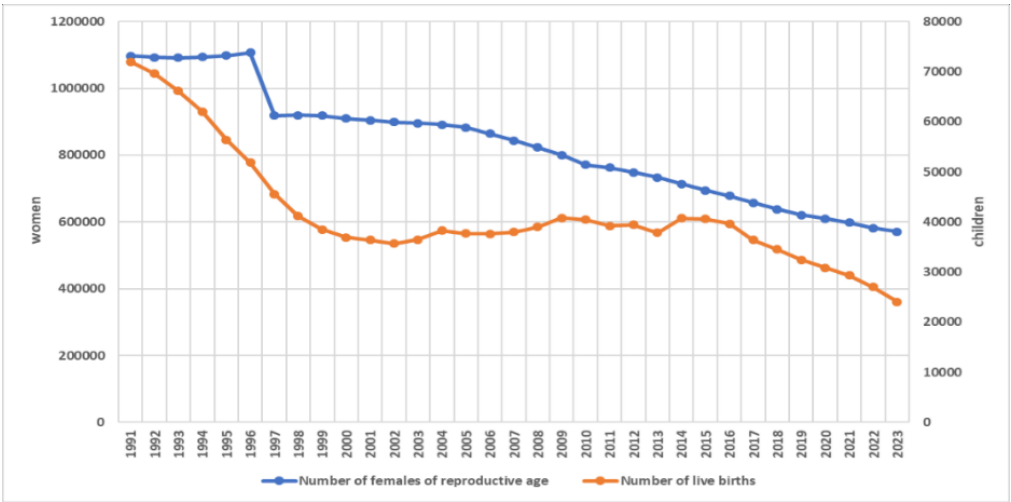

Figure 1. **Number of women aged 15-49 and the number of live births, 1991-2023, starting from 1998, excluding the population of districts on the left bank of the Dniester and Bender municipality**
Source: National Bureau of Statistics

The analysis of birth distribution in rural and urban areas of the Republic of Moldova from 1991 to 2023 reveals a consistent decline in the total number of births, particularly in the early years after 1991 (*Figure 1*). This period coincided with significant economic and social transitions following the country’s independence.

Starting in 1991, a noticeable reduction in birth rates occurred in both rural and urban areas. This decline reflects the impact of socioeconomic changes, the emigration of young people, and a shift towards a lower fertility model. Throughout this period, births in rural areas consistently outnumbered those in urban areas. This trend suggests that fertility rates in rural areas are more stable compared to urban areas, where the decline in births is more pronounced.

After a sharp drop in the 1990s, some stabilization in the number of births was observed, although at a lower level than at the beginning of the analysed period. However, the overall decline continues at a slow pace, largely due to a decreasing reproductive-age population and a persistently low total fertility rate. The decrease in births is more uniform in rural areas, while urban areas exhibit a more pronounced decline. This may reflect broader access to education and career opportunities in cities, which often leads to the postponement and reduction of childbirth.

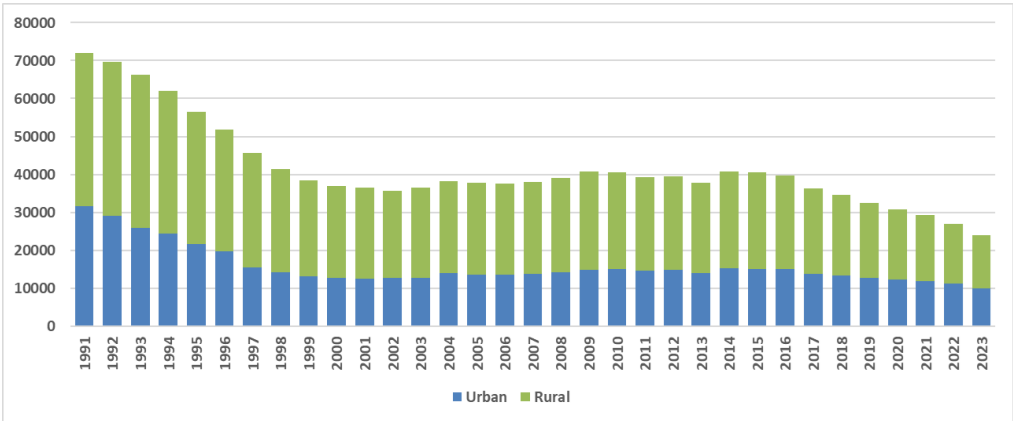

Figure 2. The number of live births in total and by place of residence, 1991-2023
 Source: National Bureau of Statistics

According to official statistical data, fertility rates among women aged 15 to 24 significantly decreased between 1991 and 2023. In 1991, this age group accounted for 55% of total births; by 2023, this figure had dropped to 26%, a decrease of 28%. In contrast, the highest fertility rate is now observed in women aged 25 to 34, which rose from 39% in 1991 to 55% in 2023.

From 1991 to 2023, the specific fertility rates for younger women (those aged 20 and under) fell by three times, while the rates for women aged 20 to 24 decreased by half. This decline in births among younger women resulted in an overall reduction of 0.83 children per woman of childbearing age. Conversely, there was a slight increase in the birth rate among older women, aged 30 to 49, but this increase was minimal, at just 0.15 children. As a result, the total fertility rate (TFR) in 2023 was 0.7 children lower than it was in 1991, dropping from 2.3 to 1.6.

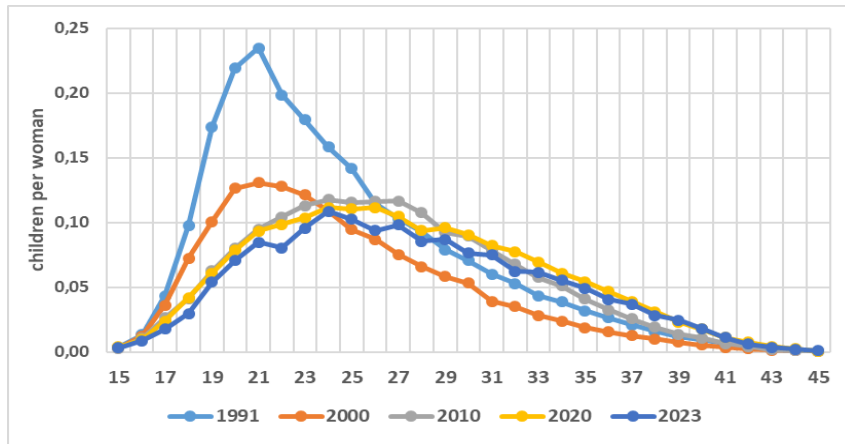

Figure 3. Age specific fertility rates from 1991 to 2023 (children per woman) include recalculated data for 1990, 2000, and 2010 by Center for Demographic Research, and for 2020 and 2023 by National Bureau of Statistics
Source: calculated by author based on NBS data

The data suggests a demographic shift toward smaller family sizes, with a stable preference for one or two children (Figure 4). The proportion of first births has remained relatively stable over the years (33%), forming the largest segment in the distribution, though there is a slight decrease in recent years. This suggests a sustained preference for having at least one child. Second births occupy a central portion of the distribution and have remained stable, with only minor fluctuations. This indicates a consistent trend for families opting for two children. The proportion of third and higher-order births has shown a marked decrease over the period. This decline, especially from the early 1990s to recent years, indicates a shift away from larger families.

The decline in higher-order births (third, fourth, or more) aligns with trends of decreasing fertility rates and changing family size preferences. This shift is consistent with demographic trends observed in many countries undergoing fertility transition.

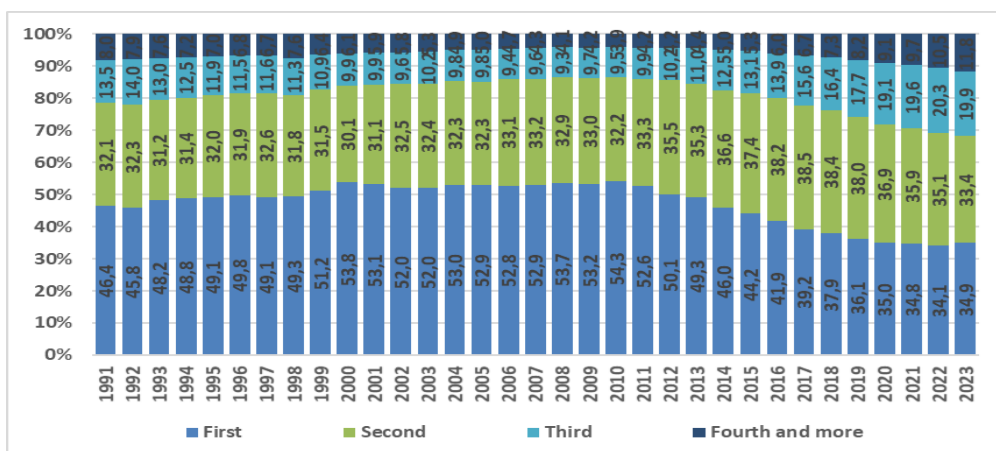

Figure 4. The proportion of live births by birth order, total births, 1991-2023, %
Source: calculated by author based on NBS data

The percentage distribution of total live births by birth order in rural areas from 1991 to 2023 emphasizes some evidence (Figure 5). First births display a general downward trend, while second births remain relatively stable (30%). Third births maintain a smaller, consistent proportion, but starting with 2015 (14,1%), it increased to 21,2% in 2023. Fourth or higher-order births have significantly declined, especially from 1991 (11,1%) to 2014 (6%). A significant proportion of families with four or more children is registered, and by 2023, a proportion of 14,3%. Despite the slight increases in the proportion of higher birth orders for recent years, the chart illustrates a trend towards fewer large families and a shift in family size preferences in rural areas over this period.

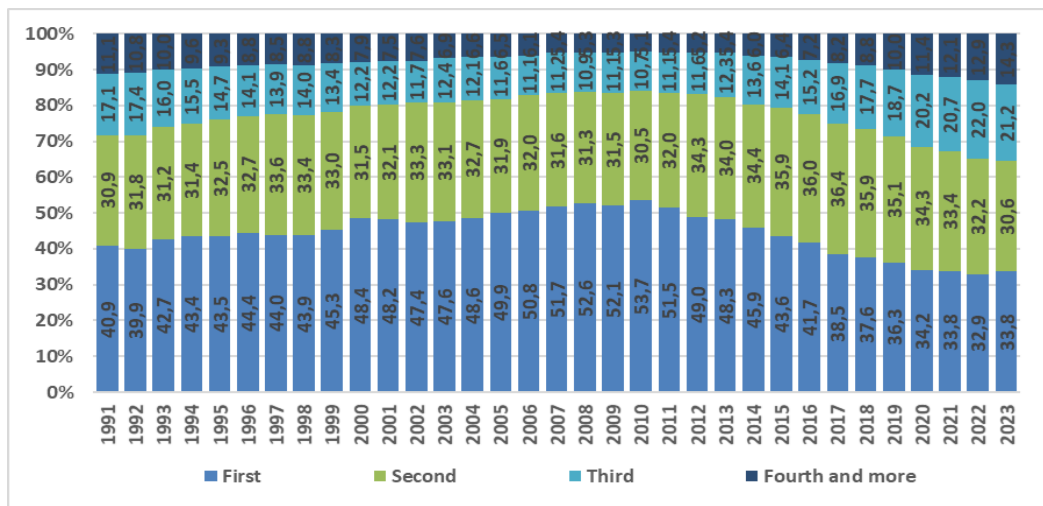

Figure 5. The proportion of live births by birth order, rural, 1991-2023, %

Source: calculated by author based on NBS data

Urban area indicates a trend toward smaller family sizes compared with rural area (Figure 6), with first and second births dominating the distribution. The proportion of second births is relatively stable in the earlier years but starts increasing around the mid-2000s. It reaches a peak around 42.9% in 2019 before stabilizing at around 37.9% in 2023. This indicates that families continue to prioritize having a second child, and it remains a significant contributor to total fertility. The stable preference for two-child families, along with the decline in larger families, reflects an ongoing demographic shift that aligns with modern urban lifestyles, where education, career aspirations, and economic stability may influence family planning decisions.

It is found a slow increase in the proportion of third births, rising in recent years from 11,2% in 2015 to 17,7% in 2023. The declining trend in first births could signal challenges such as later marriage ages, financial pressures, or changing cultural priorities.

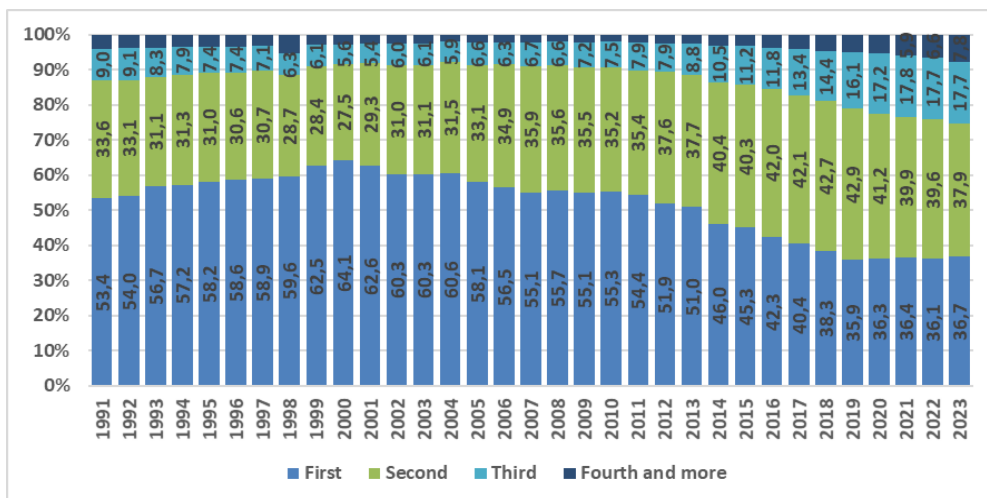

Figure 6. **Proportion of live births by birth order, urban, 1991-2023, %**
Source: calculated by author based on NBS data

In recent years, Moldova has experienced significant changes in fertility rates due to various demographic, social, and economic factors. Notably, both the total fertility rate and the mean age of mother at first birth have undergone considerable fluctuations. Analysing these changes is essential for understanding demographic dynamics and developing effective policies.

Until 1990, Moldova did not experience low fertility rates. However, during the 1990s, the total fertility rate saw a steep decline, dropping from 2.1 children per woman in 1990 to a low of 1.44 in 2002. The shift in the calendar of births significantly contributed to a drastic reduction in fertility rates, which dropped to very low levels by the late 1990s and early 2000s. In the subsequent years, the recovery of delayed births, along with a decrease in the trend of postponing childbirth, resulted in an increase in the total fertility rate to levels exceeding 1.5 children per woman of childbearing age. This indicates that the threshold for low fertility has been surpassed (Grigoras, 2019). As of 2023, the estimated fertility rate is approximately 1.6 children per woman of childbearing age, according to the latest data from the National Bureau of Statistics.

From 1996 to the present, the average age of mothers at first birth has gradually increased, peaking at 24.6 years in 2012-2013. In 2015, this age decreased slightly to 24.1 years. By 2023, the average age had risen to 24.4 years, which is two years higher than in the early 2020s.

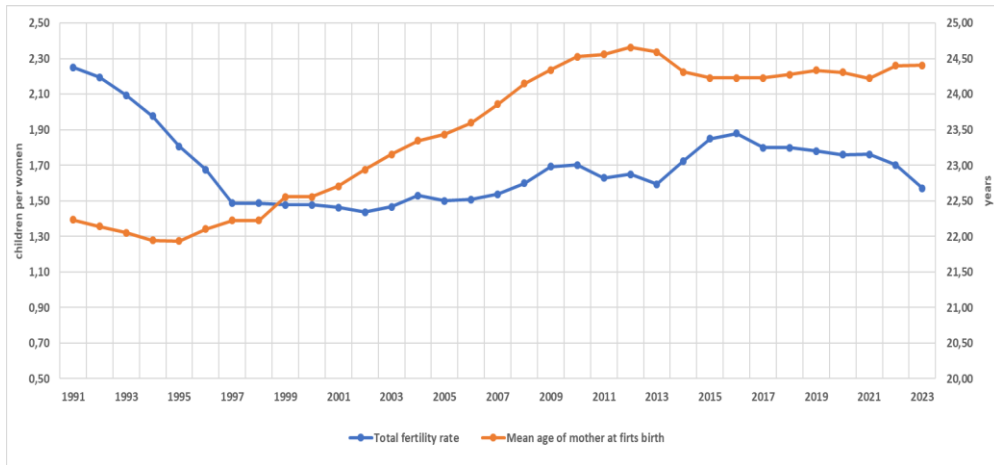

Figure 7. Total fertility rate and mean age of mother at first birth, 1991-2023 (children per woman of reproductive age, years), 1991-2013 – population data recalculated by the Center for Demographic Research, from 2014 onward – population data recalculated by the National Bureau of Statistics.

Source: calculated by the author

The decline in the total fertility rate in Moldova results from a combination of complex factors, including economic instability, emigration and shifts in career aspirations of women. After the collapse of the Soviet Union, Moldova experienced a period of economic transition marked by recession and uncertainty, which led to a decreased desire to have children. Cultural and social changes have contributed to the postponement of marriage and childbirth, with young people increasingly prioritizing education and career development. Simultaneously, the rising level of education among women and improved access to contraception have allowed for greater control over the timing and number of births, further encouraging preferences for smaller families. These trends reflect broader demographic changes occurring in Central and Eastern Europe (Sobotka & Beaujouan, 2014). (Kreyenfeld & Konietzka, 2017; Sobotka & Beaujouan, 2014).

Discussion and Conclusions. The conclusions regarding the dynamic of fertility in the Republic of Moldova in 1991-2023 highlight a consistent decline in the number of births and a postponement of the age at which women have their first child. Compared to 1991, the total number of births has decreased by 31%, resulting in 24,033 children born in 2023. This reduction also reflects a 52.1% decrease in the female population of reproductive age. The decline in fertility is most pronounced among women aged 15-24. In 1991, this group accounted for the majority of births at 55%, but by 2023, their contribution is expected to drop to just 26%. Conversely, the fertility rate is now higher among women aged 25-34, indicating a trend toward deliberately postponing childbirth.

The postponement of the first birth has become evident since 1996, when the mean age of mothers has gradually increased by more than 2 years, reaching 24.4 years in 2023, compared to 22.6 years in 1996. These changes are part of a common trend in Central and Eastern Europe, where economic uncertainties, changes in social

values, and access to education stimulate couples to start families later (Frejka, Gietel-Basten, Abolina, & Zvidrins, 2016). Despite improving living standards, Moldova faces a total fertility rate of 1.6 children per woman, below the generational replacement threshold, contributing to a long-term demographic decline. The decline in fertility rate is influenced by significant youth migration and evolving family ideals, with many parents choosing to have no more than two children. In conclusion, the decrease in fertility and the postponement of births in Moldova reflect a combination of economic factors and socio-cultural changes that are profoundly altering the country's demographic structure.

Note: The article was developed within the framework of the research programme “The demographic transition in the Republic of Moldova: particularities, socioeconomic implications and demographic resilience straightening (TDRM, 2024-2027)”.

REFERENCES

- Billingsley, S. (2010). The Post-Communist Fertility Puzzle. *Population Research and Policy Review*, 29(2), 193-231. <https://doi.org/10.1007/s11113-009-9136-7>
- Frejka, T., Gietel-Basten, S., Abolina, L., & Zvidrins, P. (2016). Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*, 41(1), 56. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2016-03en>
- Gagauz, O., Buciuceanu-Vrabie, M., Tabac, T., Stirba, V., Pahomii, I., & Grigoras, E. (2021). *Populatia Republicii Moldova la 30 de ani de independența: provocări principale și politici necesare*. <https://doi.org/10.36004/nier.ccd.2021.978-9975-89-248-3>
- Gagauz, O., & Grigoras, E. (2017). Restructuring of the Calendar of Births and Fertility Decline. *Journal of Philosophy, Sociology and Political Sciences*, 1(173), 104-114. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/104_114_Restructurarea%20alendarului%20nasterilor%20si%20declinul%20Fertilitatii.pdf
- Gagauz, O., & Grigoras, E. (2018). Dinamica fertilității în Republica Moldova și țările ex-sovietice din regiunea europeană: convergențe și divergențe. *Calitatea vieții*, 4(29), 365-392.
- Grigoras, E. (2019). Particularities of fertility transition: comprehensive comparative analysis in Republic of Moldova and selected European countries. *Demography and social economy*, 1(35), 53-68. <https://doi.org/10.15407/dse2019>
- Grigoras, E., & Gagauz, O. (2022). Fertility transition from traditional to modern model in Moldova: exploration in base on the Generation and Gender Survey. *Economy and Sociology*, 1, 100-114. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2022.1-09>
- Penina, O., Jdanov, D., & Grigoriev, P. (2015). *Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova*.

Working paper 011. Max Planck Institute for Demographic Research (MPIDR). Rostock, Germany.

- Sobotka, T. (2004). Is lowest-low fertility in Europe explained by the postponement of childbearing? *Population and Development Review*, 30(2), 195-220. https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2004.010_1.x
- Sobotka, T., & Beaujouan, E. (2014). Two is best? The persistence of a two-child family ideal. *Population and Development Review*, 40(3), 391-419. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2014.00691.x>
- Sobotka, T., Zeman, K., Lesthaeghe, R., Frejka, T., & Neels, K. (2011). Postponement and Recuperation in Cohort Fertility: Austria, Germany and Switzerland in a European Context. *Comparative Population Studies*, 36(2-3), 417-452. <https://doi.org/10.4232/10.CPoS-2011-10en>

IMPACT OF LABOUR MOBILITY ON THE DEMOGRAPHIC PHENOMENON EVOLUTION IN THE 21ST CENTURY. THE CASE OF ROMANIA

Mariana BĂLAN, PhD in Mathematics and Economics,
“Hyperion” University of Bucharest

E-mail: dr.mariana.balan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4326-4826>

Carmen UZLĂU, PhD in Economics and Law,
“Hyperion” University of Bucharest

E-mail: carmen_uzlau@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3033-9318>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.11>

Abstract. *Actuality: The forecast regarding the total population of Romania in 2050 are pessimistic, with estimates of population decline ranging between 15 and 16 million people. One of the factors influencing population decline is the phenomenon of migration. Romania is facing a massive migration phenomenon (domestic, but especially external). This migration from less developed areas (rural areas or small cities) to economically dynamic urban areas or other states has led to an imbalance in population distribution and socio-demographic structures and even a marked depopulation in certain areas. Purpose: identification and synthesis of factors that have produced new characteristics of the structure, size and intensity of migratory flows and analysis of the impact of labour mobility on demographic evolution. Method: Descriptive statistical analysis was mainly used to visualize and synthesize information derived from international/national migration data and demographic changes. The classification analysis was used in defining a typology of the size and structure of migratory flows and of the factors that caused the demographic decline in Romania. The factorial analysis was used in the creation of indices to compare the effects of labour migration on demographic evolution in the short and medium term. Results: Conducting a comparative analysis of the effects of labour migration on the demographic structure in Romania.*

Keywords: *demographic developments, labour force mobility, socio-economic impact, demo-economic factors*

JEL: *F22, J11, J21, O15, R23*

UDC: *314.15(498)*

Introduction. In the 21st century, one of the most current problems of humanity is the population aging, with important implications for the socio-economic development of different regions of the Earth. Both in economically developed countries as well as in most developing countries, the weight of old people in the population structure is growing at a rapid pace, requiring specific policies in this area.

Ageing is a demographic phenomenon with multiple ramifications. It determines the age structure of the population, the size of the active population and specific age cohorts, as well as the size and demand for major government-funded social services such as medical care, pensions, education, etc.

An important component of the demographic phenomenon, which exerts direct influence on the labour force and, at the same time, a fundamental characteristic of the population today, is the movement of the population, its movement from one place to another.

Migratory flows, in particular labour migration, are primarily the result of economic conditions and inequalities and can be important in stimulating economic growth and promoting recovery after a crisis. In addition, migration flows can be explained by demographic imbalances reflected in labour force surplus and deficits. Migration is already the main driver of population growth in many countries, but the long-term demographic results of migration will vary depending on the structure of the migrant population and the type of migration movement (temporary, permanent or something intermediate).

Global demographic change, in general and national change in particular, is shaped by double trends of declining fertility and growth of life expectancy. However, the differences between countries and regions remain extremely significant and have implications for the future overall distribution of the population in general and of the working-age population in particular. Population growth is generally concentrated in the developing countries and this is expected to remain applicable until 2050.

Romania is part of this overall picture, facing demographic changes that have medium and long-term implications. The country's population dropped between 1990 and 2022, by about 4.15 million people and continues to steadily drop. This trend is driven on the one hand by low fertility, but also by high external migration.

Romania is also facing a slow but steady aging population process. A factor that influenced the population decline is the phenomenon of migration, our country facing a massive migration phenomenon (internal, but especially external). This migration from less developed areas (rural areas or small cities) to economically dynamic urban areas or other states has led to an imbalance in population distribution and socio-demographic structures and even a marked depopulation in certain areas.

The results of the 2021 census highlight an unexpectedly large external migration, which amplifies the deterioration of the general demographic picture.

In the long term, a negative factor on the demographic evolution in Romania is the emigration of the female population of fertile age, and in the short and medium term, the large influx of young workers contributes to the aging of the workforce, reducing the size of the active population and the number of taxpayers to the social assistance budgets and thus increasing the pressure on social security expenses.

Literature review. Many studies have been conducted in the field literature that focus on the effects of immigration on the population's age structure in the host countries. The Demographic forecasts often take into account the calculation and size and structure of migratory flows (Samir et al., 2010; O'Neill et al., 2001; Lutz and Samir, 2010).

Other studies and research have examined the impact of demographic evolution on migration. Thus, in his work (Plane, 1993) he analyses the multiple connections between demography and migration.

Studies by the International Labour Organization (2011) or the US Census Bureau (Toosi, 2012) have also analysed the impact of aging on the workforce and health services. In her work, Margarita (2010) showed that the demand for attendance and nursing work triggered by aging opened up significant opportunities for migrant workers in Spain. Driouchi et al. (2009) and Rutten (2009) also studied the links between medical personnel recruitment abroad and the need for attendance for aging population.

The World Bank's 2023 World Development Report titled "Migrants, Refugees, Societies" pleaded for migration, stating that "migration is increasingly needed for countries at all income levels" and "when the match (between migrants' skills and host country's needs) is strong, the gains are high". The World Bank's position on migration is primarily inspired by divergent demographic trends in host and home countries. Most countries of origin have a young and growing population with a classical age pyramid, but most of the host countries have an aging population and a workforce in decline, or in the best case scenario, stable, which reverses the population pyramid. Young people's migration towards developed countries rebalances the age structure in both countries, and will therefore be beneficial for both home and host countries.

Migrant workers also contribute to the welfare in host countries if their knowledge and skills are complementary to those of their native population (Borjas, 2016).

Battisti et al. (2018) were the first to analyse the effects of immigration on welfare in the presence of both the imperfectly competing labour market and the public sector that applies taxes and redistribution.

In his studies dedicated to the demographic situation of Romania, V. Ghețău (2004, 2007, 2009) signalled that the current demographic situation of the country is the cumulative result of the complex evolution of births (fertility) (with major impact on the sustainability of the health system and the pension system), deaths and external migration over the past two decades.

An integrated analysis of the impact of the aging population on migration, examining the effects of aging in terms of emigration and immigration for Romania is also carried out by Tițan and Oțoiu (2014).

Romania ranks among the top 20 countries in the world in the ranking of countries with the highest emigration.

With over 4 million Romanians living abroad, Romania ranks 17 among the countries of origin of migration worldwide, according to the Global Migration Report 2022 (International Organization for Migration, 2022).

Another characteristic of the migration phenomena in Romania is that, although immigration has increased, it is still below emigration, as Sandu (2009) and Roman and Voicu (2010) pointed out. The ratio between the Romanian population that emigrated abroad and the foreign population that immigrated to Romania is

about 6 to 1, the number of Romanian emigrants being 6 times higher than the number of foreign immigrants who were on our country's territory at the end of 2020.

General characteristics of the migratory phenomenon in Romania. Labour migration abroad is one of the most important phenomena for the social transformations of Romania after 1990 and which intensified in the first decades of the 21st century.

In recent decades, there has been an increase in the number of Romanian workers who have obtained the legal right to work in the community area (after January 1, 2007).

Those involved in the *legal and/or contiguous* migration movement are usually part of three main categories of labour:

- a) *highly qualified workforce* with validated skills in cutting-edge areas of science and technology, as well as in some services, such as education, health, aged between 25-40 years old, considered to be the most creative and productive;
- b) *medium-skilled workforce*, with specialization covering a wide range of activities and professions, such as builders (the migration motivation being economic), para-medical staff (nurses), for which the demand by employers from different countries is increasing (Italy, USA, Canada, Switzerland, etc.); hotel and catering staff, also in demand on certain Western markets;
- c) *unskilled or semi-skilled labour in agricultural activities* (during harvest periods), in sanitation, construction, etc. (Spain, Portugal, Greece).

Certainly, the number of migrants for work is much higher, given that not all diplomatic missions have transmitted the number of work visas they have issued. Thus, the hierarchy of the main states could also be changed, with the example of Italy and Spain being significant and able to seriously cause substantive changes to the situation.

The emigration of Romanian citizens, especially for work, also grew in 2023. Around 22.3% migrated to Germany, 13.6% to Italy, 12.3% to the UK and 8.6% to Spain (International Migration Outlook, 2023). Recent developments in migration policy in Romania have mainly referred to the transposition of several EU directives or regulations to simplify and improve the management of migration and asylum.

Currently, young people with training in top competitive areas have the highest chances of becoming successful abroad, which is why the share of migrants in the population segment aged 20-34 is and will continue to be higher. Thus, in 2022, the share of migrants aged 20-34 represented 38% of the total Romanian migrants (*Figure 1*).

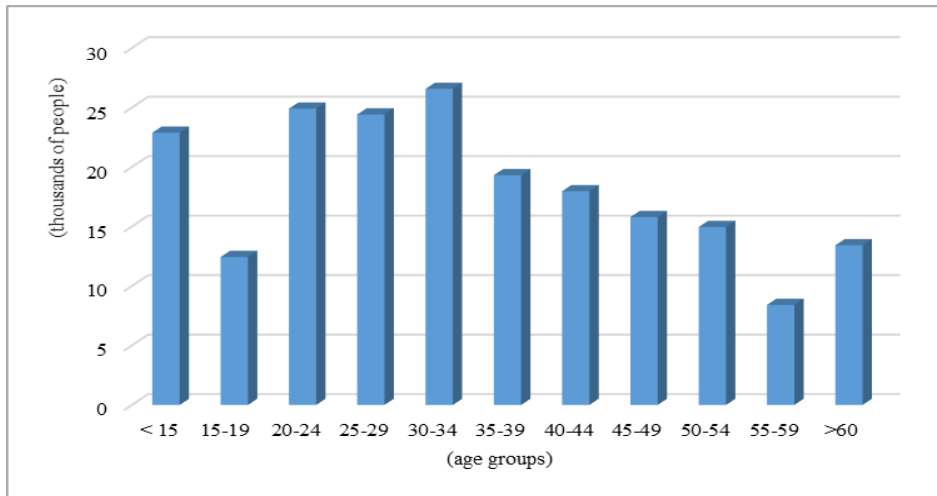

Figure 1. **The number of Romanian migrants, by age group, in 2022**
 Source: Statistics, Research Department. www.statistica.com

The migration of Romanians for work leads to an increase in the labour force shortage in the country. As a result of the large number of vacancies on the Romanian labour market, the Government approved for 2024 a new quota of 100,000 foreign workers (admitted on the Romanian labour market).

Also, in order to allure and retain highly skilled workers, Romania has introduced since 2022 a six-month digital nomad visa, which allows foreign citizens to live in Romania while working for companies outside the country. This allows eligible third-country nationals to work more flexibly and with fewer constraints in Romania for a fixed period. Applicants must prove significant financial means to be eligible for a visa.

For the coming years, external migration is expected to increase amid a higher need for a workforce in Western Europe.

The effects of migration for work on the structure of the population in Romania. Romania has seen significant changes in population structure in recent decades. The specific component of Romania, which had and still has the greatest negative impact at the social and economic level, was due to the political decisions of the communist period that strongly influenced the evolution of demographic phenomena, especially birth.

The transformations that occurred after 1989 in the political system, in the economy and in the social life have produced changes in the demographic behaviour of the population. Since 1990, Romania's population has steadily decreased, from 22,810.035 thousand people in the 1992 census to 19,054.548 thousand people on January 1st, 2023.

The deterioration of the demographic structure of Romania after 1990 and continued in the first 2 decades of the 21st century is determined by multiple causes, being the direct or indirect product of the entire political, economic and social context of the transition. The economic factor has its role, but the contribution of other factors cannot be overlooked or underestimated, of a non-economic nature,

with independent, objective action or shaped by the new economic and social realities of the Romanian society.

Romania is part of a demographically ill, aging Europe, with a population that no longer provides its own replacement, through voluntary subfertility, and which is not far from the onset of generalized demographic decline.

Between 2000 and 2023, Romania’s population decreased by 2,572.961 thousand people, with a slight increase in 2002. Likewise, in Romania, the demographic aging process has intensified over the past decade. The decrease in the number of young population (from the base of the pyramid, Figure 2) and the corresponding increase of the elderly population represent the most striking displacement of the structure of the Romanian population over the last 10 years. Demographic aging, supplemented by low birth rates, will have the most severe effects on the man power and future structure of the workforce, on the economic dependency and schooling index, as well as on the budget and social security system.

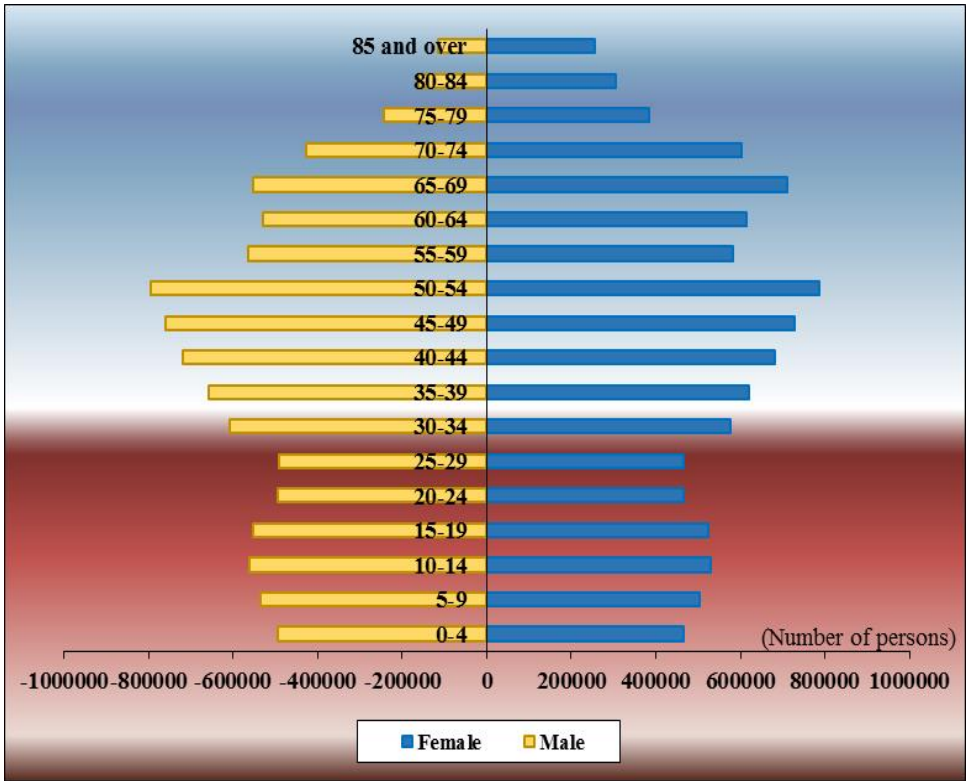

Figure 2. The Pyramid of Romanian Population by Age in 2023

Source: made by the authors based on the data from the Tempo-online, www.insse.ro

The demographic ageing process continued in 2023, with a slight decrease (of 0.3 pp) in the share of young people (0-14 years) and, at the same time, an increase (0.4 pp) in the share of the elderly population (65 years and over) in the total population.

The demographic aging index rose from 122,0 on January 1st, 2023, to 127.5 elderly people per 100 young people on January 1st, 2024.

The analysis of the substitution rate evolution (an indicator that is calculated by dividing the number of people in the 15-24-year-old age group by the number of people in the 50-59-year-old age group) over the last decade indicates the demographic pressure that will be exerted on the labour market by young people who will enter the active population.

The effects of the birth rate drop recorded in the period 1990-2023 (from 13.6 ‰ in 1990 to 10.6 ‰ in 2000 and to 7.1 ‰ in 2023) will become more prominent in the future when fewer young people are entering the labour market and contribute to the social insurance system and to economic growth. At the same time, the demand for services and programs for the elderly, such as pensions and healthcare, will increase.

The overall fertility rate dropped from 56.2 (live births per 1,000 women) in 1990 to 39.7 ‰ in 2000 and to 30.7 ‰ in 2023.

“Demographic winter” is a concept that reflects a period in which a country or region is experiencing a significant decrease in birth rates and, implicitly, causing the ageing of the population. The metaphorical image of a hard winter highlights the negative impact of declining birth rates and population ageing on the social, economic and even political sustainability of a society.

Unfortunately, in Romania, the decline of some demographic indicators is aggravated by another phenomenon, namely: migration for work, which often becomes permanent and by “brains’ exodus”.

A significant proportion of educated and skilled young people leave the country to seek better opportunities abroad. The loss of talent and skills has a direct impact on the economy and the country’s ability to develop. The absence of these qualified professionals from key areas, such as medicine, technology or engineering, affects tax revenues and the ability of the state to provide qualitative public services.

In addition, young people who leave often delay or completely give up starting a family and raising children in the country, contributing to the further reduction of the birth rate and creating a vicious circle in which the decrease of the active population and the ageing of the population are mutually amplified.

The long-term and very long-term negative effects on the ageing of the population include the emigration of the female population of fertile age. The loss of human potential is greater in women. The younger they are, the more children they can have, however, to which they give birth and/or grow abroad. In almost all the years of the entire transition period, the number of female emigrants exceeded the number of male emigrants. The feminization of the emigrant population became more prominent after 2000; for example, in 2023, migrant women were 2,060 more numerous than male migrants. In the period 2011-2020, in the EU, the total fertility rate decreased from 1.55 ‰ in 2011 to 1.50 ‰ in 2020, while in Romania, it

increased, over the same period, from 1.47 ‰ in 2011 to 1.80 ‰ in 2020 (according to Eurostat statistics). In this context, if only 2/3 of the women of migrant fertile age were to give birth to children abroad, on average 1.4 throughout their lives, then for the last 15 years it can be estimated that Romania has lost almost 400 thousand people.

However, official statistics do not provide a real overview of the migration phenomenon because data on temporary migration for work, a very important phenomenon, is not included. The external migration of the unregistered active population raises important demographic and social problems that cannot be captured in any study based on official statistics.

It becomes obvious that migration in general and for labour in particular is no longer just a demographic issue, but has profound implications for the long-term sustainability of public finances. As the demographic imbalance accentuates, it puts immense pressure on the social security system and on public finances in general.

Conclusions. Migration has become a structural factor in labour markets and economies around the world. In addition, its importance has been accentuated by demographic imbalances leading to greater competition between nations for work.

Demographic change at both global and national levels is shaped by the double tendencies of dropping fertility and increasing life expectancy.

Demography and labour demand are among the two most powerful forces acting on contemporary migration flows. Neither, however, is a static or easily predictable variable, nor are they independent of each other.

Important structural changes and socio-economic changes in Romania over the last two decades have resulted in serious demographic changes, both in the total number of population and in its structure.

The age structure of the Romanian population highlights a continuous process of population aging, determined primarily by the decrease in the birth rate that led to the reduction of the young population (0-14 years) and at the same time to the increase of the elderly population of 65 years and over.

The population continues to decline because the population growth rate increase in Romania is negative, and the exodus of labour force was and continues to be a major problem for Romania.

In Romania, demographic change and migration have a significant impact on labour market dynamics.

In the short term, the decrease in the number of children will have direct effects on the educational system, with smaller groups in kindergarten and school. At the same time, in the long term, there will be a significant reduction in the number of people entering the labour market, thus aggravating the lack of labour.

To counter these negative effects, policies are needed to encourage birth growth and support families in the birth and raising of children in Romania. It is also necessary to adopt policies and measures that lead to the reduction of migratory flows, and in particular the “brains’ exodus”.

REFERENCES

- Battisti, M., Felbermayr, G., Peri, G., & Poutvaara, P. (2018). Immigration, Search and Redistribution: A Quantitative Assessment of Native Welfare. *Journal of the European Economic Association*, 16(4), 1137-1188. <https://doi.org/10.1093/jeea/jvx035>
- Card, D., & Giovanni, P. (2016). Immigration Economics by George J. Borjas: A Review Essay. *Journal of Economic Literature*, 54(4), 1333-1349. <https://doi.org/10.1257/jel.20151248>
- Driouchi, A., Achehboune, A., Boboc, C., Titan, E., Andrès Antonio, R., & Fakhar, A. (2012). What Can Be Learnt from the New Economics of Immigration of Medical Doctors to the European Union: The Cases of East and Central European, Middle Eastern and North African Economies? Institute of Economic Analysis & Prospective Studies (IEAPS) Al Akhawayn University Ifrane Morocco. *FEM*, 34-07. www.femise.org
- European Union. (2024). *Eurostat*. Database. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Institutul Național de Statistică al României. (2024). *Baza de date TEMPO-online* www.insse.ro
- International Labour Organization (ILO). (2012.) *ILO Estimates and Projections of the Economically Active Population: 1990-2020* (Sixth Edition). <https://www.ilo.org/publications/ilo-estimates-economically-active-population-1990-2010-sixth-edition>
- International Organization for Migration (IOM). (2024). *World Migration Report 2024*. <https://publications.iom.int>
- Lutz, W., & Samir, K. C. (2010). Dimensions of global population projections: what do we know about future population trends and structures? *Philosophical Transactions of the Royal Society: Biological sciences*, 365(1554), 2779-2791. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0133>
- Margarita, L. (2010). Migration and Care Work in Spain: The Domestic Sector Revisited. *Social Policy and Society*, 9(03), 409-418. <https://doi.org/10.1017/S1474746410000126> <https://www.researchgate.net>
- O'Neill, B. C., Balk, D., Brickman, M., & Ezra, M. (2001). A guide to global population projections. *Demographic Research*, 4, 203-288. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2001.4.8>, <https://www.demographic-research.org>
- Plane, D. A. (1993). Demographic influences on migration. *Regional Studies*, 27(4), 375-383. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00343409312331347635>
- Roman, M., & Voicu, C. (2010). Some Socio-Economic Effects of Labor Migration on Sending Countries. Evidence from Romania. *Theoretical and Applied Economics*, 17, 7(548), 61-76. <http://www.store.ectap.ro>, <http://www.store.ectap.ro/articole/484.pdf>
- Rutten, M. (2009). The Economic Impact of Medical Migration: An Overview of the Literature. *The World Economy*, 32(2), 291-325. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2008.01147.x>

- Samir, K. C., Barakat, B., Goujon, A., Skirbekk, V., Sanderson, W., & Lutz, W. (2010). Projection of populations by level of educational attainment, age, and sex for 120 countries for 2005-2050. *Demographic Research*, 55(22), 383-472. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2010.22.15> <https://www.demographic-research.org>
- Sandu, D. (2009). Migrația și consecințele sale. In: *Riscuri și inechități sociale în România*. Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice (pp. 266-285). <https://media.hotnews.ro/assets/document/2010/04/20/7150607-0.pdf>
- Titan, E., & Oțoiu, A. (2014). Does Aging Influence Migration in Romania? A Comprehensive Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 10, 87-96. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00281-0](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00281-0)
- Toosi, M. (2012). Labor force projections to 2020: a more slowly growing workforce. *Monthly Labour Review*, January, 43-64. <https://www.bls.gov/opub/mlr/2012/01/art3full.pdf>
- World Bank. (2023). *World development report 2023: Migrants, refugees, and societies*. Washington, DC. <https://www.refugeesinternational.org>

DEMOGRAPHIC WINDOW OF OPPORTUNITY, FIRST AND SECOND DEMOGRAPHIC DIVIDENDS: EVIDENCE FROM THE WORLD

Elena ȘOLDAN, PhD student,
Department of Demography and Geodemography,
Faculty of Science, Charles University, Czechia
scientific researcher

Centre for Demographic Research
National Institute for Economic Research,
Academy of Economic Studies of Moldova

E-mail: elena.sholdan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9600-3818>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.20>

Abstract. *Current trends in population age composition led to increased interest in the potential economic impact of these trends. “The demographic window of opportunity” and “demographic dividend” present the two phenomena that address these concerns from an optimistic viewpoint. Over a certain period, a particular configuration of the population’s age structure when the working-age population predominates - the “demographic window of opportunity”- can create incentives for economic development, thus obtaining the demographic dividend. This paper aims to compare the demographic window of opportunity period and demographic dividend manifestation in selected countries from various parts of the world. The growth rate of support ratio was used to identify the demographic window of opportunity. The methodology for estimating the demographic dividend is that proposed by the NTA project. In addition, within NTA methodology, it is possible to capture both accounting and productivity aspects of the impact of the population by age group and differentiate the demographic dividend into the first and second demographic dividend. Hence, although manifested in an ageing population, certain economic behaviours, such as increasing savings and investments, can positively influence economic development, thus obtaining the second demographic dividend. This article presents evidence from selected countries on the demographic window of opportunity period as well as the first and second demographic dividends. It concludes by underlying the importance the demographic window of opportunity concept for the demographic dividend analysis.*

Keywords: *demographic window of opportunity, first demographic dividend, second demographic dividend.*

JEL: *A14, J10, J11, N30*

UDC: *314.114*

Introduction. The demographic factor influencing economic development is an old debate actualised in the context of current demographic diversity around the world. Interest in the issue has been renewed within the demographic dividend concept-a framework interlinking demographic dynamics and economic

development, offering an optimistic outlook on population and development. The demographic dividend concept suggests that within a certain age structure, economic development can be accelerated, given that necessary conditions in terms of policies and institutions are provided.

To date, a mainstreaming framework for analysis of the age structure and economic effects represents the NTA methodology. In particular to the demographic dividend analysis, NTA proposes a decompositional framework separating the demographic dividend into the first and second demographic dividend. Essentially, the former represents the accounting effect of age structure changes, while the latter is the productivity effect of the demographic processes. While this framework provides a systematic insight for analysis of the age structure changes as well as comparable data, there is still a quest for the assessment of the demographically beneficial period, called the demographic window of opportunity. This study aims to assess the demographic window of opportunity and first and second demographic dividends from selected countries. By taking evidence from countries around the world, it is aimed to observe to what extent the configuration of the demographic window of opportunity could influence perspectives of demographic dividends achievement. The article consists of two parts: the first is dedicated to the analysis of the demographic window of opportunity in selected countries from different parts of the world, and the latter to the assessment of the demographic dividends in comparison to the beneficial period of the demographic window of opportunity. The study has found that, while the demographic dividend achievement is policy-dependent, the configuration and duration of the demographic window of opportunity is also an important determinant for the demographic dividend results.

Literature review. The demographic dividend has become one of the main frameworks in the population and economic development debate since its emergence in the late 1990s (Bloom and Williamson, 1998). The demographic transition brings a demographically beneficial period where the growth rate of the working-age population is faster than the overall population growth rate; the period presents a sort of bonus for economic development (ibid). Asian tigers became a hallmark example in this sense - its economic miracle during 1965 and 1990 was attributed for about one-third to the demographic factor (ibid). The question that arises is, to what extent, given the universality of the demographic transition process, are or were able other countries to take advantage of the demographically beneficial period and to obtain the demographic dividend - the acceleration of its economic development as Asian Tigers did?

An important aspect on the demographic dividend analysis represents its applicability part: the policy dependence and ability of governments to react to the demographic changes (Bloom et al., 2003; Groth et al., 2019; World Bank, 2016). Another aspect of the demographic dividend analysis is the chosen methodological framework on the issues (James, 2018; Oosthuizen and Magero, 2021). These methods, along with the demographic dividend estimation, is, while assessing causality between demographic changes and economic outcomes is to observe the

main drivers underlying the demographic dividend achievement, again, with the purpose of guiding policy formulation (Oosthuizen and Magero, 2021).

The mainstreaming framework for demographic dividend analysis to date is National Transfers Accounts, which decompose the demographic dividend into first and second demographic dividends (Dramani and Oga, 2017; Mason et al., 2017). Thus far, the demographically beneficial period, i.e. labelled by the United Nations (2004), the demographic window of opportunity, is the period when the young population decreased below 30% while the population is still undergoing an ageing society (United Nations, 2004). To account for the demographic window of opportunity, it has also utilized dynamics of the demographic indicators, such as the working-age percentage of the population, dependency ratio and support ratio (Aiyar and Mody, 2011; James, 2008; Navaneetham, 2002).

This study's objective is to compare the estimation of the demographic window of opportunity with the NTA estimations of the first and second demographic dividends.

Data and methods. *Data.* The analysis is based on the World Population Prospects of 2022 and National Transfers Account data time series, actualized according to the World Population Prospects of 2022.

Methods. To assess the demographic window of opportunity, the working-age dynamics of the population, the non-working-age population and support ratio dynamics have been used as proxies. First, the demographic window of opportunity period presents the period when the working-age population growth rate prevails over the growth rate of the dependent population (James, 2018). The estimation of the demographic window by this method corresponds also with the growth rate of the support ratio, while the demographic window of opportunity period presents the period when the growth rate of the support ratio is positive.

The National Transfers Accounts approach in estimating the potential economic effect of the demographic dynamics, utilizes the economic support ratio - a combined indicator of consumption and production profiles added to the age structure of the population (Mason et al., 2017). Again, the growth rate of the economic support ratio is proposed to estimate the first demographic dividend. The second demographic dividend represents the productivity effect of the demographic changes (ibid). Methodology of the demographic dividends within NTA approach is detailed described by Mason et al. (2017).

Countries selection. Six countries were chosen for this analysis: Singapore, Ireland, the Republic of Korea, Georgia, Moldova, and Uzbekistan. Those countries, experienced a demographic transition after 1950: according to data from the World Population Prospects 2022, they started their age structure transitions after 1960 and, except of Uzbekistan, finished it by 2010. Similar to Singapore and the Republic of Korea, Ireland has been experiencing an important economic developmental boost during its demographic transition (Bloom et al 2003). Moldova and Georgia are two post-soviet countries that have had relatively similar demographic dynamics, reflected in their fluctuations in age structure. Uzbekistan is representative for our study for two reasons: first, it is also a country from post-soviet space, and second,

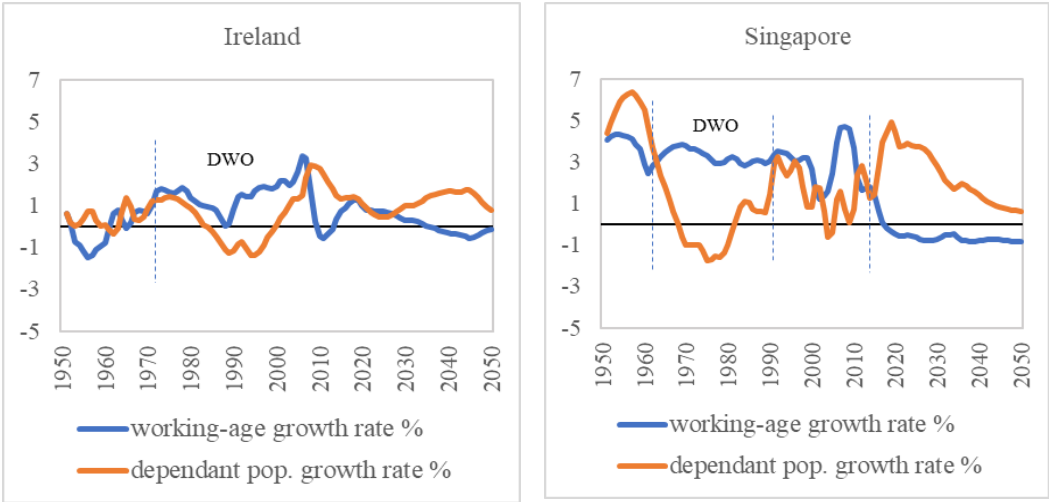
it is representative of the late transitional countries for which age structure transition is still in process. By taking evidence from these countries, it is aimed to observe how the dynamics of the age structure, the demographic window of opportunity particularly, are manifested in comparison with the NTA estimates of the first and second demographic dividends.

Main results. Demographic window of opportunity in selected countries.

This section presents results for selected countries on the evolution of age structure changes and its demographic window of opportunity. It is a period related to the demographic transition induced by the different time lags of decrease in death and birth rates. This study provides evidences of selected countries experiencing the demographic window of opportunity after the 1950s.

Ireland, the Republic of Korea, and Singapore's fertility decline led to the opening of the demographic window of opportunity after 1960 (Figure 1). The growth rate of the working-age population prevails over that of the non-working-age population between 1972 and 2007 in Ireland, between 1963 and 1992 in Singapore and between 1967 and 1989 in Republic of Korea, offering thus the window of opportunity period for about three decades.

As age structure is contingent on demographic and political events, the period of working-age population prevailing to dependent population may manifest differently. The large cohorts that create the window of opportunity when entering the working-age period in Moldova and Georgia have been smaller and, thus, in a shorter period: between 1964 and 1979 in Moldova and between 1970 and 1987 in Georgia. After 1990, the population shrunk in those two countries. Still, the specific age structure determined by the larger cohorts followed by the smaller ones has given to another window of opportunity, a period when the age population prevails, inducing a beneficial period for economic development: between 1990 and 2012 in Moldova and between 1998 and 2011 in Georgia (Figure 1).

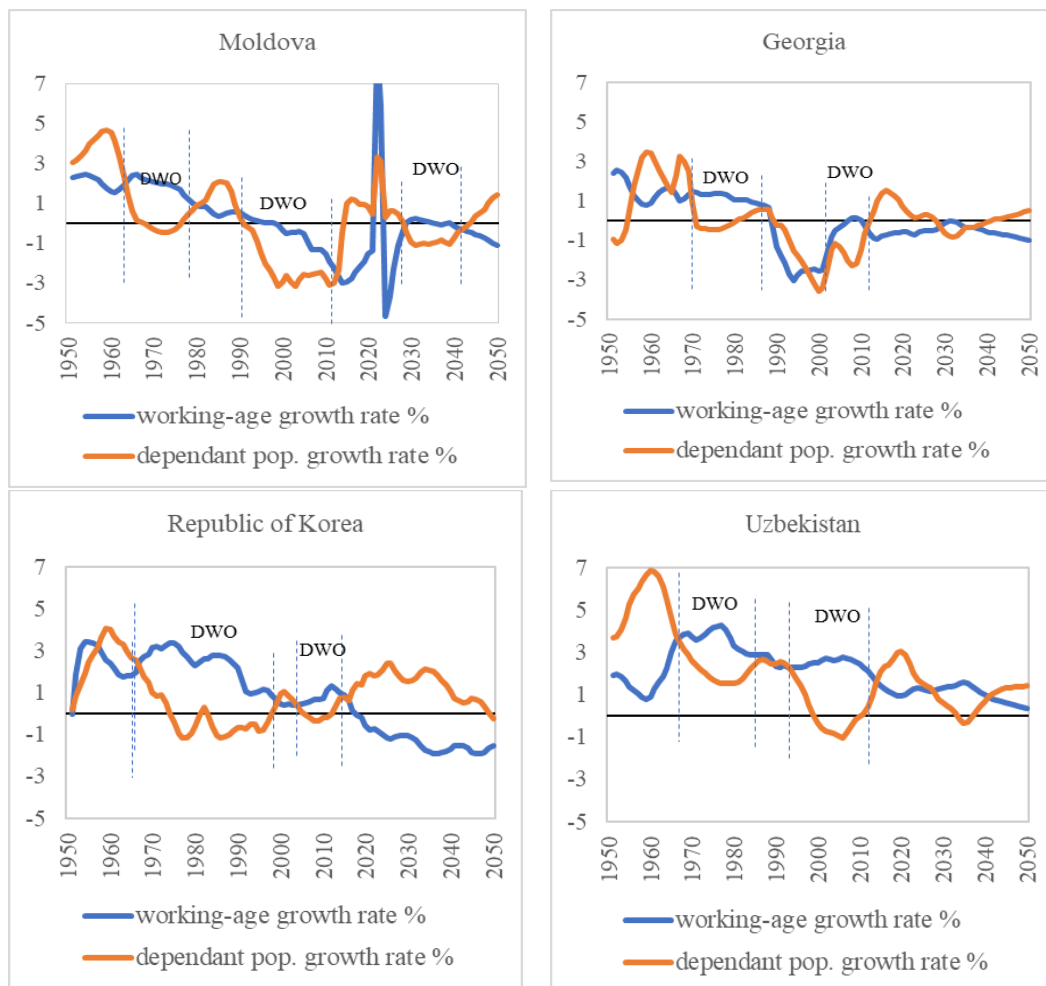

Figure 1. **Demographic window of opportunity between 1950 and 2050, selected countries, %**

Source: *World Population Prospects (2022) of the UN DESA, own calculations*

In Uzbekistan, the demographic window of opportunity has been opened between 1967 and 1989, but also between 1994 and 2014 and also will be followed by yet another window after 2030. The specific in Uzbekistan is, that, while in other countries, the dependent population growth rate registers negative values during the window of opportunity period, the growth rate of the dependent population in Uzbekistan remains still positive due to high child dependency ratio. It is just the following window of opportunity that provides negative trends in dependent population growth rate (Figure 1, Uzbekistan). Nevertheless, the dependent population growth rate is volatile in Uzbekistan, and demographic transition has not been completed by 2040 (Figure 1, Uzbekistan).

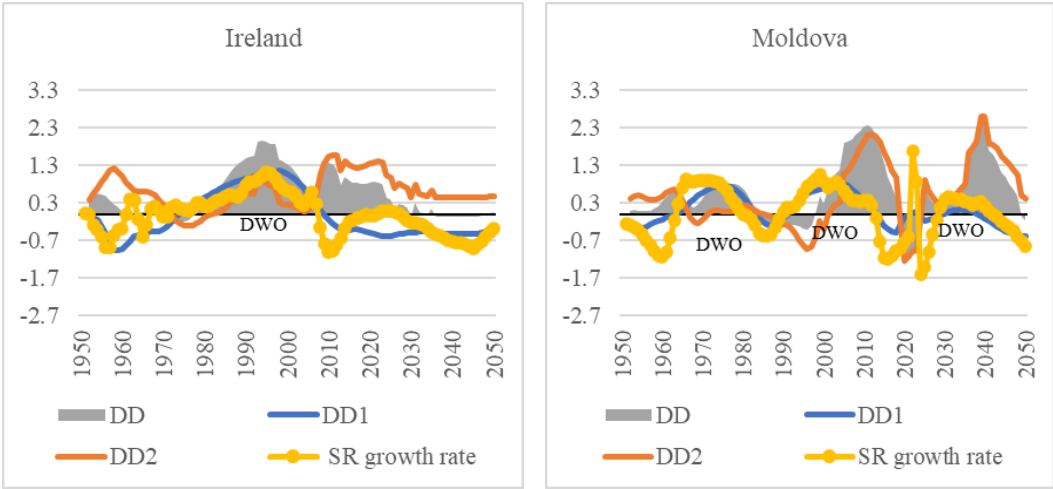
Ireland's demographic transition, with its demographic window of opportunity, presents a classical representation of a one-time opportunity of a beneficial period during demographic transition (Figure 1). As in the case of Singapore, the period of the window of opportunity is followed by the period on which the working-age and dependent population dynamics follow a classical pattern (Figure 1). Further, in

Ireland, Singapore, and the Republic of Korea, after the demographic window of opportunity period, the elderly population prevails, as these countries follow an age structure of ageing.

First and second demographic dividend in selected countries.

Demographic dividend present potential economic development resulting from the dynamics of age structure changes. The distinctions between the demographic dividend as a first and second demographic dividend - a formalization within NTA methodology - lie in the two effects that demographically beneficial periods have on economic development (Dramani and Oga, 2017; Mason et al., 2017). Thus, the compositional effect of age structure changes working within the labour participation increase was formalized as being the first demographic dividend. Yet, there is another effect of the population on economic development concerning the productivity effect, which, within the NTA approach, is described as the second demographic dividend (Mason et al. 2017). The productivity effect is characterised by an increase in income per worker due to human capital accumulation as well as investment and wealth accumulation resulting from savings increase (ibid).

Further are compared periods of the demographic window in selected countries with the demographic dividends, first and second, accounted within NTA methodology for selected countries. The productivity effect of the demographic dynamics - the second demographic dividend - contrasting with the first, may manifest irrespectively of the window of opportunity period and presents the income per worker increase (Mason et. al 2017).

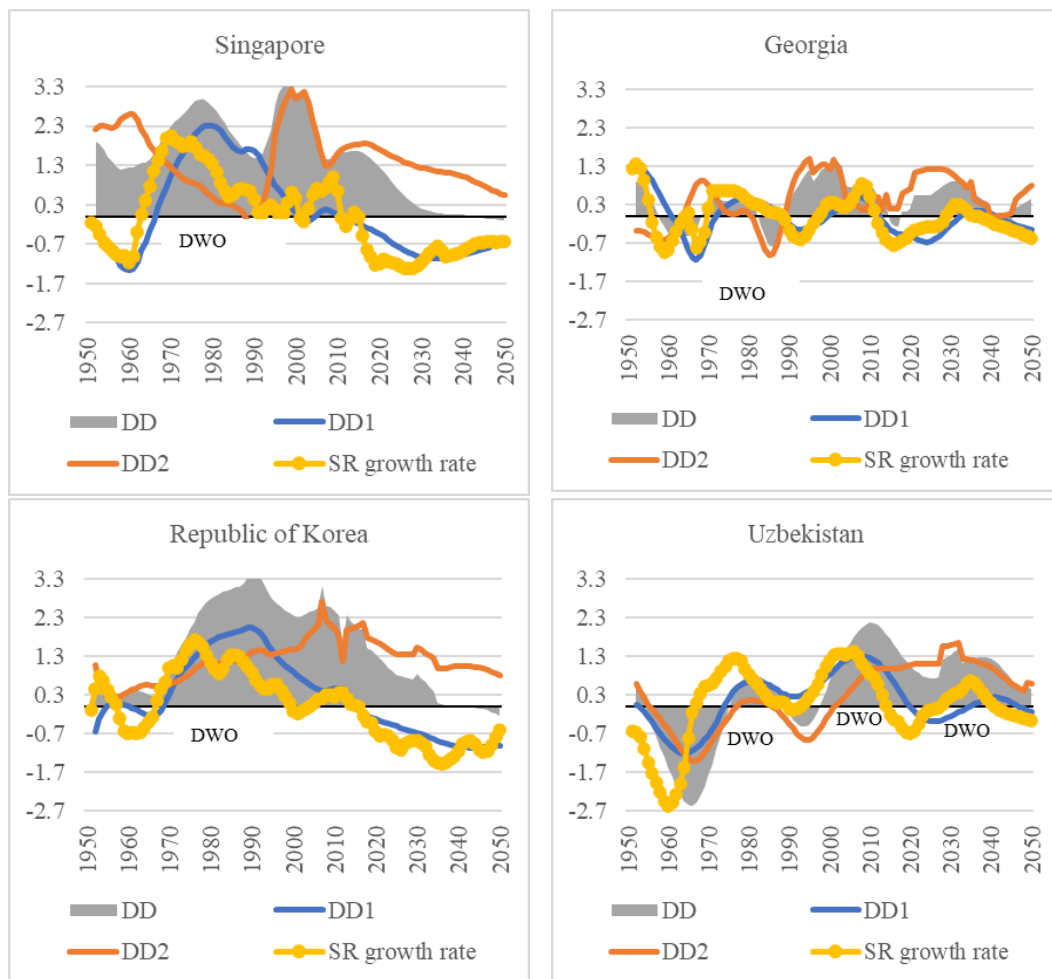

Figure 2. Demographic window of opportunity (DWO), demographic dividend (DD), first and second demographic dividends (DD1 and DD2), selected countries, 1950-2050, %

Data source: NTA Network (2022) and World Population Prospects (2022) of the UN DESA, own calculations

This second demographic dividend is quite significant compared with the first demographic dividend in all selected countries (*Figure 2*). In all selected countries, to a different extent, the first demographic dividend follows the pattern of the demographic window of opportunity (*Figure 2*). Nevertheless, there are different important distinctions between the magnitude of the first demographic dividend in relation to windows of opportunity in selected countries. While in post-soviet countries, the first demographic dividend has been smaller than the window of opportunity, in Ireland, Singapore and the Republic of Korea, the first demographic dividend has been quite a good response to demographic changes, and the first dividend in these countries is more pronounced than the window of opportunity (*Figure*). The difference was that the labour market reacted well in Ireland; it took a little of a period for labour markets to adapt in Singapore and the Republic of Korea. Nevertheless, while the window of opportunity has closed in Singapore, the first demographic dividend continues to manifest due to a beneficial ratio of

producers to consumers. By contrast, in Ireland, the first demographic dividend is not noticed after the demographic window of opportunity period.

In Georgia and Moldova, with its small windows of opportunity, the first demographic dividend followed the same pattern, occurring quite after the demographic window opening, confirming in this way that usually there is a need for time of the labour market for adaptation to react to beneficial age structure settings provided by the demographic window of opportunity period.

Discussions and conclusions. In this article, the demographic window of the opportunity period and the first and second demographic dividends are compared for the selected countries. The demographic window of opportunity, a demographic phenomenon, is accounted within the demographic analysis of age structure changes: working-age population percentage and support ratio. The estimation for the demographic dividend utilizes the NTA method, where the economic support ratio presents a tool to assess the characteristics of working age within the production and the consumption profile according to age.

Contrasting with the first demographic dividend, the second demographic dividend (the productivity effect of population changes) is indirectly linked to the age structure setting and presents the income per worker increase. Nevertheless, its contribution may be significant to the overall demographic dividend during the demographic window of opportunity.

While it is usually stated that demographic dividend achievement is contingent upon institutional settings and policy context, the empiricism presented in this study adds additional insights. The data presented for six selected countries show that while Ireland, the Republic of Korea, and Singapore benefited largely from the period of the demographic window of opportunity, the demographic dynamics have been quite different from the demographic window of opportunity in Moldova, Georgia and Uzbekistan. Their age structure dynamics differ significantly from those of the Asian and Celtic tigers, leading to the different magnitudes of the first demographic dividend. While institutional, political, and economic contexts during the demographic window of opportunity are essential determinants for demographic dividend achievement, another factor is essential: the demographic window of opportunity configuration. In a shorter period, such as in the case of Moldova and Georgia, time for harnessing demographically advantageous periods for economic development is limited. In addition, for all three post-soviet countries, the configuration of the age groups follows a more sophisticated pattern than in Asian and Celtic tigers, challenging the adaptability of the institutions required for demographic dividend achievement. Thus, along with policy and institutional settings, the demographic dividend will also be determined by the specifics of demographic dynamics and the way the demographic window of opportunity is manifested.

Note. The article was developed within the framework of the research programme “The demographic transition in the Republic of Moldova:

particularities, socioeconomic implications and demographic resilience straightening (TDRM, 2024-2027)”.

REFERENCES

- Aiyar, S. S., & Mody, A. (2011). *The demographic dividend: Evidence from the Indian states*. IMF Working Papers 38. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1138.pdf>
- Bloom, D., Canning, D., & Sevilla, J. (2003). *The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*. <https://doi.org/10.7249/mr1274>
- Bloom, D. E., & Williamson, J. G. (1998). Demographic transitions and economic miracles in emerging Asia. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 419-455. <https://doi.org/10.1093/wber/12.3.419>
- Dramani, L., & Oga, I. J.-B. (2017). Understanding demographic dividends in Africa: The NTA approach. *Journal of Demographic Economics*, 83(1), 85-101. <https://doi.org/10.1017/dem.2016.30>
- Groth, H., May, J. F., & Turbat, V. (2019). Policies are needed to capture a demographic dividend in Sub-Saharan Africa. *Canadian Studies in Population*, 46(1), 61-72. <https://doi.org/10.1007/s42650-019-00005-8>
- James, K. S. (2008). Glorifying Malthus: Current debate on “demographic dividend” in India. *Economic and Political Weekly*, 43(25), 63-69.
- James, K. S. (2018). Measuring demographic dividend: Approaches and Methods. *Janasamkhyā*, 36(7), 19. <https://janasamkhyā.net/online/1819/001.pdf>
- Mason, A., Lee, R., Abrigo, M., & Lee, S. H. (2017). *Support ratios and demographic dividends: Estimates for the World*. Technical Paper 1. New York: United Nations. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/technical/TP2017-1.pdf>
- National Transfer Accounts (NTA). (2022). www.ntaccounts.org
- Navaneetham, K. (2002). *Age structural transition and economic growth: evidence from south and southeast Asia*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1629748>
- Oosthuizen, M., & Magero, J. (2021). *Modelling the Demographic Dividend: A Review of Methodologies*.
- United Nations. (2004). *World Population to 2300*. ST/ESA/SER. A/236. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United Nations.
- United Nations. (2022). *World Population Prospects 2022*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United Nations. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf
- World Bank. (2016). Policy Priorities in an Era of Demographic Change. In *Global Monitoring Report 2015/2016: Development Goals in an Era of Demographic Change* (pp. 191-226). https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0669-8_ch6

LATENT PATTERNS OF TRANSITION TO ADULTHOOD IN MOLDOVA GENDER-TO-GENDER, GENERATION-TO-GENERATION

Maxim SLAV, scientific researcher,
Centre for Demographic Research
National Institute for Economic Research,
Academy for Economic Studies of Moldova

E-mail: mgslav@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3061-1692>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.23>

Abstract. *The Transition to Adulthood (TA) patterns are sometimes classified into two broad categories: modern and traditional (Billari & Liefbroer, 2010). This classification is usually confirmed by the research of trends of the age of transition events: the first childbirth, the first marriage, the first employment, etc. In this paper, I try to do such classification for the Moldovan 1941 – 1985 birth cohorts. I apply the Latent Profile Analysis to the Gender and Generation Survey of 2020 to cluster by the means and variance of the events and their covariances. To account for the powerful crisis that happened in 1990, I use two cohort subsamples; to account for the differences between gender's transition to adulthood, I also divide between men and women. I find three profiles for three subsamples and four profiles for the 1941 – 1956 male cohort. In every subsample, there is a group with a clearly traditional timing of events. The “more modern” patterns of transition to adulthood are more difficult to classify.*

Keywords: *transition to Adulthood, life course, gender, generations, Latent Profile Analysis, Moldova.*

JEL: C38, J11, J13, P36

UDC: 316.346.32-053.6(478)

Introduction. In this paper, I consider the *Transition to Adulthood* (TA) patterns in Moldova. While there are multiple ways to classify TA patterns, I primarily build upon the distinctions highlighted by Billari and Liefbroer (2010), who used the timing of events. They came up with a dichotomy of traditional and modern patterns of TA, with the former being short and early and the latter being long and delayed.

To find if the patterns of TA in Moldova follow this dichotomy, I implemented the Latent Profile Analysis on the Gender and Generation Survey (GGs). The Latent Profile Analysis is not the usual way to classify TA. However, it allows accounting for covariance between the events. GGS has data on four events: first partnership, first marriage, first childbirth, and the achievement of the latest level of education. Three of them were used, with the exception of the first partnership. I divided the sample into four subsamples and completed the LPA for each of them separately. As a result, for three subsamples, the models with three profiles were chosen, and for

one subsample, the model with four profiles was chosen. Most of the profiles had a corresponding profile in a subsample for the same gender and different birth cohort.

Literature review. Transition to adulthood is a complicated process, when one acquires multiple new roles, achieves new forms of capital, and suffers from serious mental and psychological changes. It is also the first period for individuals to make life-shaping decisions, from career path and education length to childbearing. The mainstream approach to TA considers the outcome as an interaction between an individual and their environment (Dennison, 2016). The environment and decisions of a single individual are unpredictable, and their own representation of TA may be unique. However, overall, patterns can be spotted, and then one can find trends in these patterns. Some of these can be attributed to the structural environmental changes (e.g., raising costs of having children Werding, 2014), while other relate to the changes in the individuals' values (Sobotka, 2008).

There are different ways to classify TA patterns. For example, in the only previous study on the Moldovan TA patterns, Crismaru (2024) classified the TA patterns based on the individuals' socio-economic security and their employment. She specifically used those aged 15-35, which corresponds to 1985-2005 birth cohorts. In this paper, I consider the individuals' ages when completing milestones and the variances of the ages. This setup corresponds to the spirit of Billari & Liefbroer (2010) who detected the trend in TA from the one they called *traditional* to the one they called *modern*. Defined against each other, traditional TA is "early, contracted, and simple" (p. 60), while modern TA is "late, protracted, and complex" (p. 60). They detected that, cohort-to-cohort, the age of the milestone completion increased, overall, in four European regions. It should be noted this did not hold for every country, sometimes the changes rolled back, and Eastern Europe had the smallest increase of the four European regions.

Later studies on the age of the milestone provided varying pictures for different countries. In their study on twenty European countries, Lesnard et al. (2016) show a flourishing picture. Among the 'eastern' and 'southern' societies, two types of TA are widespread: *early birds* and *family* types. The early bird type consists of those who have their transition fast, early, and in a standard order. For the *family* types, the chief transition is from their parenting family to the procreation one. Sometimes, individuals form families without leaving their parenting families. I would note that these profiles were present in almost every nation, although in differing proportions.

To sum up, when analyzing Moldova, I expect no less than two TA patterns (traditional and modern). As the more lengthy TA pattern, the span of the modern TA must be longer than the one of the traditional one. As the more chaotic TA pattern, the variance of the timing of the event should be higher. Mitrofanova (2019) notes that (in Russia) modern TA events follow a sequence with the demographic events happening after the economic ones.

There are two major objections and issues with these poles. First, Billari & Liefbroer (2010) define TA patterns relatively. The modern TA is a *more* random, *more* delayed, and *more* prolonged version of traditional pattern. Hypothetically, it means that the modern TA of past generations can overlap with the traditional TA of

the contemporary generations. This is especially true if one does not take gender into account (i.e., some contemporary modern female transitions may overlap with traditional male transitions of the past). I try avoiding it by treating generations and genders separately from each other; the divide is discussed more closely in the Methods section.

Second, I also expect the set of patterns to not be limited to two, because of the generations that had their TA during the 1990s crisis (political instability coupled with war and protracted recession). For quite some time, their lives did not have prospects of improvement, and their decisions must have shifted accordingly. In other words, while the structure changed significantly, the individual choices must have changed as well. Many delayed their demographic transition, including those who, in different times, would have had a traditional transition to adulthood (Sobotka, 2008). This set of events, their timing, and pattern can be treated as a modern transition to adulthood, but I would argue that they should be separated.

Methods. To check the hypotheses, I apply Latent Profile Analysis (LPA) on the *Gender and Generation 2020 Survey* (GGS) in Moldova, with individuals born between 1941 and 1985. GGS only surveyed those aged 79 or younger, and this determined the upper boundary of age. The lower boundary of age is 35. This is due to the self-censorship of those younger: they simply have not lived through these events yet. The number of individuals confirming this condition is 7507.

I divide the sample into four subsamples: by gender and by birth before and after January 1, 1957. Those born before have not experienced the 1990s economic and political crisis during their TA and thus had a different environment than those born after. For shortness, the 1941 – 1956 cohort will be referred to as “older” and the 1957 – 1985 cohort will be referred to as “younger”. This yielded subsamples of 971 (older men), 1933 (younger men), 1810 (older women), and 2793 (younger women).

Four events are available in the GGS: the first partnership (question code lhi04_1 or dem30b), the first marriage (depending on the context, it is either dem_28b or the first one in the lhi_05b group), the first childbirth (the lhi29 group, the condition for childbirth rather than adoption taken from the lhi26 group), the ending of the education (dem_08). I only use three of them, deleting the partnership event. The reason for this is two-fold. First, the data on partnerships is incomplete. Specifically, we do not know if those who lived together before and stopped by the moment of the interview ever lived together. Second, the data on partnership is strongly correlated with the data on marriage. The Pearson’s correlation varied from 0.81 (younger women) to 0.92 (older men). This virtually prohibits from using an LPA model that allows for covariance between the events; specifically, the model with 30000 iterations and 3000 steps for each iteration did not converge whereas it is more standard to use models with 7000 iterations and 300 steps (Spurk et al., 2020)¹. Overall, the lack of partnership, employment, and separation makes the study

¹ 14000 iterations and 600 steps per iteration were used.

a priori incomplete. I believe, however, that one can spot and classify patterns of transition with education, marriage, and childbirth.

It is a more classical approach to use longitudinal versions of Latent Class Analysis (Helske & Helske, 2019). The biggest disadvantage of the Hidden Mixture Markov Chains is the assumption of the independence of events. In many instances, this is not the case. Covariances are also likely to be different for different transition patterns. Latent Profile Analysis Model 6 (Rosenberg & Van Lissa, 2018) allows for that. At the same time, there are two problems arising from the Latent Profile Analysis. First, the number of profiles is likely to be overinflated due to the skewness of the data. LPA assumes that the distribution of variables (inside one profile) is normal (non-skewed), but this is impossible in some cases. Second, it does not allow for missing data, and the data for the three events had to be imputed. The data are unlikely to be missing at random, and it adds to a bias (Heymans & Twisk, 2022).

Main results. In this section, I first discuss the choice of the number of profiles per subsample, then describe the profiles, and then try to make a correspondence between the profiles and the TA profiles described in the literature.

The choice of the number of profiles generally followed the rules presented by Spurk et al. (2020). There were several cut-off points; specifically, the profiles should not have been less than 3% of the sample and the entropy should not have been less than 0.6. After the models that did not pass the criteria were filtered out, the models that were chosen by the information criteria were revised. For every subsample, a model with fewer profiles was chosen. The fit statistics for the profiles can be found in *Table 1*.

The following is an example of a choice when a less parsimonious solution was chosen. When considering the older male cohort, a change in the number of profiles from four to three resulted in no substantial change for two profiles (*Unpredictable* and *Graduation Delayers* in the final version). Two other profiles (*Traditional* and *Intermediary* in the final version) were united into one. Their mean ages of graduation are virtually the same, and the variance of graduation is small (3.1 and 4.3, respectively, which virtually means that everyone in the profiles had secondary education alone). The covariance were also substantially similar with strong covariance between the age of childbirth and marriage and virtually no covariance between demographic events and graduation. At the same time, the differences in the ages of marriage and childbirth are around two years, and the *Intermediary* profile has greater variances of these ages. Overall, the differences in the demographic transitions of the profiles were deemed critical and the profiles are treated as different.

Table 1. Fit indices of the four subsamples.

The unacceptable values (vis-à-vis the cut-off points) are marked orange.
 The optimal number of profiles (vis-à-vis the information criteria) is marked in bold.
 The final number of classes picked is marked in bold (2nd column)

	Classes	AIC	AWE	BIC	Entropy	Minimal Profile Share	Maximal Profile Share
Male old	1	16744	16874	16787	1	100	100
	2	14738	15017	14830	0,83	18,5	81,5
	3	14433	14859	14574	0,7	13,5	50,5
	4	14315	14889	14505	0,65	9,4	40,7
	5	14228	14950	14467	0,64	6,9	44,5
	6	14189	15058	14476	0,65	4,6	42,8
Male adult	1	32500	32643	32550	1	100	100
	2	28793	29098	28899	0,8	24,1	75,9
	3	28289	28755	28450	0,66	17,1	58,4
	4	27952	28579	28169	0,61	12,5	52,7
	5	27782	28571	28055	0,62	6,7	51,3
	6	27677	28628	28006	0,66	3,2	52,9
Female old	1	30565	30707	30615	1	100	100
	2	26884	27187	26989	0,8	24,5	75,5
	3	26311	26774	26470	0,71	18,1	60,6
	4	26042	26665	26257	0,66	5,3	54,4
	5	25941	26724	26211	0,66	4,1	51,4
	6	25860	26803	26184	0,67	2,5	48,2
Female adult	1	46707	46857	46761	1	100	100
	2	40389	40707	40501	0,82	27,6	72,4
	3	39723	40211	39895	0,72	13,4	64,4
	4	39359	40015	39590	0,66	8,5	42
	5	39129	39954	39419	0,67	2,4	39,9
	6	38999	39993	39349	0,64	2,4	44,6

Source: author's calculations based on GGS

In Table 2, one can find the general characteristics of the profiles with the suggested names. The variances of the events' timing that exceed 45 are marked in bold.

Table 2. *Mean and Variance of Events*

Cohort	Class	Education	Marriage	Childbirth	Size	Name
Male old	1	17.2 (3.1)	22.6 (4.1)	23.6 (4.2)	395 (41%)	Traditional
Male old	2	16.9 (4.3)	24.8 (19.7)	26.5 (17.5)	149 (15%)	Intermediary
Male old	3	24 (38.2)	24.3 (7)	25.3 (7.6)	336 (35%)	Graduation Delayers
Male old	4	26.3 (103.5)	28.5 (76.9)	29.8 (51.9)	91 (9%)	Unpredictable
Male young	1	17.1 (2.3)	23.7 (6.7)	24.6 (6.7)	1128 (58%)	Traditional
Male young	2	22.2 (50.5)	25 (12.1)	26.2 (13.4)	474 (25%)	Graduation Delayers
Male young	3	18.4 (15.5)	28.6 (56.6)	29.1 (41.2)	331 (17%)	Family Delayers
Female old	1	17.2 (7)	20.4 (3.6)	21.4 (3.8)	1096 (61%)	Traditional
Female old	2	23 (54.5)	23.2 (9.9)	24.2 (10.3)	386 (21%)	Graduation Delayers
Female old	3	19.2 (30.7)	25.6 (48.8)	26.4 (29.3)	328 (18%)	Family Delayers
Female young	1	17.6 (4.5)	20.3 (4)	21.2 (4.3)	1799 (64%)	Traditional
Female young	2	23.1 (68.3)	23 (11.6)	24.3 (13.6)	621 (22%)	Graduation Delayers
Female young	3	18.5 (14)	27 (41.7)	27.5 (38.5)	373 (13%)	Family Delayers

Source: author's calculations based on GGS

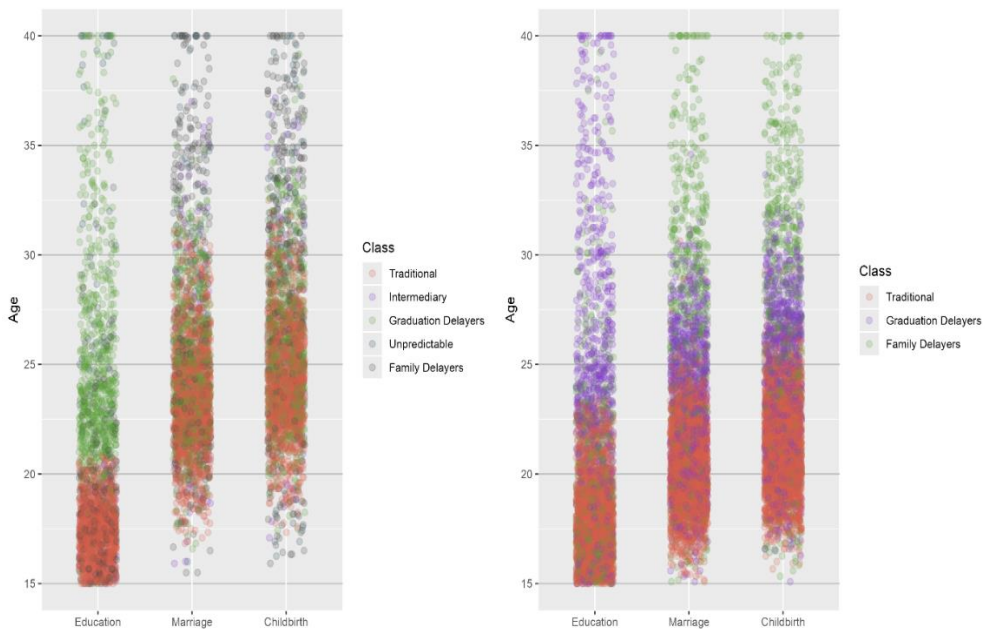

Figure 1. The Distribution of Events by Profile for Men and Women

Source: author's calculations based on GGS

Note: the Young Marriages and Childbirths Are the Results of Data Imputation (See Methods)

In *Figure 1*, one can see the distribution of the age of graduation of adult male profiles. The difference in dispersion is significant. The variance of 2.3 refers to an unequivocal spike at the age of 17 (which refers to secondary education), and the variance of 15.5 allows for greater differentiation, with some individuals clearly having professional (vocational) education and some even having tertiary one. Finally, the variance 50.5 implies a great variation, although with a pattern (supposedly, tertiary education). Thus, traditional profile members have an almost uniform graduation age; the family delayers have some variation, and the graduation delayers have a little pattern, although there is still a great variation.

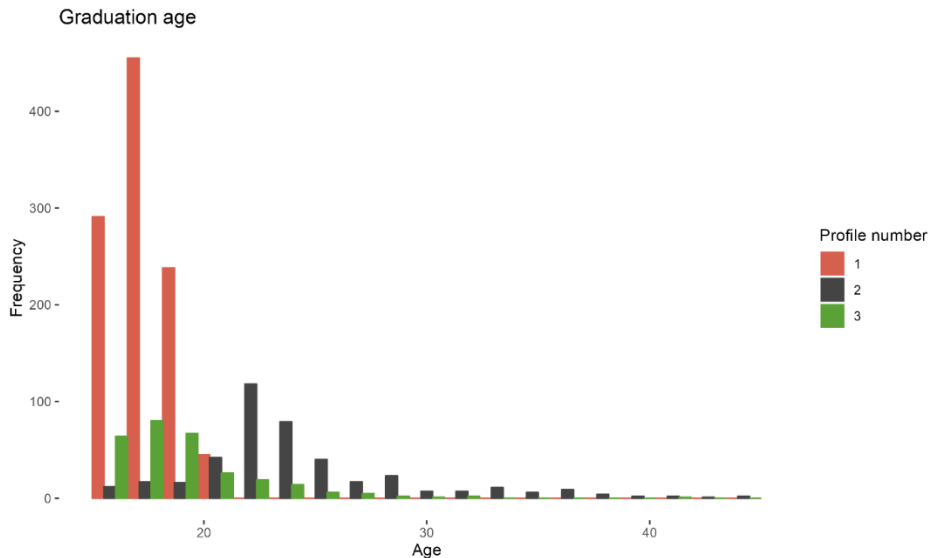

Figure 2. **The Distribution of the Graduation Age of the Male Adult Profiles**
Source: author's calculations based on GGS

While there was an implicit hypothesis that the 1990s crisis resulted in strong structural changes, some of the profiles survived it without any change. Note the female *Traditional* and *Graduation Delayers* profiles, the mean ages of which (as well as the variance) do not change substantially. The largest change for women was among family delayers who on average started to delay marriage by 1.5 years. Among these two cohorts, the shares have also not changed significantly.

The share of each profile changed over time for each cohort (see *Figure 3* and *Figure 4*). For each gender, the share of the traditional cohort increased for each cohort until the middle of the 1960s. Note, however, that those born in the middle of the 1960s had their TA completed by the beginning of the 1990s economic crisis (on average, the boundary for men is 1996, and the one for women is 1970). One of the explanations for such change is the strategy to delay marriage and childbirth. Another is the unequal propensity to migrate. Namely, those having a complex TA during the 1990s crisis may have had a higher propensity to migrate and would have not been detected by the GGS survey. For those born after the 1960s, the share of graduation delayers increased for both genders and the share of family delayers increased for women. The fluctuations for the earlier male generation are partially due to the sample size.

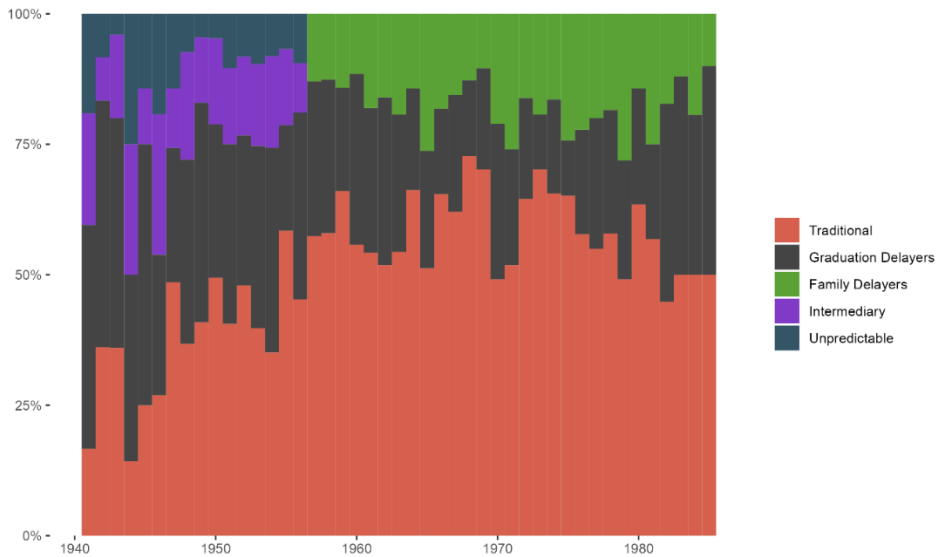

Figure 3. **The change in the shares of male profiles, by years**
Source: author's calculations based on GGS

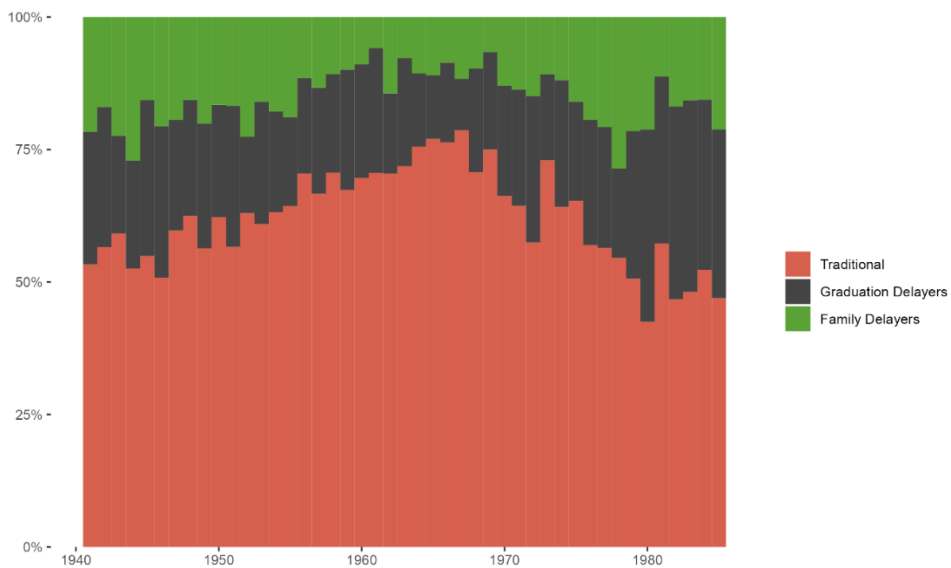

Figure 4. **The change in the shares of female profiles, by years**
Source: author's calculations based on GGS

I suggest that the Traditional profile of TA is the one with the lowest means of timing and its lowest variance. The age of traditional profile graduation is fixed across the subsamples and corresponds to secondary education. The age of marriage and childbirth is greater for men than for women but is still quite stable. There is an increase in the age of marriage and childbirth for men, but it is hard to say if this happened because of the disappearance of the intermediary profile of TA (hence,

some men with a higher age of marriage and childbirth were added to the traditional profile thus increasing the age of marriage and childbirth).

It is harder to decide on the modern profile. The *Unpredictable* profile of the old male cohort is the closest to the modern pattern of TA in terms of its unpredictability and lack of patterns. The male 1941 – 1965 cohort is the only one having this type of profile as well as the *Intermediary* profile, i.e., those between the *Traditional* and *Unpredictable* one. While I would not be surprised to find people with a modern timing of transition to adulthood, I would doubt that they only exist in the earlier generation. The profile is also absent among women.

Graduation Delayers and *Family Delayers* may be more suitable for the ‘modern’ label, especially since *Graduation Delayers* are present in every subsample. The term for *Graduation Delayers* may be a misnomer since many of such “delayers” may simply have tertiary education, with marriage following graduation and childbirth following marriage (see *Figure 2* which shows the distribution of the events’ age for the young male cohort with the “classical” sequence of the spikes). While this is a plausible description, a different method is needed for such a conclusion (namely, sequence analysis).

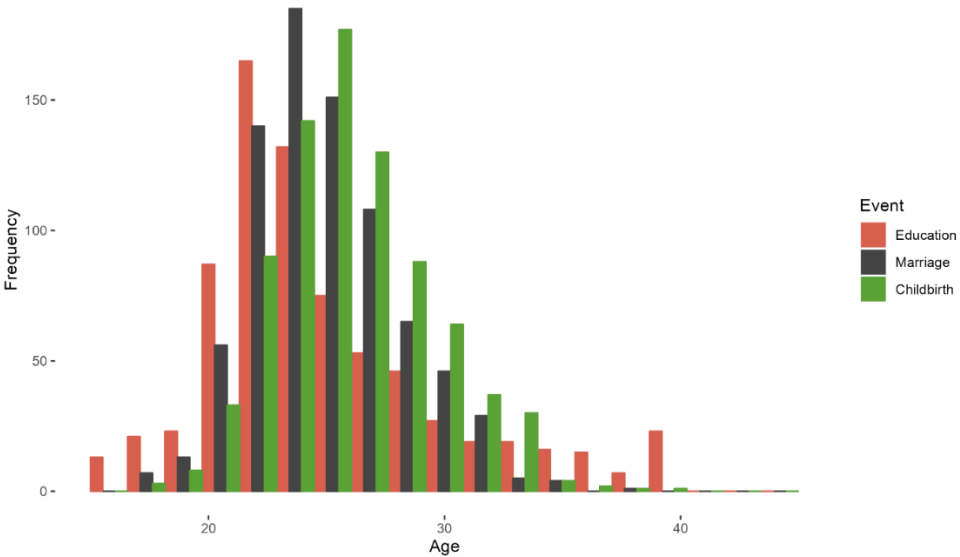

Figure 5. The Age of Events Distribution for Graduation Delayers (young male cohort)

Source: author’s calculations based on GGS

Family Delayers are also hard to interpret. Their timing also follows the sequence suggested by Mitrofanova. However, their graduation timing suggests the domination of secondary education with some people having professional (vocational) or tertiary education. Coupled with their family formation delay, this hints at their lower economic positions. Note that for women their share increased over time peaking for the 1978 birth cohort. On average, this birth cohort’s members were choosing not to get married in the period from 1996 to 2005, which does not

correspond to the harshest periods of the economic crisis. For the men, the profile had the largest share in the 1965, 1971, and 1979 birth cohorts and fluctuated quite strongly in between.

Conclusions and Discussion. In this paper, the TA patterns in Moldova were discussed. For methodological reasons, gender and birth cohort were rules to divide the sample into four subsamples. With Latent Profile Analysis, the subsamples were divided into three or four profiles. Due to the methodological problems highlighted in the Methods section, a comparison between these results and those obtained by the Latent Profile Analysis and Sequence analysis methods (e.g., Mixture Hidden Markov Model) would be profitable.

The second point of discussion that needs to be made refers to the subsampling rules. The subsampling by gender was clearly needed as the corresponding profiles' timing varied significantly. The influence of period on the sets of profiles can be found in two aspects. First, without the division by birth cohort, the difference between the early and later male cohorts would have not been seen. Specifically, the number of profiles for the earlier and the later cohorts varied. It is hard to say whether the number of profiles would have been three or four (or another) if the subsamples were united. Second, as per *Figure 3* and *Figure 4*, the shares of profiles varied. At the same time, the influence of the period on TA profiles' shares was less pronounced than expected. The women still had the same number of profiles and, moreover, they did not differ from each other much. The two male profiles that had a clear correspondence between each other also increase the doubts in such a division. A greater number of subdivisions, e.g., by 5- or 10-year birth cohorts, may answer the question of their appropriateness.

The third point of discussion refers to the appropriateness of the traditional vs. modern dichotomy in the Moldovan context. The share of those having a more complex transition increased among 1965-1985 birth cohorts. However, the graduation and family formation delays were happening in parallel. Rather than having one group of people having very unpredictable TA, we have two groups having unpredictable TA only in one aspect. This may also appear so because of the migration.

Note. The article was developed within the framework of the research programme “The demographic transition in the Republic of Moldova: particularities, socioeconomic implications and demographic resilience straightening (TDRM, 2024-2027)”.

REFERENCES

- Billari, F. C., & Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of transition to adulthood? *Advances in Life Course Research*, 15(2-3), 59-75. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.003>
- Crismaru, M. (2023). Experiences of Youth in Transition to Adulthood: The Models Developed in Base of Generation and Gender Survey. *Economy and Sociology*, 2, 66-75. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2023.2-07>

- Dennison, R. P. (2016). Transition to Adulthood. In: C. L. Shehan (Ed.), *Encyclopedia of Family Studies* (1st ed., pp. 1-5). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbefs267>
- Helske, S., & Helske, J. (2019). Mixture Hidden Markov Models for Sequence Data: The seqHMM Package in R. *Journal of Statistical Software*, 88(3). <https://doi.org/10.18637/jss.v088.i03>
- Heymans, M. W., & Twisk, J. W. R. (2022). Handling missing data in clinical research. *Journal of Clinical Epidemiology*, 151, 185-188. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2022.08.016>
- Lesnard, L., Cousteaux, A.-S., Chanvriil, F., & Le Hay, V. (2016). Do Transitions to Adulthood Converge in Europe? An Optimal Matching Analysis of Work–Family Trajectories of Men and Women from 20 European Countries. *European Sociological Review*, 32(3), 355-369. <https://doi.org/10.1093/esr/jcw003>
- Mitrofanova, E. (2019). *Socio-Demographic Aspects of Entering Adulthood for Russians Born in 1930-1986*. HSE University.
- Rosenberg, J. M., Beymer, P. N., Anderson, D. J., Van Lissa, C. J., & Schmidt, J. A. (2018). tidyLPA: Easily Carry Out Latent Profile Analysis (LPA) Using Open-Source or Commercial Software. *Journal of Open Source Software*, 3(30), 978. <https://joss.theoj.org/papers/10.21105/joss.00978>
- Sobotka, T. (2008). Overview. Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*, 19, 171-224. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.8>
- Spurk, D., Hirschi, A., Wang, M., Valero, D., & Kauffeld, S. (2020). Latent profile analysis: A review and “how to” guide of its application within vocational behavior research. *Journal of Vocational Behavior*, 120, 103445. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103445>
- Werding, M. (2014). Children are costly, but raising them may pay: The economic approach to fertility. *Demographic Research*, 30, 253-276. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2014.30.8>

АНАЛИЗ НАПРЯЖЁННОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Галина САВЕЛЬЕВА, Кандидат экономических наук, доцент
Национальный Институт Экономических Исследований,
Академия Экономического Образования Молдовы

E-mail: savelievagalina@rambler.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0691-7640>

Светлана ЗАХАРОВ, Кандидат экономических наук,
Национальный Институт Экономических Исследований,
Академия Экономического Образования Молдовы

E-mail: zaharov.svetlana@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8467-9572>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.15>

Abstract. *The article presents the results of the research the state of modern labour market as an important factor in ensuring the economic security of the Republic of Moldova. The different factors impact to labour market and change the balance of supply and demand for labour force. In 2023, the employment rate (20-64 age category) increased by 3.6 p.p. compared to 2022 (55.7% compared to 52.1%). However, the national average employment rate is 43.1 per cent, including lower average employment rates in the Southern (35.8%) and Central zones (38.2%), in rural (36.6%) and among women (39.7%). The complex and systemic approaches, comparative analysis of indicators characterizing the labour market conditions, the graphical method and the Beveridge curve were used in order to identify problems and assess the tension in labour market. There are the statistical, administrative data and secondary indicators calculated by the authors. The possibility of employment depending on the existence of vacant worked places is determined based on Beveridge curve model. The complicated situation in labour market is a consequence of the discrepancy between labour relations and market mechanism, including legislative-normative and institutional basis, the system of remuneration, and the presence of labour migration. Based on the obtained results the proposals for increasing the employment level of working age population were elaborated, including by balancing supply and demand in labour force market.*

Keywords: *unemployment, employment, research methods, Beveridge curve, labour market tension, working-age population.*

JEL: *J 62, J 63, J 64, J 68*

UDC: *331.5(478)*

Введение. В современном мире важным фактором, влияющим на формирование рынка труда, является глобализация, в результате которой мобильность рабочей силы становится постоянным процессом. Обмен рабочей силой определяется интересами мировой экономики и формирование рынка

продавцов и покупателей рабочей силы становится важным фактором социально-экономического развития страны, что определяет требуемые на рынке труда навыки, профессиональные знания, оплату труда, условия найма. В Республике Молдова, как и в других странах, на состояние рынка труда влияют демографические факторы, последствия пандемии, изменения структуры спроса на труд в результате структурных реорганизаций социально-экономической инфраструктуры (изменение перечня востребованных профессий наряду с традиционно сложившимся предложением труда), внешние факторы (санкционные кризисы, разрыв сложившихся связей и ухудшение условий деятельности на мировом уровне и др.), все это повлияло на функционирование национального рынка труда. Так, траектория динамики основных показателей рынка труда за последние 10 лет направлена в сторону снижения, при относительно низком уровне безработицы (4,6% по сравнению с 6,0% в странах ЕС), уровень занятости населения в возрастной категории 15-64 года в 2023 г. составил 51,8% или на 18,6 п.п. ниже чем в среднем в ЕС (70,4%), в том числе среди женщин 49,3% по сравнению с 65,8% в ЕС или на 16,5 п.п. ниже, в то же время высоким остается уровень экономической неактивности (54,9%). (BNS, 2024). При этом численность рабочей силы за 2019-2022г.г. сократилась на 3,2% и ее увеличение в 2023г. по сравнению с 2022г. на 4,4% не достигло ее количественного значения в предыдущем пятилетии (на 8,7% меньше, чем в 2018г.). Данная ситуация в условиях сокращения численности и старения населения, миграционных процессов, которые приобрели постоянный характер, в еще большей степени ухудшает состояние рынка труда и проблема обеспечения его стабильного развития приобретает актуальность, в том числе оценка основных трендов показателей, характеризующих конъюнктуру рынка рабочей силы. Актуальность оценки состояния рынка труда обусловлена тем, что именно рынок рабочей силы является важным показателем социально-экономического развития страны, раскрывает характер взаимосвязи человеческого капитала и экономики, выявляет проблемы в области образования, в том числе в уровне сбалансированности спроса и предложения на рабочую силу в соответствии с потенциальными возможностями развития Республики Молдова.

Обзор литературы. В настоящее время оценка влияния диспропорций в предложении и спросе на рабочую силу и их смягчение представляет особый интерес. Нехватка рабочей силы привела к неравномерному увеличению заработной платы в отдельных видах экономической деятельности, а несбалансированность рынка труда оказала влияние на инфляционные процессы, в том числе за счет динамики заработных плат и безработицы, спроса и предложения рабочей силы, ее квалификации и производительности труда. В связи с тем, что сравнить социально-экономические процессы по отдельным показателям практически невозможно из-за различия по единицам измерения, по величине или по содержанию для анализа рынка труда в зависимости от цели использовались разные индексы. В частности, в 2014-2018 г.г. Федеральная резервная система США разработала динамическую

факторную модель, в которую были включены 19 показателей рынка труда, характеризующих безработицу, трудоустройство, рабочую неделю, заработную плату, неполную занятость, вакансии, увольнение, исследования восприятия потребителей и предприятий (Chung et al., 2014) и на основе данной модели был рассчитан Индекс условий рынка труда (Labor Market Conditions Index - LMCI). Основной целью вышеназванного Индекса была поддержка проводимых ФРС США политик по достижению максимальной занятости. Вместе с тем наличие высокого уровня корреляции данного Индекса с уровнем безработицы и отсутствия связи между ростом заработной платы и условиями на рынке труда с августа 2017г. расчеты по обновлению Индекса были ФРС США прекращены.

Среди показателей по оценке занятости следует отметить стандарт, предложенный Агентством Gallup, который разрабатывается ежегодно по странам на основе сопоставимых статистических показателей, связанных с ВВП на душу населения. При этом занятость «на хорошей работе» означает полную занятость на ставке не менее 30 часов в неделю и стандартный индекс рассчитывается на основе данных о «полной занятости у работодателя», «занятости неполный рабочий день у работодателя, но есть желание работать полный рабочий день», «самозанятости», «безработице» (Clifton & Marlar, 2011). Рынок труда также связан с инфляционными процессами, что необходимо учитывать при разработке денежно-кредитных политик. Однако большинство из существующих индексов рынка труда учитывают привязку к инфляционным процессам. В данной области наиболее значимым научным трудом является оценка влияния безработицы на инфляцию на основе расчета и построения неокейнсианской кривой Филлипса, которая учитывает разрыв выпуска и разрыв безработицы. Анализ показывает, что среди зарубежных исследований наибольший интерес представляют результаты оценки NAIRU и разрыва безработицы на основе использования страновых данных (Gordon, 2013; Rusticelli, 2014), в том числе следует отметить и совместную оценку кривой Филлипса и закона Оукена, по результатам которой дано обоснование связи разрывов безработицы и выпуска, определена степень инфляционного давления (Chow, 2011). В случае если уровень безработицы упал ниже своего естественного уровня (NAIRU), то имеет место положительный объем производства (его фактический объем превышает потенциальный) и в результате имеет место повышение цен под давлением спроса. В случае, если положительный разрыв безработицы является результатом процессов рецессии и снижения объема выпуска ниже потенциального уровня, то имеет место снижение цен как результат слабого спроса.

Одной из центральных концепций в макроэкономике рынка труда является кривая Бевеиджа. Согласно основам классической теории на рынке труда существует равновесие между спросом на труд и предложением труда. Несмотря на то, что под влиянием различных факторов как *экзогенного*, так и *эндогенного* характера количество рабочих мест и численность рабочей силы изменяется, рынок труда сохраняет гибкость и стремление к равновесию. В тоже время даже при полной занятости на рынке труда всегда есть безработные

и незанятые рабочие мест. Данное состояние на рынке труда характеризуется как фрикционная и структурная безработица (комбинация краткосрочных и долгосрочных факторов), то есть наличие фрикционной безработицы не позволяет вакансиям и безработице принимать нулевые значения.

1. Отрицательную связь между спросом на труд и безработицей выявил в 1940 г. английский экономист Уильям Беверидж в процессе исследований проблемы насколько далеко экономике до решения проблемы по обеспечению полной занятости трудоспособного населения (Beveridge, 1944). При этом под полной занятостью он понимал ситуацию, когда на каждого работника существует пара вакансий.

2. Зависимость между уровнем вакансий и долей безработных, представленное графическим изображением, называется кривой Бевериджа, описанной в работе Dow J.C.R., Dicks-Mireaux L.A. *The excess demand for labour. A study of conditions in Great Britain, 1946–56*, которая была опубликована в 1958г. Классическая кривая Бевериджа представляет собой устойчивую обратную и нелинейную зависимость между незанятыми вакансиями и безработными, расположенную между осями ордината и абсцисса, отражающую соотношение уровня вакансий и уровня безработных в стране. Несмотря на то, что феномен современного рынка труда характеризуется отрицательным значением между безработицей и уровнем вакансий, кривая Бевериджа в настоящее время используется для диагностики рынка труда., так как она содержит важную информацию как о функционировании рынка труда, так и о влияющих на него шоках (Blanchard & Diamond, 1989). Достоинства эмпирической кривой Бевериджа состоят в том, что каждое ее значение показывает состояние, в котором находится экономика в данный конкретный момент времени, а также и тот факт, что кривая дает возможность выделить изменения рыночной системы трудоустройства которые имеют место в результате шоков активности экономических агентов от изменений которые происходят в результате структурных шоков. Практически до 80-х годов прошлого столетия на рынке труда, согласно кривой Бевериджа, имело место наличие избыточного спроса¹ в связи с существованием незанятых вакансий в ущерб наличию безработных. Что касается изменений кривой вверх или вниз, то данный факт объяснялся увеличением или сокращением избыточного спроса, определяемого на основе анализа кривых спроса и предложения на труд, а сдвиг непосредственно самой кривой - секторальной структурой спроса на труд. В развитие научных теорий в данной области основной вклад внесли ученые Dow J.C.R., Dicks-Mireaux L.A. (Dow & Dicks-Mireaux, 1958), Holt, C. C. and David, M. H. (Holt & David, 1966), Bowden, R. J. (Bowden, 1980) и другие.

Вместе с тем, следует отметить, что в данной области существует и другая альтернативная гипотеза или так называемая «модель поиска и сочетания», разработанная учеными, нобелевскими лауреатами неоклассической школы Diamond P., Mortensen D., Pissarides Ch., которые 70-е и 80-е годы обосновали сосуществование вакансий и безработицы через

¹ Превышение количества вакантных рабочих мест над численностью безработных.

создание и ликвидацию большого количества рабочих мест. В основе данного подхода заложено равновесие между вакансиями и безработицей, а существование неравновесия предполагало феномен. Причем авторы теоретически доказали происхождение кривой Бевериджа, то есть вакансии и безработица существует из-за наличия большого количества создаваемых и ликвидируемых рабочих мест (jobs), хотя рабочие места (jobs) и работники могут быть эффективно совмещены (Mortensen & Pissarides, 1994). Помимо вышеизложенного следует отметить, что в настоящее время принято считать что изменения движения по кривой Бевериджа связаны с повышением/уменьшением спроса на труд в период циклических изменений, а ее сдвиг вправо/влево связан с действием факторов которые влияют на увеличение/снижение фрикционной или структурной безработицы, а также сдвиги кривой могут быть следствием специфики на разных этапах циклического развития (Blanchard & Diamond, 1989), Börsch-Supan A. H. [Börsch-Supan, 1991), в том числе на этапе экономической рецессии наблюдается ухудшение ситуации по трудоустройству рабочей силы (Diamond & Şahin, 2014).

Методология исследования. Целью исследования является построение кривой Бевериджа на основе использования статистических (НБС) и ведомственных данных НАЗРС за период 2014-2023 г.г. и оценка с ее помощью напряженности на рынке труда Республики Молдова, в том числе на основе полученных результатов предложить некоторые меры по сбалансированию спроса и предложения. При исследовании была использована основная гипотеза, что равновесная долгосрочная связь между количеством безработных и вакантных рабочих мест отсутствует.

Для достижения поставленных целей были использованы комплексный и системный подход, а также научные методы, в том числе монографий, сравнительный, количественный и качественный анализ, графический, моделирования кривой Бевериджа и т.д. Анализ проводился на основе официальных статистических данных Национального бюро статистики Республики Молдова, Национального агентства занятости, а также расчеты авторов необходимых для исследования вторичных показателей. Все показатели являются сравнимыми в динамике, так как рассчитаны исходя из численности населения с обычным местом жительства, определяемой как место, где человек проживал преимущественно в течение последних 12 месяцев независимо от временного отсутствия (с целью отдыха, отпуска, посещения родственников и друзей, бизнес, лечение, религиозные паломничества и т. д.).

Анализ зависимости между наличием вакансий и количеством зарегистрированных безработных, расположенных между осями координат (ордината и абсцисса), осуществлена на основе построения кривой Бевериджа. *Движение по кривой вверх или вниз* объясняется изменением уровня совокупного (трудоизбыточного) спроса на различных стадиях экономического циклического развития: движение вверх или вниз ($\uparrow\downarrow$ спроса

на труд) низкая безработица и большое количество вакансий или высокий уровень безработицы и малое количество вакансий. *Смещение кривой влево* объясняется изменением структурной составляющей безработицы. Кривая Бевеиджа может указывать на потенциальные изменения на рынке труда, в том числе структуры занятого населения.

Оценка состояния напряженности рынка труда осуществлена на основе расчета коэффициента напряженности определяемого на основе отношения количества безработных к количеству свободных вакансий. В точке равновесия данный показатель равен 1, однако если его значение увеличивается, то это означает что на рынке труда имеет место циклическая безработица. Если же количество безработных совпадает с количеством свободных вакансий, то в данном случае феномен безработицы можно объяснить наличием в экономике структурного несоответствия либо существованием трений, связанных с поиском работы.

С помощью кривой Бевеиджа можно дать оценку реального состояния экономики, а также определить изменение рыночной системы трудоустройства в результате экономической активности под влиянием структурных шоков, которые оказывают влияние на изменения соотношения между безработицей и вакансиями (например, в период экспансии, как положительного шока, количество безработных снижается при росте количества вакансии и конкуренция на рынке труда уменьшается, а при рецессии, как отрицательного шока, наоборот, происходит обострение конкуренции в связи с сокращением вакансий и ростом количества безработных). Вышеуказанные изменения отражаются на изменении положения кривой Бевеиджа, смещают ее от начала координат или изменяют ее наклон. Сравнительный анализ динамики показателей безработицы и вакансий рабочих мест дает возможность определить стадию (этап) развития экономики и тем самым позволяет найти возможные способы смягчения и в конечном итоге противодействия роста уровня безработицы. Кривая Бевеиджа является индикатором эффективности и важным инструментом диагностики рынка труда и учитывая вышеизложенное была использована для оценки напряженности рынка рабочей силы за период 2014-2023г.г.

Основные результаты. Рынок рабочей силы является важной экономической и социально-политической составляющей, в области которой формируются условия найма и оценка стоимости рабочей силы, в том числе размер заработной платы, возможности для получения образования и профессионального роста, гарантии быть занятыми на рынке труда и другие. При этом важным фактором социально-экономического развития является сбалансированность рынка труда, которое определяется как соотношение между спросом и предложением рабочей силы, в том числе наличие безработицы. Данное состояние на рынке труда может быть проявлено как:

- трудоизбыточное, при котором имеет место превышение предложения над спросом на труд, в том числе наличие безработицы;

- трудодефицитное, в результате которого имеет место превышение спроса над предложением на труд;
- сбалансированное, при котором имеет место равновесием спроса и предложение на труд.

В силу несбалансированности первые два состояния рынка труда представляют собой угрозы для обеспечения стабильного социально-экономического развития, в том числе экономической безопасности страны в связи с наличием феномена безработицы и ее неблагоприятных последствий (сокращение доходов и риск бедности, снижение качества трудового потенциала т.д.).

Анализ предложения и спроса на рынке труда предусматривает оценку траектории изменения основных показателей участия в рабочей силе трудоспособного населения. Оценка потенциала рабочей силы и обеспечение его занятости является острой ключевой проблемой практически на протяжении всего периода независимости Республики Молдова, в том числе в связи с осуществлением структурных преобразований, социально-экономических реформ, переходом к рыночной экономике, влиянием экономических кризисов, демографических факторов, миграцией и внешних факторов (торговые ограничения на экспорт продукции со стороны России, процесс глобализации, пандемия Covid-19 в 2020г., кризис в связи с войной в Украине с 2022г. и вступление страны в период рецессии.). Из анализа основных показателей современного национального рынка труда следует, что он находится под воздействием различных факторов, которые влияют на спрос и предложение рабочей силы, в том числе как в отдельных секторах национальной экономики, так и в территориальном аспекте. В последние годы ситуацию на рынке труда можно характеризовать как имеющую устойчивый характер, то есть занятость стабильно сохраняется на уровне 40-41%, а в 2023г. увеличился до 43,1% при относительно небольшом уровне безработицы (в среднем 4,0%) на фоне снижения численности занятого населения (в среднем на одну треть за последнее десятилетие). При этом необходимо отметить, что данный процесс происходил в условиях миграционных процессов и занятости в неформальном секторе, то есть развитие экономики не устраняет действие вышеназванных социальных деформаций, наличие различных форм занятости является результатом их приспособления к изменяющимся реалиям и сложно предположить, что их можно устранить в ближайшей перспективе. В *Таблице 1* представлена динамика основных показателей, характеризующих занятость трудоспособного населения на рынке труда в Республике Молдова.

Анализ тенденций динамики показателей экономической активности, занятости и безработицы трудоспособного населения позволяет сделать вывод, что несмотря на небольшой рост экономической активности уровень (на 2,8 п.п. в 2019-2023г.г. по сравнению с 2,6 п.п. в 2014-2018г.г.), однако экономическая неактивность является преобладающей или 54,9% в 2023г. (на 9,8 п.п. превышает активность). За период 2019-2022г.г. зарегистрирована тенденция снижения уровня экономической активности и занятости в мун.

Кишинэу и в Южной зоне (согласно статистическим данным половина рынка труда приходится на мун.Кишинэу).

Анализ вышеуказанных данных показывает, что уровень занятости женщин составляет около 40% (в 2023г. – 39,7% или на 7,4 п.п. ниже, чем у мужчин и значительно ниже, чем в среднем по странам ЕС (70% и более), что является недостаточным условием для создания и функционирования инклюзивного, справедливого и конкурентоспособного рынка рабочей силы. При этом следует также отметить, что около 30% молодежи относится к категории NEET (в 2023г. доля молодежи данной категории в возрасте 15-29 лет составила 23,1% и 27,6% доля молодежи в возрасте 15-34 лет, в среднем по стране удельный вес молодежи NEET – 13,8%.

Таблица 1. Динамика изменения показателей занятости в Республике Молдова

	2014	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Разница между		
								2018г. и 2014г., п.п.	2023г. и 2019г., п.п.	2023г. и 2022г., п.п.
Коэффициент экономической активности, %	43,3	45,9	42,3	40,3	41,1	41,8	45,1	2,6	2,8	3,3
город	46,0	45,1	49,4	46,5	47,1	49,1	49,8	-0,9	0,4	0,7
село	41,4	46,4	37,6	36,3	37,2	37,1	41,7	5,0	4,1	7,6
мужчины	46,9	49,9	47,0	45,1	46,5	46,3	49,5	3,0	2,5	3,2
женщины	40,0	42,4	38,2	36,1	36,4	37,8	41,4	2,4	3,2	3,6
Мун.Кишинэу	52,3	49,8	55,1	51,2	50,9	52,5	51,3	-2,5	-3,8	-1,2
Северная зона	42,9	48,3	44,4	43,0	45,0	46,5	49,3	5,4	4,9	2,8
Центральная зона	40,4	45,1	35,9	34,8	35,9	36,0	40,1	4,7	4,2	4,1
Южная зона	36,7	38,4	33,2	31,4	31,5	30,9	37,6	1,7	4,4	6,7
Коэффициент занятости, %	41,7	44,5	40,1	38,8	39,8	40,5	43,1	2,8	3,0	2,6
город	43,6	43,0	41,9	39,6	39,5	42,3	43,6	-0,6	1,7	1,3
село	40,3	45,5	32,8	31,8	32,7	33,1	36,6	5,3	3,8	3,5
мужчины	44,8	48,1	44,2	43,1	44,7	44,7	47,1	3,3	2,9	2,4
женщины	38,9	41,4	36,5	35,0	35,4	36,8	39,7	2,5	3,2	2,9
Мун.Кишинэу	49,2	47,3	52,6	48,8	49,2	50,6	49,1	-1,9	-3,5	-1,5
Северная зона	41,9	46,8	42,5	41,3	43,3	45,0	47,0	4,9	4,5	2,0
Центральная зона	39,2	44,5	33,6	33,8	35,0	35,1	38,2	5,3	4,6	3,1
Южная зона	35,5	37,6	31,3	30,3	30,5	30,1	35,8	2,1	4,5	5,7
Коэффициент безработицы МБТ/ВМ, %	3,7	2,9	5,1	3,8	3,2	3,1	4,6	-0,9	-0,5	1,5
город	5,2	4,7	4,9	4,5	3,2	3,6	4,8	-0,5	-0,1	1,2
село	2,6	1,8	5,3	3,3	3,2	2,7	4,4	-0,8	-0,9	1,7
мужчины	4,5	3,4	5,8	4,3	3,8	3,5	5,0	-1,1	-0,8	1,5
женщины	2,9	2,4	4,4	3,2	2,5	2,6	4,2	-0,5	-0,2	1,6
Мун.Кишинэу	6,0	5,0	4,6	4,6	3,3	3,7	4,2	-1,0	0,4	0,5
Северная зона	2,1	3,1	4,3	4,0	3,8	3,2	4,7	1,0	0,4	1,5
Центральная зона	3,0	1,4	6,3	2,9	2,6	2,5	4,8	-1,6	-1,5	2,3
Южная зона	3,4	2,0	5,8	3,5	3,0	2,8	4,8	-1,4	-1,0	2,0

Источник: разработано авторами на основе данных НБС, www.statistica.md

В категории молодежь NEET преобладают женщины, доля которых составила 36,2% по сравнению с мужчинами - 19,3%, то есть эти данные характеризуют молодежь, которая не учится, не занята на рынке труда и не получает профессиональную подготовку/обучение, не является экономически активным потенциалом для обеспечения потребностей рынка труда и его сбалансированного развития.

Тенденция уровня безработицы согласно методологии МБТ в период 2019-2022г.г. зарегистрировала снижение как в целом по стране, так и в аспектах город-село, мужчины-женщины и в территориальном разрезе, однако в 2023г. (на 1,5 п.п. выше, чем в 2022г., в том числе в Центральной зоне на 2,3п.п., в Южной зоне – на 2,0 п.п.) рост зарегистрирован во всех вышеназванных сферах, что обусловлено с внешними факторами (война в Украине), изменением требований к качеству квалификации и профессиональных навыков рабочей силы со стороны работодателей, а также и работников (достойный уровень заработной платы, возможность гибкого графика и режима работы и поддержания баланса между работой и личной жизнью, непривлекательные условия работы и др.). Причем следует отметить, что относительно невысокий уровень безработицы в стране имеет место в условиях сокращения численности трудоспособного населения (за период 2019-2022г.г. сокращение составило 3,2%, в 2023г. зарегистрирован рост трудоспособного населения на 4,4% и занятого на 2,8%, но и доля безработного населения увеличилась до 4,6% или возросла по сравнению с предыдущим годом на 1,5%).

В 2023г. возросло количество безработных, зарегистрированных в службах Национального агентства по трудоустройству населения, *Таблица 2.*

Таблица 2. Характеристика показателей безработицы в Республике Молдова

	Численность зарегистрированных безработных, чел.	Трудоустроено, % к обратившимся	Количество вакантных рабочих мест	Средняя продолжительность безработицы, месяцев	Коэффициент напряженности* (безработных/на вакантное место) ¹
2014	42166	38,8	41536	6,6	1,02
2018	35544	41,4	49200	7,3	0,72
2019	31484	35,7	34277	6,7	0,92
2020	50226	18,2	24101	6,3	2,08
2021	37001	37,9	28740	7,2	1,29
2022	35003	23,5	35109	6,2	0,997
2023	47717	23,2	32219	...	1,48
2018г./2014г., %	84,3 %	2,6 п.п.	118,5%	0,7	-0,30
2023г./2019г., %	151,6%	-12,5 п.п.	94,0%	...	0,56
2023г./2022г., %	136,3%	-0,3 п.п.	91,8%	...	0,483

Примечание: * Коэффициент напряженности рассчитан как отношение численности безработных к количеству вакантных рабочих мест.

¹ расчёты авторов.

Источник: разработано авторами на основе данных НАЗН, www.anofm.md

На основании годовых данных о количестве безработных и наличии свободных (вакантных) рабочих мест за период 2014-2023 построена кривая Бевериджа, которая характеризует их взаимозависимость.

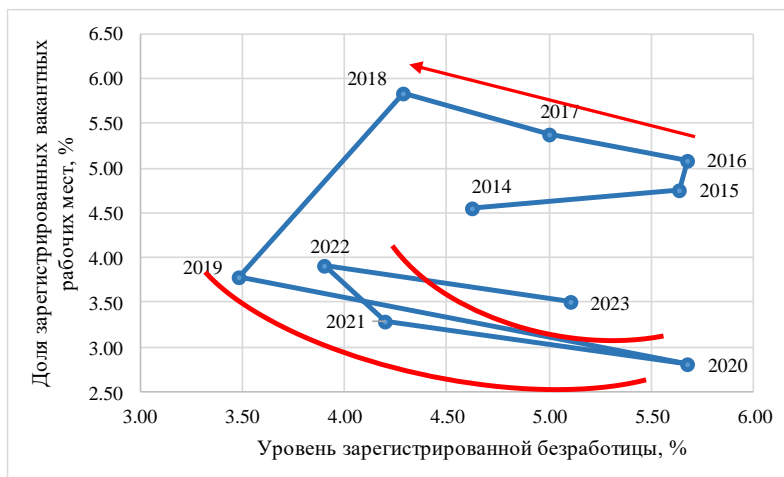

Рисунок 1.а). **Кривая Бевериджа, Республика Молдова, 2014-2023**

Источник: расчёты авторов на основе данных НБС РМ и НАЗМ, www.statistica.md, www.anofm.md

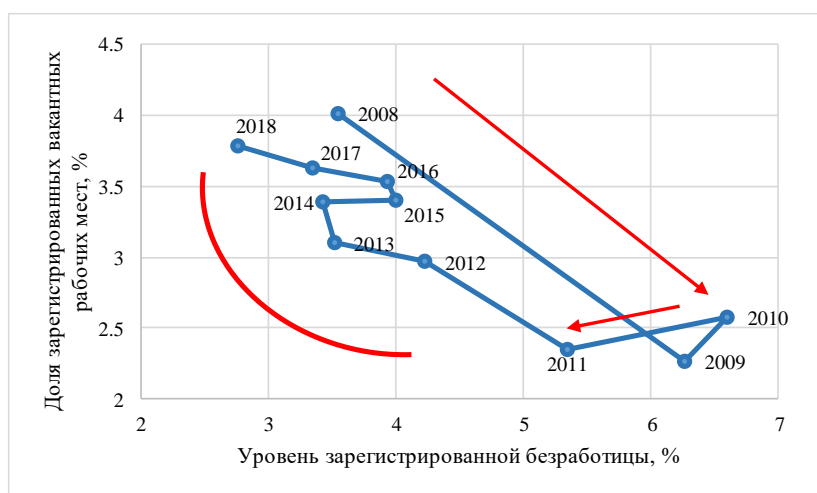

Рисунок 1.б). **Кривая Бевериджа, Республика Молдова, 2008-2018**

Источник: расчёты авторов на основе данных НАЗМ, www.anofm.md

Примечание: Обследование домохозяйств по занятости, выполнено на основе численности постоянного населения.

Классическое изменение кривой Бевериджа наблюдается в 2016-2018, 2018-2020гг. и 2020-2022гг. В 2016-2018гг. движение вверх по кривой Бевериджа объясняется продолжением улучшения ситуации на рынке труда после глобального кризиса в 2009-2011 гг., сопровождающегося снижением уровня безработицы и увеличения числа вакантных рабочих мест (Рисунок 1.б).). Период 2020-2022гг. характеризует состояние на рынке труда как восстановление после пандемии COVID – 19, что соответствует движение по

кривой вверх – рост уровня спроса через увеличение роста количества вакансий у работодателей и снижение уровня безработицы.

Анализ показывает, что если с 2014 по 2018гг. изменения показателей кривой Бевериджа носили минимальный характер и ежегодные изменения были меньше чем 1 п.п. (< 1 п.п.), то после 2018г. изменения показателей стали превышать 1 п.п. (> 1 п.п.), в 2020г более 2 п.п.. В 2019г. зарегистрировано значительное сокращение количества вакансий, то есть работодатели снизили количество вакансий, так как согласно прогнозу на 2020г. имело место снижение экономического роста в мире.

В 2018-2020гг. имело место *движение по кривой вниз*, что характеризует увеличение уровня безработицы и сокращение количества вакансий. В эти годы самое большое изменение соотношения вакансий и уровня безработицы за весь период 2014-2023гг.

В 2023г. имеет место *смещение кривой Бевериджа*, что связано со структурной составляющей и данный фактор оказал влияние на изменение кривой Бевериджа в Республике Молдова в 2023г., то есть резкое увеличение доли зарегистрированных безработных и небольшое сокращение доли свободных (вакантных) рабочих мест явилось основным фактором изменения кривой Бевериджа в данном году. На основе вышеизложенного анализа следует вывод, что в течении 2018-2023гг. имело место самое большое изменение в соотношении вакансий безработицы. Вместе с тем, сравнение изменений кривой Бевериджа в 2014-2023гг. и 2008-2018гг. показало, что рынок труда в Республике Молдова несмотря на влияние факторов экзогенного характера (глобального финансово-экономического кризиса в 2009-2011гг. и пандемии COVID – 19) является устойчивым и стремится к равновесию. В тоже время необходимо отметить, что изменение кривой Бевериджа в период пандемии отличается от изменения кривой в 2009-2011гг., в том числе и временными рамками.

Изменения в структуре занятого населения по основным видам экономической деятельности в целом по стране и его распределение по зонам отражены в *Таблице 3*, из анализа данных которой следует, что за последние десять лет уменьшилась доля занятого населения в реальном секторе экономики и в 2023г. наибольший удельный вес занятого населения приходится на сферу государственного управления, образования, здравоохранения и социальной защиты (23,0%) и оптовой и розничной торговли, гостиничный комплекс и общественное питание (17,7%). В реальном секторе экономики основной удельный вес занятых (20,9%) приходится на сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство. В территориальном аспекте основной удельный вес занятых приходится на мун. Кишинэу (30,2%), за которым следует Северная зона (29,8%) и Центральная зона (24,7%), самый низкий удельный вес занятых приходится на Южную зону (15,3%), в том числе в 2023г. коэффициент экономической активности трудоспособного населения в данной зоне составил 37,6% или на 7,5 п.п. ниже среднего по стране, а величина коэффициента занятости на 7,3 п.п. ниже среднереспубликанского уровня и составила только 35,8% (*Таблица 1*).

Таблица 3. Структура занятого населения по основным видам экономической деятельности в Республике Молдова, % от общей численности занятых

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Всего по Республике Молдова	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	23,7	23,2	24,2	22,6	39,3	21,0	21,1	21,5	20,8	20,9
Промышленность	13,5	13,8	13,8	13,4	11,0	14,8	14,5	14,4	14,7	14,4
Строительство	6,1	6,2	5,8	5,4	4,6	7,0	7,2	7,7	7,7	7,1
Оптовая и розничная торговля. Гостиничный комплекс и общественное питание	18,2	17,1	18,1	19,3	14,5	18,8	17,8	17,5	17,7	17,7
Транспорт и складское хозяйство. Информация и связь.	7,1	7,2	7,2	6,9	5,5	6,9	7,4	7,1	7,4	7,1
Государственное управление. Образование, Здравоохранение и социальная защита.	21,7	22,5	21,5	22,8	17,8	22,6	23,1	22,9	23,0	23,0
Другие виды деятельности	9,7	10,0	9,4	9,6	7,3	8,9	8,9	8,9	8,7	9,8
Всего по Республике Молдова	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Мун.Кишинэу	28,5	27,6	26,5	26,2	25,0	30,6	29,6	28,3	28,5	30,2
Северная зона	27,9	29,2	29,4	29,9	29,4	29,8	30,1	31,1	31,7	29,8
Центральная зона	27,6	27,4	28,3	27,9	29,8	25,0	25,8	26,0	25,7	24,7
Южная зона	16,0	15,8	15,8	16,0	15,8	14,6	14,5	14,6	14,1	15,3

Источник: расчёты авторов на основе данных НБС, www.statistica.md

Анализ наличия вакантных рабочих мест по основным видам экономической деятельности показал, что наибольшее их количество приходится на сферу государственного управления и оборону и обязательного социального страхования (11,4%), причем для данной сферы деятельности наличие вакансий приобрело тенденцию роста. Аналогичные ситуации характерны для сферы транспорта и складского хозяйства (6,0%), здравоохранения и социальной защиты (6,3%) и искусства, отдыха и досуга (6,4%). Показатели, характеризующие динамику наличия свободных рабочих мест на конец года по основным видам экономической деятельности за последние 9 лет отражены в *Таблице 4*.

Таблица 4. Динамика вакантных рабочих мест на конец года, в % от общего количества рабочих мест по основным видам экономической деятельности*

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Всего по национальной экономике	4,0	4,3	4,5	4,7	5,2	4,7	3,9	3,9	3,8
Сельское и лесное хозяйство, рыболовство	3,0	2,9	3,1	2,9	2,8	3,0	2,0	2,2	1,3
Промышленность	4,9	4,8	4,5	4,6	6,0	5,3	4,2	3,5	2,9
Строительство	3,0	2,7	3,5	3,5	2,4	3,1	1,4	1,5	2,1
Оптовая и розничная торговля; техническое обслуживание и ремонт автомобилей и мотоциклов	2,6	2,3	2,1	2,4	2,4	2,0	1,6	1,7	1,5
Транспорт и складское хозяйство	3,8	4,3	5,5	6,2	6,7	5,6	7,2	6,0	6,0
Гостиничный комплекс и общественное питание	4,2	4,9	4,2	2,9	4,0	4,1	1,9	2,6	2,8
Информация и связь	2,9	2,3	2,9	2,1	3,9	3,1	2,4	2,5	2,3
Финансовая и страховая деятельность	3,2	3,1	2,9	3,2	3,2	2,5	4,1	5,1	4,5
Сделки с недвижимостью	6,1	5,1	3,8	6,5	5,4	4,5	3,5	3,0	2,8
Профессиональная, научная и техническая деятельность	3,8	4,6	5,2	3,7	4,6	4,3	4,2	3,9	3,5
Деятельность по услугам административного и вспомогательного обслуживания	4,4	4,1	3,5	3,7	3,7	3,4	3,0	3,2	3,8
Государственное управление и оборона; обязательное социальное страхование	8,6	10,2	11,2	12,0	12,9	9,9	9,1	10,6	11,4
Образование	2,0	1,9	2,8	3,0	3,4	3,5	2,8	2,7	2,5
Здравоохранение и социальная защита	5,7	7,4	6,7	7,9	8,3	7,7	6,5	6,5	6,3
Искусство, отдых и досуг	4,3	5,4	5,9	5,8	7,6	7,8	4,8	5,4	6,4
Другие виды деятельности и услуг	2,9	1,3	2,1	2,7	2,3	2,7	2,7	1,8	1,7

Примечание: *Данные за 2014г. отсутствуют в базе НБС.

Источник: разработано авторами на основе данных НБС, www.statistica.md

Как следует из анализа вакантных рабочих мест на конец года дефицит рабочей силы имеет место во всех сферах экономической деятельности. Более того, следует отметить, что количество вакансий практически как сохраняется, так и увеличивается по отдельным видам экономической деятельности в условиях роста численности зарегистрированных безработных (в 2023г. в 1,5 раза по сравнению с 2019г. и в 1,4 раза по сравнению с 2022г., см. *Таблица 2*). Данная ситуация может иметь объяснение только одно: свободная рабочая сила есть, но имеет место несоответствие ожиданий (квалификационных требований) со стороны работодателей и предложение рабочей силы. В результате отсутствия квалифицированной рабочей силы наблюдается дефицит работников в системе здравоохранения (врачи, ассистент врача, медсестры), образовании (учителя), в госструктурах, HoReCa (официанты, повара, бармены, продавец консультант, бариста), в финансовой и банковской сфере (аналитики, бухгалтера), в области продаж, транспорта и логистики (специалисты со знанием иностранных языков), менеджеров, квалифицированных рабочих (монтажники, слесари, электрики т.д.), специалистов технологов, конструкторов, дизайнеров и IT-специалистов и e-commerce и других узкопрофильных специалистов, что вынуждает работодателей привлекать иностранную рабочую силу с более высокой оплатой их труда. Причем для возможности найма работников нужной квалификации и навыков в Республике Молдова упрощен порядок найма иностранных специалистов из 47 государств, в том числе отменены ограничения на работу в стране и в результате они могут работать до 90 дней только на основе визы, права на въезд или разрешения на временное проживание. Данная мера будет способствовать развитию более гибкого рынка труда и снижению дефицита рабочей силы (De Iucu, 2024).

Обсуждение и выводы. В 2023 г. количество зарегистрированных безработных в 1,5 раза превысило количество вакантных рабочих мест, то есть несмотря на то, что рынок труда можно характеризовать как трудоизбыточный, на конец года количество свободных вакантных рабочих место составило 3,8% от их общего количества по национальной экономике. Стабильный уровень занятости немногим более 41%, а также низкий уровень безработицы (4,6%) при сокращении численности населения, его старении и устойчивой трудовой миграции сосуществуют наряду с дефицитом рабочей силы, который при наличии достаточно большого количества предложений не может быть покрыт существующим потенциалом рабочей силы. Проблема заключается в том, что в реальных условиях современного рынка труда нужны работники определенных профессий, навыков, квалификации, в том числе узкоспециализированных новых областях экономической деятельности связанных с аналитикой больших данных, машинного обучения, искусственного интеллекта, HR специалисты, digital маркетологи и другие. В то же время необходимо отметить и тот факт, что рынок труда меняется и изменяются также и требования к работодателям со стороны рабочей силы, в том числе это относится к оплате труда с учетом реального уровня жизни,

наличия различных бонусов, льгот, гибкого графика работы, условий для здорового баланса между работой и личной жизнью, наличие сильного бренда работодателя и другие мотивационные меры в области трудовых отношений. Однако не всегда работодатели готовы удовлетворить вышеназванные требования, что является причиной свободных вакантных рабочих мест, а современная молодежь имеет больше возможностей для трудоустройства, не будет работать в компании, если ее что-то не устраивает, так как предпочитает компании с социальной ответственностью, открытостью, возможностью взаимодействия как с руководством, так и с коллегами, финансовой поддержкой, профессиональным обучением и возможностью успешной карьеры.

Дефицит рабочей силы наблюдается не только в Республике Молдова, но и в большинстве ведущих стран, в том числе в Великобритании, Японии, Канаде, Израиле и странах Евросоюза. В новом докладе Korn Ferry, которое включает исследование и всеобъемлющий анализ по странам, отмечено, что к 2030 г. будет иметь место глобальный недостаток человеческих ресурсов и более 85 миллионов рабочих мест могут остаться незаполненными из-за нехватки квалифицированных кадров, что примерно эквивалентно населению Германии. При этом если этот дефицит не устранить, то уже в 2030 г. он может привести к нереализованным годовым доходам в размере около 8,5 триллионов долларов. Так, с дефицитом рабочей силы более чем 6 миллионов работников могут столкнуться США и только в сфере технологий может потерять 162 миллиарда долларов дохода в год, если не восполнит дефицит высококвалифицированных работников, а каждая из таких стран как Бразилия, Индонезия, Япония может испытывать нехватку до 18 миллионов квалифицированных работников. В то же время лидером в области технологий к 2030г. может стать, например, Индия, которой, согласно данным исследования, к 2030 г. избыток высококвалифицированных технических работников составит более 1 миллиона человек. (Korn Ferry, 2024).

В Республике Молдова дефицит рабочей силы связан с демографическим фактором (сокращение численности населения как следствие низкой рождаемости и естественной убыли населения, миграция трудоспособного населения, старение населения), недостаток специалистов рабочих профессий из-за непопулярности технических специальностей среди молодежи, несовершенная система оплаты труда, в том числе политика работодателей направленная на экономию финансовых ресурсов и снижение заработной платы, отсутствие социальной поддержки и мотивации карьерного роста, увольнение работников в процессах реструктуризации и оптимизации бизнес-процесса, а также повышение критерия избирательности при выборе работы со стороны потенциальных соискателей (инвестиционная привлекательность, уровень заработной платы, условия труда, социальные пакеты, гибкий график). В соответствии с прогнозом рабочей силы (Expert-Grup, 2023) в период 2024-2026г.г. дефицит рабочей силы будет иметь тенденцию увеличения, что связано с демографической ситуацией и отсутствием квалифицированных специалистов. Так, спрос на специалистов в 2023г. превышал предложение на

8,2%, а к 2026г. данный разрыв в соответствии с прогнозом может увеличиться до 17,9% или даже достигнуть 24,8% при условии, что война в Украине закончится, но для ее восстановления возможно появится миграция рабочей силы из Республики Молдова. Анализ наличия дефицита рабочей силы на рынке труда за период 2014-2023г.г. осуществлен на основе построения кривой Бевеиджа, которая зафиксировала падение эффективности национального рынка труда в результате влияния глобального финансового кризиса 2009-2011г.г., структурных изменений и пандемии COVID – 19, войны в Украине, а также самое большое изменение в соотношении вакансий безработицы в период 2018-2023гг.

В целях повышения уровня устойчивости, равновесия и смягчения напряженности на рынке рабочей силы как следствие ее дефицита считаем целесообразным осуществить следующие меры:

Совершенствование стратегии привлечения и удержания рабочей силы с учетом рекомендаций мировой стратегии для стран с дефицитом работников, представленных в исследовании о тенденциях и статистики нехватки рабочей силы (Fabio Duarte, 2024), в первую очередь для работодателей:

- обеспечить гибкие условия труда (неполная занятость, удаленная работа, гибкий график);
- возможность участия в различных проектах, что даст мотивацию и интерес к работе;
- предоставление бонусов, в том числе социальные пакеты, компенсация транспортных расходов, форменная одежда, талоны на питание, абонемент в спортзал, тренинги, обучение иностранным языкам, *Nomme Office* – 2 дня в месяц и другие дополнительные льготы;
- мотивационный размер заработной платы;
- возможность профессионального и карьерного роста;
- обучение, переквалификация за счет или внутри компании;
- создание и поддержание корпоративной культуры, взаимопонимание между руководством и работником, в коллективе, четкое определение выполняемых задач и требований, критериев оценки работы;
- создание условий для обеспечения здорового баланса между трудовой деятельностью (работой) и личной жизнью работника;

Трансформация системы образования на основе совершенствования программ, профессиональных тренингов, различных стажировок для получения навыков для успешной работы в условиях развития ИТ-технологий и искусственного интеллекта, в том числе возможностей карьерного роста;

Предоставление финансовой поддержки и льгот, а также устранение различных юридических и бюрократических барьеров для развития молодежного предпринимательства и стартапов. Привлечение и тренинг работников предпенсионного и пенсионного возраста в условиях старения населения;

Совершенствование системы оплаты труда с учетом развития рыночных отношений, а также изменения характера трудовой деятельности в условиях

информатизации, искусственного интеллекта и появление, в связи с этим новых профессий;

Активизация процесса привлечения инвестиций в развитие социально-экономической инфраструктуры, в том числе в регионах с низкой занятостью населения (Южная зона и Центральная зона);

Повышение эффективности работы Министерства труда и социальной защиты, Национального агентства занятости населения (НАЗН) и Государственной инспекции труда (ГИТ), в том числе в области: диверсификации услуг и программ по обеспечению полной занятости трудоспособного населения, расширения перечня и организация предоставления индивидуально подобранных услуг, модернизация процедур и информационной системы ГИТ, осуществления более тесного сотрудничества с социальными партнерами, а также улучшение системы менеджмента и совершенствование системы внутренней подготовки персонала НАЗН и ГИТ.

Примечание. Статья подготовлена в рамках исследовательской программы «Демографический переход в Республике Молдова: особенности, социально-экономические последствия и выравнивание демографической устойчивости (TDRM, 2024-2027)»

БИБЛИОГРАФИЯ

- Beveridge, W. H. (1944). *Full employment in a Free Society*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS). (2024). *Republica Moldova versus Uniunea Europeană (UE-27)*. Chișinău. https://statistica.gov.md/ro/date-statistice-republica-moldova-versus-uniunea-europeana-9877_59525.html
- Blanchard, O. J., & Diamond, P. (1989). The Beveridge Curve. *Brookings Papers on Economic Activity*, 20, 1, 1-76. <https://doi.org/10.2307/2534495>
- Börsch-Supan, A. H. (1991). Panel Data Analysis of the Beveridge Curve: Is There a Macroeconomic Relation between the Rate of Unemployment and the Vacancy Rate? *Economica, New Series*, 58(231), 279-297.
- Bowden, R. J. (1980). On the existence and secular stability of u-v loci. *Economica*, 47, 33-50.
- Chow, W. (2011, March 16). *A state space model of NAIRU*. https://www.hkeconomy.gov.hk/en/pdf/wp/structural_unemp.pdf
- Chung, H. T., Fallick, B., Nekarda, C. J., & Ratner, D. D. (2014). *Assessing the Change in Labor Market Conditions*. Finance and Economics Discussion Series Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board. Washington, D.C. <https://chrisnekarda.com/publication/lmci-feds/2014109pap.pdf>
- Clifton, J., & Marlar, J. (2011). *Good Jobs: The New Global Standard*. Gallup, Inc. <https://www.gallup.com>.
- Diamond, P., & Şahin, A. (2014). *Shifts in the Beveridge Curve*: Staff Reports 687. Federal Reserve Bank of New York.

- https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr687.pdf
- Dow, J. C. R., & Dicks-Mireaux, L. A. (1958). The excess demand for labour. A study of conditions in Great Britain, 1946-1956. *Oxford Economic Papers, New series*, 10(1), 1-33.
- Expert-Grup. (2023). *Proгноza pieței muncii pe termen mediu (2024-2026)*, Chișinău. https://anofm.md/view_document?nid=20474
- Fabio, D. (2024, June 10). *The Latest Labor Shortage Trends & Statistics*. <https://explodingtopics.com/blog/labor-shortage-stats#us-labor-shortage-stats>
- Gordon, R. J. (2013). *The Phillips curve is alive and well: inflation and the NAIRU during the slow recovery*. NBER Working Paper 19390. <https://doi.org/10.3386/w19390>
- Holt, C. C. & David, M. H. (1966). The concept of job vacancies in a dynamic theory of the labour market. In: *The Measurement and Interpretation of Job Vacancies* (pp. 73-110). NBER. New York: Columbia University Press. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c1599/c1599.pdf>
- Korn, F. (2024). *Future-Proof Your Company With the Workforce Skills You Need*. <https://www.kornferry.com/insights/this-week-in-leadership/talent-crunch-future-of-work>
- Mortensen, D., & Pissarides, Ch. (1994). Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment. *Review of Economic Studies*, 61(3), 397-415.
- Rusticelli, E. (2014). Rescuing the Phillips curve: making use of long-term unemployment in the measurement of the NAIRU. *Economic Studies*, 1, 109-125. http://dx.doi.org/10.1787/eco_studies-2014-5jxrcm2cdf6
- Savelieva, G., & Zaharov, S. (2019, 10-11 octombrie). Assessment of labour market tension in Chisinau mun. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării: bunăstare și incluziune socială*. Sesiunea științifică „Bunăstarea și incluziunea socială în contextul schimbărilor demografice”: conferința științifico-practică (Ediția a XIV-a, pp. 77-90). Chișinău: INCE. <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.2019.14-10>
- Рынок труда в Молдове в 2024 году: тенденции, вызовы и перспективы. (2024). <https://www.delucru.md/ru/articles/rinok-truda-v-moldove-v-2024-godu-tendentsii-vizovi-i-perspektivi>

COORDONATE STATISTICE PRIVIND ÎMBĂTRÂNIREA POPULAȚIEI ROMÂNIEI

Vicențiu-Robert GABOR, Teaching Assistant,
Faculty of Geography and Geology, Al. I. Cuza” University of Iasi,
E-mail: gaborvicentiu@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8382-8889>

Ciprian IFTIMOAEI, Associate Professor PhD,
Faculty of Political and Administrative Sciences,
Petre Andrei University of Iasi,
Deputy-Director, Iasi County Department of Statistics,
National Institute of Statistics,
E-mail: Ciprian.Iftimoaei@iasi.insse.ro
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6853-5325>

Ionuț-Cristian BACIU, PhD in Statistics and Cybernetics,
Expert, Iasi County Department of Statistics, National Institute of Statistics,
E-mail: Ionut.Baciu@iasi.insse.ro
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5069-3144>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.06>

Abstract. The purpose of this comparative analysis is to show how the structure of Romania's population evolved, in a European context, in the period 1990-2020 and to foreshadow the trends of demographic ageing. Starting from the sociologist and demographer T. Rotariu's contribution to the research of the aging population phenomenon, mentioning other contributions from the specialized literature, we define this phenomenon from a double perspective - demographic and sociological - , we present the statistical indicators used to describe the volume, structure and evolution population in the member countries of the European Union. With the help of the ArcGIS Pro cartography software, we created a series of maps to represent the evolution of statistical indicators from 1990-2020. We used the Jenks method to group the data at the spatial level. The age pyramid was used as a demographic tool to represent the evolution of the population structure of the EU-27 Member countries.

Keywords: population ageing, ageing index, demographic dependency ratio.

JEL: J11, J14

UDC: 314.1:316.346.32-053.9(498)

Scurtă introducere în problematica îmbătrânirii populației. Cea mai simplă definiție a procesului de îmbătrânire a populației (îmbătrânire demografică) face referire la creșterea numărului de persoane vârstnice în populația totală. Conform metodologiei ONU, populația vârstnică este reprezentată de persoanele cu

vârste de 60 de ani și peste, în timp ce Eurostat clasifică populația vârstnică formată din persoanele de 65 de ani și peste.

Sociologii și demografii definesc îmbătrânirea demografică ca fiind creșterea ponderii persoanelor vârstnice (65 de ani și peste) în cadrul efectivului total al populației studiate, în detrimentul celorlalte categorii de vârstă (tinerii și adulții), ca tendință fermă și de lungă durată. Atunci când ponderea populației de 65 de ani și peste are o valoare ce depășește pragul de 7% din totalul populației, începe procesul de îmbătrânire demografică. Atunci când este depășit pragul de 12% persoane vârstnice din populația totală, fenomenul îmbătrânirii demografice se accentuează.

Potrivit sociologului Traian Rotariu, mecanismul demografic al îmbătrânirii populației constă în acțiunea combinată și complexă a două fenomene: scăderea fertilității și reducerea mortalității. În faza incipientă a îmbătrânirii populației, fertilitatea în scădere contractă baza piramidei vârstelor și astfel crește ponderea vârfului piramidei; reducerea inițială a mortalității are o acțiune inversă, lărgind baza piramidei vârstelor. Prin urmare, mortalitatea singură nu are ca efecte directe decât unele foarte limitate și târzii asupra îmbătrânirii, în vreme ce scăderea fertilității acționează imediat, determinând reducerea ponderii tinerilor și, totodată, creșterea celei a vârstnicilor.

Evoluția populației României în context internațional. Conform datelor ONU, pe termen lung, ponderea populației vârstnice va crește chiar și în regiunile unde natalitatea este superioară ratei de reproducere (2,1 copii) care reprezintă nivelul peste care se produce înlocuirea generațiilor. Un alt factor important în explicarea îmbătrânirii populației este reprezentat de fenomenul migrației forței de muncă (populația activă economic), supusa riscului fertilității, ceea ce conduce la scăderea efectivelor populației tinere și adulte (0-64 de ani) în favoarea efectivului populației vârstnice.

The 2021 Ageing Report estimează că populația totală a Uniunii Europene va scădea pe termen lung, iar structura de vârstă se va schimba semnificativ în următoarele decenii. Proiecțiile demografice realizate de Eurostat arată că populația totală din UE se va micșora cu 5% între anul 2019 (447 milioane persoane) și 2070 (424 milioane persoane). Pentru 11 țări membre (ex: Cipru, Luxemburg, Irlanda, Malta, Suedia) ale Uniunii Europene totalul populației va crește între anii 2019 și 2070, în timp ce pentru 16 state, numărul locuitorilor va fi în declin. Cele mai puternice scăderi sunt așteptate în Letonia, Lituania, România, Bulgaria și Croația.

Raportul de dependență demografică definit ca raportul dintre numărul de persoane de vârstă depedentă (persoane sub 15 ani și de peste 64 de ani) și populația în vârstă de muncă (15-64 de ani), în UE, va crește de la aproximativ 34% în anul 2019 până la o valoare de 59% în anul 2070. Printre țările care vor avea o rată ridicată conform previziunii se numără Polonia (67,8%), Portugalia (67,3%), Lituania (66%), Italia (65,6%). Raportul de dependență demografică estimat pentru România în anul 2070 va fi de 62,1%.

Populația în vârstă activă (20-64 de ani) se va micșora în toate țările Uniunii Europene, ponderea atingând valoarea de 51% în anul 2070, conform proiecțiilor Eurostat. La nivel global, previziunile arată că, la orizontul anului 2070, cea mai

scazută valoare a raportului de dependență demografică va fi în Africa (14,8%). În Asia, valoarea raportului va fi de 41,1%, iar în America de Nord de 48,7%.

Conform World Bank, ratele fertilității, ratele mortalității și ale migrației sunt principalii factori care determină schimbări în dimensiunea și profilul de vârstă al populației. Creșterea speranței de viață datorită progreselor din domeniul medicinei și a îmbunătățirii nivelului de trai (ce a condus la schimbări privind preferințele sociale și comportamentul demografic) a determinat accelerarea procesului îmbătrânirii populației. Scăderea fertilității este de asemenea un factor principal ce contribuie la îmbătrânirea populației.

La nivelul Uniunii Europene (UE-27), majoritatea statelor se confruntă cu o îmbătrânire accentuată a populațiilor proprii. Germania are șansele cele mai mari să devină un stat puternic îmbătrânit din punct de vedere demografic, situație ce contribuie semnificativ la creșterea riscului de a afecta puternica economie germană. O altă situație care ilustrează procesul de îmbătrânire demografică este cea a Portugaliei, Italiei și Greciei, care se numără printre statele cele mai îmbătrânite state din Europa, cel puțin din perspectiva ponderii crescute a vârstnicilor în populația totală a țării. Există și state stabile din punct de vedere demografic, cazul Finlandei, unde se înregistrează un echilibru în ceea ce privește structura populației pe grupe de vârstă.

La nivelul Uniunii Europene, speranța de viață a crescut de la 74,2 ani în 1990 la 79,7 ani în anul 2020. Rate ridicate ale speranței de viață se regăsesc în clusterul format din țări precum Suedia (82,4 ani), Finlanda (82,2 ani), Irlanda (82,8 ani), Franța (82,3 ani), Italia (82,4 ani), Spania (82,4 ani), la polul opus situându-se țări precum Letonia (75,7 ani), Ungaria (75,7 ani), Lituania (75,1 ani), România (74,2 ani), Bulgaria (73,6 ani), pentru anul 2020. În prezent, decalajele dintre Europa Vestică și cea Estică încă se mențin, Estul prezentând în continuare o speranță de viață mai redusă.

În România, printre cauzele unei speranțe de viață mai reduse se numără comportamentele riscante în materie de sănătate (alimentație nesănătoasă, activitate fizică minimă), cheltuieli reduse pe cap de locuitor, pentru prevenirea și combaterea bolilor. Tot la nivelul țării noastre există un decalaj ridicat (de aproape 8 ani) între speranța de viață la femei (78,4 ani) în comparație cu bărbații (70,5 ani), fapt care se traduce printr-o pondere mai mare a femeilor comparativ cu bărbații în cadrul segmentului de persoane vârstnice.

La nivelul Uniunii Europene, ponderea populației vârstnice a crescut de la 14% în anul 1990 la 20,6% în anul 2020. Cele mai mari creșteri ale ponderii s-au produs în Slovenia și Lituania, cu peste 9 puncte procentuale în intervalul de timp 1990-2020.

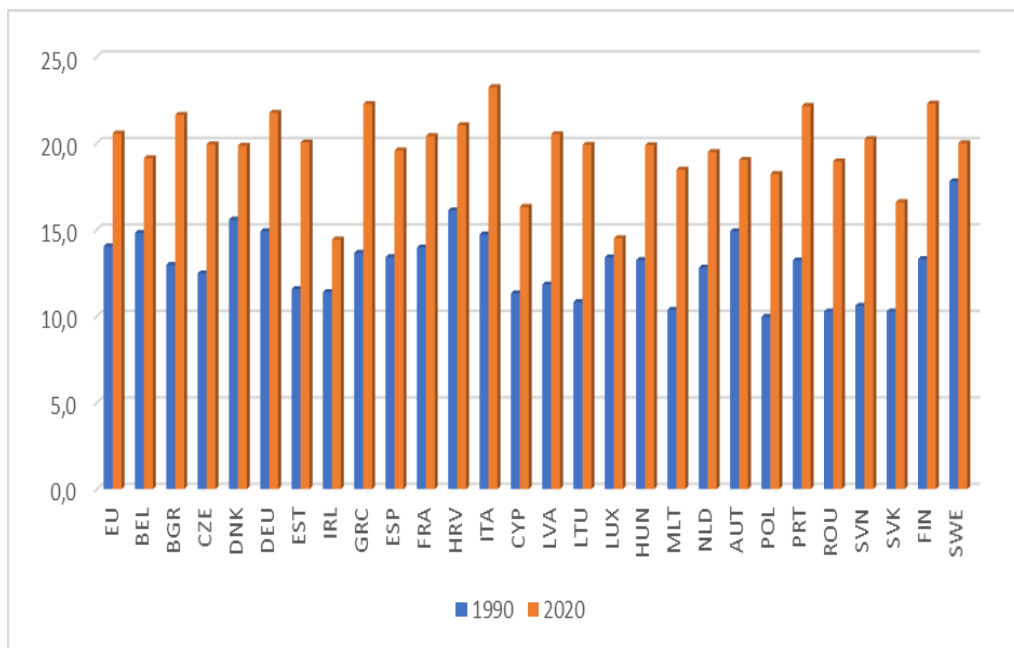

Figura 1. **Ponderea populației vârstnice (65 de ani și peste) în populația totală (%)**
Sursa: prelucrare I.-C. Baciuc pe baza datelor Eurostat

În anul 2020, Italia (23,2%), Grecia (22,2%), Portugalia (22,1%) sunt țările europene cu cea mai mare proporție a vârstnicilor în populația totală. În România aceluiași an, ponderea vârstnicilor în populația totală este de 18,9% în anul 2020, ceea ce arată un proces de îmbătrânire a populației ferm și de lungă durată.

Vârsta mediană este un alt indicator care descrie procesul de îmbătrânire demografică. Dacă în anul 1990 vârsta mediană la nivelul UE-27 era de aproape 35 de ani, în prezent vârsta mediană este de 43 ani, un salt de aproape 8 ani pentru intervalul de studiu. Din perspectiva analizei vârstei mediane putem deduce faptul că Europa îmbătrânește într-un mod accelerat, mai ales pe seama modificării structurii populației în favoarea vârstnicilor în state ca Germania, Italia, Grecia și Portugalia.

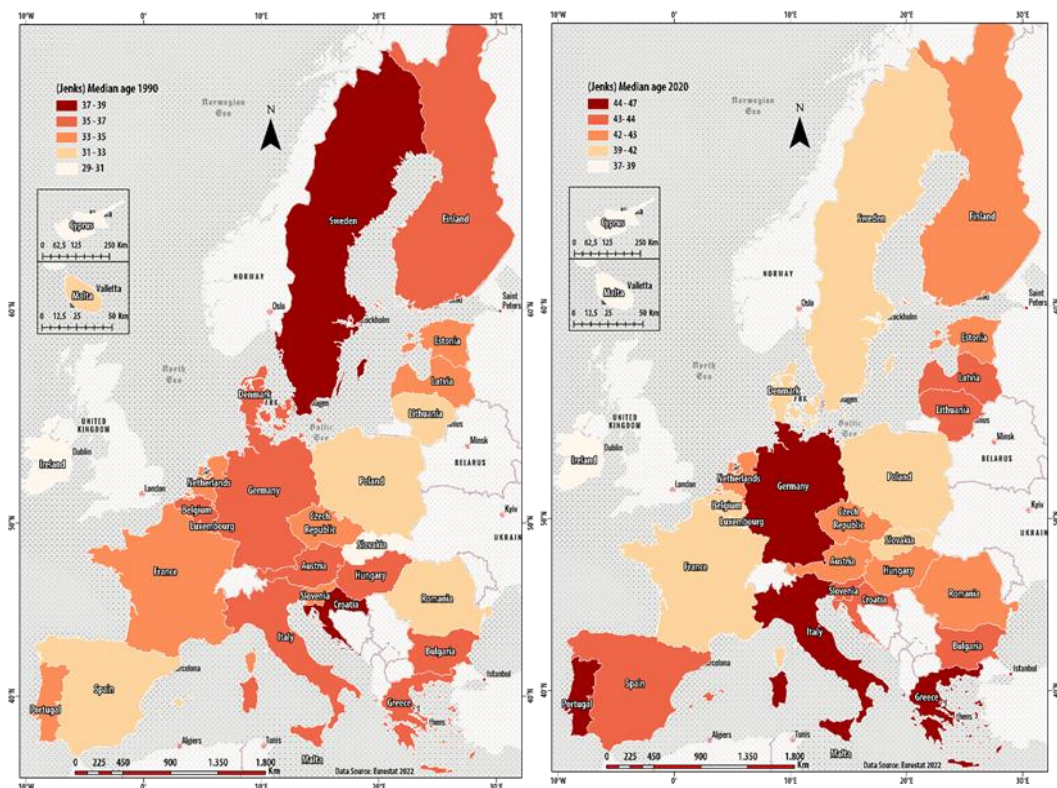

Figura 2. **Vârsta mediană (ani) în Uniunea Europeană (1990 vs. 2020)**
Sursa: prelucrare R.-V. Gabor pe baza datelor de la Eurostat

În România, vârsta mediană a crescut de la 32,6 ani în 1990 la 41,8 ani în anul 2020 (un ecart de 9 ani). Un factor important ce a influențat această creștere este migrația externă, în special în rândul persoanelor tinere, după aderarea României la Uniunea Europeană. În primul an după aderare, s-a consemnat vârful plecărilor în străinătate, 544074 persoane (din care peste 80% din persoane aveau între 20-64 de ani) au ales să emigreze temporar în țări precum Italia și Spania.

Indicele de îmbătrânire demografică a avut o creștere semnificativă, de la 72,08 persoane vârstnice la 100 persoane tinere în anul 1990, la un nivel de 136 persoane vârstnice la 100 persoane tinere în anul 2020. Diferențele cele mai mari între anii 1990 și 2020 s-au înregistrat în țări precum Portugalia (de la 63,49 la 163,24), Malta (de la 43,9 la 137,44), Italia (de la 87,63 la 179,35).

Cele mai ridicate valori ale indicelui de îmbătrânire demografică în anul 2020 se regăsesc în Italia (179,35), Portugalia (163,24), Germania (158,81), Grecia (156,21). La polul opus se situează Irlanda (71,19), Luxemburg (90,72) cu un nivel sub pragul de 100. În România, indicele de îmbătrânire demografică a crescut de la 43,27 (anul 1990) la 120,8 persoane vârstnice la 100 persoane tinere (anul 2020).

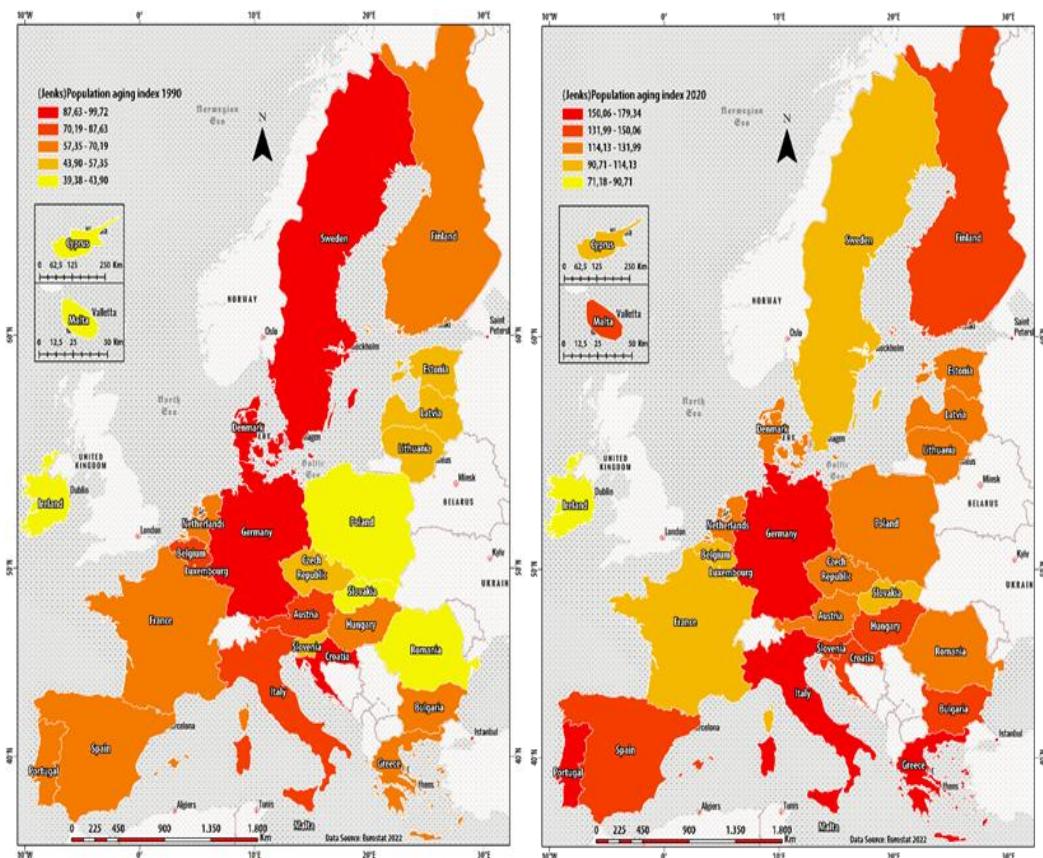

Figura 3. Indicele îmbătrânirii demografice în Uniunea Europeană (1990 vs. 2020)
 Sursa: prelucrare R.-V. Gabor pe baza datelor de la Eurostat

Îmbătrânirea populației în România, reflectată în datele de la RPL runda 2021. Datele provizorii furnizate de Institutul Național de Statistică, de la Recensământul General al Populației runda 2021, arată că procesul de îmbătrânire demografică s-a adâncit, comparativ cu 10 ani în urmă (recensământul din 2011 – RPL2011), remarcându-se creșterea ponderii populației vârstnice (de 65 ani și peste). Indicele de îmbătrânire demografică s-a depreciat cu aproape 20 de puncte procentuale, crescând la 121,2 persoane vârstnice la 100 persoane tinere (RPL 2021) comparativ cu 101,8 (RPL2011).

În România, se observă că piramida vârstelor are o bază îngustă și o creștere a dimensiunii populației cu vârsta de peste 40 de ani. Vârsta medie a populației este de 42,2 ani, în comparație cu anul 1990, când vârsta medie era de 34,9 ani.

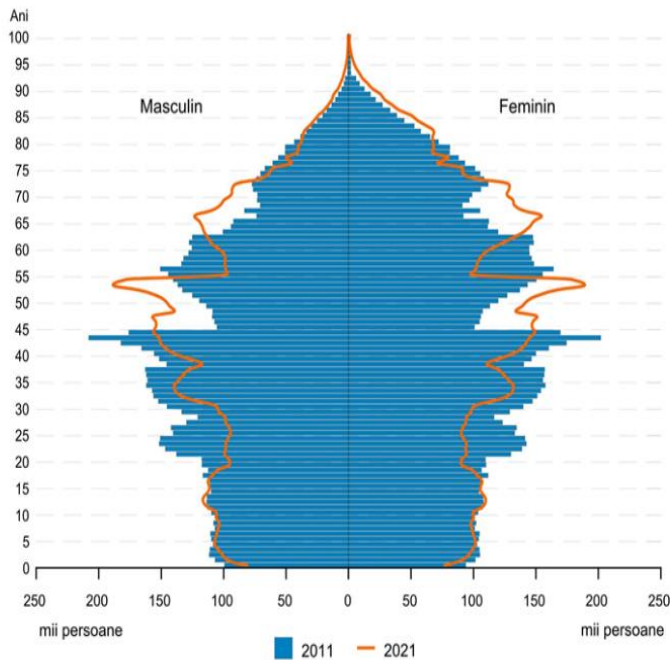

Figura 4. **Piramida populației rezidente a României 2021 comparativ cu 2011**

Sursa: prelucrare INS – date provizorii de la RPL runda 2021

Atunci când îmbătrânirea demografică se datorează scăderii natalității, aceasta este o îmbătrânire prin îngustarea bazei piramidei vârstelor, care reprezintă reducerea proporției vârstelor tinere. Când îmbătrânirea demografică va fi determinată de o creștere a speranței de viață (reducerea mortalității la vârstele înaintate) vom avea o îmbătrânire prin vârful piramidei vârstelor.

Deși numărul tinerilor (sub 15 ani) a scăzut cu 115,7 mii persoane, ponderea lor în total populație a urcat ușor la 16,1% (față de 15,9% la RPL 2011), în timp ce ponderea populației de 65 ani și peste în total populație a înregistrat o creștere cu aproape jumătate de milion de persoane, respectiv cu 3,5 puncte procentuale (de la 16,1% la RPL 2011 la 19,6% la RPL 2021). Astfel, raportul de dependență demografică a crescut în decurs de un deceniu de la 47,0 (RPL 2011) la 55,5 persoane tinere și vârstnice la 100 persoane adulte (la RPL 2021).

Regiunea cu populația cea mai tânără este regiunea Nord-Est unde vârsta medie este 40,8 ani, iar la polul opus se regăsește regiunea Sud-Vest Oltenia cu o vârstă medie de 43,7 ani.

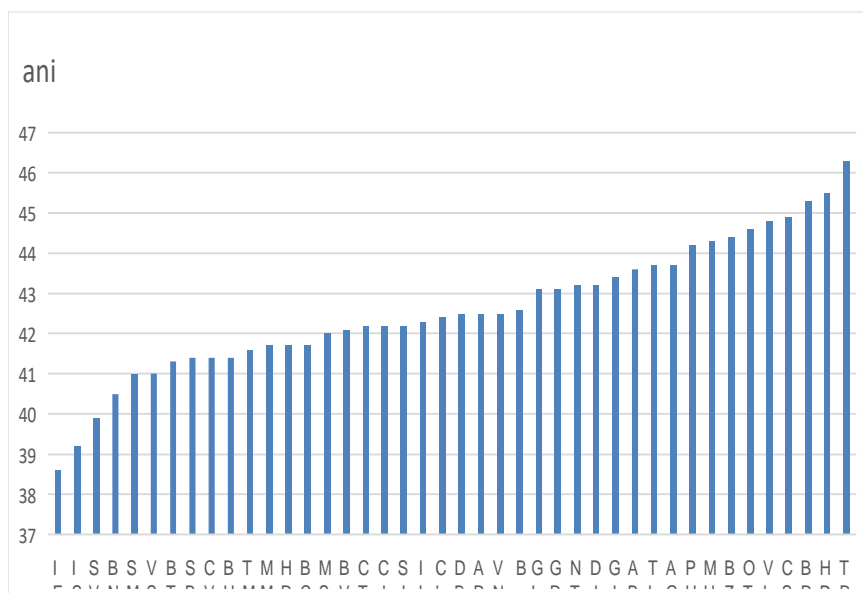

Figura 5. Distribuția județelor după vârsta medie
Sursa: prelucrare INS – date provizorii de la RPL runda 2021

În județul Ilfov trăiește populația tânără, cu cea mai mică vârstă medie din țară, de 38,6 ani. Acest județ este talonat îndeaproape de județe cu populații având vârsta medie sub 40 ca Iașul (39,2 ani) și Suceava (39,9 ani). Județul Teleorman are cea mai vârstnică populație, cu o vârstă medie de 46,3 ani. Peste 45 ani au și populațiile din județele Hunedoara (45,5 ani) și Brăila (45,3 ani).

Consecințe ale îmbătrânirii populației. În lipsa unei politici care să încurajeze creșterea fertilității, îmbătrânirea populației României se va amplifica în următoarea jumătate de secol. Pentru ca scăderea mortalității să nu genereze o creștere a ponderii vârstnicilor, este nevoie ca fertilitatea să fie suficient de ridicată (de peste 3 copii/femeie) nivel pe care populațiile actuale avansate nu-l mai pot susține nici din punct de vedere demografic global (ar genera o creștere a populației nesustenabilă) și nici din perspectiva individuală, a persoanelor sau cuplurilor, pentru care o asemenea descendență este mult peste concepțiile, valorile și stilurile de viață actuale.

O consecință majoră a îmbătrânirii populației este creșterea costului sănătății vârstnicilor, ceea ce pune mai multă presiune financiară asupra sustenabilității sistemului de pensii, sănătății și serviciilor de asistență socială. De asemenea, cheltuielile publice pentru sănătate au un rol important pentru menținerea stării de sănătate a persoanelor vârstnice, precum și privind percepția generală a populației asupra sistemului de sănătate. Productivitatea muncii este influențată semnificativ de procesul îmbătrânirii demografice, cât și de condițiile de sănătate ale populației.

Îmbătrânirea populației, inclusiv a populației active economic, corelată cu nevoia de forță de muncă, impune o discuție despre modalitățile prin care persoanele

vârstnice, care dispun de capacitatea fizică și psihică necesară, pot fi integrate în câmpul muncii în diverse sectoare ale economiei naționale. În spațiul public românesc se poartă demult discuții despre reformarea sistemului de pensii, a așa-numitelor „pensii speciale” (necontributive, bazate pe transferuri / subvenții de la bugetul de stat, pentru finanțarea lor), despre majorarea vârstei de pensionare. Obținerea tranșelor de finanțare din Programul Național de Redresare și Reziliență (PNRR) este condiționată, printre altele, de reforma pensiilor speciale / necontributive. Recent, a fost conturat cadrul legal pentru ca persoanele în vârstă de pensionare să poată opta pentru continuarea activității profesionale, dar fără a cumula pensia cu salariul obținut în sectorul public.

Prevenirea îmbătrânirii demografice se poate realiza doar printr-o creștere semnificativă a fertilității și a populației tinere, care contribuie la lărgirea bazei piramidei vârstelor. Consecința creșterii fertilității este creșterea efectivului populației. În momentul în care discutăm aceste aspecte, populația Terrei a depășit 8 miliarde de oameni. Îmbătrânirea demografică nu acționează uniform pe întreaga planetă. În timp ce Japonia și țările europene sunt cele mai afectate de acest fenomen, India și țările din Africa sunt cele mai tinere din punct de vedere demografic.

Îmbătrânirea demografică înseamnă nu numai scăderea fertilității, ci și creșterea speranței de viață prin reducerea mortalității la toate grupele de vârstă. În acest sens, sociologul Traian Rotariu spunea că îmbătrânirea populației nu este neapărat un fenomen negativ, ci poate fi considerat o consecință a progresului uman: bunăstare socială, creștere economică, dezvoltarea științei și tehnologiei concomitent cu creșterea accesului populației la servicii de sănătate de calitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- European Commission. (2020). *The 2021 Ageing Report: Underlying assumptions and projection methodologies*. European Union. <https://doi.org/10.2765/733565>
- Jemna, D. (2017). *Demografia României*. Iași: Universitatea Al. I. Cuza.
- Netedu, A. (2016). *Demografice și sociologia populațiilor. Elemente teoretice și practice*. Iași: Universitatea Al. I. Cuza.
- Rădoi, S., Postelnicu, M., & Mondiru, D. (2017). *Proiectarea populației României în profil teritorial la orizontul anului 2060*. Institutul Național de Statistică. București.
https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/proiectarea_populatiei_romaniei_in_profil_teritorial_la_orizontul_2060.pdf
- Rotariu, T. (2010). *Studii demografice*. Iași: Polirom.
- Rotariu, T., Dumănescu, L., & Hărăguș, M. (2017). *Demografia României în perioada postbelică (1948-2015)*. Iași: Polirom.
- Rotariu, T., & Voineagu, V. (2012). *Inerție și schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției în România*. Iași: Polirom.
- Sora, V., Hristache, I., & Mihaescu, C. (1996). *Demografie și statistică socială*. București: Editura Economică.
- World Bank. (2019). *Support to Aging Countries (Approach Paper): Independent Evaluation Group (IEG) approach paper*. Washington, D. C. <http://documents.worldbank.org>

INEGALITĂȚILE TERITORIALE ÎN TIMPUL CRIZELOR MULTIPLE. CAZUL ROMÂNIEI

**Daniela ANTONESCU, doctor în economie,
Institutul de Economie Națională, Academia Română**

E-mail: danielaantonescu25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3785-9022>

**Ioana Cristina FLORESCU, doctor în economie,
Institutul de Economie Națională, Academia Română**

E-mail: ioanaflorescu2001@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2582-4140>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.09>

***Abstract.** Analyses of territorial inequalities follow the examination of the differences in specific and general characteristics that regional economies share. Most attention is paid to their relative income and to the way in which they change over the course of time: if inequalities get smaller, convergence or catch-up occurs, and if they get wider, divergence is said to occur. This entry outlines the steps involved in examining regional inequalities and their evolution in times of multiple crises, starting with the definition of suitable territorial entities, the identification of indicators of income and the definition of ways of measuring inequality. The methods are used to outline the degree of regional inequality in Romania and the evolution of disparities in the period 2019-2023. The empirical evidence indicates that regional economies can diverge or converge depending on the relative weight of equalising and unequalising forces. Although attention is concentrated on the geography of the creation of income, it is important to note that this geography is modified by a range of redistribution mechanisms.*

Keywords: regional inequalities, sanitary crisis, convergence

JEL: R1, R11, R12, R28

UDC: 332(498)

Introducere. Odată cu integrarea sa în structurile Uniunii Europene, România a urmat calea unei noi abordări a problemelor economice și sociale din perspectivă regională. Astfel, s-au construit structurile necesare implementării unei politici teritoriale, care să vizeze reducerea inegalităților identificate între cele opt regiuni de dezvoltare, înființate imediat după aderare. Au urmat procedurile de creare ale structurilor teritoriale, de înființare a unor instituții care să fie responsabile cu gestiunea procesului de dezvoltare durabilă la nivel teritorial.

La aproape un an de la integrare, România și celelalte națiuni ale Uniunii Europene s-au confruntat cu prima criză economico-financiară majoră, în calitate state membre ale unei mari comunități. Analiza efectelor crizei financiare asupra disparităților teritoriale în România, la nivelul regiunilor de dezvoltare, a fost deosebit de utilă în contextul implementării diferitelor măsuri și acțiuni politice,

inclusiv al finanțării de proiecte locale și regionale prin Programul Operațional Regional. Cunoașterea dimensiunii și dinamicii inegalităților teritoriale are, de asemenea, o importanță practică deosebită pentru trasarea unor politici, care să susțină coeziunea economică, socială și teritorială.

După cele două perioade de programare, în care România a beneficiat de susținere prin Fondul European de Dezvoltare Regională (2007-2013 și 2014-2020), la începutul lunii martie a anului 2020, începe să se manifeste o altă criză mai specială și cu multiple variabile necunoscute și complexe: criza sanitară.

În contextul intensificării unor preocupări importante pentru evoluția inegalităților teritoriale, prezentul articol are în vedere reliefa unei imagini cuprinzătoare asupra nivelului și dinamicii inegalităților teritoriale în România, în timpul celor două crize: financiară și sanitară.

Literatura de specialitate. Abordarea problematicii inegalităților teritoriale reprezintă un subiect interesant și deschis tuturor factorilor implicați (mediul academic, universități, factorul politic, teoreticienii și practicienii etc.). Obiectivele urmărite prin aceste studii sunt diverse și impactează imaginea concretă a modului în care se dezvoltă o anumită zonă sau alta. De asemenea, sunt utile și la fundamentarea unor decizii și politici relevante care să țintească o anumită problemă sau să diminueze o dificultate în atingerea unui nivel durabil de dezvoltare.

Încă de la înființarea sa¹, la nivelul Uniunii Europene a existat o dezbatere largă despre direcția, implementarea și viitorul politicii de coeziune. În acest sens, un raport al OCDE (2009) a subliniat importanța inegalităților teritoriale și susținerea regiunilor mai puțin dezvoltate prin politici comunitare adecvate. De asemenea, un alt raport al Băncii Mondiale (2009) a accentuat rolul vital al politicilor de dezvoltare spațială, în timp ce un raport al UE argumentează în favoarea utilizării unei „abordări a dezvoltării bazată pe loc/teritoriu”.

Politica de coeziune și dezvoltare regională este implementată la diferite niveluri de guvernare, prin urmare, intervențiile privind dezvoltarea trebuie să țină seama de specificul teritorial (Antonescu, 2003). Politica regională pune un accent foarte mare pe aspectele spațiale și pe modul lor de gestionare (Jula & Jula, 1998). În contextul acestei politici, unele regiuni primesc o finanțare mai generoasă în funcție de anumite criterii/indicatori de dezvoltare.

În anul 2020, un studiu elaborat de Royuela & López-Bazo (2020) subliniază importanța politicii de coeziune, prin modul în care aceasta influențează semnificativ condițiile socio-economice ale unei populații locale/regionale. Doran & Jordan (2013) au avertizat că există o tendință de creștere în timp disparităților regionale. Astfel, pe măsură ce convergența națională crește, acest lucru ar putea conduce la o trecere cu vederea a diferențelor regionale. În acest context, este necesară o susținere a regiunilor nu numai prin politici ale UE, ci și prin politici regionale naționale.

La începutul anilor 2000, De Rynck & McAalevey (2001) critică principalul criteriu de alocare a fondurilor structurale - PIB per capita - deoarece consideră foarte complicată capacitatea de a direcționa financiar resursele financiare din aceste

¹ În anul 1957, prin Tratatul de la Roma, se formează Comunitatea Economică Europeană (CEE), marcându-se începutul noii ere a celei mai strânse cooperări întâlnite până atunci în Europa.

fonduri spre regiunile aflate în dificultate. În legătură cu rezultatele relativ diferite ale cercetărilor anterioare privind impactul finanțărilor prin fonduri structurale (Bachtler & Gorzelak, 2007), s-a acordat atenție intervențiilor care să asigure o utilizare mult mai eficientă a resurselor investite (Bachtler și colab., 2017).

Actuala politică de coeziune s-a adaptat nevoilor și circumstanțelor reale existente în teritoriu (McCann & Ortega-Argilés, 2021), a învățat din greșelile anterioare (Rodriguez-Pose & Novak, 2013), devenind o politică care merge pe principiul „Do It All” (Scotti și colab., 2022). Mai mult, actuala politică de coeziune face față unui compromis între convergența pe termen lung și performanțele economice pe termen scurt (Jestl & Römisch, 2020). În ciuda unor schimbări fundamentale, anumite elemente de bază au rămas relativ stabile și ușor de previzionat. De exemplu, criteriile fundamentale de alocare a resurselor din fondurile europene pentru statele membre au rămas aceleași. Aceste criterii sunt: „numărul populației eligibile, prosperitatea regională, prosperitatea națională și severitatea problemelor structurale, în special cele legate de șomaj” (Consiliul European, 1999).

La început, când UE era formată din 15 state membre, care nu erau atât de diferite, cheltuielile pentru politica agricolă depășeau semnificativ cheltuielile pentru coeziune, țările mediteraneene fiind principalii beneficiari ai fondurilor structurale (Comisia Europeană, 2009). Aceste condiții s-au schimbat după extinderea UE, țările nou venite având probleme diferite, priorități diferite, diferite valori și, prin urmare, sunt necesare noi metode de rezolvare a problemelor. La aceste probleme, s-a mai adăugat și ieșirea Marii Britanii din comunitatea europeană.

În ceea ce privește efectele crizelor care s-au manifestat în cadrul perioadelor de programare amintite, ele au avut nevoie de abordări diferite și de alocări potrivit efectelor lor. Mai mult, acestea s-au manifestat, în special, printr-o distribuție inegală a efectelor la nivel regional, în funcție de structurile economice și sociale specifice, de gradul de specializare regională și de alți factori locali.

Impactul crizelor asupra inegalităților teritoriale s-a adăugat problemelor regionale deja existente, accentuându-le și chiar agravându-le. Totuși, în unele situații s-a constatat că, în condiții de criză, unele regiuni se adaptează mai rapid și se recuperează cu o viteză mai mare decât altele, fapt ce conduce la întrebarea: care sunt motivele și suportul acestor teritorii în lupta lor cu diferite crize și cum aceste fenomene afectează nivelul inegalităților dintre ele.

Metodologia cercetării. Inegalitățile teritoriale reprezintă unul dintre subiectele majore în analizele și cercetările regionale, fiind abordate, de regulă, cu ajutorul unor indici care exprimă diferențele de structură teritorială și variația lor în timp.

Metodele standard utilizate în articol urmăresc analiza simplă a inegalităților teritoriale redate cu ajutorul statisticii descriptive (abaterea standard, media, coeficientul de variație, coeficientul Gini, dinamici de timp și spațiu etc.). Datele statistice sunt obținute de la Eurostat și Institutul Național de Statistică, și fac referire la acele perioade de manifestare a celor două crize (financiară și sanitară). Principalul indicator analizat este PIB per locuitor (PPC). Acest indicator reprezintă baza încadrării într-o anumită categorie teritorială și criteriul de bază al alocării fondurilor

structurale. În Tabelul 1. prezentăm evoluția criteriilor de alocare maximă pentru finanțarea proiectelor regionale din fonduri europene.

Tabelul 1. Alocarea financiară maximă pentru dezvoltarea regional

Regiunea/perioada	2007-2013	2013-2020	2021-2027
Cele mai puțin dezvoltate (PIB/loc. < 75% din media UE)	75–85%	80–85%	85%
Regiuni în tranziție (75% din media UE < PIB/loc. < 100% din media UE)	-	60%	60%
Cele mai dezvoltate (PIB/loc. > 100% din media UE)	50%	50%	40%

Notă: PIB per locuitor se măsoară în PPC (Paritatea Puterii de Cumpărare).

Sursa: Comisia Europeană

În România, după integrarea în UE, s-au constituit cele opt regiuni de dezvoltare, care reprezintă baza implementării politicii regionale. Aceste regiuni cuprind teritoriile mai multor județe, constituite în baza unor convenții încheiate între reprezentanții consiliilor județene. În același timp, regiunile reprezintă cadrul de elaborare, implementare și evaluare a politicilor de dezvoltare regională, precum și de culegere a datelor statistice specifice, în conformitate cu reglementările Eurostat pentru nivelul doi de clasificare teritorială NUTS 2. Regiunile de dezvoltare sunt:

- *Regiunea de dezvoltare Nord-Est* are în componență următoarele județe: Bacău, Botoșani, Iași, Neamț, Suceava și Vaslui;
- *Regiunea de dezvoltare Sud-Est* are în componență următoarele județe: Brăila, Buzău, Constanța, Galați, Tulcea și Vrancea;
- *Regiunea de dezvoltare Sud – Muntenia* are în componență următoarele județe: Argeș, Călărași, Dâmbovița, Giurgiu, Ialomița, Prahova și Teleorman;
- *Regiunea de dezvoltare Sud-Vest Oltenia* are în componență următoarele județe: Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt și Vâlcea;
- *Regiunea de dezvoltare Vest* are în componență următoarele județe: Arad, Caras-Severin, Hunedoara și Timiș;
- *Regiunea de dezvoltare Nord-Vest* are în componență următoarele județe: Bihor, Bistrița-Năsăud, Cluj, Maramureș, Satu-Mare și Sălaj;
- *Regiunea de dezvoltare Centru* are în componență următoarele județe: Alba, Brașov, Covasna, Harghita, Mureș și Sibiu;
- *Regiunea de dezvoltare București – Ilfov* are în componență municipiul București și județul Ilfov.

Structurile instituționale la nivel regional sunt Consiliul pentru Dezvoltare Regională (CoDR), cu rol decizional și Agențiile pentru Dezvoltare Regională (ADR-uri în număr de opt), cu rol executiv. De asemenea, la nivel național se regăsesc Consiliul Național pentru Dezvoltare Regională (CNDR), cu rol decizional și Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației, cu rol executiv.

Rezultate principale. Identificarea disparităților regionale prin prisma performanțelor economice s-a realizat prin aplicarea metodei statisticii descriptive asupra PIB/locuitor (PPC), în două perioade de timp, pentru a identifica care dintre cele două crize au afectat mai puternic nivelul inegalităților teritoriale.

Perioada 1997-2009. Evoluția varianței PIB/locuitor la nivel regional a înregistrat diferențe de la un minim de 4.875 euro/locuitor (anul 1997) la un maxim de 12.300 euro/locuitor (Antonescu, 2013). Determinarea valorii maxime/minime a PIB/locuitor (PPC) relevă o creștere a discrepanțelor la nivel regional de la 2:1 (anul 2000) la 4:1 (anul 2008). Evoluția valorii coeficientului de variație a fost una de creștere de la 21,3% la 54,1%; în ceea ce privește ultimul an de analiză, anul 2009, se constată o scădere a variației de la 54% la 52,7%.

În ceea ce privește evoluția celorlalți termeni ai varianței – valoarea minimă/maximă, variabilitatea și amplitudinea – aceștia urmează o tendință de creștere, ceea ce confirmă accentuarea inegalităților regionale în România în ceea ce privește nivelul performanțelor economice exprimate prin PIB/locuitor. Astfel, valoarea minimă a scăzut de la 3.600 euro/locuitor (1997) la 3.400. euro/locuitor (2009), în timp ce valoarea maximă a crescut de la 7.100 euro/locuitor la 13.100 euro/locuitor, valoarea coeficientului de variație înregistrând, în aceeași perioadă, o scădere de 0,24%. Ritmul anual de creștere a valorii maxime este superior valorii minime, ceea ce ne determină să afirmăm că există o tendință de accentuare a divergențelor în nivelul de performanță economică regională.

Din Tabelul 2. se constată, imediat după criza din anul 2008, că valoarea minimă a scăzut de la 7.200 euro/loc. la 3 400 euro/loc. (-52,8%) în timp ce valoarea maximă a scăzut de la 28.300 euro/loc la 13.000 euro/loc (-54%).

Tabelul 2. Indicatorii variației – PIB/locuitor (euro) – în perioada 1997-2009

	Min	Max	Variabilitate	Media	Dev. standard	Coefficient de variație (%)	Amplitudinea variației (%)
1997	3600	7100	3500	4875	1038.9	21.3	71.79
1998	3300	7900	4600	4675	1396.7	29.9	98.4
1999	3400	8700	5300	4887.5	1652.2	33.8	108.44
2000	3400	10700	7300	5175	2303.9	44.5	141.06
2001	4000	11200	7200	5737.5	2291.6	39.9	125.49
2002	4400	12100	7700	6275	2476	39.5	122.71
2003	4700	13000	8300	6787.5	2650.8	39.1	122.28
2004	5100	14800	9700	7737.5	3027.9	39.1	125.36
2005	5200	17300	12100	8250	3817.6	46.3	146.67
2006	5800	19800	14000	9537.5	4379.8	45.9	146.79
2007	6600	23000	16400	10887.5	5167.6	47.5	150.63
2008	7200	28300	21100	12300	6657.3	54.1	171.54
2009	3400	13000	9600	5750	3029.4	52.7	166.96

Sursa: Prelucrare date Eurostat

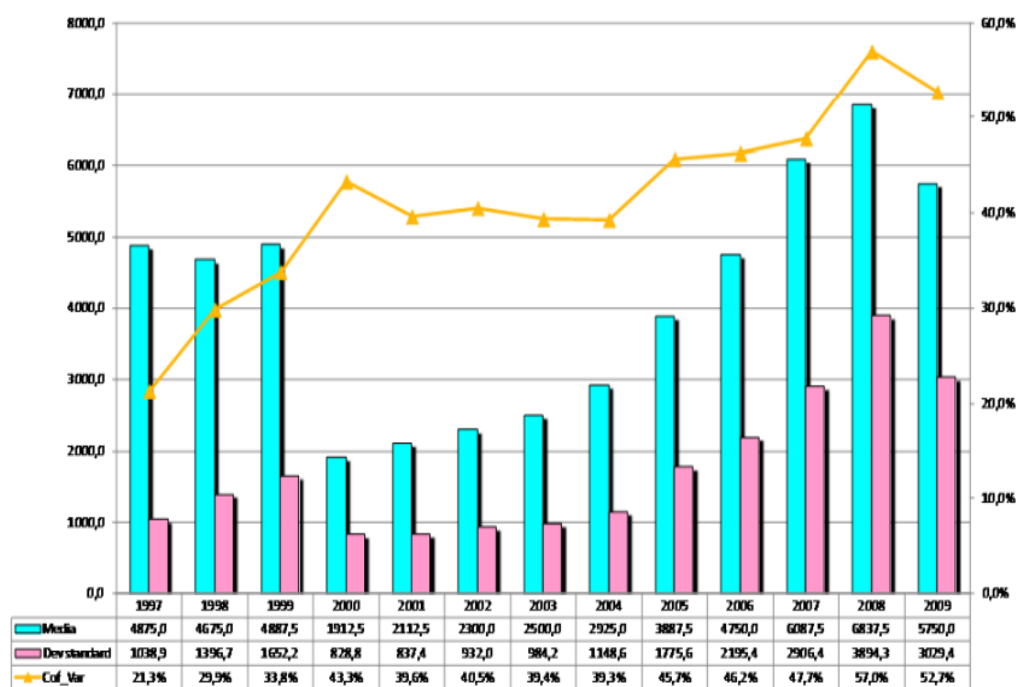

Figura 1. Evoluția PIB per capita la nivel teritorial – valorile maxime, minime și medii, în perioada 1997-2009

Sursa: Prelucrare date Eurostat

Efectele crizei financiare s-au manifestat nu în anul 2008, ci în anul următor. Din analize, se poate constata că atât valorile maxime și minime, cât și cele medii au înregistrat scăderi importante (-54%, -53,25% și -52,78%) (Figura 2).

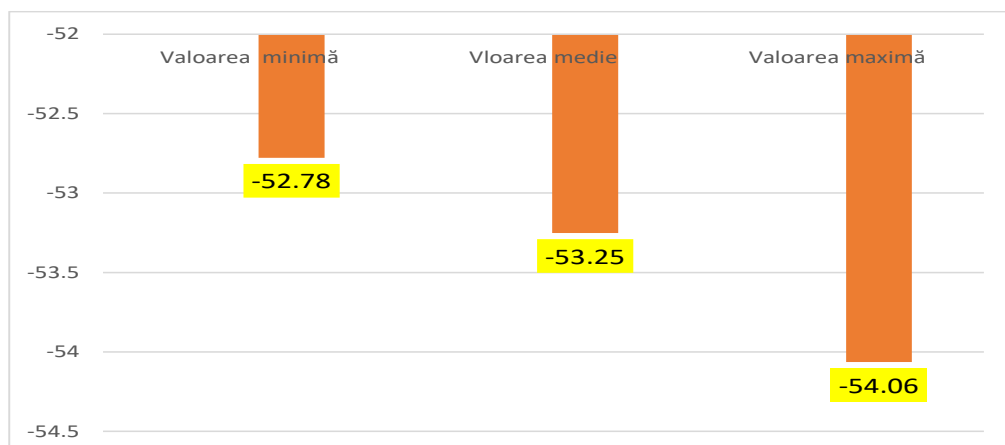

Figura 2. Evoluția valorilor medii, minime și maxime în timpul crizei financiare (2009)
Sursa: Prelucrare date Eurostat

Perioada 2010-2021. Începând cu anul 2010, se constată o creștere continuă a valorii medii PIB per locuitor, de 13.025 euro/loc. la 24.450 euro/loc (+87,7%). Valoarea maximă a crescut de la 29.600 euro/loc la 53.900 euro/loc (+82%). Valoarea minimă a crescut mai puternic decât cea maximă, cu o dinamică de +105,2%.

În timpul crizei sanitare, 2020, valorile PIB per locuitor au înregistrat scăderi la media seriei de timp și la valorile maxime. Astfel, valoarea maximă a indicatorului a scăzut cu -16,5% și valoarea medie cu -0.11%. În același timp, valoarea minimă a crescut cu 2,88% (Figura 3 și Figura 4).

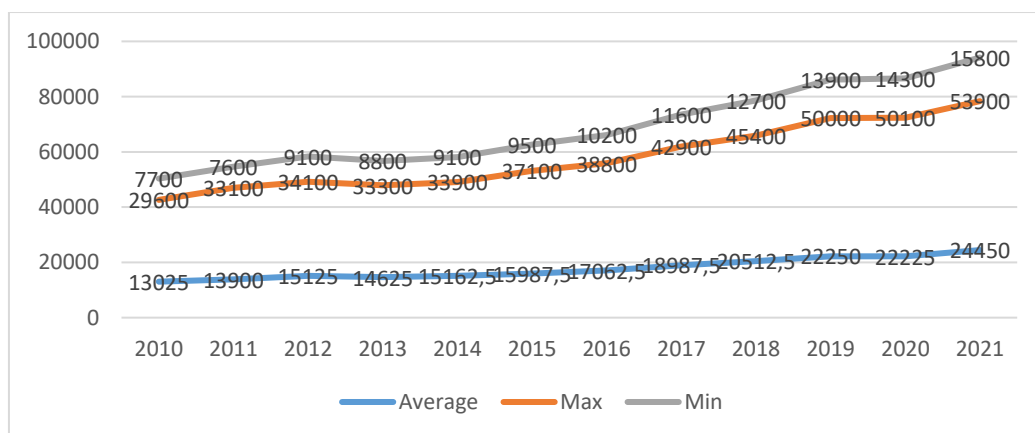

Figura 3. Evoluția PIB per locuitor la nivel teritorial – valorile maxime, minime și medii
Sursa: Prelucrare date Eurostat

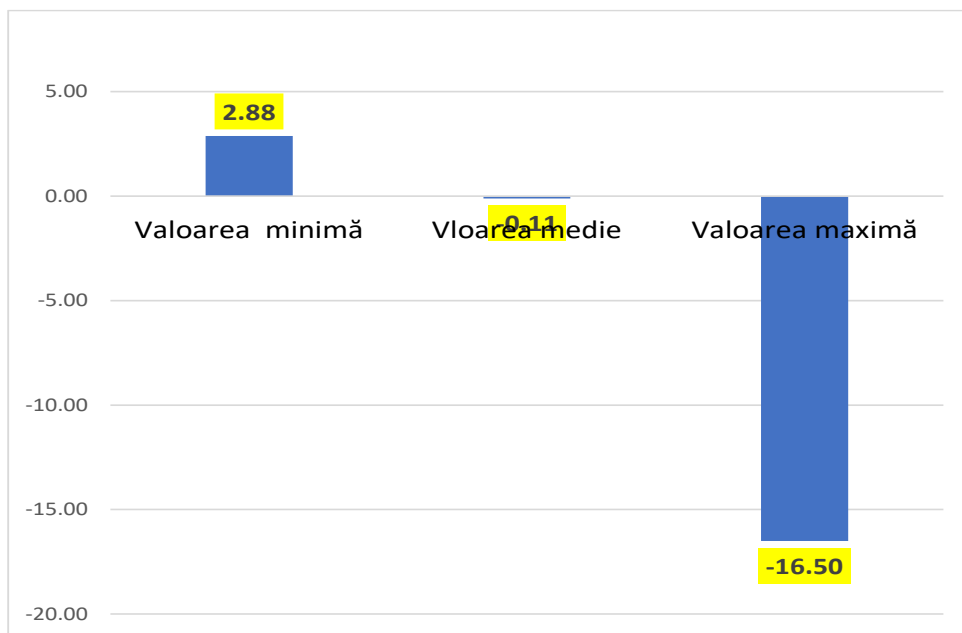

Figura 4. Evoluția valorilor medii, minime și maxime în timpul crizei sanitare (2020)
Sursa: Prelucrare date Eurostat

Discuții și concluzii. În perioada crizei financiare (2008-2009), diferența din valoarea maximă și cea minimă a fost de -1,29 p. p., în timp ce în timpul crizei sanitare (2020), această diferență de fost de -19,38 p. p (Figura 5). Se poate observa că efectele crizei sanitare au fost mai puternice comparativ cu cele ale crizei financiare-globale, diferențele între valorile maxime și minime fiind foarte mari. Accentuarea diferenței între cele două valori conduce la ideea că nivelul inegalităților teritoriale a crescut simțitor în timpul perioadei pandemice.

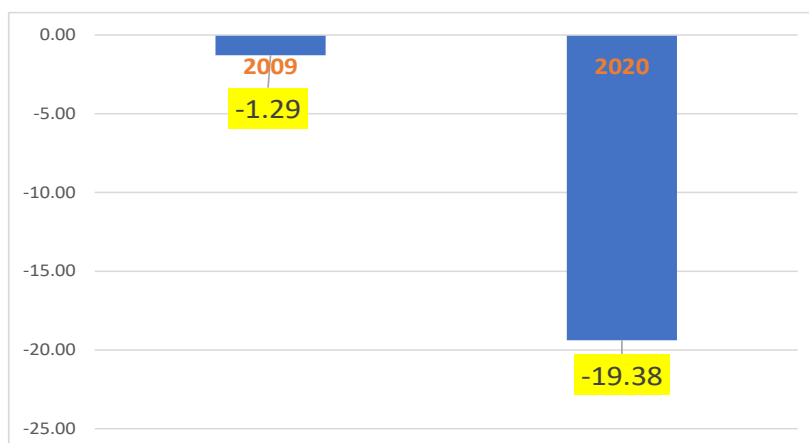

Figura 5. Diferența între valorile maxime și minime în timpul celor două crize (puncte procentuale)

Sursa: Prelucrări proprii

Procesul de creștere a inegalităților la nivelul regiunilor de dezvoltare în timpul crizei sanitare a fost accentuat de suprapunerea impactului acesteia de restricțiile

impuse de pandemie, care au presupus costuri importante pentru economiile celor opt regiuni de dezvoltare.

În scopul susținerii dezvoltării la nivel regional și reducerii inegalităților teritoriale, au fost lansate o serie de instrumente de redresare și reziliență. Acestea au însoțit pe timpul crizei sanitare Programele Operaționale Regionale (2014-2020 și 2021-2027). Cu toate acestea, fondurile UE destinate coeziunii și redresării sunt cheltuite destul de lent, ceea ce duce la rată scăzută de absorbție.

Referitor la finanțarea din fonduri europene, în actuala perioadă de programare, 2021-2027, România beneficiază de fonduri europene destinate coeziunii și redresării în valoare de 79,9 miliarde de euro, defalcate astfel: 46,4 miliarde de euro din Bugetul multianual 2021-2027 și 33,5 miliarde de euro din Pachetul de relansare economică (dintre care 16,8 miliarde de euro sub formă de granturi și 16,7 miliarde de euro împrumuturi).

Propunerile de arhitectură pentru Programele Operaționale 2021-2027 sunt prezentate în continuare.

1. Programul Operațional Regional (POR) 2021-2027 este unul dintre programele prin care România accesează fondurile europene structurale și de investiții provenite din Fondul European pentru Dezvoltare Regională (FEDR), în perioada actuală de programare.
2. Programul Operațional Tranziție Justă (POTJ)
3. Programul Operațional Dezvoltare Durabilă (PODD)
4. Programul Operațional Transport (POT)
5. Programul Operațional Creștere Inteligentă, Digitalizare și Instrumente Financiare (POCIDIF)
6. Programul Operațional Sănătate (POS)
7. Programul Operațional Educație și Ocupare (POEO)
8. Programul Operațional Incluziune și Demnitate Socială (POIDS)
9. Programul Operațional Asistență Tehnică (POAT).

Dezvoltarea regională este finanțată, cu precădere din POR. Alături de POR, mai regăsim Planul Național de Redresare și Reziliență (tabel 3), instrument financiar sub forma unor împrumuturi și grant-uri disponibile pentru sprijinirea reformelor și investițiilor la nivel național și teritorial. Au ca scop diminuarea impactului economic și social al pandemiei sanitare și consolidarea economiilor regionale mai durabile, mai reziliente și mai bine pregătite pentru provocările și oportunitățile tranzițiilor verzi și digitale.

În Tabelul 3. este prezentată o sinteză a tuturor obiectivelor specifice la nivelul fiecărei regiuni în parte, se poate constata că acestea sunt similare la nivelul tuturor regiunilor: competitivitate, digitalizare, protecția mediului, mobilitate urbană, educație, atractivitate, nivel de trai (diferă doar ordinea lor în cadrul POR-urilor).

**Tabelul 3. Instrumentul principal de reducere a inegalităților teritoriale –
Programul Operațional al fiecărei regiuni de dezvoltare pentru perioada
2021-2027**

<i>Regiunea</i>	<i>Obiective specifice</i>
<p>Regiunea Vest <i>Viziunea strategică: Regiunea Vest - o regiune competitivă la nivel european, cu un nivel ridicat de cercetare-dezvoltare, inovare și digitalizare, capabilă să atragă și să capitalizeze investiții, conectată intern și internațional, ai cărei cetățeni beneficiază de servicii publice eficiente, în localități care asigură o calitate ridicată a vieții.</i></p>	<p>Prioritate: 1. O regiune competitivă prin inovare, digitalizare și întreprinderi dinamice Prioritate: 2. O regiune cu orașe Smart și o administrație digitalizată Prioritate: 3. O regiune cu orașe prietenoase cu mediul Prioritate: 4. O regiune cu mobilitate urbană sustenabilă (Obiectivul specific privind mobilitatea urbană prevăzut la articolul 3 alineatul (1) litera (b) punctul (viii) din Regulamentul FEDR și Fondul de coeziune) Prioritate: 5. O regiune accesibilă Prioritate: 6. O regiune educată și atractivă Prioritate: 7. O regiune pentru cetățeni</p>
<p>Regiunea Sud Muntenia <i>PORSM 2021-2027 implementează viziunea strategică pentru o dezvoltare durabilă și echilibrată a regiunii, completând prioritățile și acțiunile pentru dezvoltarea acesteia din PDR 2021-2027, RIS3 2021 - 2027 și SIDT SM.</i></p>	<p>P1. O regiune competitivă prin inovare, digitalizare și întreprinderi dinamice P2. O regiune cu orașe prietenoase cu mediul P3. O regiune cu mobilitate urbană durabilă (Urban mobility specific objective set out in point (viii) of Article 3(1)(b) of the ERDF and Cohesion Fund Regulation) P4. O regiune mai accesibilă P5. O regiune educată P6. O regiune atractivă</p>
<p>Regiunea Sud-Vest Oltenia <i>Obiectivul strategic al POR SV este de a îmbunătăți competitivitatea economică, coeziunea socială și accesibilitatea regiunii, în vederea creșterii calității vieții cetățenilor. Strategia programului se concentrează pe valorificarea avantajelor competitive ale regiunii și pe abordarea blocajelor cheie în sectoare specifice (cum ar fi transportul, educația, mobilitatea, eficiența energetică, regenerarea urbană)</i></p>	<p>P1. Competitivitate prin inovare și întreprinderi dinamice P2. Digitalizare în beneficiul cetățenilor și al firmelor P3. Eficienta energetică și infrastructura verde P4. Mobilitate urbană durabilă (Urban mobility specific objective set out in point (viii) of Article 3(1)(b) of the ERDF and Cohesion Fund Regulation) P5. Accesibilitate și conectivitate la nivel regional P6. Educație modernă și incluzivă P7. Dezvoltare teritorială sustenabilă</p>

<p>Regiunea Nord-Vest <i>Regiunea NV să devină una dintre cele mai dinamice regiuni europene în ceea ce privește creșterea inteligentă și sustenabilă a economiei, valorificând diversitatea locală și stimulând inovarea în vederea diminuării disparităților și creșterii standardului de viață.</i></p>	<p>P1. O regiune competitivă prin inovare, digitalizare și întreprinderi dinamice P2. O regiune cu localități smart P3. O regiune cu localități prietenoase cu mediul P4. O regiune cu mobilitate urbană multimodală durabilă (Obiectivul specific privind mobilitatea urbană prevăzut la articolul 3 alineatul (1) litera (b) punctul (viii) din Regulamentul FEDR și Fondul de coeziune) P5. O regiune accesibilă P6. O regiune educată P7. O regiune atractivă</p>
<p>Regiunea Nord-Est <i>RNE va fi un spațiu competitiv, durabil, rezilient și incluziv, unde îți vei dori să locuiești, să lucrezi și să investești!</i></p>	<p>P1. Nord-Est – O regiune mai competitivă, mai inovativă P2. Nord-Est – O regiune mai digitalizată P3. Nord-Est – O regiune durabilă, mai prietenoasă cu mediul P4. Nord-Est – O regiune cu o mobilitate urbană mai durabilă (Urban mobility specific objective set out in point (viii) of Article 3(1)(b) of the ERDF and Cohesion Fund Regulation) P5. Nord-Est – O regiune mai accesibilă P6. Nord-Est – O regiune educată P7. Nord-Est – O regiune mai atractivă</p>
<p>Regiunea Centru <i>Viziunea strategică a POR Centru este ca Regiunea Centru să devină o regiune mai curată, atractivă pentru locuitorii săi și turiști, cu o economie competitivă bazată pe cunoaștere și inovare în care grija pentru mediu și utilizarea rațională și durabilă a resurselor să fie o prioritate. Aceasta este în concordanță cu și contribuie la obiectivele stabilite în PDR Centru 2021-2027 (9) și RIS 3 Centru (10)</i></p>	<p>P1. O regiune competitivă prin inovare și întreprinderi dinamice pentru o economie inteligentă P2. O regiune digitală P3. O regiune cu comunități prietenoase cu mediul P4. O regiune cu mobilitate urbană durabilă (Urban mobility specific objective set out in point (viii) of Article 3(1)(b) of the ERDF and Cohesion Fund Regulation) P5. O regiune accesibilă P6. O Regiune Educată P7. O regiune cu turism sustenabil</p>
<p>Regiunea Sud-Est <i>Obiectivul general al PR SE 2021-2027 este creșterea competitivității economice regionale și îmbunătățirea condițiilor de viață ale comunităților locale prin sprijinirea dezvoltării mediului de afaceri, a infrastructurii și serviciilor, în scopul reducerii disparităților intraregionale și dezvoltării sustenabile, prin gestionarea</i></p>	<p>P1. O regiune competitivă prin inovare, digitalizare, întreprinderi dinamice și smart city P2 O regiune cu localități prietenoase cu mediul și mai rezilientă la riscuri P 3. O regiune cu emisii de carbon reduse (Urban mobility specific objective set out in point (viii) of Article 3(1)(b) of the ERDF and Cohesion Fund Regulation)</p>

<p><i>eficientă a resurselor, valorificarea potențialului demografic și de inovare, precum și prin asimilarea progresului tehnologic.</i></p>	<p>P4. O regiune accesibilă P5. O regiune educată P6. O regiune atractivă</p>
<p>Regiunea București-Ilfov <i>Viziune strategică 2030: RBI își va valorifica potențialul competitiv și își va îmbunătăți capacitatea de a oferi cetățenilor și întreprinderilor un mediu atractiv, durabil, curat și incluziv, în care aceștia își vor dori să locuiască și să investească, prin promovarea inovării, digitalizării, accesului echitabil la servicii publice moderne, educație și oportunități de afaceri, având permanent în vedere eficientizarea consumurilor energetice, reducerea emisiilor de CO2 și adaptarea la provocările climatice.</i></p>	<p>P1. O regiune competitivă prin inovare, digitalizare și întreprinderi dinamice P2. O regiune digitalizată P3. O regiune prietenoasă cu mediul P4. O regiune cu mobilitate ridicată (Obiectivul specific privind mobilitatea urbană prevăzut la articolul 3 alineatul (1) litera (b) punctul (viii) din Regulamentul FEDR și Fondul de coeziune) P5. O regiune accesibilă P6. O regiune cu infrastructură educațională modernă P7. O regiune atractivă și incluzivă</p>

Sursa: Prelucrări ale autorilor

Programele Operaționale Regionale vor fi finanțate, atât din PNRR, cât și din fondurile alocate prin Politica de coeziune, ale cărei obiective răspund diferitelor nevoi privind dezvoltarea din regiunile și orașele României. La nivelul UE-27, politica de coeziune dispune de un buget de 351,8 miliarde EUR – aproape o treime din bugetul total al UE. Fondurile ESI includ:

1. Fondul european de dezvoltare regională (FEDR) și
2. Fondul de coeziune (FC)

Politica de coeziune alocă bani pentru dezvoltare, ajustări structurale ale economiilor regionale, schimbări economice, competitivitate sporită și cooperare teritorială.

Referitor la componenta socială, există Fondul social european (FSE) pentru ocuparea forței de muncă, incluziune socială și educație, Fondul european agricol pentru dezvoltare rurală (FEADR) pentru competitivitatea agriculturii, gestionarea durabilă a resurselor naturale și dezvoltarea teritorială a comunităților rurale, precum și Fondul european pentru pescuit și afaceri maritime (FEPAM) pentru pescuit durabil și dezvoltarea sustenabilă a comunităților costiere.

Prioritățile de finanțare ale Fondului European de Dezvoltare Regională pentru perioada 2021-2027 sunt următoarele:

- Regiuni mai competitive și mai inteligente, prin inovare și sprijin acordat întreprinderilor mici și mijlocii, precum și digitalizării și conectivității digitale;
- Regiuni mai ecologice, cu emisii scăzute de dioxid de carbon și reziliente;
- Regiuni mai mult conectate prin îmbunătățirea mobilității;
- Regiuni mai sociale, prin sprijinirea ocupării forței de muncă eficiente și favorabile incluziunii, a educației, a competențelor, a incluziunii sociale și a accesului egal la asistență medicală, precum și consolidarea rolului culturii și al turismului durabil;

- Regiuni mai aproape de cetățeni, prin sprijinirea dezvoltării conduse la nivel local și a dezvoltării urbane durabile în întreaga UE.

Concentrarea tematică a fondurilor are la bază prosperitatea pentru toate regiunile și statele membre, atingându-se în final obiectivul suprem: o Europă mai competitivă și mai inteligentă, dar și tranziția mai ecologică, cu emisii scăzute de dioxid de carbon către o economie netă cu zero emisii de dioxid de carbon și o Europă rezilientă, prin intermediul mecanismului cunoscut sub numele de „concentrare tematică”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Antonescu, D. (2003). *Romanian regional development policy in context of European Union structure*. MPRA Paper 57728 [Teza doctorat]. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/57728/1/MPRA_paper_57114.pdf
- Antonescu, D. (2013). *Politica de dezvoltare regională a României în etapa postaderare*. <https://www.studii-economice.ro/2013/seince130516.pdf>
- Bachtler, J., Begg, I., Charles, D., & Polverari, L. (2017). The long-term effectiveness of EU Cohesion Policy. In: J. Bachtler, J. P. Berkowitz, S. Hardy, & T. Muravska (Eds.), *EU Cohesion Policy: Reassessing performance and direction* (pp. 11-20). Taylor & Francis
- Bachtler, J., & Gorzelak, G. (2007). Reforming EU Cohesion Policy: A reappraisal of the performance of the structural funds. *Policy Studies*, 28(4), 309-326. <https://doi.org/10.1080/01442870701640682>
- Banca Mondială. (2009). *The World Bank annual report 2009: A year in review*. <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/819221468163752128/the-world-bank-annual-report-2009-year-in-review>.
- Comisia Europeană. (2009). <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/25/comisia-europeana>.
- De Rynck, S., & McAleavey, P. (2001). The cohesion deficit in structural fund policy. *Journal of European Public Policy*, 8(4), 541-557. <https://doi.org/10.1080/13501760110064384>
- Doran, J., & Jordan, D. (2013). Decomposing European NUTS2 regional inequality from 1980 to 2009: National and European policy implications. *Journal of Economic Studies*, 40(1), 22-38. <https://doi.org/10.1108/01443581311283484>
- Jestl, J., & Römisch, R. (2020). On the Economic Effects of a Reallocation of EU Cohesion Policy Expenditures. *The Vienna Institute for International Economic Studies*, 183, 1-36. <https://wiiw.ac.at/on-the-economic-effects-of-a-reallocation-of-eu-cohesion-policy-expenditures-dlp-5387.pdf>
- Jula, D., & Jula, N. (1998). Dinamica dezechilibrelor în dezvoltarea regională. *Oeconomica*, 3-4, 213-228.
- McCann, P., & Ortega-Argilés, R. (2021). EU Cohesion Policy: The past, the present and the future. In: D. Rauhut, F. Sielker, & A. Humer (Eds.), *EU Cohesion Policy and spatial governance: Territorial, economic and social challenges* (pp. 17-26). Edward Elgar Publishing.

- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2009). *Regions matter: Economic recovery, innovation and sustainable growth*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2009/11/regions-matter_g1ghbbe9/9789264076525-en.pdf
- Rodriguez-Pose, A., & Novak, K. (2013). Learning processes and economic returns in European Cohesion policy. *Investigaciones Regionales*, 25, 7-26. http://www.aecr.org/images/ImatgesArticles/2013/5/1_Rodriguez.pdf
- Royuela, V., & López-Bazo, E. (2020). Understanding the process of creation of European identity - the role of Cohesion Policy. *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, 46(1), 51-70. <https://doi.org/10.38191/iirr-jorr.20.003>

MODELE TERITORIALE ÎN TIMPUL CRIZELOR MULTIPLE. ANALIZE EMPIRICE PRIVIND REGIUNILE NUTS-2 ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Daniela ANTONESCU, PhD in economics,
Institute of National Economy, Romanian Academy

E-mail: danielaantonescu25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3785-9022>

Ioana Cristina FLORESCU, PhD in economics,
Institute of National Economy, Romanian Academy

E-mail: ioanaflorescu2001@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2582-4140>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.12>

Abstract. *This paper analyses regional inequality from two standpoints. First, it explores them from an EU-27 perspective by assessing the incidence of economic growth for 242 regions NUTS 2. Using Eurostat data and following both cross-sectional and time series approaches (2019-2023), results show that, while regional inequality decreases with growing GDP per capita, regional polarization is more persistent and does not necessarily follow the same rule. The paper also delivers an assessment of sigma-convergence and regional polarization for regions NUTS 2 in European Union, with findings pinpointing the importance of spatial models (which is contributing considerably to regional inequality levels), but also its complementarity with sigma-convergence measures (as regional inequality trajectories are not necessarily associated with spatial models trajectories).*

Keywords: *territorial models, regional inequalities, multiple crises, resilience.*

JEL: R10, R11, R12, R28

UDC: 332(4)

Introducere. Extinderea Uniunii Europene cu noi teritorii a adus în discuție și problema inegalităților teritoriale, al căror impact afectează într-o mare măsură coeziunea întregii comunități de state membre. În urma semnării Actului Unic European din anul 1986, contextul de aplicare a politicii de coeziune devine un element funcțional, care deține peste o treime din bugetul total comunitar.

În același timp, extinderea Uniunii a determinat creșterea inegalităților regionale, economice și sociale, aspect ce a condus la dezvoltarea de noi măsuri și instrumente de reducere a acestora. Astfel, după aderarea Greciei (1981), a Spaniei și a Portugaliei (1986), fondurile structurale sunt integrate într-o politică de coeziune globală, construită pe următoarele principii fundamentale: concentrarea eforturilor în direcția sprijinirii regiunilor mai sărace și mai puțin dezvoltate, programarea multianuală, orientarea strategică a investițiilor, implicarea partenerilor regionali și locali. De altfel, acest proces al extinderii Uniunii Europene a generat încă de la început, convingerea că „realizarea unui echilibru economic general poate fi

amenințată puternic de diferențele în structură și dezvoltare” (Raportul Werner, 1970).

Extinderile succesive, alături de crizele financiare globale și sanitare, au generat fluctuații în nivelul inegalităților teritoriale, determinând ajustarea politicilor și acțiunilor în funcție de noul context. De altfel, analiza efectelor crizei financiare asupra disparităților teritoriale în UE, la nivelul regiunilor de dezvoltare, a fost deosebit de utilă în contextul implementării diferitelor măsuri și acțiuni politice, inclusiv al finanțărilor de proiecte locale și regionale (Florescu, 2020). Cunoașterea dimensiunii și dinamicii inegalităților teritoriale prezintă, de asemenea, o importanță practică deosebită pentru trasarea unor acțiuni strategice, care să susțină coeziunea economică, socială și teritorială (Bachtler și alții, 2017).

În contextul intensificării unor preocupări importante pentru evoluția inegalităților teritoriale, prezentul articol are în vedere reliefaarea unei imagini cuprinzătoare asupra nivelului și dinamicii inegalităților teritoriale în Uniunea Europeană, în timpul celor două crize: financiară și sanitară.

Literatura de specialitate. Abordarea problematicii inegalităților teritoriale reprezintă un subiect interesant și deschis tuturor factorilor implicați (mediul academic, universități, factorul politic, teoreticieni și practicieni etc.). Obiectivele urmărite prin aceste studii sunt diverse și impactează imaginea concretă a modului în care se dezvoltă o anumită zonă sau alta. De asemenea, sunt utile și la fundamentarea unor decizii și politici relevante care să țintească o anumită problemă sau să diminueze o dificultate în atingerea unui nivel durabil de dezvoltare (Antonescu, 2018).

Referitor la crizele economice globale, acestea sunt în general înțelese prin situația în care o țară sau regiune experimentează un declin în producția totală sau o scădere a valorii PIB (total sau per capita). Efectele crizelor economice sunt concretizate într-un declin real al PIB per capita și o creștere a șomajului și sărăciei. De regulă, conceptul de criză este corelat cu recesiunea economică, definită drept o scădere a PIB pe o perioadă de 2 trimestre consecutive. Recesiunea reprezintă un concept tehnic, în timp ce criza economică nu este neapărat corelată cu statistica trimestrială a valorii PIB, dar ține seama de un anumit orizont de timp după recesiune, în care dificultățile economice și societale persistă (scăderea continuă a PIB, un șomaj ridicat etc.). Existența unei crize economice poate fi interpretată, de asemenea, ca parte a ciclului economic (de afaceri), care urmează unei perioade de creștere sau de expansiune.

În general, criza economică este caracterizată printr-un declin economic, o distrugere creativă și un înalt nivel al schimbărilor structurale în cadrul unei economii. Poate fi, de asemenea, rezultatul unor șocuri externe ale economiei globale, naționale sau regionale, cum ar fi: dezastrele naturale, conflictele armate, pandemii etc. (ESPON, 2013).

Din cercetările întreprinse, se constată că nu există o metodă clară și specifică de a determina începutul și sfârșitul unei crize economice, singura metodă fiind cea de a identifica schimbările în valorile particulare ale unui indicator specific, prin analiza rupturilor structurale și schimbările lui într-un timp continuu, într-o perioadă pre și după-criză. De regulă, crizele economice sunt descrise utilizând indicatori

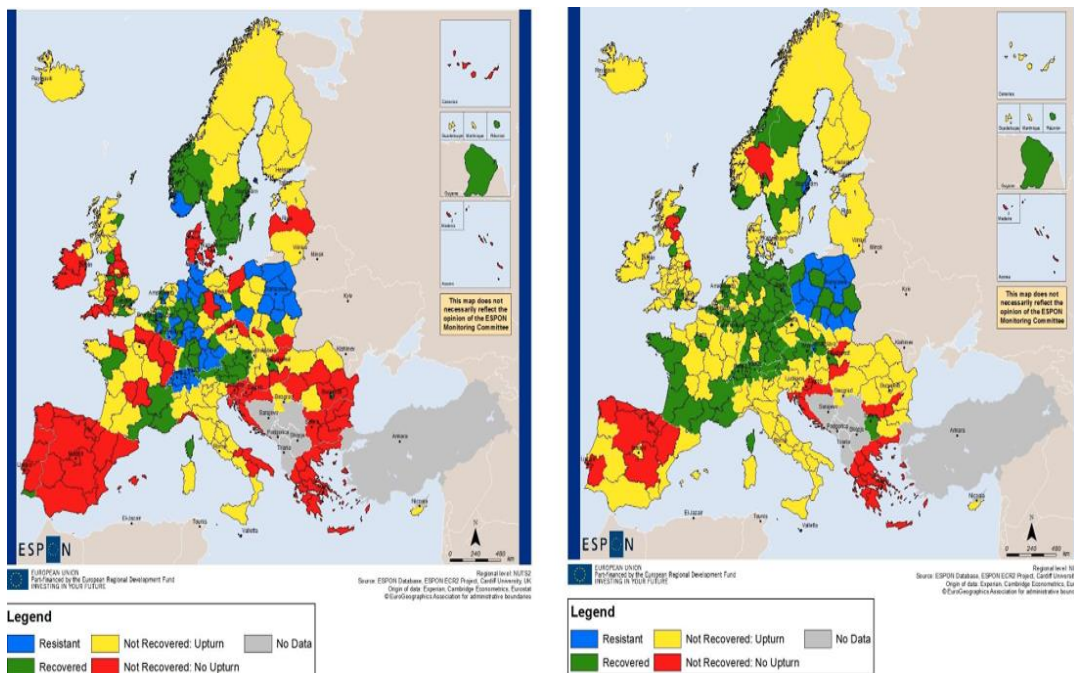
economici pe baza declinului și schimbărilor în nivelul general de producție sau pe baza deviației trendului pe termen lung. De exemplu, în *Harta 1* se pot observa doi indicatori de referință pentru analiza rezilienței regionale la nivelul Statelor Membre ale Uniunii Europene: forța de muncă și Produsul Intern Brut (PIB), aflați la câțiva ani distanță de finalizarea crizei financiare. Se constată că majoritatea regiunilor din UE nu s-au recuperat sau nu au fost reziliente la doi-trei ani după criză.

În ceea ce privește efectele crizelor care s-au manifestat în cadrul perioadelor de programare amintite, ele au avut nevoie de abordări diferite și de alocări potrivit efectelor lor. Mai mult, acestea s-au manifestat, în special, printr-o distribuție inegală a efectelor la nivel regional, în funcție de structurile economice și sociale specifice, teritoriale, de gradul de specializare regională și de alți factori locali.

Criza financiară din perioada 2008-2009 a fost îndelung analizată și concluziile cercetărilor au arătat următoarele aspecte:

- Majoritatea rapoartelor au evaluat reziliența economiei regiunilor utilizând doi indicatori principali: numărul de persoane angajate și nivelul PIB (total sau per capita). Acestea au analizat, cu precădere reziliența economică, definită drept abilitatea regiunilor de a stopa scăderea economică sau de a re-obține nivelul pre-criză (sau pre-șoc) la gradul de ocupare și în nivelul PIB.
- Au fost identificate două categorii de regiuni: cele reziliente la criza financiară și cele care, încă, se recuperează după criză. De asemenea, au fost identificate și regiuni care nu s-au recuperat (nu s-au recuperat la ocupare sau la PIB), rămânând într-un proces de declin.
- Din analize a rezultat că, deși declinul economic a fost experimentat într-un număr relativ mic de regiuni (anii 2005 și 2006), numărul regiunilor care au înregistrat o scădere a nivelului de ocupare a forței de muncă a crescut rapid în 2007 și 2008, efectele crizei s-au amplificat pe parcurs, înainte de a atinge vârful din anul 2009. Începând cu 2009, s-a înregistrat o creștere treptată a numărului de regiuni care și-au revenit la nivelul de ocupare a forței de muncă dinainte de criză, deși efectele crizei au rămas pe o perioadă lungă de timp, la multe dintre regiuni. Situația economică dinamică este evidențiată în anul 2011, când unele regiuni care au rezistat inițial crizei au început ele însele să experimenteze o scădere a ocupării forței de muncă.
- Efectele principale ale crizei din 2008-2009 sunt comune la nivel regional, fiind corelate în principal de niveluri mai scăzute ale comerțului și investițiilor, pierderi de locuri de muncă în sectoarele expuse, creșterea nivelului șomajului, salariile în scădere sau stagnare, reducerea orelor de lucru și creșterea nivelului de îndatorare a gospodăriilor și a împrumuturilor publice. Cu toate acestea, efectele crizei au fost inegale din punct de vedere spațial, unele regiuni fiind afectate mai puternic decât altele. S-a observat că regiunile periferice au înregistrat cele mai puternice pierderi de locuri de muncă.
- Concluziile au arătat că, din cele 280 de regiuni analizate (inclusiv extra-regiunile), 12% nu au fost afectate deloc de criza financiară, 23% au înregistrat scăderi ale ocupării în cel puțin un semestru, dar în 2011 s-au recuperat. Circa două treimi s-au recuperat până în anul 2011. Rezultatele au arătat că a existat o puternică reziliență geografică (ocupare și PIB) influențată de modelul național.

- Reziliența poate fi considerată mai mult un fenomen localizat, experimentând diferite modele de reziliență, care depind la rândul lor de specificul și particularitățile locale.

Forța de muncă

PIB

Harta 1. Reziliența regională în UE-28, anul 2011

Sursa: Comisia Europeană, Programul ESPON, 2014

În concluzie, impactul crizelor asupra inegalităților teritoriale și asupra bunăstării unui teritoriu s-a adăugat problemelor regionale deja existente, accentuându-le și chiar agravându-le. Totuși, în unele situații s-a constatat că, în condiții de criză, unele regiuni s-au adaptat mai rapid și s-au recuperat cu o viteză mai mare (în funcție de contextul național și/sau local), fapt ce a condus la întrebarea: care sunt motivele și suportul acestor teritorii în lupta lor cu diferite crize și cum aceste fenomene afectează nivelul inegalităților dintre ele.

Metodologia cercetării. Inegalitățile teritoriale reprezintă unul dintre subiectele majore în analizele și cercetările regionale, fiind abordate, de regulă, cu ajutorul unor indici, care exprimă diferențele de structură teritorială și variația lor în timp.

Metodele standard utilizate în articol urmăresc analiza simplă a inegalităților teritoriale, redată cu ajutorul statisticii descriptive (abaterea standard, media, coeficientul de variație, dinamici de timp și spațiu etc.). Datele statistice sunt obținute de la Eurostat și Institutul Național de Statistică, și fac referire la perioadele de manifestare a celor două crize (financiară și sanitară). Principalul indicator analizat

este PIB per locuitor (PPC și PPS). Acest indicator reprezintă baza încadrării într-o anumită categorie teritorială și criteriul de bază al alocării fondurilor structurale. În tabelul următor, prezentăm evoluția criteriilor de alocare maximă pentru finanțarea proiectelor regionale din fonduri europene și categoriile de regiuni (în funcție de valoarea PIB per capita) vizate de politica de coeziune și dezvoltare regională. Din valorile prezentate în tabel se constată o reducere a alocărilor pentru regiunile cele mai dezvoltate (de la 50% la 40%) și o creștere pentru cele mai puțin dezvoltate. Acest aspect contribuie la reziliența regiunilor mai puțin dezvoltate în ultimele perioade de programare.

Tabelul 1. Alocarea financiară maximă pentru dezvoltarea regională

Regiunea/perioada	2007-2013	2013-2020	2021-2027
Cele mai puțin dezvoltate (PIB/loc. < 75% din media UE)	75–85%	80–85%	85%
Regiuni în tranziție (75% din media UE < PIB/loc. < 100% din media UE)	-	60%	60%
Cele mai dezvoltate (PIB/loc. > 100% din media UE)	50%	50%	40%

Notă: PIB per locuitor se măsoară în Paritatea Puterii de Cumpărare (PPC).

Sursa: Comisia Europeană

În UE, există trei categorii de regiuni oficiale:

- NUTS¹ 1: regiuni majore socio-economice;
- NUTS 2: regiuni de bază (pentru politica regională);
- NUTS 3: regiuni mici (pentru diagnoze specifice).

Ultima clasificare (Eurostat, 2024) este valabilă de la 1 Ianuarie 2024. Pe listă sunt trecute 92 regiuni NUTS 1, 244 regiuni NUTS 2 și 1.165 regiuni NUTS 3. Aceste regiuni sunt utilizate la:

- colectarea, dezvoltarea și armonizarea statisticilor regionale europene; sunt bază la fundamentarea analizelor economice și sociale regionale să proiecte și planifice politicile regionale ale UE;
- Regiunile eligibile pentru politica de coeziune (NUTS-2, EU Monitor, 2021);
- La elaborarea Rapoartelor privind evoluția și implementarea politicii de coeziune, care au la baza analizei nivelul NUTS-2 (Comisia Europeană, 2016).

Rezultate principale. Identificarea disparităților regionale prin prisma performanțelor economice s-a realizat prin aplicarea metodei statisticii descriptive asupra PIB/locuitor (PPC și PPS), în două perioade de timp, pentru a identifica care dintre cele două crize au afectat mai puternic nivelul inegalităților teritoriale.

Perioada 2004-2009. În perioada 2004-2009, evoluția indicatorului PIB per capita a înregistrat o creștere a valorii medii de la 20.619 euro/loc. la 22.801 euro/loc. (+10.6%). Valoarea medie a început să scadă imediat după generalizarea crizei financiare (anul 2008), atunci când indicatorul a înregistrat o scădere de -6,4% (Doran & Jordan, 2013).

¹ NUTS este acronimul Nomenclatorului Unităților Teritoriale Statistice.

În paralel, valoarea minimă a crescut în anul 2009 față de anul 2008 cu 11,3% (de la 7.100 la 7.900 euro/loc.), în timp ce valoarea maximă a scăzut în 2009 față de 2008 cu -11,53% (Figura 1).

Chiar dacă toate valorile calculate (media, maxim, minim) în anul 2009 față de 2004 au înregistrat tendințe de creștere, această creștere a fost afectată de criza financiară din anul 2008, cu efecte vizibile în anul 2009 (scădere de 11,53%).

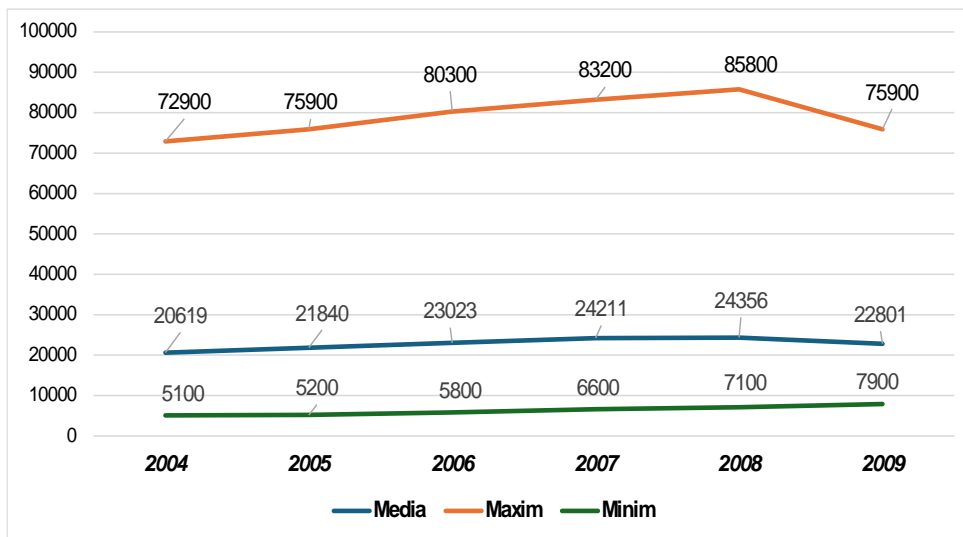

Figura 1. Evoluția valorilor maxime, minime și medii ale PIB per locuitor, în perioada 2004-2009 (euro/loc.)

Sursa: Prelucrări ale autorilor

În perioada 2004-2009, are loc o reducere a numărului de regiuni care au înregistrat un PIB per capita peste media comunitară (de la 145 la 136 regiuni), în timp ce numărul sub medie a crescut de la 126 la 135 (Antonescu, 2018). Tendința de echilibrare la nivel regional a fost însoțită de una de scădere a numărului de regiuni foarte bogate (peste 75% din media UE), de la 202 regiuni la 199, și o creștere a celor sub 75% din media comunitară, de la 69 la 72 regiuni. Acest fenomen poate fi explicat prin faptul că, regiunile mai bogate au fost mai afectate de criza financiară, decât cele mai puțin dezvoltate.

Potrivit rezultatelor programului ESPON, criza economică din 2008- 2009 a anunțat cea mai severă recesiune economică din istoria Uniunii Europene. Cu toate acestea, nu toate regiunile au cunoscut un declin economic, iar ratele de redresare au variat foarte mult. În timp ce unele zone au experimentat o revenire rapidă la nivelurile de ocupare a forței de muncă și de producție economică dinainte de criză, pentru altele, procesul s-a dovedit mult mai anevoios, multe economii intrând într-o perioadă de stagnare extinsă.

Mai mult, la aproximativ opt ani de la apariția primelor semne ale crizei financiare, se experimentează înțelegerea modului în care criza a afectat economiile Europei. Această experiență diferențiată ridică întrebări importante cu privire la motivul pentru care unele regiuni se dovedesc a fi mai capabile să reziste șocurilor economice decât altele și ce le influențează capacitatea de redresare. De asemenea,

a condus la un interes crescut pentru conceptul de reziliență economică, atât în rândul cercetătorilor academicieni și al factorilor de decizie, cât și în zona media.

Acest interes în creștere pentru rezistență a economiilor ridică propriile întrebări. Ce aspecte se întrevăd atunci când unele economii sunt mai rezistente/reziliente la șocurile economice decât altele? Cum ar putea factorii de decizie să influențeze în mod pozitiv acest lucru? Și, în mod semnificativ, la ce ne referim de fapt când vorbim despre o economie rezistentă?

Perioada 2010-2021. În perioada 2010-2021, evoluția PIB per locuitor înregistrează creșteri la toți indicatorii statistici descriptivi, astfel:

- Valoarea minimă a crescut de la 6.300 euro/loc la 9.100 euro/loc. (+44%);
 - Valoarea medie a crescut de la 23.089 euro/loc la 30.640 euro/loc. (+32,7%);
 - Valoarea maximă a crescut de la 68.300 euro/loc. la 87.100 euro/loc. (+23,5%).
- În timpul crizei sanitare (anul 2020 față de anul 2019), valorile înregistrate de PIB per capita au scăzut la toți indicatorii statistici descriptivi, după cum urmează:
- Valoarea minimă a rămas constantă (8.700 euro/loc.);
 - Valoarea medie a scăzut cu -3,8%;
 - Valoarea maximă a scăzut de la 78.700 euro/loc. la 78.500 euro/loc. (-0,25%)
- (Figura 2).

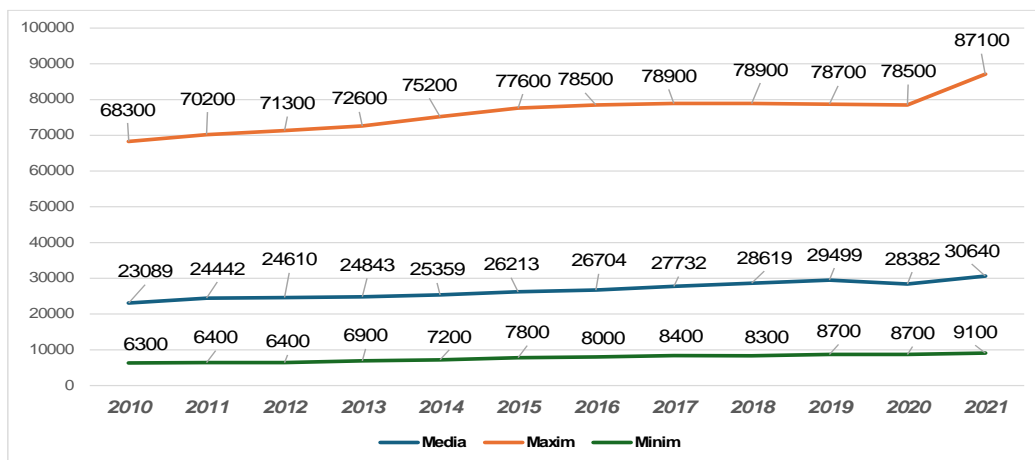

Figura 2. Evoluția valorilor maxime, minime și medii ale PIB per locuitor, în perioada 2010-2021 (euro/loc.)

Sursa: Prelucrări ale autorilor

În timpul crizei sanitare – 2020, la nivelul UE-27, valorile PIB per capita au fost constante la valoarea minimă a seriei de timp. Scăderea cea mai importantă a fost la valoarea medie (-3,79%), în timp ce valoarea maximă a scăzut cu doar 0,25% (Figura 3).

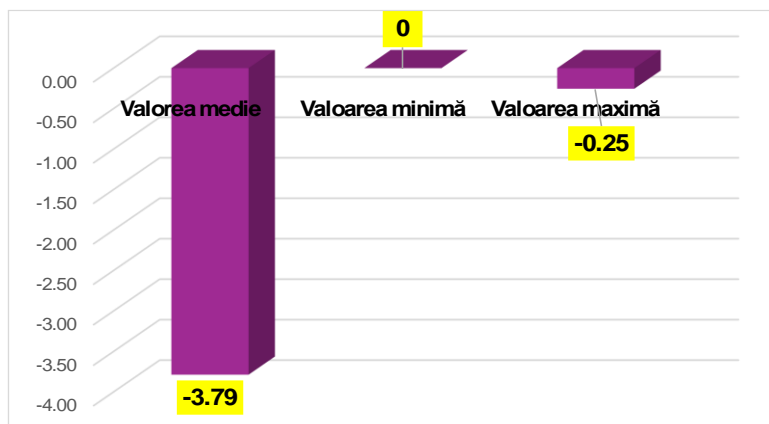

Figura 3. Evoluția valorilor medii, minime și maxime în timpul crizei sanitare (2020 vs. 2019) (dinamică - %)
Sursa: Prelucrări ale autorilor

Discuții și concluzii. În perioada crizei financiare (2008-2009), diferența dintre valoarea maximă și cea minimă a fost de -9,61 p. p., în timp ce în timpul crizei sanitare (2020), această diferență de fost de -9,57 p. p (Figura 4). La nivelul regiunilor UE, se poate observa că efectele crizei sanitare au fost relativ mai slabe comparativ cu cele ale crizei financiare-globale, diferențele între valorile maxime și minime fiind relativ apropiate. O apropiere între valori poate conduce la ideea că nivelul inegalităților teritoriale a crescut simțitor în timpul perioadei pandemice.

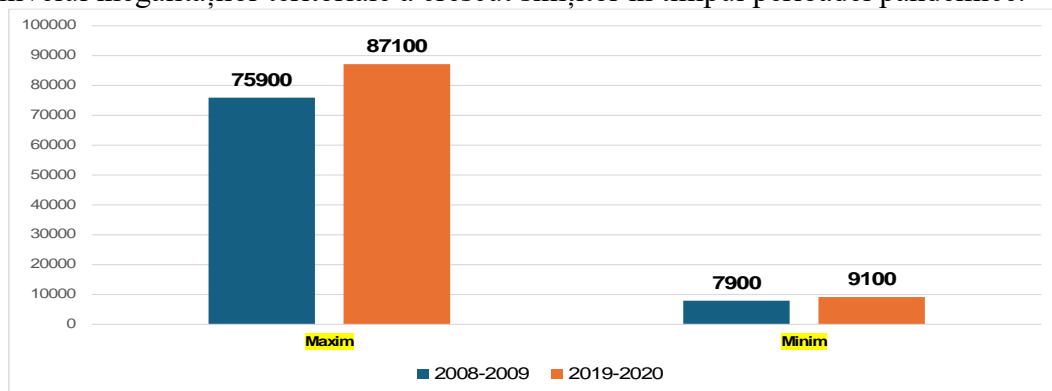

Figura 4. Diferența între valorile maxime și minime în timpul celor două crize (puncte procentuale)
Sursa: Prelucrări proprii

În perioada analizată, se constată o scădere a numărului de regiuni peste media UE (de la 53,51% la 43,8%), regiunile sub media comunitară au crescut de la 48,49% la 56,2%, cele aflate peste 75% din medie au scăzut de la 74,54% la 71,5% și cele sub media 75% de la 25,46% la 28,5% (Figura 5).

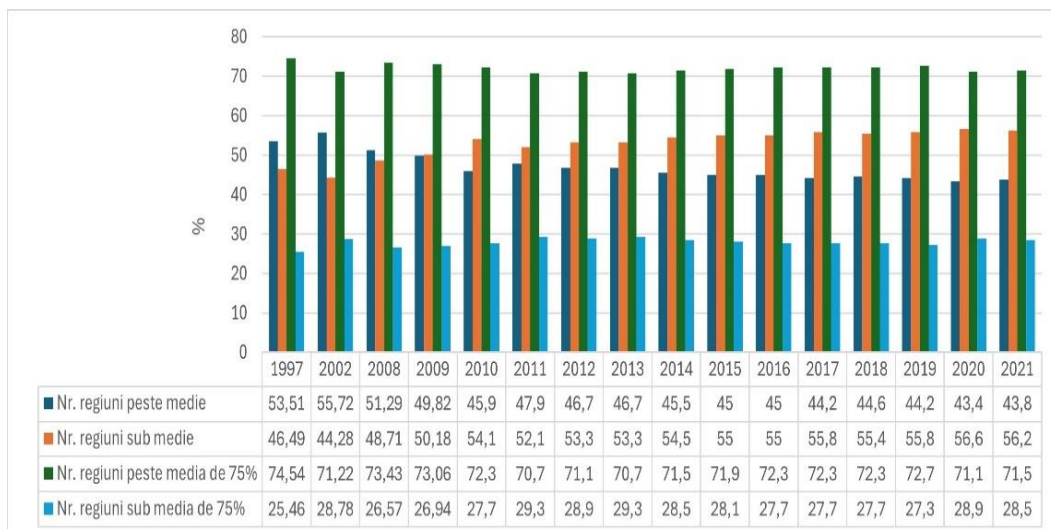

Figura 5. Evoluția numărului de regiuni în total regiuni, în diferite categorii (%)

Sursa: Prelucrări proprii

Aceste regiuni sunt susținute prin politica de coeziune și prin FEDR, care au fost implicate masiv în procesul de refacere după cele două crize. Astfel, au fost alocate resurse pentru dezvoltare, ajustări structurale ale economiilor regionale, schimbări economice, competitivitate sporită și cooperare teritorială. Pentru actuala perioadă de programare, prioritățile de finanțare ale Fondului European de Dezvoltare Regională (FEDR) sunt următoarele:

- Regiuni mai competitive și mai inteligente, prin inovare și sprijin acordat întreprinderilor mici și mijlocii, digitalizării și conectivității digitale;
- Regiuni mai ecologice și reziliente, cu emisii scăzute de dioxid de carbon;
- Regiuni mai mult conectate prin îmbunătățirea mobilității;
- Regiuni mai sociale, prin sprijinirea ocupării forței de muncă eficiente și favorabile incluziunii, a educației, a competențelor, a incluziunii sociale și a accesului egal la asistență medicală, precum și consolidarea rolului culturii și al turismului durabil;
- Regiuni mai aproape de cetățeni, prin sprijinirea dezvoltării conduse la nivel local și a dezvoltării urbane durabile în întreaga UE.

Concentrarea tematică a fondurilor are la bază prosperitatea pentru toate regiunile și statele membre, atingându-se în final obiectivul suprem: o Europă mai competitivă și mai inteligentă, dar și tranziția mai ecologică, cu emisii scăzute de dioxid de carbon către o economie netă cu zero emisii de dioxid de carbon și o Europă rezilientă, prin intermediul mecanismului cunoscut sub numele de „concentrare tematică”.

În concluzie, criza financiară din 2008 a fost în esență un șoc fiscal și financiar, care a afectat în mod disproporționat regiunile cu dependență ridicată de industriile vulnerabile, cum ar fi imobiliare, construcții și finanțe. Statele Membre din zona de sud a Europei și regiunile lor, inclusiv cele din Spania, Grecia și Italia, au fost printre cele mai afectate. Criza a scos la iveală slăbiciuni structurale profunde ale acestor economii și a dezvăluit limitările politicii de coeziune la nivelul UE în ceea ce

privește modul de abordare a inegalităților regionale în timpul unei recesiuni financiare atât de intense.

Mai mult, criza a accentuat importanța capacităților instituționale, a diversificării economice și a necesității de a mobiliza fondurile de coeziune ale UE în susținerea celor menționate. Regiunile din Europa Centrală și de Est care au avut acces la fonduri semnificative și au dispus de structuri de guvernare solide și-au reveni mai rapid. Țări precum Polonia, au demonstrat modul în care utilizarea direcționată a finanțării UE ar putea sprijini dezvoltarea infrastructurii și inovarea, sporind în cele din urmă reziliența teritorială.

Criza COVID-19 a adus un set diferit de provocări, în special ca urmare a caracterului ei sanitar (sănătatea publică), care a dus la consecințe sociale și economice. Spre deosebire de criza financiară, pandemia a avut un impact imediat asupra sănătății umane, asupra mijloacelor de trai și structurilor sociale, variațiilor regionale ale infrastructurii de asistență medicală. În acest caz, necesitatea unei reziliențe a fost vizibilă din primul moment.

Regiunile dependente de turism, ospitalitate și servicii au suferit contracții economice severe în timpul pandemiei. În plus, regiunile cu infrastructură medicală mai slabă, în special din Europa de Est, s-au implicat total în lupta contra virusului SARS-CoV-2 și să gestioneze cât mai bine consecințele sale economice.

În schimb, regiunile cu infrastructură digitală avansată și economii diversificate, cum ar fi cele din Europa de Nord și Centrală, au fost mai reziliente în timpul pandemiei, fiind capabile să facă tranziția către munca de la distanță și serviciile online. Pandemia a subliniat necesitatea transformării digitale și a investițiilor în asistența medicală, precum și importanța unor răspunsuri coordonate la nivelul întregii Uniuni Europene, așa cum a fost Facilitatea de redresare și reziliență (RRF), lansată în scopul sprijinirii redresării statelor și regiunilor.

Politica de coeziune și dezvoltare regională a UE reprezintă, în continuare, un instrument vital pentru asigurarea rezilienței și reducerea disparităților între statele membre și regiuni. Concentrându-se pe creșterea inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, politica de coeziune se aliniază obiectivelor strategice mai largi ale UE, privind transformare digitală și neutralitate climatică. Politica este implementată printr-o serie de instrumente adaptate nevoilor regionale, asigurând că toate regiunile pot beneficia de dezvoltare economică și progres social și sunt pe un drum al rezilienței și redresării economice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Antonescu, D. (2018). *Dezvoltarea regională. Teorie și practică*. Editura LUMEN. <https://edituralumen.ro/librarie-editura-stiintifica/dezvoltarea-regionala-teorie-si-practica-daniela-antonescu/>
- Bachtler, J., Begg, I., Charles, D., & Polverari, L. (2017). The long-term effectiveness of EU Cohesion Policy. In: J. Bachtler, J. P. Berkowitz, S. Hardy, & T. Muravska (Eds.), *EU Cohesion Policy: Reassessing performance and direction* (pp. 11-20). Taylor & Francis.

- Comisia Europeană. (1970). *Raportul Werner*.
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication6142_en.pdf
- Comisia Europeană. (2016). *Cohesion report*.
https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/glossary/cohesion-report_en
- Doran, J., & Jordan, D. (2013). Decomposing European NUTS2 regional inequality from 1980 to 2009: National and European policy implications. *Journal of Economic Studies*, 40(1), 22-38. <https://doi.org/10.1108/01443581311283484>
- ESPON. (2013). *ECR2 - Economic Crisis: Resilience of Regions*.
<https://archive.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/ecr2-economic-crisis-resilience-regions>
- European Union. (2021). *Implementing decision setting out the list of regions eligible for funding from the European Regional Development Fund and the European Social Fund Plus and of Member States eligible for funding from the Cohesion Fund for the period 2021-2027*: no 1130 of 5 July 2021. (notified under document C(2021) 4894).
https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvk6yhcbpeywk_j9vvik7m1c3gyxp/vluymob2jozq
- Eurostat. (2024). *NUTS 2024 classification*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts>
- Florescu, I. C. (2020). *România în strategia dezvoltării europene*. Editura Expert
<http://www.cide.ro/Ioana%20Florescu%20-%20Site.pdf>
- Tambunan, T. (2021). Development of Small Business During Economic Crises: Evidence from Indonesia. In: S. Stephens (Ed.), *Cases on Small Business Economics and Development during Economic Crises* (pp. 1-26). New York: IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-7657-1.ch001>

EXPERIENȚELE ȘI PROVOCĂRILE CUPLURILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA CARE SE CONFRUNTĂ CU PROBLEMA INFERTILITĂȚII DIN PERSPECTIVA ACCESĂRII TRATAMENTELOR DE REPRODUCERE MEDICALĂ ASISTATĂ

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, doctor în sociologie,
cercetător științific coordonator,
Centrul de Cercetări Demografice

Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice a Moldovei

E-mail: i_sinchevici@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3241-9864>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.18>

Abstract. *Infertility is associated with emotional, psychological, and social effects on women and those around them. Medically assisted human reproduction is a timely response to the growing issue of infertility, yet it does not guarantee a solution to this problem. This article presents the results of a qualitative study conducted in September 2024 with 8 experts (reproductive doctors, gynaecologists, representatives from the Ministry of Health, and the Transplant Agency) and 10 women who have undergone medically assisted reproductive treatments. Unlike the treatment of most other medical conditions, assisted reproductive technologies are not accessible to everyone diagnosed with infertility. Thus, financial cost is undeniably the most well-known barrier for couples seeking assisted reproductive medicine. High treatment costs, including consultations, medications, and necessary procedures, can be a significant obstacle for couples with lower incomes. However, there are additional barriers that prevent patients from accessing and/or continuing infertility treatment through assisted reproductive medicine. Common practices among patients who seek assisted reproduction services highlight the complex challenges and decisions involved in treating infertility. Many patients, in particular, delay accessing these services due to social and financial barriers or fear of treatment side effects, thereby missing a higher chance of success at a younger age. Patients may also change treatment centres after experiencing failures, seeking more positive experiences and improved communication. Additionally, receiving treatment abroad, in countries like Ukraine, is common due to perceptions of advanced techniques and high-quality, personalized care. These decisions indicate a continuing need for support and accessibility in fertility treatments.*

Keywords: *infertility, child, demographic policy, medically assisted reproductive technologies, in vitro fertilization.*

JEL: *J11, J13*

UDC: *314.113+316.356.221](478)*

Introducere. Accesul îmbunătățit al femeilor la oportunități educaționale și de carieră, precum și contracepția eficientă au contribuit la întârzierea progresivă a

nașterii și la scăderea ratelor generale de fertilitate. O proporție din ce în ce mai mare de femei întârzie nașterea până la un punct în care scăderea fertilității legată de vârstă contribuie la prevalența infertilității și la creșterea cererii pentru tratamente de fertilitate. Vârsta medie a mamei la prima naștere, în Republica Moldova în anul 2023, a constituit 25,3 ani. Femeile din mediul rural au născut la o vârstă mai tânără – 23,9 ani, comparativ cu cele din mediul urban – 27,3 ani. Distribuția născuților-vii în funcție de vârsta mamei evocă concentrarea acestora în intervalul de vârstă de la 25 ani până la 34 ani (cu 54,8% din total născuți-vii) (Biroul Național de Statistică, 2023). Creșterea vârstei la nașterea primului copil este, fără îndoială, legată de riscurile de deteriorare a sănătății reproductive și de apariția infertilității secundare (Bogomiagkova, Lomonosova, 2017). Fertilitatea scade odată cu vârsta atât la bărbați, cât și la femei, însă la sexul feminin influența vârstei asupra concepției este mai pronunțată decât la cel masculin. Capacitatea de a concepe o sarcină scade de aproape două ori la femeile după 30 de ani, comparativ cu cele de 20 de ani, și scade semnificativ după vârsta de 35 de ani. Astfel, dacă la 30 de ani șansa de a concepe spontan într-un ciclu este de 20%, la 40 de ani aceasta constituie 5% (Căuș C., Căuș N, 2021).

În conformitate cu estimările internaționale din 2022, aproximativ una din șase persoane suferă de infertilitate la un moment dat din viață, prevalența infertilității pe parcursul vieții reprezentând la 17,5%, la nivel global (World Health Organization, 2023). În Republica Moldova, în conformitate cu datele studiului Generații și Gen, realizat în anul 2020, aproximativ 12% din populația eșantionată cu vârsta cuprinsă între 15 și 49 de ani a avut dificultăți în a concepe în ultimele 12 luni, iar aproximativ 9% din populație indică că fie sigur, fie probabil nu poate avea un alt copil (Rosenberg, et al., 2022). Studiul nu a arătat diferențe statistice semnificative privind infertilitatea raportată de către femei și bărbați. Astfel, ponderea femeilor care au declarat că întâmpină dificultăți în a concepe este de circa 12%, iar a bărbaților care declară incapacitatea de a induce o sarcină de – 10% (Ciubotaru, 2022).

Există două tipuri majore de infertilitate din punct de vedere medical: infertilitatea primară și secundară. Infertilitatea secundară este cea mai comună formă de infertilitate feminină la nivel global, adesea din cauza infecțiilor tractului reproductiv. Cercetările privind cauzele infertilității indică faptul că: între 20% și 30% din cazurile de infertilitate sunt explicate de cauze fiziologice la bărbați; între 20% și 35% din cazurile de infertilitate sunt explicate de cauze fiziologice la femei; între 25% și 40% din cazurile de infertilitate se datorează unei probleme la ambii parteneri; în 10% până la 20% dintre cazuri, nu se găsește nicio cauză (Keane, Long, O’Nolan, Farragher, 2017).

Tehnicile de reproducere umană asistată reprezintă o soluție tot mai utilizată și necesară în contextul actual de combatere a infertilității însoțit de schimbarea normelor din societate care susțin implementarea acestor practici. Tehnologiile de reproducere umană asistată reprezintă ansamblul tehnicilor și practicilor clinice sau biologice care permit procrearea în afara procesului natural, prin intervenția și la indicația medicului. Tehnologiile de reproducere asistată sunt toate tratamentele sau procedurile care includ prelucrarea in vitro a ovocitelor, spermei sau embrionilor umani în scopul realizării sarcinii fiind folosite atunci când, prin tratamentele

obișnuite, hormonale, medicamentoase sau chirurgicale, nu se obține sarcina. Această abordare oferă o șansă suplimentară pentru cuplurile care se confruntă cu infertilitatea, transformând speranțele lor într-o posibilitate reală de a deveni părinți.

Analiza literaturii în domeniu. Revizuirea literaturii științifice evidențiază că în analiza accesului la fertilizarea in vitro (FIV) pe criterii socioeconomic, femeile din grupurile socioeconomic mai ridicate au utilizat fertilizarea in vitro de două ori mai mult decât cele din grupurile inferioare, în fiecare grupă de vârstă și au cheltuit mai mulți bani din surse proprii (Klemetti, Gissler, Sevón, Hemminki, 2007). Aceste femei își permit adesea să acopere costurile ridicate ale FIV din fonduri proprii, fapt ce subliniază o disparitate financiară și acces inegal la tratamentele de reproducere asistată.

Unele constatări științifice arată că, pentru anumite țări europene, utilizarea tehnologiilor de reproducere asistată poate avea o relevanță demografică, atunci când femeile profită de aceasta mai devreme. În consecință, se sugerează că utilizarea acestora la o vârstă mai fragedă ar trebui să fie susținută, astfel încât să crească șansa femeilor de a-și atinge obiectivele reproductive, reducând în același timp, riscul de infertilitate legat de vârstă și de apariția eșecului după aplicarea procedurilor medicale (Kocourkova, et. al. 2014). Prin urmare, din perspectiva demografică, nu este relevantă utilizarea tratamentelor de reproducere medicală asistată pentru a încuraja femeile să întârzie nașterea până la vârste foarte târzii (Kocourkova & Fait, 2009). Deși opțiunile tehnologice de medicină reproductivă pot ajuta într-o anumită măsură cu problemele de fertilitate legate de vârstă, ele nu pot compensa complet scăderea fertilității (Szalma, Djundeva, 2019). Medicina reproductivă asistată, în forma sa actuală nu poate compensa toate nașterile pierdute prin declinul natural al fertilității după vârsta de 35 de ani (Leridon, 2004). Astfel, în pofida contribuției tot mai mari la rata totală a natalității, medicina reproductivă asistată nu poate compensa pe deplin scăderea fecundității odată cu vârsta, deoarece eficacitatea tratamentelor scade rapid, de asemenea, odată cu vârsta femeilor.

Literatura științifică evidențiază că există o interdependență între amânarea nașterii și utilizarea tehnologiilor de reproducere asistată, fiecare dintre acestea influențând-o pe cealaltă. Pe de o parte, amânarea nașterii este unul dintre principalele motive pentru utilizarea în creștere a tehnologiei de reproducere asistată și, pe de altă parte, aceasta din urmă poate fi unul dintre factorii care contribuie la creșterea vârstei femeilor la nașterea copiilor (Kocourkova, et. al. 2014).

O revizuire a literaturii evidențiază că un subiect de mare relevanță la această temă este siguranța tratamentului, ca o garanție a calității medicinei moderne. Cercetătorii ruși Paskar, Kalugina, Tkachuk au subliniat că, FIV, la fel ca orice alt tip de terapie, poate provoca efecte secundare negative. Astfel, există două tipuri de complicații clinice, care apar în timpul tratamentului infertilității cu ajutorul tehnologiilor medicale de reproducere asistată. În primul rând, există riscuri generale care sunt prezente în orice procedură invazivă: hemoragie și complicații infecțioase. În al doilea rând, riscurile sunt legate de tratamentul în sine, în special de stimularea controlată a ovarelor, care poate duce la dezvoltarea sindromului de hiperstimulare

ovariană, frecvența dezvoltării formei severe variază de la 2% până la aproape 9% (Paskar, Kalugina, Tkachuk, 2020).

Metodologia studiului. Articolul reflectă rezultatele studiului calitativ, desfășurat în septembrie 2024, cu 8 experți (medici reproductologi, medici ginecologi, reprezentanți ai Ministerului Sănătății, Agenției de Transplant) și 10 femei care au urmat tratamente medicale de reproducere asistată. Metoda de cercetare aplicată a fost interviul sociologic semi-structurat, iar instrumentul de cercetare ghidul de interviu. În acest sens, a fost elaborat: ghid de interviu pentru medicii practicieni, implicați în procesul de aplicare a tehnologiilor medicale de reproducere asistată; ghid de interviu pentru experții care au implicații în ceea ce privește medicina reproductivă asistată, din perspectiva monitorizării și evaluării modului de implementare a acestor tehnologii în Republica Moldova; ghid de interviu pentru paciente.

Scopul studiului a constat în evaluarea accesului la serviciile de medicină reproductivă asistată și identificarea dificultăților care limitează potențialul medicinei reproductivă asistate asupra dezvoltării demografice.

Rezultatele studiului. Cea mai populară tehnologie de reproducere medicală asistată este fertilizarea in vitro. Indicațiile principale pentru apelarea la fertilizarea in vitro sunt infertilitatea feminină și/sau masculină, când alte metode de tratament sunt imposibile sau fără de efect. La fertilizarea in vitro are acces orice cuplu, orice femeie solitară, care suferă de infertilitate, dacă au luat o decizie informată de folosire a acestei metode. Pentru a recurge la fertilizarea in vitro, femeia și bărbatul trebuie să corespundă criteriilor medicale necesare privind starea de sănătate fizică și mentală.

Practicile frecvente în rândul pacientelor care recurg la serviciile de reproducere medicală asistate este esențială pentru a înțelege contextul și complexitatea acestui domeniu. În ultimele decenii, tehnologiile de reproducere asistată au evoluat rapid, oferind soluții pentru cuplurile care se confruntă cu probleme de fertilitate. Cu toate acestea, alegerea de a utiliza aceste servicii nu este întotdeauna simplă și poate fi influențată de o varietate de factori. Astfel, studiul a permis **identificarea următoarelor practici înregistrate în rândul pacientelor care recurg la serviciile de reproducere medicală asistate:**

- **Tergiversarea apelării la serviciile de medicină reproductivă asistată** este o practică comună întâlnită în rândul cuplurilor care se confruntă cu probleme de fertilitate. *”După ce ne-am căsătorit, treceau ani și eu tot înțelegeam că noi nu reușim să concepem. Am mers la medic și pe la vreo 31 de ani prima dată mi s-a spus că am să pot să fiu gravidă doar prin fertilizare în vitro. Nu imediat am luat decizia de a face fertilizarea invitro dar abia la 36 de ani, la insistența soțului și am reușit să nasc abia la 42 de ani”* (Pacientă_FIV).

Un moment important în tratamentul infertilității asupra căruia nu se poate interveni este vârsta, de aceea momentul adresării este semnificativ și, din acest motiv, tratamentul cu tehnologiile de reproducere medicală asistată trebuie să înceapă

cât mai devreme, cât încă rezerva ovariană permite acest tratament. Cu toate acestea, barierele care survin în calea accesului la tratament pot împiedica acest lucru. Probabilitatea de a rămâne însărcinată prin intermediul tehnologiilor de reproducere medicală asistată este de aproximativ 27% pe ciclu după vârsta de 35 de ani și scade la 15% pe ciclu la vârsta de 40 de ani. Acest model este însoțit de rate crescute de avort spontan în rândul femeilor cu vârste de 35 de ani și peste (Trappe, 2017). Potrivit altui studiu, pentru femeile care încep tratamentul cu tehnologii medicale de reproducere asistată de la vârsta de 30 până la 34 de ani, șansa estimată de a naște vii este de 65% până la 74% după trei tratamente complete, în timp ce este doar de la 18% până la 23% la vârsta de 40 până la 44 de ani (Lazzari, Gray, Chambers, 2021).

Această întârziere poate fi influențată de o serie de factori, inclusiv percepțiile sociale, temerile legate de tratament și costurile financiare implicate. Multe cupluri se tem de judecata socială și de stigma asociată cu infertilitatea și tratamentele de fertilitate. Incertitudinea legată de succesul tratamentelor, precum și temerile de efectele secundare sau complicații, pot contribui la tergiversarea deciziei de a apela la aceste servicii. Cuplurile pot fi reticente să se angajeze într-un proces care poate implica multiple tratamente și emoții intense. Tratamentul de fertilitate poate fi costisitor, iar multe cupluri se confruntă cu dificultăți financiare în a-și permite astfel de servicii. Educația insuficientă în domeniul fertilității poate duce la percepții greșite despre tratamentele disponibile și despre așteptările acestora. Tergiversarea apelării la serviciile de medicină reproductivă asistată poate avea o serie de efecte negative asupra cuplurilor care se confruntă cu probleme de fertilitate, precum amplificarea stresului emoțional și anxietății, ducând la o stare de neliniște constantă. Un alt efect, ține de reducerea șanselor de succes odată cu vârsta, în special la femei. A amâna apelarea la medicina reproductivă asistată poate însemna pierderea unor oportunități importante de tratament, ceea ce poate afecta șansele de a avea copii. Tergiversarea poate conduce și la costuri mai mari pe termen lung. Așteptarea poate necesita tratamente mai complexe sau mai scumpe, deoarece problemele de fertilitate pot deveni mai severe în timp.

Îndeosebi situațiile de tergiversare s-au înregistrat din cauza dedicării față de muncă, carieră. Această tendință este adesea rezultatul unor factori socio-economici și culturali care modelează prioritățile personale și profesionale ale femeilor. Femeile pot simți presiunea de a excela în carieră, mai ales în medii de lucru competitive, unde succesul profesional este adesea evaluat în funcție de realizările individuale și contribuțiile la echipă.

- **Solicitarea serviciilor de reproducere medicală asistată de către femei ca urmare a inițiativei soțului sau partenerului.** Unele femei nu au apelat din start la medicina reproductivă asistată, din cauza incertitudinii cu privire la reacția soțului/partenerului. Incertitudinea cu privire la modul în care partenerul ar putea reacționa la ideea de medicină reproductivă asistată poate duce la amânarea sau evitarea discuțiilor despre această opțiune. Unele cupluri pot să nu aibă un dialog deschis despre problemele de fertilitate sau despre opțiunile de tratament. Această lipsă de comunicare poate duce la speculații și îngrijorări în rândul femeilor, care se pot simți nesigure în ceea ce privește reacția partenerului la medicina reproductivă

asistată. ”*Eu probabil aveam o barieră ca să îi zic lui că uite, hai să facem procedura aceasta. Când am văzut că el a venit cu inițiativa, la mine s-a aprins dorința de a face fertilizarea in vitro*” (Pacientă_FIV).

• **Schimbarea centrelor de tratament care oferă servicii de reproducere medicală asistată** de către femei/cupluri din cauza eșecului perceput al tratamentului. Deși rata de succes după o procedură FIV este redusă, multe cupluri nu mai continuă tratamentul la același centru, fiind influențați de alte opinii, auzind lucruri bune despre un alt centru sau rămânând nemulțumiți de îngrijirea acordată. Aceasta se poate întâmpla din cauza că unele cupluri pot considera că eșecurile repetate indică o problemă fundamentală și se simt descurajați să continue cu același centru, în timp ce altele pot căuta alternative pentru a îmbunătăți șansele de succes. Uneori, femeile și cuplurile pot avea așteptări nerealiste cu privire la rezultatele tratamentului, bazându-se pe povești de succes sau pe informații despre altele care au avut experiențe pozitive. Când rezultatele lor nu se aliniază cu aceste așteptări, pot decide să caute un alt centru. Cuplurile pot fi influențate de recenziile altor pacienți, care au avut experiențe pozitive la diferite centre, ceea ce poate crea o imagine mai favorabilă a altor opțiuni, determinându-i să schimbe centrul pentru a beneficia de un tratament perceput ca fiind mai eficient. Nemulțumirea față de serviciile oferite de un centru poate apărea din diverse motive, cum ar fi lipsa de comunicare, lipsa de empatie din partea personalului medical sau percepția că nevoile lor nu sunt satisfăcute. Această nemulțumire poate împinge cuplurile să caute un alt centru, în speranța de a găsi o echipă medicală mai receptivă și dedicată. ”*La un centru doamna doctor m-a controlat și deodată lista... na lista asta în mână, iată contractul și du-te acolo și semnează. Iată cât costă și iată cum se plătește. Și de săptămâna viitoare venim și vă facem FIV. Fără ca să ne pună o diagnoză!!!*” (Pacientă_FIV). Actualmente, în Republica Moldova sunt 5 centre care oferă servicii de reproducere umană asistată, ceea ce sporește nivelul de accesibilitatea a acestora.

• **Obținerea tratamentelor din afara țării datorită tehnicilor și tratamentelor diferite.** De cele mai multe ori se apelează la clinicile din Kiev, Ucraina. ”*Când mi-au scos trompele și mi-au pus diagnoza că eu nu mai pot să am copii, noi am apelat la medicii din Ucraina. Ne-am adresat în Ucraina, că mai multă încredere aveam. Și apropo, foarte multă lume de la noi din țară se duc acolo. Atitudinea e una omenească!*” (Pacientă_FIV). ”*Acolo, în Ucraina, nici într-un caz ei nu au început să facă fertilizare in vitro până nu au depistat care este problema. După ce au depistat problema și au pus o diagnoză au mers la realizarea fertilizării in vitro. La noi nu știu dacă avea să fie așa*” (Pacientă_FIV). ”*În Ucraina au cerut mult mai multe investigații decât au cerut moldovenii noștri. Au cerut analizele sistemului imunitar, mamografia, a fost mult mai desfășurat în Kiev. Au cerut să vadă celulele astea, care răspund de imunitate, dacă sunt riscuri*” (Pacientă_FIV).

În concepția pacientelor intervievate clinicile din afara țării utilizează tehnici mai avansate și oferă soluții care se aliniază mai bine cu preferințele lor. Clinicile din Kiev au medici cu experiență vastă în domeniul reproduției asistate, care pot

oferi tratamente personalizate bazate pe nevoile specifice ale pacientelor. Decizia de a accesa centre de reproducere umană asistată în afara țării este adesea rezultatul unei combinații de percepții legate de eșecul tratamentului, influențe sociale, nemulțumiri față de îngrijirea primită și căutarea unor opțiuni mai potrivite. Fiecare cuplu își dorește să aibă o experiență pozitivă în tratamentul de fertilitate, iar când aceasta nu este atinsă, căutarea unui centru în afara țării poate părea o soluție rezonabilă. Nu este exclus că unele paciente pot căuta tratamente în străinătate din dorința de a se simți mai confortabil și beneficiind de nivel de confidențialitate mai mare.

Interviurile realizate cu experți în domeniul sănătății reproducerii au evidențiat **problema lipsei unor standarde, ghiduri, protocoale clinice naționale privitor la medicina reproductivă medicală asistată.** *”Lipsește un ghid care să fie actualizat permanent, în care trebuie să fie clar menționat ce este un cuplu steril, infertil. Eu n-am văzut la noi așa ceva... Unde foarte clar să fie scrise indicațiile. Noi trebuie să avem un standard foarte clar cu indicații, condiții, logistică pentru prelevare.... Adică trebuie să fie elaborat un standard tehnic ce conține procedurile, etapele, medicamentele. Elaborarea unui protocol unificat ar îmbunătăți transparența activității clinicelor de fertilizare în vitro. Aceasta înseamnă că activitatea lor trebuie să fie în conformitate strictă cu un standard de colectare și dările de seamă unificate cu o informație foarte largă despre evenimentele care au loc acolo. E nevoie ca cineva să lucreze, să facă acest document. Clinicile nu sunt interesate, fiindcă fiecare aplică un standard selectiv. Trebuie să stea un grup de autori competenți să elaboreze aceste regulamente”* (Medic ginecolog). Lipsa unor standarde, ghiduri și protocoale clinice naționale pentru medicina reproductivă asistată are un impact major asupra calității și uniformității serviciilor de sănătate reproductivă. În primul rând, absența acestor reglementări poate duce la variații semnificative în practicile medicale între clinici și chiar între specialiști, ceea ce afectează predictibilitatea și calitatea îngrijirii oferite.

Sarcina multiplă este un efect nedorit al medicinei reproductivă asistate din cauza riscurilor serioase de complicații pentru mamă și copil, precum și a costurilor ridicate asociate cu evoluția sarcinii. Cadrul legal din Republica Moldova prevede că numărul maxim de embrioni transferați este de până la 3 embrioni la femeile sub 35 de ani și până la 5 embrioni după 35 de ani. La femeile de vârstă sub 35 de ani, cu eșecuri ale FIV precedente, pot fi transferați intrauterin până la 5 embrioni. Cuplurile infertile preferă sarcina multiplă, dar totodată ei subestimează riscul acesteia, printre care nașterea prematură.

În context internațional șapte țări (Estonia, Germania, Grecia, Italia, Luxemburg, Portugalia și Slovacia) nu au specificat un număr maxim de embrioni care pot fi transferați într-un singur moment. Limitare la transferul unui singur embrion pentru femeile tinere se atestă în: Austria, Australia, Belgia, Israel, Noua Zeelandă, Norvegia, Suedia și Anglia; până la două embrioni transferați: Republica Cehă, Danemarca, Finlanda, Olanda, Rusia, Slovenia, Spania și Scoția; până la trei embrioni transferați: Bulgaria, Franța, Ungaria și Letonia. Țările care promovează transferul unui singur embrion pentru femeile în vârstă de treizeci și ceva de ani permit de obicei transferul a doi embrioni pentru femeile care au eșuat în încercările

repetate și pentru femeile de peste 40 de ani (Keane, Long, O’Nolan, Farragher, 2017).

În prezent, Societatea Americană de Medicină Reproductivă recomandă transferul selectiv al unui singur embrion pentru majoritatea pacienților cu vârsta sub 35 de ani care au un prognostic favorabil. Experții intervievați consideră că ar putea să fie aplicată această condiție și în țara noastră, doar în situația în care tratamentele de infertilitate ar fi suportate în totalitate de sistemul de finanțare publică. Alți experți consideră că la moment nu ar trebui să fi introdusă această reglementare din considerentul că ar trebui selectați embrionii după ce se realizează testarea preimplantațională. În acest context se atestă o serie de dificultăți:

- actualmente testarea preimplantațională se realizează în afara țării;
- din cauza situației menționate mai sus ar rezulta ca medicii să lucreze doar cu material genetic/embrioni înghețați;
- realizarea acestei proceduri (testarea preimplantațională) majorează costul serviciilor de reproducere umană asistată care și așa sunt foarte mari.

Cadrul legal al Republicii Moldova prevede că **vârsta-limită a femeilor pentru efectuarea fertilizării in vitro cu oocitele proprii este de 45 de ani, iar pentru folosirea oocitelor donate – de 50 de ani**. În unele țări cadrul legal prevede anumite criterii de vârstă și pentru bărbați. Șase țări (Franța, Islanda, Suedia, Austria, Germania, Spania) au criteriile de vârstă pentru bărbații care accesează tehnologiile de reproducere asistată finanțate public, dintre care trei țări (Austria, Germania și Islanda) au limita de vârstă ca fiind de 50 de ani sau mai mică (Keane, Long, O’Nolan, Farragher, 2017).

Nașterea după 40 de ani, în special când este vorba despre primele nașteri, stârnește adesea o serie de preocupări și incertitudini. Există o stigmatizare socială asociată cu nașterea tardivă, multe persoane având preconceptii legate de abilitatea fizică și emoțională a mamelor de a se îngriji de copiii lor la o vârstă mai înaintată. Parentalitatea impune cerințe fizice și emoționale pe care părinții mai în vârstă ar putea avea dificultăți în a le îndeplini (Kocourkova, Konecna, Burcin, Kucera, 2015). Însăși, unele mame intervievate au recunoscut că ar fi bine ca copii să fie născuți la o vârstă mai tânără. *”Nu așteptați să ajungeți ca mine la 40. Totuși, copiii trebuie să fie la timpul lor ca să fim într-un pas cu ei. Și așa n-ajungi cu diferite boli și apoi n-o să plângi că copilul e mic și tu ești bolnavă”* (Pacientă_FIV).

Majoritatea experților consideră că aceste femei nu ar trebui descurajate, fiindcă anume copiii sunt cele care reprezintă sensul pentru care trăiesc. Pentru multe femei, nașterea reprezintă o realizare profundă și o sursă de împlinire personală. Mai mult decât atât sunt și o serie de beneficii ale nașterii după 40 de ani. Femeile care aleg să devină mame după 40 de ani, aduc adesea o experiență de viață mai bogată și o maturitate emoțională care le poate ajuta să facă față provocărilor parentale. Aceasta se poate reflecta în abilități de îngrijire mai bine dezvoltate și în capacitatea de a oferi un mediu stabil pentru copii. Multe femei de această vârstă sunt mai stabile din punct de vedere financiar și pot oferi copiilor lor resurse mai bune, ceea ce contribuie la creșterea unei generații sănătoase și fericite. Nașterea după 40 de ani este o alegere personală care merită sprijin și înțelegere. Deși există provocări asociate, argumentele în favoarea acestei decizii sunt puternice. Experiența,

stabilitatea și dorința de a avea copii ca sens al vieții sunt aspecte importante care pot transforma nașterile tardive în momente de împlinire și bucurie.

Faptul că FIV este un tratament complex **necesită resurse financiare semnificative**. ”Aceste proceduri, din păcate, sunt scumpe. Și o singură procedură nu îți garantează succesul final. Dacă ai un venit modest, nu știi dacă îți pot permite. Nu sunt accesibile absolut pentru fiecare pentru că prețurile sunt tare mari” (Pacientă_FIV).

În fața infertilității, cuplurile pe lângă servicii medicale profesioniste mai **au nevoie de sprijin emoțional și servicii psihosociale**. Atitudinea psihologică de asemenea influențează foarte mult rata de succes. ”Eu am avut o doar o singură procedură FIV și a fost cu succes. Eu vă spun de ce alte femei nu rămân însărcinate, pentru că ele când fac procedurile acestea, nu cred că o să rămână gravide. La mine a fost așa, gândul meu a fost că eu dacă mă pornesc pe drumul ăsta, gata, eu o să am copil. Psihologic, eu singură m-am pregătit. Și nici într-un moment nu a fost să-mi treacă prin cap, că la mine nu avea să se primească. Așa și a fost!” (Pacientă_FIV). În prezent, instituțiile care prestează servicii de reproducere asistată nu oferă suport psihologic specializat cuplurilor afectate de infertilitate, ceea ce reprezintă o lacună în abordarea holistică a acestora. ”Cu procedurile astea ești stresat, te gândești dacă o să reușești sau nu. Așa, te simți permanent ca pe ace, te gândești dacă faci corect sau nu” (Pacientă_FIV). ”Medicul meu mi-a zis că în Germania cuplul nu începe fertilizarea in vitro până nu trece consultația psihologului. Psihologul trebuie să vadă dacă cuplul e pregătit, dacă ambii parteneri doresc lucrul acesta. Dacă femeia e instabilă emoțională toată perioada o s-o treacă foarte greu, numai cu plânsuri, isterie și diverse reacții. Este foarte greu să duci greutatea asta când nu se primește fertilizarea in vitro și dacă nu mai ai prieteni, părinți, frați, în care să ai încredere și să poți discuta tema asta ca să exteriorizezi gândurile tale, dorințele tale, fricile tale, poate într-o zi să apară o explozie și probleme psihice” (Pacientă_FIV).

Întrucât medicina reproductivă asistată este un serviciu medical de specialitate, centrele medicale care prestează astfel de servicii sunt situate numai în zone regionale mari. În Republica Moldova, toate sunt concentrate în municipiul Chișinău. Datorită specificului majorității serviciilor, pacienților li se cere adesea să se afle la clinică la momente specifice pentru investigație sau intervenție, ceea ce este necesar pentru succesul tratamentului. Ca urmare a izolării geografice de furnizorii de servicii medicale de reproducere asistată, pacienții care locuiesc la distanță de aceste servicii au costuri peste cheltuielile obișnuite pentru călătorii, cazare, timpul plecat de la locul de muncă.

Deși, Republica Moldova este o țară cu o populație majoritar ortodoxă, iar tradițiile și credințele religioase au o influență considerabilă asupra valorilor sociale și culturale, atitudinile față de medicina reproductivă asistată au evoluat în timp, iar impactul religiei asupra accesului la aceste servicii este redus. ”Erau rude care îmi ziceau că așa a făcut Dumnezeu ca eu să nu am copii. Pe mine aceasta nu mă influența. Eu le spuneam atunci că nici ele nu trebuie să apeleze la medic când le doare inima, capul, piciorul fiindcă asta este de la Dumnezeu” (Pacientă_FIV). ”Eu sunt de părere că cineva acolo sus a permis evoluția în așa mod să ai șansa să obții

ce-ți dorești, eu cred că asta nu contravine cu nici o convingere” (Pacientă FIV). ”Dacă cineva vine și spune că religia nu permite fertilizarea in vitro eu le zic că prin această metodă noi aducem pe lume mai mulți creștini” (expert_medic reproductolog). Însăși unii preoți nu se opun și încurajează aceste tratamente, atâta timp cât scopul lor este de a aduce copii pe lume. ”Părintele de la biserică m-a binecuvântat și mi-a indicat ce rugăciuni să citesc ca să reușească procedura FIV” (Pacientă FIV).

Experiința infertilității își pune amprenta asupra modului de exercitare a rolurilor parentale. Cele mai multe mame care au menționat faptul că au obținut o sarcină mai greu contribuie ca ele să fie mai protective. Aceasta poate include măsuri suplimentare de precauție și supraveghere în activitățile de zi cu zi, provenind dintr-o dorință profundă de a preveni orice pericol, având în vedere lupta pe care au dus-o pentru a obține acea sarcină. Mamele care au trecut prin dificultăți de fertilitate adesea percep sarcina ca pe o realizare deosebit de prețioasă. Această conștientizare le determină să aprecieze fiecare moment al sarcinii și al primei etape de maternitate, îngrijind cu mai multă atenție și devotament copilul/copiii lor. Dificultățile întâmpinate în timpul procesului de concepție pot intensifica sentimentele de bucurie și împlinire atunci când în cele din urmă ajung să devină mame. Această intensitate emoțională se traduce printr-o conexiune mai profundă cu copilul, ceea ce poate determina o abordare mai afectuoasă și mai implicată în parenting.

Maternitatea de substituție nu este reglementată în Republica Moldova. În ceea ce privește reglementarea maternității surrogat se disting opinii diverse, printre care:

- În susținerea introducerii acestei proceduri au fost preponderent femeile care au urmat tratament de reproducere asistată și au obținut sarcina după nenumărate tratamente și medicii reproductologi. *”Eu sunt de părerea că demult trebuia. Dacă ar fi în țara noastră poate ar fi și mai ieftin” (Pacientă_FIV). ”La o femeie fără uter, unica soluție este maternitatea surogat. Închipuiți-vă cum mă uit eu în ochii acelei femei pe care nu o pot ajuta cu nimic?” (Medic reproductolog).*
- Unii experți consideră că trebuie reglementată cu specificarea de a permite doar în scopuri altruiste, fără oferirea de recompense sau plăți. *”Eu recomand să fie posibil de exemplu o soră să-și ajute altă soră care are patologii serioase și nu poate nicicum să rămână însărcinată și să nască un copil” (Medic reproductolog).*
- Atitudine indecisă au manifestat mai multe femei care s-au confruntat cu problema infertilității. *”Nu știu ce să zic. Probabil orice femeie dorește să simte fătul ei crescând. Pentru că eu trecând prin sarcină, mi-am dat seama că astea sunt senzații de neuitat. Faptul că tu dai materialul tău genetic unui alt om care să-l poarte...!!! nu știu dacă îți permite să ai aceeași legătură cu copilul. Chiar dacă tu știi că el este conceput, adică ești tu și soțul tău, bănuiesc că pentru o mamă este dureros că nu poartă ea sarcina și cumva legătura asta nu este așa de strânsă..., nu știu” (Pacientă_FIV).*
- Unii nu susțin demonstrând reticență în reglementarea acestei proceduri, îndeosebi medicii ginecologi și experții în sănătatea reproducerii, subliniind că

populația țării nu este pregătită pentru acceptarea acesteia și că ar putea surveni mai multe cazuri de exploatare și abuz a femeilor vulnerabile.

În acest context subliniem că unele paciente au cunoscut femei/cupluri care au apelat la serviciile de maternitatea de substituție în Ucraina. ”Am o cunoscută, care a făcut mai multe proceduri de fertilizare în vitro, dar erau nereușite. Până la urmă, ea are o fetiță de la mamă surogat. Ei au vândut și mașină, și pământ. Au cheltuit peste 50.000 de euro” (Pacientă_FIV).

Discuții și concluzii. Tergiversarea accesării tehnologiilor de reproducere medicală asistată, frecventă din cauza unor factori socio-economici și psihologici, duce la reducerea șanselor de succes pe măsură ce vârsta femeilor crește. Aceasta subliniază importanța intervențiilor timpurii, înainte de diminuarea rezervelor ovariene și de apariția unor bariere suplimentare legate de vârstă. În timp ce fertilizarea in vitro poate fi un sprijin esențial pentru multe cupluri ce se confruntă cu infertilitatea, cheltuielile asociate – precum consultațiile medicale, medicația, procedurile de laborator și alte costuri adiționale – pot constitui o barieră pentru cei cu venituri mai reduse. Acest aspect indică necesitatea unor politici de susținere financiară pentru a face tratamentele mai accesibile și incluzive. Nemulțumirea față de serviciile locale și încrederea în experiența clinicilor din străinătate determină multe cupluri să apeleze la tratamente de reproducere în alte țări, cum ar fi Ucraina. Această tendință reflectă o nevoie percepută de calitate mai înaltă și personalizare în îngrijirea medicală pentru infertilitate. Absența unor standarde naționale și a ghidurilor clare pentru medicina reproductivă asistată duce la inconsistențe în practicile medicale. Fără aceste reglementări, există variații semnificative între diferitele clinici și specialiști. Sarcina multiplă, rezultată din procedurile de fertilizare in vitro prezintă riscuri semnificative atât pentru mamă, cât și pentru copii. Astfel, este esențial ca pacienții să fie informați corect despre aceste riscuri pentru a lua decizii conștiente. Aceste concluzii indică importanța abordării integrate a reproducerii asistate, inclusiv prin susținere financiară, informare complexă, acces îmbunătățit la programe de sprijin psihologic, pentru a maximiza șansele de succes și satisfacția pacienților.

Notă: *Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS). (2024). *Situația copiilor în Republica Moldova în anul 2023*. https://statistica.gov.md/ro/situatia-copiilor-in-republica-moldova-in-anul-2023-9578_61275.html
- Bogomiagkova, E. S., & Lomonosova, M. V. (2017). Vspomogatel'nyye reproduktivnyye tekhnologii: k voprosu o novykh formakh sotsial'nogo neravenstva [Assisted Reproductive Technologies: New Forms of Social Inequality?]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoy antropologii [The Journal of Sociology and Social Anthropology]*, 20(3), 180-198. (in Russian).

- Cauș, C., & Cauș, N. (2021). *Aspecte generale ale infertilității: Recomandare metodică*. Ministerul Sănătății al Republicii Moldova, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. Chișinău: Medicina.
- Ciubotaru, V. (2022). *Infertilitatea în context demografic și al sănătății reproductive*. Chișinău. <https://moldova.unfpa.org/ro/publications/infertilitatea-%C3%AEn-context-demografic-%C8%99i-al-s%C4%83n%C4%83t%C4%83%C8%9Bii-reproductive>
- Heike, T. (2017). Assisted Reproductive Technologies in Germany: A Review of the Current Situation. In: M. Kreyenfeld, & D. Konietzka (Eds.), *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-44667-7_13
- Keane, M., Long, J., O’Nolan, G., & Farragher, L. (2017) *Assisted reproductive technologies: International approaches to public funding mechanisms and criteria. An evidence review*. Dublin. <https://assets.gov.ie/13367/791187172ae6499997a6b5146438b6a9.pdf>
- Klemetti, R., Gissler, M., Sevón, T., & Hemminki, E. (2007) Resource allocation of in vitro fertilization: a nationwide register-based cohort study. *BMC Health Serv Res*, 7, 210. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-7-210>
- Kocourkova, J., & Fait, T. (2009). Can increased use of ART retrieve the Czech Republic from the low fertility trap? *Neuroendocrinol Lett*, 30(6), 739-748.
- Kocourkova, J., Konecna, H., Burcin, B., & Kucera, T. (2015) How old is too old? A contribution to the discussion on age limits for assisted reproduction technique access. *Reproductive BioMedicine Online*, 30(5), 482-492. <http://dx.doi.org/10.1016/j.rbmo.2015.01.017>
- Kocourkova, J., Kucera, T., & Burcin, B. (2014). Demographic relevancy of increased use of assisted reproduction in European countries. *Reproductive Health*, 11, 37. <https://doi.org/10.1186/1742-4755-11-37>
- Lazzari E., Gray E., & Chambers, G. (2021). *The contribution of assisted reproductive technology to fertility rates and parity transition: An analysis of Australian data*. <https://www.demographic-research.org/volumes/vol45/35/45-35.pdf>
- Leridon, H. (2004). Can assisted reproduction technology compensate for the natural decline in fertility with age? A model assessment. *Human Reproduction*, 19(7), 1548-1553.
- Paskar, S. S., Kalugina, A. S., & Tkachuk, A. G. (2020). Trends in safe infertility treatment with assisted reproductive technologies. In: *Journal of Obstetrics and Women’s Diseases*, 69(4), 83-88. <https://doi.org/10.17816/JOWD69483-88>
- Rosenberg, R., Bietsch, K., & Sonneveldt, E. (2022) Infertility in Moldova: evidence from the generations and gender survey. *Economy and Sociology*, 2, 34-51. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2022.2-03>
- Szalma, I., & Djundeva, M. (2019) What shapes public attitudes towards assisted reproduction technologies in Europe? *Demográfia*, 62(5), 45-75. <https://doi.org/10.21543/DEE.2019.2>
- World Health Organization. (2023). *Infertility prevalence estimates, 1990-2021*. <https://www.who.int/publications/i/item/978920068315>

RELAȚIILE FAMILIALE INTERGENERAȚIONALE ÎN PERIOADA DE ÎNGRIJIRE A COPIILOR ȘI GRIJĂ A PĂRINȚILOR VÂRSTNICI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Valeriu SAINSUS, Doctor în geografie, Conferențiar universitar,
Centrul de Cercetări Demografice
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice a Moldovei,
E-mail: sainsusvaleriu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3340-7290>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.14>

Abstract. *Intergenerational relations represent a demographic dividend in the context of mutual support between young people, adults and the elderly. In the families of Moldovan society, generational relations have historical roots. The study based on GGS data confirms the consistency of support between family members in different forms: emotional, material, financial, in some places with the involvement of close relatives. Mother-daughter relational support is strong, lasting and mutual over time, the GGS study confirms. Late marriages, divorces, emigration reduce the size of intergenerational support at the stage of reproduction and deep old age.*

Keywords: *Intergenerational relations, emotional mutual support, material support, relation mather-doutgher, reproduction efforts of famyilies.*

JEL: J12, J13, J14, J18

UDC: 314.117.31-022.218+316.346.36J(478)

Introducere. Reorganizarea sistemului economic și social din Republica Moldova în ultimele două decenii, alături de reforma fundamentală a structurilor politice și instituționale, a condus la o sărăcire bruscă a unei mari părți a populației, afectând inclusiv familiile. Mai mult, perioada lungă de tranziție și tendințele demografice au înrăutățit situația generală din țară. Prin urmare, Republica Moldova se confruntă cu reducerea populației, emigrarea populației tinere, îmbătrânirea populației și un dezechilibru tot mai mare între grupele de vârstă și generații. Perioada de perspectivă a structurii de vârstă a populației va include proporții aproximativ egale de copii și bătrâni, aceste schimbări vor remodela piramida structurii populației. În contextul demografic s-a realizat inversiunea demografică generațională, unde avem o reducere rapidă a numărului de tineri și o creștere latentă a numărului și generațiilor de vârstnici. Aproape o treime (30,4%) dintre tinerii de 15-34 de ani nu lucrează, 33,2% trăiesc din sursa de venit a părinților, iar doar 32,1% au venituri salariale. Rata șomajului este de 4,1%, în timp ce media națională a fost de 3,2%. 21,1% din totalul șomerilor cu vârsta cuprinsă între 15-34 de ani se aflau în șomaj de lungă durată (12 luni și mai mult) (Biroul Național de Statistică, 2022).

Vârstnicii din Republica Moldova au atins ponderea de 22,5% (2021), în valoare numerică constituind peste 584,0 mii persoane. Din totalul persoanelor în vârstă, fiecare a treia persoană are între 60-64 de ani. În ultimii cinci ani, ponderea

populației în vârstă din grupa de vârstă 70-74 de ani a crescut cel mai mult și constituie 19% din totalul acestora. Din totalul gospodăriilor alcătuite doar din populația în vârstă, 62,3% locuiau în mediul rural, iar unele unități administrative au atins și cota de 30% populație în vârstă de peste 60 de ani. Conform Indicelui de îmbătrânire activă al R. Moldova (2020), (Buciuceanu-Vrabe, 2021), 1/3 din potențialul uman în vârstă de 55 de ani și peste este capabil și are oportunități de îmbătrânire activă și sănătoasă. Persoanele cu vârsta cuprinsă între 55-64 de ani au o rată ridicată de inactivitate (57,8% în 2018), care este certificată ca având cea mai scăzută rată de angajare din Europa. Creșterea economică nu aduce beneficii populației în vârstă.

A aborda tema perspectivelor macro și micro asupra legăturilor intergeneraționale, înseamnă luarea în considerare a trei fenomene, cărora li se poate atribui termenul de generație. În primul rând, există grupuri de vârstă sau clase de vârstă, cum ar fi copiii, tinerii, adulții și bătrânii. În al doilea rând, există generații istorice, adică grupuri de cohorte de naștere care au anumite caracteristici. În al treilea rând, există generații de familie, adică locația într-un sistem de descendență ordonată. În fiecare caz, aceasta implică examinarea oamenilor care sunt ancorați diferit în dimensiuni de timp, în primul rând timp biografic/vârsta cronologică și timp istoric. O serie de probleme de cercetare și politici provocatoare se află în intersecția acestor trei fenomene (Hagestad și alții 2007).

Metodologia cercetării. Context teoretic. Studiul se bazează pe cercetarea „Generații și Sondaj de gen” (GGS) din R. Moldova (GGS, 2020), care are ca scop colectarea datelor dezagregate, analiza în baza de date suplimentară privind structura demografică și schimbările din familie, numărul de copii doriti de către cuplul familial în Moldova, relațiile, activitățile intergeneraționale, planificarea familială, reconcilierea vieții familiale și profesionale și alte probleme.

Forma relației intergeneraționale este una dintre dimensiunile cele mai directe și obiective ale observării relațiilor familiale intergeneraționale (Bengtson și Roberts, 1991). În ceea ce privește aranjamentele de locuit intergeneraționale, un fenomen de mare îngrijorare în ultimii ani a fost părinții mai în vârstă care locuiesc cu copiii lor adulți, ceea ce arată că forma tradițională de familie este în declin. Obligații familiale reciproce puternice există în Moldova, ca și în multe societăți europene, și sunt realizate cultural prin co-reședința intergenerațională.

Celula de bază a conviețuirii comunității de generații (bunici, părinți, copii, nepoți) este familia de rudenie. Generațiile familiale formează o tranziție între caracteristicile biologice și sociale ale existenței generaționale, deoarece semnificația biologică a vârstei este deja asociată cu elementele sociale. Influența și grija familiei asupra categoriilor de generații, rămâne multă vreme decisivă în societăți. Apartenența la diferite grupuri generaționale implică un anumit grad de conștientizare, conștientizarea responsabilităților reciproce cu legături, suport material, și spiritual, emoțional, fizic, unde familiile moldovenești nu fac excepție (Veress, 2003).

Noțiunea de conflict generațional este cunoscută în literatura științifică, care se bazează pe diferențe de dinamică generațională. În studiul GGS, ne vom concentra

doar pe **generativitate** (termen folosit în psihologie de Erikson), folosit în demografie ca disponibilitatea generațiilor de a avea grijă de tineri, îngrijire reciprocă mai ales în intervalul reproductiv. În acest context, prezintă un interes deosebit **reciprocitatea membrilor generațiilor familiei legate de transferurile demografice private sau publice prin succesiunea acestora.**

În etapa emigrării în masă a familiilor tinere, mobilitatea mamelor, în vederea asigurării protecției și îngrijirii necesare în etapa de creștere (naștere, sau în primul an de viață) a copiilor mici (nepoți) este destul de comună societății moldovenești. Are loc fie temporar, fie prin conviețuire cu familia copiilor, fie pentru o perioadă lungă de timp. Reamintim că, implicarea are loc mai pe scară largă în momentul școlarizării copiilor, unde familiile tinere recurg rar la servicii de babysitting și mizează pe implicarea largă a bunicilor. Interesul bunicilor vine din contextul în care și nivelul lor de inteligență este mai mare, dar și modul de conștientizare a lor. Aceasta are loc din mai multe motive: viață lungă cu cheltuieli exorbitante, familiile tinere mizează pe atașamentul mamelor față de nepoți.

Vârsta este un factor critic pentru îngrijirea bunicilor atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Bunicii mai tineri ar putea fi activi pe piața muncii, iar fragilitatea și limitările de sănătate ale bunicilor mai în vârstă i-ar putea muta în categoria care are nevoie de îngrijire. Înainte de 60 de ani, între 25-30% dintre bunici și 15-20% dintre bunici erau angajați. În timp ce bunicii mai tineri au o implicare mai mare în îngrijirea copiilor decât cei peste 70 de ani, înainte de vârsta de pensionare (60-64 de ani, unde R. Moldova nu face o excepție) implicarea este substanțial mai mare în rândul bunicăi, decât al bunicului. Cu toate acestea, bunicile în vârstă de 60 de ani oferă îngrijire semnificativ mai puțin frecventă, decât cele de cincizeci de ani, dar mai mult decât bunicii la toate vârstele. Căsătoriile târzii ale generațiilor tinere (vârsta medie 27-28 de ani), în realitățile actuale din R. Moldova, subestimează posibilitatea îngrijirii nepoților.

Grupurile țintă pe baza datelor GGS ale cercetării sunt familiile între 25-35 de ani, prin generațiile în stadiu de reproducere și generațiile în vârstă de 60+ ani, asociate cu sprijin și îngrijire reciprocă. Ne propunem să analizăm rezervele, mărimea și intensitatea suportului material și emoțional generațional reciproc în familiile moldovenești, atât în perioada de reproducere, cât și în perioada de limitare a potențialului fizic al părinților, precum și posibilitățile de valorificare a acestui segment pentru a contribui la politici. În același mod, ne dorim să stabilim în ce măsură părinții pot modela, modifica standardele reproductive ale familiilor tinere în limitele înlocuirii generaționale și modul în care statul și familiile ar împărtăși în mod durabil rolul de îngrijire a persoanelor în vârstă pentru o viață demnă și decentă la orice vârstă.

Analiza datelor. Datele GGS au fost dezagregate în 5 categorii demografice de vârstă și gen, în urma rapoartelor de ajutor familial reciproc - emoțional (solidar), material și financiar la etapa de îngrijire și creștere a copiilor minori (în familiile de până la 35 de ani) și sprijinirea părinților la vârsta de 60 de ani+. Datele au fost dezagregate în 5 grupe demografice de vârstă, pentru detalierea cercetării. Cercetarea prin datele disponibile din sondajul GGS analizează impactul divorțului

asupra relațiilor intergeneraționale. Adicional, informațiile provin din prima sursă, care are o acoperire rurală/urbană și o acoperire spațială. Este un studiu aflat într-un stadiu incipient, care oferă o nouă dimensiune de cunoaștere a caracteristicilor demografice de gen și generații, valoroase și durabile, în comparație cu implicațiile demografice ale reproducerii și îmbătrânirii demografice.

Rezultatele principale

Reciprocitatea intergenerațională în timpul reproducerii și îngrijirii copiilor în familiile moldovenești. Familia este elementul principal în sistemul relațiilor intergeneraționale. De-a lungul vieții unei persoane, familia este primul și ultimul sprijin pentru aceasta - o „plată de lansare” într-un stadiu incipient al vieții și un „ultimul refugiu” la o vârstă mai târzie. Familia este primul și cel mai individual nivel de relații între diferite generații. În prezent, familia trece prin schimbări demografice, culturale, socio-economice, care se reflectă în legăturile intrafamiliale. Pe măsură ce legăturile de familie devin mai puțin importante, bătrânii se dovedesc adesea a fi inutili pentru oricine. Destabilizarea din țara noastră, concentrarea conștiinței oamenilor asupra supraviețuirii, afectează modul în care tânăra generație percepe populația în vârstă.

Realitățile bazate pe studiul GGS elucidează o relație strânsă între generații de pe linia familiei gata să acorde ajutor, suport și atenție reciprocă generațiilor de familii de diferite vârste.

În familiile societății moldovenești relațiile generaționale au rădăcini istorice. Trecutul agrar a determinat implicarea largă a tuturor membrilor familiei în treburile casnice, precum și îngrijirea fraților mai mici de către cei mai mari, pentru a facilita supraviețuirea. În modernitate, aceste relații au fost transmise pe scară largă, în special prin intermediul familiilor rurale. Întrucât mamele erau implicate în munca agricolă (în realitățile din Moldova), îngrijirea copiilor mici era asigurată în totalitate de copiii mai mari ai familiei (surori sau frați). Copiii au sprijin financiar până la vârsta de peste 25 de ani. Dependența financiară se bazează pe argumentele studiilor, integrarea dificilă pe piața muncii și începutul vieții de adult. Potrivit studiului, ponderea acestora este de 25-30%.

Ajutorul regulat pentru familiile tinere cu copii este oferit de mamele lor, ceea ce este consecvent. Aproximativ 60% dintre respondenți au confirmat-o. Sunt mai puține în cazul taților, doar 20%. Vezi *Figura 1*.

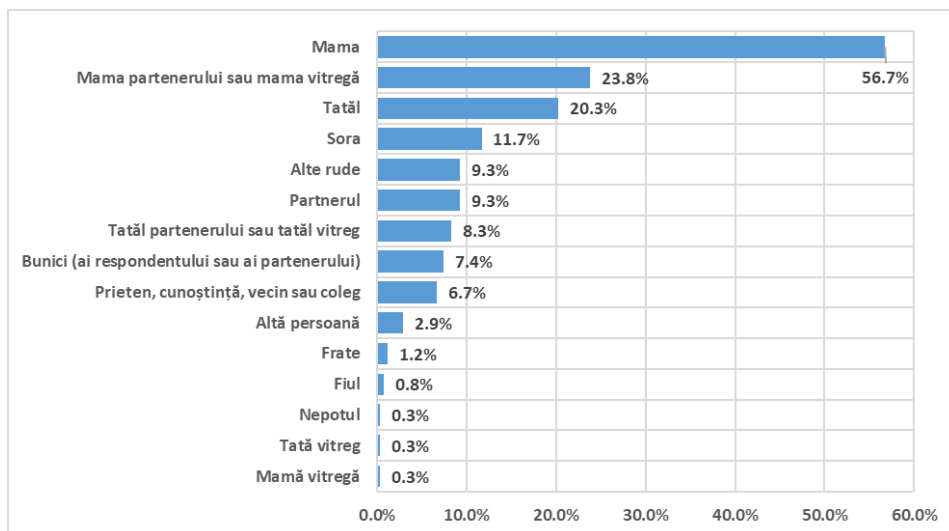

Figura 1. **Ajutor regulat la îngrijirea copilului**

Sursa: datele studiului GGS

Pentru o cunoaștere detaliată, este important să evaluăm consistența suportului. Aproximativ 30% dintre respondenți confirmă că ajutorul a fost oferit zilnic, 20% de 1-2 ori pe săptămână, iar 10% de 3-4 ori pe săptămână. Conștientizăm că, în condițiile și realitățile moderne ale societății noastre, doar o mică parte din familii își pot permite bone (din cauza veniturilor modeste ale familiilor tinere). Consistența ajutorului este pe tot parcursul vieții, dar dublu este la intervalul primei nașteri, unde coincide și cu perioada intrării generațiilor tinere în viața familială. O dimensiune a sprijinului în îngrijirea copiilor este reprezentată și de rudele apropiate (frați, surori, mătuși etc.).

GGS ne oferă un detaliu al acestui fenomen pe baza declarațiilor respondenților. Ajutorul reciproc al generațiilor, care trec prin stadiul de reproducere este vizibil. Sprijinul generațiilor în reproducere persistă în două dimensiuni: din generația copiilor adulți și a părinților. Când numărul copiilor a devenit minim (1 copil), familiile în reproducere și-au pierdut sprijinul din interior (din partea copiilor mai mari). Dar concluzionăm că, contribuția mamelor în perioada de reproducere pentru familiile tinere este deosebit de consistentă. Apare ca un pilon principal de sprijin în realizarea familială și pentru societate. Pe măsură ce cercul de rudenie devine mai mic, consistența lor a scăzut pentru susținerea familiilor în reproducere.

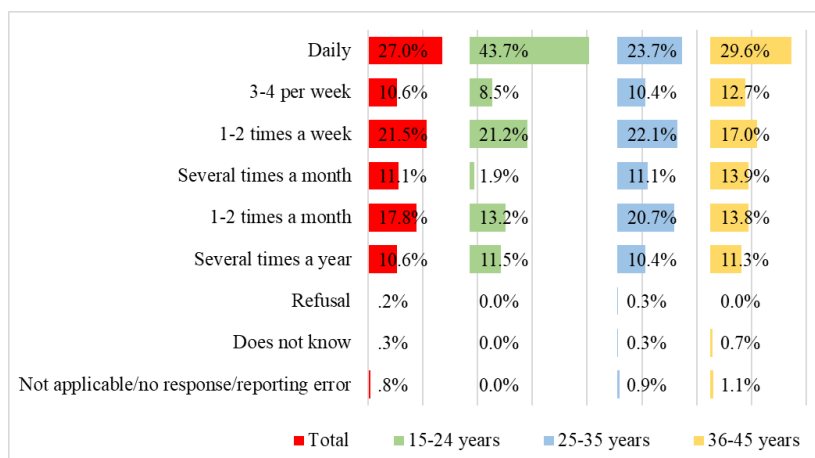

Figura 2. **Ajutor obținut pentru îngrijirea copiilor (părinți, rude)**
 Sursa: datele studiului GGS

Reciprocitatea sprijinului intergenerațional pentru îngrijirea copiilor persistă. Datele studiului GGS ne permit să detaliem aspectele legate de durata, intensitatea, frecvența, vârstele lor, dar admitem și că poate fi și ocazional ceea ce este dificil de constatat în acest studiu. Aproximativ 60,5% dintre respondenți confirmă că ajutorul a fost oferit săptămânal. Persistența serviciilor de îngrijire este doar în cazul rudelor de familie de prim rang (mamă, soacră, cumnată, soră, frate). În mod tradițional, sprijinul pentru îngrijirea copiilor este mai consistent în societatea moldovenească din partea mamelor fiicelor și a surorilor pentru familiile cu copii.

Supportul relațional mamă-fiică este puternic, de durată și reciproc în timp, confirmă studiul GGS. Acest sprijin reduce sarcina creșterii tinerei generații care se concentrează mai mult pe familiile de reproducere și mai puțin pe politici în detrimentul statului și al societății.

Efortul familiilor în ceea ce privește reproducerea s-a diminuat în contextul economiei de piață, afectând decizia de a avea copii. Unele familii decid la a doua și următoarea naștere în mod constant asupra sprijinului generației mai în vârstă (în special a părinților), dar și al anturajului intergenerațional și de rudenie. Relația mamă-fiică, bunica-nepoți, conform datelor studiului GGS, este de durată, iar întârzierea, amânarea nașterilor nu a pus încă în pericol aceste relații.

Relația, îngrijirea și protecția părinților în vârstă din familiile moldovenești. În tradiția moldovenească, relația părinte-copil este una specifică și bilaterală. Ambele generații au dovedit-o de-a lungul timpului. Părinții își continuă grija față de copiii lor chiar și după ce aceștia devin adulți sau își întemeiază propriile familii, un lucru care pare mai puțin evident în multe țări europene. Un argument important este dependența dintre generații în diferite etape ale vieții. Totuși, mobilitatea spațială a adus o schimbare semnificativă: familiile copiilor și părinții ajung adesea separați de distanțe mari, cauzate de relocările copiilor. Deși 60% din populație trăiește în mediul rural, unde tradițiile continuă să joace un rol important, migrația pune în pericol relațiile intergeneraționale dintre părinți și copii. Migrația rurală a dus la apariția unei categorii de părinți vârstnici „orfani” în interiorul țării – familii care nu

beneficiază de atenția și îngrijirea directă a copiilor lor, deoarece aceștia s-au stabilit în orașe. Acest fenomen este mai puțin vizibil în mediul urban. Sprijinul financiar de la copiii de până la 50 de ani este nesemnificativ, beneficiarii fiind în medie de 9%. Pentru persoanele cu vârsta de peste 65 de ani, ponderea celor care beneficiază de sprijin financiar și material este de 13%, iar pentru cei de peste 70 de ani depășește 15%. Această situație este explicată de faptul că pensiile se devalorizează rapid, iar vârstnicii nu reușesc să ducă o viață decentă doar din veniturile obținute din pensie.

Urbanizarea în masă (transferul generațiilor de copii la orașe, în special la Chșinău), numărul mic de copii, inclusiv pentru mediul rural (cu precădere pentru cei din zona de nord) s-a deteriorat ca dimensiune, intensitate, îngrijire, consistență, protecția părinților la bătrânețe. S-a produs, fie din cauza excesului de emigrare în spațiul urban național, fie din cauza faptului că, aceștia au fost implicați în fluxurile masive de emigranți în străinătate, fenomen care a asistat masiv populația R. Moldova încă din anii 90 ai secolului XX.

Relațiile intergeneraționale dintre părinți și copii trebuie să le analizăm din studiul GGS prin mai multe criterii: traiul și intențiile de a trăi împreună sau de a trăi separat de părinți, frecvența vizitelor, discuțiile, dialogul familial cu părinții acasă sau sursele de comunicare și posibilitățile bunicilor de a vedea nepoții lor, etc. Analizele mai profunde urmează.

Divorțul afectează relația dintre generații, influențând legătura dintre părinți și copii. Acest impact devine evident mai târziu, în perioada în care părinții au nevoie de îngrijire și sprijin din partea copiilor lor. În mod tradițional, cele mai frecvente cazuri sunt copiii aflați în grija și custodia mamei (în realitățile din Republica Moldova), situația predomină atunci când sunt mici și dependenți de îngrijirea maternă. În situația realităților naționale, 50% dintre divorțuri au loc după 10 ani de căsătorie, unde copiii au vârsta medie de 7-9 ani. Acesta este argumentul în care copiii locuiesc cel mai adesea împreună în familii incomplete sau divorțate. Îngrijirea tinerei generații în cazuri specifice (lipsa mamei sau a tatălui sau emigrarea acestora) copiii locuiau împreună cu bunicii. La această situație se adaugă și alte explicații suplimentare, printre care impactul emigrației, care lasă amprente asupra relațiilor generaționale. Pentru familiile emigrante, nepoții rămân multă vreme în grija bunicilor, iar acest lucru este vizibil din datele studiului GGS. În condițiile create pentru familiile emigrante, relația nepoți-bunici are pe alocuri o legătură mult mai durabilă, care cimentează relația acestor generații.

Relația părinte-copil în timp, motivul este că, pe măsură ce timpul trece, suferă transformări profunde. Familiile tinere sunt atrase de grijile vieții (muncă, îngrijirea copiilor, transferul în alte locații), unde grija părinților este redusă din privirile lor cu o a doua importanță. În această perioadă, îngrijirea este mai intensă de la părinți la copii. De aceea vom analiza relația părinte-copil de la nivel calitativ. Tradiția familiilor moldovenești este ca ultimul copil să locuiască cu familia părinților, cel mai adesea aparține fiului, dar în funcție de situație aparține și unei fiice, de regulă a celui mai mic. În modernism această tradiție este mai puțin respectată și funcționează mai mult pentru familiile rurale. Intențiile de a îndrepta tinerii către pacienți sunt rezervate. Argumentul de bază este cariera și viitorul copiilor.

Pentru 18,9% dintre respondenți, activitatea zilnică a mamelor este limitată și necesită îngrijire și sprijin permanent, 13,7% în cazul taților. Dependența feminină predomină. Fenomenul evoluează pe măsură ce generațiile vârstnice cresc, ajungând la 50% pentru ambele sexe la vârsta înaintată a generațiilor de copii. Așadar, din datele studiului stabilim că, 10-20% dintre familiile aflate în stadiul de reproducere suportă și povara dependenței fizice a părinților lor.

Conform daelor analizate, peste 53,6% dintre mame încă locuiesc cu cineva, iar 46,4% sunt singure (ceea ce este enorm la nivel național ca mărime). În total, 27% dintre mame locuiesc cu fiul lor, 23,2% cu fiica lor (sau jumătate dintre respondenți au confirmat că locuiesc cu unul dintre copiii lor), 35,1% cu partenerul de viață, 11,4% locuiesc cu rude, 3,5% cu prieteni și cunoscuți.

Procentul copiilor care anticipează că vor locui împreună cu părinții în următorii trei ani este scăzut pentru ambele sexe (mamă și tată). Majoritatea afirmă că acest lucru fie cu siguranță nu va fi posibil, fie probabil nu va fi posibil. În cazul taților, acordul de a avea o viață comună este mai pronunțat. Explicația este că dependența de singurătate și potențialul fizic al bărbaților în cazul vieții singuratice este mare, iar familiile tinere sunt conștiente de situația în care se pot pomeni tații. Cazul R. Moldova nu face excepție de la realitățile altor populații din Europa Centrală și de Est, care sunt vizibile și acest lucru este confirmat de cercetările date.

Situația demografică, problemele majore ale cadrului demografic afectează relațiile generaționale dintre copii-părinți, copii-bunici. Transformările din domeniul reproducerii, căsătoriile, divorțurile au un impact negativ asupra relațiilor generaționale. Căsătoriile târzii ale copiilor îi împiedică pe unii bunici să-și vadă sau să-și cunoască nepoții. Divorțurile pun practic generația de bunici într-o situație dificilă, mai ales în condițiile în care numărul acestora este în creștere bruscă, fenomen în care cadrul național nu este ocolit. Studiul confirmă cele menționate mai sus. În contextul realităților din țară, puțin peste jumătate dintre respondenți au declarat că au nepoți. Totuși, o proporție semnificativă a populației nu se regăsește în această situație, raportat la dimensiunea totală a țării. Ar fi fost util să avem date detaliate privind numărul de nepoți pentru fiecare persoană din această categorie.

Relația intergenerațională este profund afectată, fie de realitățile sociale, fie demografice. Fenomenul de îmbătrânire demografică nu se bazează pe o dezvoltare a relației copil-părinte. Chiar dacă avem o evoluție a speranței de viață în țară (70+ ani) numărul celor cu categoria bunici este modestă. Studiul confirmă că, majoritatea familiilor sunt fără de bunicii în viață. Aici intuim că căsătoriile târzii (vârsta medie a casătoriilor este de 27-28 de ani) și speranța modestă a bunicilor au conturat această particularitate pentru cadrul demografic național. Reamintim că pentru anul 2020 speranța medie de viață este de 69,9 de vârstă (65,9 pentru bărbați și 73,9 pentru femei) ceea ce a știrbit din circuitul generational pandemia de COVID 19.

Din datele studiului GGS este vizibil însă că familiile fără bunici sunt în jur de 48%, cu 1-2 bunici sunt extrem de puține, dacă urmărim datele sondajului GGS. Ca procent din studiul GGS, familiile care au confirmat că au bunici constituie în total 20%, ceea ce este semnificativ mai puțin, iar din acest motiv sprijinul pentru îngrijirea copiilor pentru familiile în reproducere scade considerabil pentru generațiile care vor intra în circuit de reproducere din perspectiva demografică a

timpului. Creșterea speranței de viață a populației R. Moldovei nu va contribui, deoarece îmbătrânirea reduce potențialul fizic al bunicilor și dependența acestora de îngrijire și ajutor.

Studiul GGS oferă posibilitatea cunoașterii relațiilor cantitative intergeneraționale dintre nepoți și bunici. Doar 20% au doi nepoți, fiecare al șaselea are unul sau trei nepoți. Bunicii cu patru sau mai mulți nepoți sunt sub limita de 10% fiecare. De aici, deducem că căsătoriile tardive, stabilirea nașterii, în special nașterile de gradul doi, standardele moderne de reproducere braț cu tranziția demografică în reproducere au pus profund în pericol relațiile intergeneraționale, dar și conectivitatea acestora. Admitem că, totuși, impactul divorțurilor în creștere palpabilă în societate persistă. Totuși, trebuie să admitem că impactul creșterii divorțurilor este tot mai evident în societate și continuă să persiste.

În mod tradițional în societatea moldovenească, bătrânii erau integrați în familiile copiilor lor. De fapt, acestea erau familii multigeneraționale, fenomen larg răspândit în perioada sovietică, dar prins în tradiția moldovenească a dominației modului de viață rural și a familiilor numeroase cu copii până în anii 90 în cadrul demografic. S-a schimbat contextul modern, s-a schimbat etapa profundă a procesului de îmbătrânire demografică, dar s-a schimbat locul de amplasare (localizare) a persoanelor în vârstă. Cei mai mulți dintre ei sunt în casele lor private. Trebuie să inducem în acest context realitatea că vârstnicii societății moldovenești sunt foarte reticenți în intenția de a-și petrece viața în afara propriei case, fiind o persoană la o vârstă fragedă sau profundă. Vârstnicii acceptă cel mai adesea singurătatea, dar în pereții propriei case, decât în azil sau aziluri de bătrâni. În plus, ei acordă prioritate unei libertăți în casa lor, decât o protecție calificată la azil sau la azilul de bătrâni. Acest lucru se întâmplă și pentru că cel mai adesea sursele economice în condițiile țării sunt modeste (pensiile) ale acestei categorii de populație, fie pentru că, vârstnicii se bazează pe sprijinul și îngrijirea copiilor (ceea ce nu se poate întâmpla întotdeauna), fie pentru că aceasta prin creșterea și educația a multi copii se va pricopsi cu grija de ei. Cu toate acestea, aceste stereotipuri sunt treptat transformate în timp de noile incursiuni sociale. La nivel de gen, deducem din studiul GGS că avem o predestinare mai largă a genului feminin și mai puțin a genului masculin. Explicația este speranța de viață a bărbaților în vârstă, care în Moldova este de fapt cu 7-8 ani mai tânără. Speranța de viață a bărbaților depășește 67 de ani și este una dintre cele mai scăzute din regiune. Emigranții, părinții lor sunt de obicei, acceptă sau își lasă părinții în custodia căminelor de bătrâni sau orfeline, mai rar în grija vecinilor sau rudelor apropiate, unde ei au grijă de alți bătrâni din alte state. Adicional, menționăm că 4,9% dintre respondenți au menționat că au nevoie de îngrijire și protecție zilnică.

Calitatea și nivelul de satisfacție al relațiilor de familie. Studiul ne oferă șansa de a cunoaște nivelul de satisfacție al relației copil-părinte (mamă, tată). Din datele studiului, este evidentă o relație strânsă între copii și părinți. Astfel, 69,4% dintre respondenți au indicat că relația cu mama este una foarte satisfăcătoare, ceea ce constituie 2/3 dintre respondenți. În cazul taților, 46,0% au spus că este foarte satisfăcător, iar 3,0% au spus că au o relație nesatisfăcătoare cu aceștia. Este evident

că, în cazul abordării de gen, avem o diferență în calitatea, nivelul de satisfacție a relației cu părinții și are profunzime prin stabilitatea tradițiilor familiei în societatea moldovenească.

Relațiile generaționale sunt deosebit de valoroase în ceea ce privește stabilitatea socială. Sfera relațiilor sociale este deosebit de largă. Studiul oferă șansa de a veni cu informații din prima sursă, cu privire la aspectul relațiilor generaționale la nivel de familie. Constatăm, din studiu că, în societate nu avem evoluții inverse în calitatea relațiilor generaționale, chiar dacă se atestă o devalorizare a institutului familiei prin divorț (conform datelor BNS). Calitatea provine și din mărimea valorilor pe care 50% la sută care au apreciat relațiile părinte-copil până la vârsta de 15 ani fiind atât de perfecte. Ar fi fost valoros să avem din studiul GGS calitatea relațiilor dintre părinți și copiii la etapa căsătoriei acestora pentru a crea o imagine comparativă.

Relațiile intergeneraționale sunt puse în pericol de tipul modern de reproducere îmbrățișat pe scară largă de familiile tinere moldovenești, în special, de cele rurale în ultimele decenii, unde noile generații de copii au devenit puțin numeroase, generațiile de copii lipsind în unele familii cu evoluție rapidă. Peste 20% dintre familiile aflate în stadiul de reproducere sunt fără copii (datele BNS). Tranziția demografică a redus la jumătate generația de copii față de generația de părinți. Datele GGS o confirmă adițional și pentru grupele de vârstă de bază în reproducere o pondere mare a celor care au un singur frate sau soră, care ajunge la cota de 35-45%.

Studiul GGS confirmă situația creată și, adițional, sunt informații din prima sursă. Dacă facem incursiuni analitice, ponderea celor care nu au nici soră, nici frate este de aproape 20%, iar cei care au ori soră sau frate este de 50% (2 copii în familie). Celelalte categorii sunt sub limita de 10% în categoria intervievaților. Excepție fac doar generațiile peste 50 de ani care provin din familii numeroase. Din aceste realități putem face previziuni că povara îmbătrânirii va fi grea pentru micile generații numerice de copii care intră în circuitul demografic, dar care vor lăsa amprenta asupra familiilor și polițiilor din domeniu, în detrimentul statului.

Sprijinul emoțional al tinerilor pentru părinții în vârstă. După cum sa stabilit anterior, relația generațională părinte-copil este profundă și durabilă în familiile moldovenești. Există o deschidere, pentru grija transmisă prin educația familială în ceea ce privește îngrijirea părinților după căsătoria copiilor. Acest lucru există în societate, în plus, studiul GGS aduce o mai mare claritate acestui compartiment. Majoritatea covârșitoare - 31,3% din total, a confirmat că au o întâlnire săptămânală cu mama lor, ceea ce este indiscutabil explicația unei relații apropiate, mai intense sunt pentru mediul rural, 4,25% o fac o dată pe lună și 1,5% dintre respondenți o dată în an. Presupunem că această categorie este într-o eventuală migrație. Așa după cum am stabilit frecvența vizitelor este mai redusă în cazul spațiilor urbane.

Astfel de argumente provin din specificul național. Frecvența întâlnirilor mamă-copil, depinde de specificul dimensiunii spațiale a țării (dimensiune mică) și în funcție de locația părinților. Al doilea criteriu, face distincție între părinții din spațiul național și din afara acestuia, când întâlnirile pot avea loc doar o dată pe an în perioada sărbătorilor. În cazul taților, atestăm o intensitate (atenție) mai mare atât

a vizitelor săptămânale, lunare cât și anuale. Ca o explicație avem, gradul ridicat de dependență fizică a părinților (în cazul dat țăii) în vârstă.

Conform răspunsurilor, doar 3,3% dintre respondenți locuiesc la câteva minute distanță de părinți, aproximativ 25% la 10 minute, iar restul se află la o distanță de 20-30 de minute sau chiar la câteva ore. Astfel, doar 40% dintre respondenți sunt în imediata apropiere. Aceste date sugerează că mobilitatea spațială a tinerilor a redus conectivitatea și interacțiunile frecvente dintre părinți și copii, afectând relațiile existente părinte-copil.

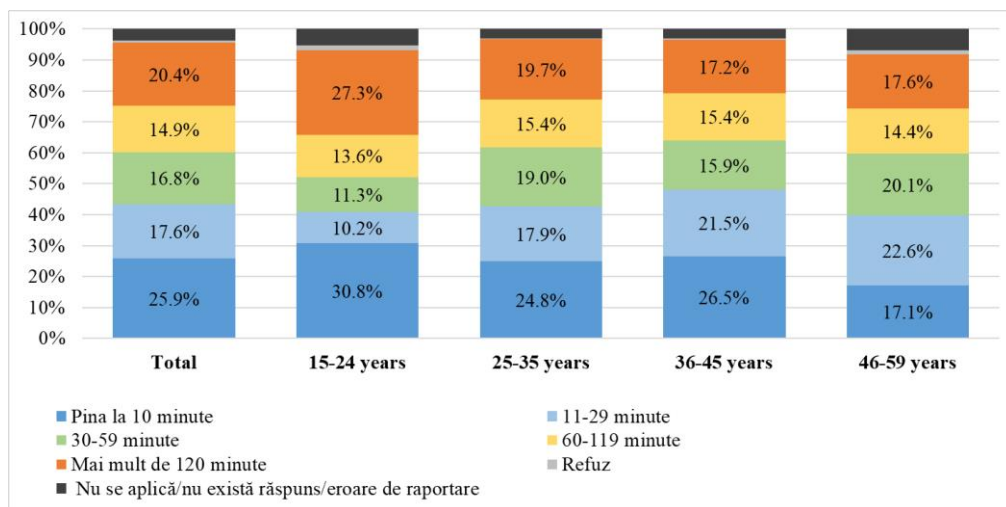

Figura 4. Durata până la casa părinților

Sursa: datele studiului GGS

În plus, un fenomen recent este transferul părinților vârstnici în zonele unde locuiesc copiii lor. Aceștia pot trăi fie în locuințele copiilor, fie separat, dar în apropiere. Acest aspect face parte din studiul actual, pe care îl vom analiza mai jos. Pentru 98,4% dintre respondenți, mamele locuiesc în țară, 96% dintre respondente mame s-au născut în Moldova, așa că admitem că doar 2,4% dintre respondenți și-au aranjat mamele care locuiesc în țara în care se află copiii (mamele conform datelor sondajului GGS sunt în principal din Rusia și Ucraina), iar doar 1,6% dintre mamele din străinătate sunt o tendință inversă pentru familiile aflate în migrație pe termen lung. Familiile moldovenești din trecutul recent erau caracterizate de stabilitate demografică, durata medie a unei familii fiind estimată la peste 20-25 de ani. Perioada actuală a redus practic stabilitatea familiilor la doar 10-11 ani, confirmă datele statistice oficiale. Respondenții au confirmat că până la vârsta de 15-16 ani, dar 86,7% au avut o viață comună cu ambii părinți.

Sprijinul material și financiar reciproc al familiei acordat. Este evident că, nevoia de servicii pentru categoriile de vârstnici este dimensionată. Datele confirmă că, 10,7% dintre respondenți au confirmat că au plătit pentru ajutorul și protecția solicitate, dintre care 7,7% sunt din mediul rural, cu prioritate femeile. Categoria de vârstă este de la 59 la 80 de ani.

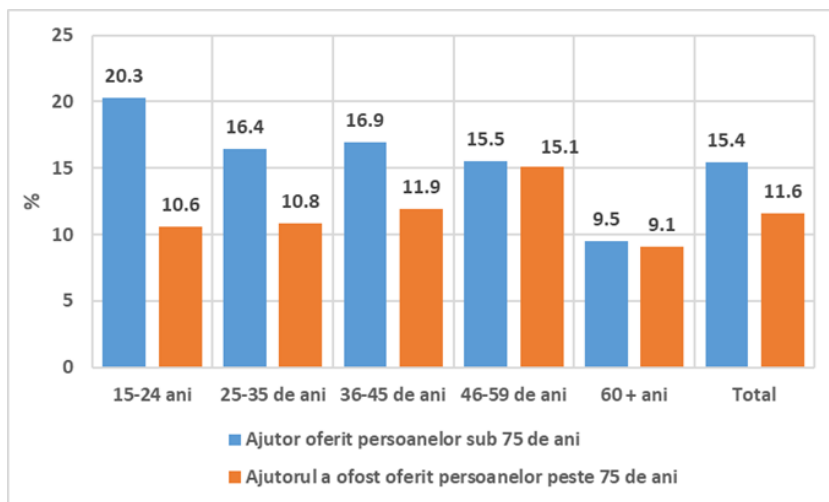

Figura 5. Ajutor oferit persoanelor în vârstă

Sursa: datele studiului GGS

Din datele studiului, avem o claritate a sprijinului intergenerațional, aproape 15% dintre respondenți au confirmat că au acordat ajutor unei persoane sub 75 de ani, în primul rând este vorba de persoane din mediul rural, 9,5% o fac săptămânal, iar 5,5% lunar. În cazul persoanelor peste 75 de ani, ponderea celor cu sprijin este de 11,3%, dintre care 6,9% o fac săptămânal și 4,4% cel puțin o dată pe lună. Concluzionăm că vârstnicii peste 75 de ani nu se bucură de aceeași atenție și grijă ca și omologii lor mai tineri, mai ales dacă nevoile lor sunt mai mari.

Pentru a estima dimensiunile financiare ale relațiilor atestăm că, 16,8% dintre respondenți au primit ajutor regulat contra plată pentru întreținerea gospodăriei, 11,8% din total fiind femei, iar 11,6% din mediul rural. Categoriile de vârstă fiind 66-80 ani.

Aproape 13,6% dintre respondenți au confirmat că primesc transferuri atât din interiorul cât și din afara țării, dintre care 7,6% sunt cetățeni din mediul rural (cu vârste cuprinse între 62-80 ani), iar 8,8% sunt femei. Dintre acestea, 22,4% sunt transferate de la fii (pentru familiile părinților-mame), 16,0% de la fiice, iar 27,3% sunt transferuri financiare de la mame pentru copiii lor care studiază, cu vârsta cuprinsă între 15-35 de ani.

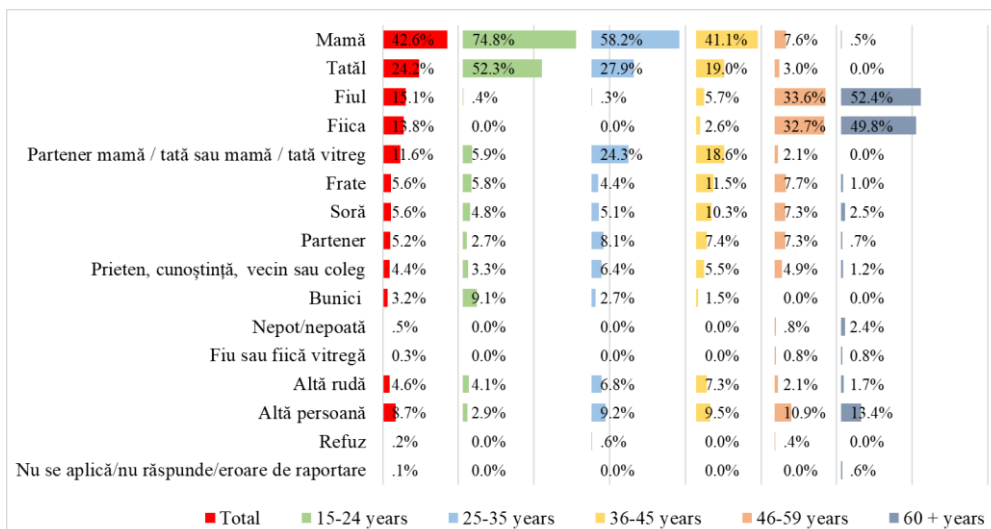

Figura 6. Sprijinul financiar și material oferit (după gen)

Sursa: datele studiului GGS

Ajutorul financiar reciproc se reflectă în a treia generație - nepoții. Din datele studiului avem confirmarea că 30,5% au confirmat sprijinul financiar al nepoților, pentru categoria de vârstă 60+ ani. Sprijinul financiar pentru părinți este consistent odată ce aceștia ating vârsta pre-pensionare. Peste 30% au confirmat sprijinul financiar primit de la fiul și fiica lor.

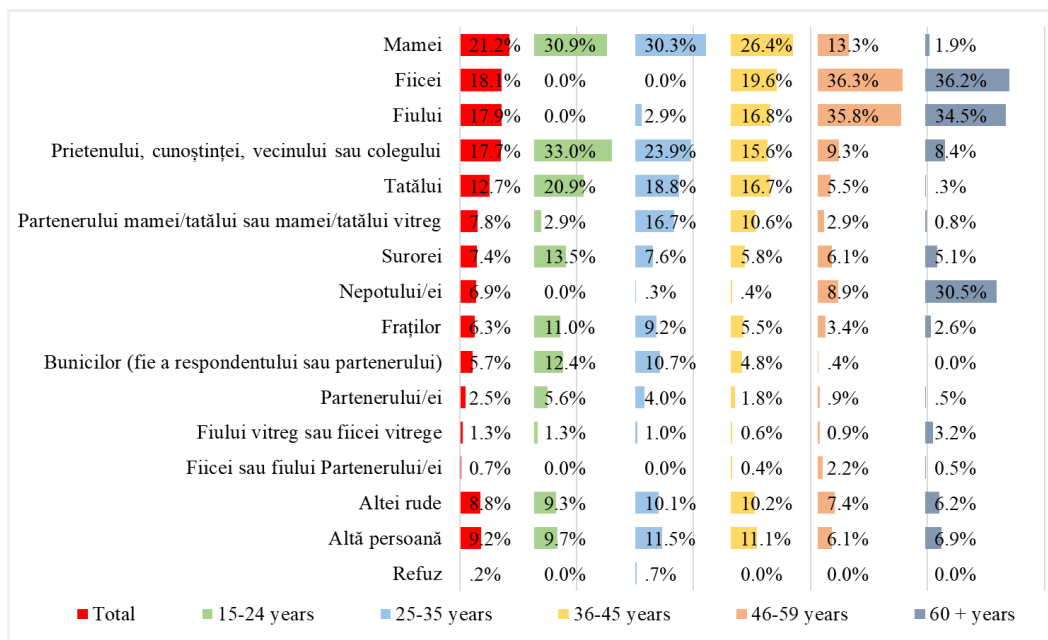

Figura 7. Cui ai oferit sprijin material și financiar

Sursa: datele studiului GGS

Ajutorul regulat în menținerea gospodăriei este o dimensiune relațională a coeziunii familiale generaționale, care vizează părinții în vârstă. Se manifestă abia atunci când părinții ating varsa de 50 de ani și peste, odată cu limitarea potențialului lor fizic. Aproape 30% dintre respondenți au confirmat că fac acest lucru în mod regulat, doar 10% primesc zilnic ajutor gospodăresc, 21% o dată sau de două ori pe săptămână, cu prevalență scăzută în mediul rural. Ajutorul în gospodărie pentru părinți este oferit mai consecvent de fii, iar la vârsta de 60+ ani contribuția fiilor și fiicelor este echivalentă în întreținerea gospodăriei. Ajutorul în întreținerea gospodăriei este reciproc (familii tinere și familia părinților), unde 30% la sută au confirmat că o fac lunar. Din datele studiului GGS, stabilim că sprijinul pentru menținerea gospodăriei pentru alte persoane nu este consistent și are un caracter mai ocazional.

Concluzii și implicații pentru politici. Cadrul demografic național este într-o continuă schimbare, influențat de factori demografici și socio-economici interni, care duc la apariția unor noi trăsături demografice ale întregului sistem adaptate cerințelor actuale. Pe plan generațional, populația a suferit schimbări profunde, atât în ceea ce privește numărul de generații, cât și în structura fiecărei generații. Aceste schimbări reflectă prioritățile și standardele demografice adoptate de generațiile aflate în perioada de reproducere.

Lipsa de informații complete creează incertitudine în procesul decizional, în utilizarea noilor resurse și în susținerea sustenabilității cadrului demografic. Studiul actual arată clar că populațiile dispun de resurse pentru a se adapta la noile realități, însă aceste resurse nu au fost întotdeauna incluse în politicile demografice de sprijin.

În urma analizei datelor a acestui studiu, rezultatele obținute din sondajul GGS sunt următoarele:

- În Moldova, familiile continuă să se susțină reciproc între generații, ceea ce poate reprezenta un beneficiu al politicilor demografice de sprijin intergenerațional.
- Căsătoriile târzii ale tinerilor reduc sprijinul părinților (bunicilor) în ceea ce privește îngrijirea copiilor.
- Studiul GGS confirmă că există un climat de sprijin reciproc între generațiile din cadrul familiilor pe parcursul ciclului de viață.
- Este oportun ca relațiile intergeneraționale din cadrul familiilor să fie incluse în politicile demografice pentru a sprijini coeziunea familiei și procesul de reproducere a acesteia.
- Calitatea și nivelul de satisfacție al relațiilor intergeneraționale este apreciată ca fiind una bună.

Dimensiunile politicilor de integrare generațională. Măsurile de politică intergenerațională vizează crearea de relații sociale și îmbunătățirea condițiilor sociale prin colaborarea instituțiilor guvernamentale și neguvernamentale, precum și alocarea resurselor. Schimbările demografice presupun și o schimbare de atitudine, deoarece oamenii îmbătrânesc și doresc să rămână activi și sănătoși mai mult timp. În contextul în care oportunitățile de angajare sunt limitate și opțiunile de recalificare sunt puține, șomajul afectează tinerii, adulții și vârstnicii. Durabilitatea politicilor

intergeneraționale reprezintă o provocare economică importantă, nu doar în ceea ce privește abilitățile, cunoștințele și competențele, ci și în ceea ce privește incluziunea socială a fiecărei persoane.

Criterii generale pentru dimensiunile politicilor:

- Învățarea intergenerațională (IL) reprezintă un proces prin care oameni de toate vârstele învață împreună și unii de la alții. Acest tip de învățare a fost tradițional întâlnit în familii, unde cunoștințele se transmit de-a lungul generațiilor. Recent, însă, învățarea intergenerațională este tot mai mult facilitată de grupuri sociale mai mari din afara cercului familial. Acest tip de învățare este eficient pentru combaterea stereotipurilor, cum ar fi discriminarea pe baza vârstei, care afectează atât tinerii, cât și vârstnicii. În plus, poate contribui la gestionarea schimbărilor demografice și la promovarea solidarității intergeneraționale, coeziunii sociale și dialogului intercultural. Acesta încurajează schimbul de valori și experiențe între cetățenii locali și noii veniți, tineri și vârstnici, dărâmand barierele dintre generații. Mecanismele care sprijină acest proces includ educația națională axată pe tradițiile societății pentru transferul de valori, dinamica societală ca parte a învățării pe tot parcursul vieții și cetățenia activă pe tot parcursul vieții.
- Politicile legate de familiile cu copii trebuie să capete noi dimensiuni pentru perioada de perspectivă, cu dimensiunea intergenerațională și să facă parte din strategiile de dezvoltare socială. În prezent, în Republica Moldova există mai multe beneficii pentru familiile cu copii, acestea fiind axate, în principal, pe copiii mici, lipsind viziunea holistică multisectorială de a oferi sprijin intergenerațional prin intermediul familiei.
- Conform studiul GGS este esențial să se elaboreze măsuri de politici demografice care să sprijine tinerii în intențiile lor (dar și indecizia lor care sunt din motive economice) de afirmare a familiei. Politicile demografice trebuie să le ofere încrederea și certitudinea că familia este scutul de bază împotriva tuturor riscurilor etapei prin care generația intră în reproducere. Politicile, măsurile demografice și mecanismele acestora trebuie să inducă apropierea vârstei căsătoriei de durată. Transferul, modelarea acestuia prin mecanisme consistente induce soluția probabilității reproducerii durabile a familiilor tinere (de decis pentru 2 copii) și suplimentar, valorificarea sprijinului generațional pe care părinții acestora îl pot oferi familiilor tinere. Vârsta târzie a căsătoriei a generațiilor de familii tinere este un factor de bază care distruge așteptările de reproducere pentru părinți și așteptările bunicilor de a avea nepoți. Această măsură ar prefigura politicile populației pe termen mediu.
- Un alt element valoros este acela că în polițele de familie se trece de la polițele de asigurări sociale la polițele de asigurări sociale familiale. Asigurările sociale reprezintă un mecanism de reducere a riscurilor cu care se confruntă familiile tinere în faza de reproducere, precum și îngrijirea copiilor lor care poate fi realizată prin sprijinul bunicilor (părinții acestora). Pe măsură ce acest sprijin durează, implicațiile politicilor fiscale și ale legislației muncii ar oferi acoperire pentru cei implicați.

Cea mai mare cerere în îngrijire, servicii, protecție – familiile tinere cu copii o simt la vârsta de 0-3 ani, 6-7 ani, 7-11 ani. La vârsta de 3 ani bariera este faptul că, copiii nu sunt sinestătători încă pe cont propriu și nu sunt acceptați pentru instituționalizare în creșe și grădinițe, iar la vârsta de 6-11 ani program prelungit al orelor de școală și nevoia de nesupraveghere. acasă în timp ce la serviciu.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Bengtson, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856-870. <https://doi.org/10.2307/352993>
- Billari, F. C., & Kohler, H.-P. (2004). Patterns of Low and Lowest-Low Fertility in Europe. *Population Studies*, 58(2), 161-176
- Buciuceanu-Vrabie, Mariana. (2021). Indicele Îmbătrânirii Active, 2020. UNFPA, Fondul ONU pentru Populație în Republica Moldova.
- Gagauz, O., & Buciuceanu-Vrabie, M. (2016). *Politici familiale și rolul lor în contextul schimbărilor demografice.* https://ccd.ucoz.com/_ld/0/61_BDn3_2016.pdf
- Hagestad, Gunhild O. and Herlofson, Katharina (2007). Micro and macro perspectives on intergenerational relations and transfers in Europe. <https://www.un.org/en/development/desa/population/events/pdf/expert/9/hagestad.pdf>.
- Matei, C., Hachi, M., & Sainsus, V. (2017). *Formarea populației Republicii Moldova*. Chișinău: ASEM.
- Popescu, C. (2014). *Politici de susținere a familiilor cu copii: viziune de politici în Uniunea Europeană și propuneri pentru Republica Moldova*. Chișinău.
- Republic of Moldova – Generations and Gender Survey (2020). Ministry of Labour and Social Protection of the Republic of Moldova, National Bureau of Statistics (survey sample), UNFPA, NIDI-GGP (as partner and distributor).
- Suvac, S. (2020). *Calitatea populației. Studiu geodemografic* [Teza de doctor, ASEM]. Chișinău. http://www.cnaa.md/files/theses/2020/55730/silvia_suvac_thesis.pdf
- Ugargol, A. P., & Bailey, A. (2020). *Reciprocity between older adults and their caregivers in emigrant households of Kerala, India*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S0144686X19001685>
- Veress, K. (2003). *Ființa generațională și destinul culturii*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 321 p. <https://adatbank.ro/vendeg/htmlk/pdf14013.pdf>.

COPII VULNERABILI ÎN MEDIUL DIGITAL: CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

**Diana CHEIANU-ANDREI, doctor în sociologie,
Conferențiar universitar,
Centrul de investigații și Consultanță Sociopolis,
E-mail: diana.cheianu@sociopolis.md
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5637-8211>**

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.07>

***Abstract.** The speed of information technologies' development and increased accessibility for children is unprecedented in the history of digital innovations. New technologies offer users space for creativity and opportunities for learning, participation, and communication. Children's Internet use increases their skills and risks in the digital environment. Children who experience vulnerabilities offline are also at greater risk when interacting in the digital environment. In this article, the author aimed to identify the specific risks faced by vulnerable children from the Republic of Moldova in the digital environment. The article is based on comparative analysis of different studies done in the Republic of Moldova, the latest one is a research on a national sample of 1412 children from 35 educational institutions within the Data for Impact project, funded by the USAID. The data shows clear evidence that vulnerable children have a higher level of risk in the online environment because it represents, for these children, a space of refuge where they seek communication and understanding. Among the factors that increase the risk level of children in the online environment there were highlighted (i) lack of communication between parents and children or ineffective communication; (ii) tense atmosphere in the family between parents or parents and children; (iii) lack of a reliable person/support for the child; (iv) lack of affection and encouragement of children in the family. All studies research results indicate the need to unify the efforts of different social actors to increase the level of information about the risks to which children are exposed in the digital environment and ensure their protection.*

***Keywords:** digital environment, children safety, online risks, digital harm, vulnerable children, protective factors, risks factors.*

***JEL:** I3, I39*

***UDC:** 316.62-053.2:004(478)*

Introducere. Mediul digital al copiilor reprezintă un domeniu important și mereu în schimbare, cu diverse oportunități, dar și riscuri care trebuie cunoscute pentru a informa elaboratorii de politici și a stabili liniile de referință necesare schimbărilor tehnice și intervențiilor politice, menite să le protejeze drepturile, să maximizeze oportunitățile online și să minimizeze riscurile. Înțelegerea tipurilor de risc online, poate ajuta la dezvoltarea unor acțiuni și strategii de reglementare,

tehnice, sociale și individuale de reducere și atenuare a riscurilor și consecințelor dăunătoare.

Cercetătorii din domeniu evidențiază necesitatea distincției între riscuri și consecințe online. Conceptual, riscul reprezintă probabilitatea de vătămare, în timp ce vătămarea include o serie de consecințe negative asupra stării emoționale, bunăstării fizice sau mentale a copilului (Livingstone, 2015). De exemplu, expunerea unui copil la pornografie prezintă un risc, însă nu este o certitudine că vor apărea consecințe nocive. Consecințele dăunătoare depind de natura riscului și de modul de proiectare, reglementare și gestionare a mediului digital (setările de confidențialitate, serviciile de moderare, accesul la linii de asistență etc.). De asemenea, consecințele depind de fiiccare copil și de circumstanțe, deoarece ceea ce este problematic pentru un copil, nu este la fel pentru altul. Aceste diferențe sunt determinate de factorii din societate (norme și reglementări, priorități politice, investiții economice, educație și sistemele familiale etc.), dar și de factori individuali de protecție sau de risc care diferențiază copiii (vârsta, sexul, abilitățile digitale, personalitatea copilului, inclusiv reziliența, contextul familial, etc.). Este esențial să înțelegem riscurile online în baza dovezilor din cercetările realizate cu copiii, dar și a experienței practicienilor care răspund la riscurile online ale copiilor și la problemele de siguranță, mai degrabă decât asumarea sau impunerea unei viziuni bazate pe așteptările normative ale adulților.

Analiza literaturii. Clasificarea inițială a riscurilor (3C) propusă de *EU Kids Online*, în 2015, evidențiază trei dimensiuni ce țin de poziționarea copilului în mediul digital (3C: conținut, conduită contact) și reprezintă cum acestea se intersectează cu tipul riscului (agresiv, sexual, valoric și comercial). Ulterior, Livingstone, S., Stoilova, M., (2021) au completat clasificarea riscurilor care evidențiază trei dimensiuni ale poziționării copilului în mediul digital cu un al patrulea „C” (contract). Al patrulea „C” este conceput nu ca risc comercial, dar ca risc „contract” care direct sau indirect conectează copiii și furnizorii de servicii digitale. Cercetătorii evidențiază și atenționează factorii de decizie în drepturile copilului despre existența unui ecosistem digital al mediului digital, cu riscuri în care copiii sunt poziționați variat și în care diferite riscuri interacționează tot mai mult.

UNICEF (2017) a evidențiat în calitate de riscuri problemele tehnologice și intruziunea părinților în viața copiilor online, riscuri care nu se încadrează în clasificarea propusă de *EU Kids Online*. De asemenea, OCDE (2021) a semnalat riscuri specifice, legate de confidențialitatea datelor, tehnologiile avansate (Internet of Things, inteligența artificială, etc.), sănătatea și bunăstarea copiilor. Astfel, clasificarea 4C, a fost completată cu riscuri transversale ce țin de încălcarea confidențialității datelor private, riscuri referitoare la sănătatea fizică sau psihică, inegalitatea sau discriminarea copiilor (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. **Riscurile copiilor în mediul digital: tipologia revizuită a riscurilor**

Categoriile de risc	Riscuri de conținut	Riscuri de conduită	Riscuri de contact	Riscuri de contract/consumator
Riscuri transversale	Riscuri privind confidențialitatea (interpersonale, instituționale și comerciale)			
	Riscuri privind tehnologiile avansate (AI, analize predictive, biometrice)			
	Riscuri privind sănătatea și bunăstarea			
Manifestarea riscurilor	Conținut detestabil	Conduită detestabilă	Întâlniri detestabile	Riscuri de marketing
	Conținut dăunător	Conduită dăunătoare	Întâlniri dăunătoare	Riscuri a profilurilor comerciale
	Conținut ilegal	Conduită ilegală	Întâlniri ilegale	Riscuri financiare
	Dezinformare	Comportament problematic generat al utilizatorului	Alte întâlniri problematice	Riscuri de securitate

Sursa: OECD, 2021

Există multiple cercetări privind vulnerabilitatea copiilor în mediul online, dar sunt puține cercetări referitoare la situația copiilor vulnerabili în mediul digital. UNICEF (2017) a evidențiat că riscurile online determină copiii vulnerabili să devină și mai vulnerabili, mai susceptibili la exploatare, abuz și chiar trafic. De asemenea, Katz A., El Asam A. (2019), au relatat că comportamentul în mediul digital este influențat de vulnerabilitățile din lumea reală și suplimentat de riscuri și consecințe pe care ei le întâlnesc în online. În acest context, este important să înțelegem particularitățile fiecărui tip de riscuri online:

1. *Riscurile transversale* au manifestări multiple asupra diverselor dimensiuni ale copilului (agresivitate, sexualitate, valori). Acestea includ riscurile online legate de confidențialitate, sănătate fizică sau psihică, inegalitate sau discriminare.
2. *Riscurile de conținut* apar atunci când copilul se implică sau este expus unui conținut nedorit și nepotrivit, potențial dăunător și neadecvat vârstei. Acesta poate include: imagini sexuale, pornografice și violente; unele forme de publicitate; materiale rasiste, discriminatorii sau discursuri violente și instigatoare la ură; site-uri web care promovează comportamente nesănătoase sau periculoase, cum ar fi autovătămarea, sinuciderea și anorexia.
3. *Riscurile de conduită* sunt cele ce se referă la comportamentul copilului care contribuie la conținut sau contact riscant prin scrierea sau crearea de materiale de ură despre alți copii, care incită la rasism sau postarea sau distribuirea de imagini sexuale, inclusiv, materiale pe care le produc singuri. În acest caz, alți copii sunt martori, participă sau devin victime ale unui comportament dăunător, cum ar fi hărțuirea, ura în activități de la egal la egal, trolling-ul, mesaje sexuale, presiuni sau hărțuiri sau sunt expuși la comunități de utilizatori potențial dăunătoare (de exemplu autovătămare sau tulburări de

alimentație). De obicei, riscurile de conduită apar din interacțiuni între semenii, deși nu neapărat de statut egal.

4. *Riscurile de contact* cuprind situațiile când copilul experimentează și participă la comunicări riscante, cum ar fi: comunică cu un adult necunoscut care caută contacte sau care solicită copilului imagini personale cu conținut sexual, sau comunică cu persoane care încearcă să radicalizeze un copil sau să-l convingă să participe la comportamente nesănătoase sau periculoase. Acestea pot să fie legate de hărțuire (inclusiv sexuală), stalking, sexual grooming, sextorsion sau generarea și partajarea materialelor de abuz sexual asupra copiilor.
5. *Riscurile de contract* sunt cele în care copilul „acceptă” (inclusiv neintenționat, involuntar sau fără să știe) termenii și condițiile unui furnizor comercial digital de produse sau servicii. Copilul este parte și exploatat prin contract potențial dăunător sau interese comerciale (jocuri de noroc, marketing exploatator sau neadecvat vârstei, etc.). Acest lucru poate fi mediat de prelucrarea automatizată (algoritmă) a datelor. Mai există în acest caz riscuri legate de proiectare sau servicii digitale nesigure care permit furtul de identitate, fraudă sau escrocherii. Aceasta include și contractele încheiate între alte părți care implică un copil (trafic, streaming sexual, abuz asupra copiilor). Riscuri conexe apar din cauza datelor prelucrate de sectorul public și diverse organizații, precum și printr-o serie de parteneriate private. Copiii nu au de unde să înțeleagă că ei se înregistrează când instalează aplicații sau se autentifică pe site. Pentru aceasta, serviciile și obligațiile care sunt concepute pentru adulți trebuie să fie limitate de vârstă și copiii să nu poată semna fără permisiunea unui părinte/îngrijitor.

Cercetările realizate în Republica Moldova în domeniul siguranței copiilor în mediul digital în anii 2017-2022: *Siguranța copiilor pe Internet* (2017) și *Siguranța copiilor pe Internet* (2021), evidențiază riscurile transversale și cele de conținut, conduită contact. Spre deosebire de acestea, studiul *Children's Safety in the Digital Environment* (2024) prezintă toate tipurile de riscuri evidențiate de OECD (2021). Suplimentar la cele menționate, scopul cercetării realizate în cadrul proiectului Data for Impact a constatat în identificarea riscurilor specifice cu care se confruntă copiii vulnerabili, pentru a îmbunătăți răspunsul autorităților naționale în asigurarea unui mediu digital sigur și incluziv pentru toți copiii. Un aspect esențial al designului acestei ultime cercetări a implicat definirea vulnerabilității copilului în contextul cercetării și a strategiilor de a ajunge la acești copii. În acest scop, au fost analizați factorii care contribuie la vulnerabilitate și s-au stabilit criterii pentru identificarea copiilor vulnerabili și diferențierea acestora de semenii lor nevulnerabili. Definiția copilului vulnerabil utilizată în cercetare a fost aliniată la cadrul normativ (prevederile art. 8 din *Legea nr. 140 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți*, 2013, precum și prevederile articolelor 1 și 7 din *Legea nr. 547 a asistenței sociale*, 2003), dar și datelor derivate din Sistemul Informațional de Management al Ministerului Educației și Cercetării, care este furnizorul de date privind numărul de copii expuși riscului în învățământul primar, gimnazial și liceal. Pe baza acestor date și informații s-au stabilit mai multe

indici de vulnerabilitate, care au permis stabilirea a **4 categorii de copii vulnerabili**: (i) **copii din familii cu venituri mici**; (ii) **copii care locuiesc cu un singur părinte sau rude, sau copii neglijați de părinți**; (iii) **copii cu dizabilități sau cu CES**; (iv) **copii care vorbesc acasă în altă limbă decât cea de la școală**.

Metodologia de cercetare. Analiza comparativă a schimbărilor care se produc în utilizarea internetului de către copii, dar și pe cele ce țin de modificarea riscurilor cu care se confruntă copiii în mediul digital din Republica Moldova a pornit de la cercetările Centrului Internațional „La Strada” din 2017 și 2021. Studiul *Siguranța copiilor pe Internet 2017* a fost realizat pe un eșantion de 1450 copii cu vârsta 12-15 ani, probabilist, multistadial, fiind reprezentativ pentru copiii de această vârstă, iar *Siguranța copiilor pe Internet 2021* pe un eșantion de 3829 de copii cu vârsta 9-17 ani, probabilist, multistadial, fiind reprezentative pentru copii cu vârsta 9-17 ani. Spre deosebire de acestea, studiul *Children’s Safety in the Digital Environment* (2024) a utilizat strategia de eșantionare intenționată care să asigure un eșantion final cu un procent mai mare de copii vulnerabili cu vârsta de 11-17 ani și nu un eșantion general reprezentativ la nivel național. Au fost selectate localități specifice, cu prezența unui număr mai mare de familii vulnerabile: (i) comunități rurale mici unde nivelul sărăciei este mai ridicat; (ii) localități în care există centre de plasament pentru copii; (iii) localități în care sunt mai mulți copii plasați în îngrijire familială alternativă (asistență parentală profesionistă și case de tip familie); (iv) localități cu o proporție mai mare de populație romă; (v) localități în care sunt prezente Centrele de cazare pentru refugiați ucraineni.

Rezultate. Studiul *Children’s Safety in the Digital Environment* (2024), comparativ cu datele studiilor anterioare realizate de Centrul Internațional „La Strada”, a constatat un nivel înalt de acces al copiilor la internet, confirmând că mediul digital a devenit parte integrantă a vieții de zi cu zi a acestora. Prin urmare, 97% dintre copiii claselor a 5-a – 11-a sunt prezenți zilnic în mediul online, în 2024, comparativ cu 72%, în 2017. Respectiv, aproape toți copiii din Republica Moldova, în 2024, au acces la internet și dispozitive mobile, indiferent de mediul din care provin.

Cercetările sociologice atestă că copiii petrec mult timp online, inclusiv noaptea. În 2024, 14% dintre copiii din clasele a V-a – a XI-a petrec până la 1 oră pe internet în zilele de școală, 51% între 1 și 3 ore, iar 32% mai mult de 3 ore. Odată cu creșterea vârstei/clasei de studiu se observă și creșterea numărului de ore petrecute în mediul online. În consecință, 4 din 10 copii din categoriile vulnerabile, petrec pe internet mai mult de 3 ore, în comparație cu 2 din 10 copii fără vulnerabilitate socială. Aceasta atestă un grad de permisivitate mai înalt și/sau lipsă de control din partea părinților copiilor din categoriile vulnerabile referitor la timpul petrecut în internet de către copii.

Timpul petrecut în internet de către copii, în zilele de odihnă și vacanță, este mai mare, în comparație cu cele de școală. Astfel, 41% dintre copii petrec pe internet în aceste zile mai mult de 4 ore. Aproximativ 5 din 10 copii din categoriile vulnerabile se află din nou în acest mediu mai mult, în comparație cu 3 din 10 copii

fără vulnerabilitate socială. De asemenea, petrec mai mult timp în mediul online, atât în zilele de școală, precum și cele de odihnă, copiii din municipiul Chișinău.

Impactul tehnologiilor informaționale asupra societății, în special al copiilor este enorm. Copiii explorează oportunitățile oferite de mediul digital în calitate de receptori ai conținutului, participanți la diferite activități, inițiatori de activități, și utilizatori a diverse materiale de marketing. Datele cercetării atestă că copiii folosesc mediul digital în principal pentru comunicare, socializare, jocuri, vizionarea desenelor animate, filmelor etc. și mai puțin pentru dezvoltarea personală, inclusiv pregătirea temelor pentru acasă. Există diferențe în modul în care copiii utilizează internetul în dependență de vârsta/clasa de studii, gen, dar și categoriile de vulnerabilitate.

În 2024, în comparație cu anii 2017 și 2021 a crescut numărul copiilor pe rețelele sociale. Astfel, în 2024, 93% dintre copii dețin cel puțin un cont/profil pe rețelele sociale. Copiii din clasa a 5-a, doar în proporție de 83% au deschis conturi pe rețelele sociale, în comparație cu cei din clasa a 11-a – 98%. Rețelele sociale preferate de copii sunt diverse și există diferențe între băieți și fete (*Figura 1*), dar și unele particularități de vârstă/clasă de studiu și categorii de vulnerabilitate socială. Spre exemplu, copiii din clasele a 5-a - 9-a preferă TikTok-ul, într-o măsură mai mare, cei din clasele a 10-a-11-a - mai mult Instagram-ul, iar copiii din categoriile vulnerabile - TikTok-ul, Snapchat-ul, Discord-ul.

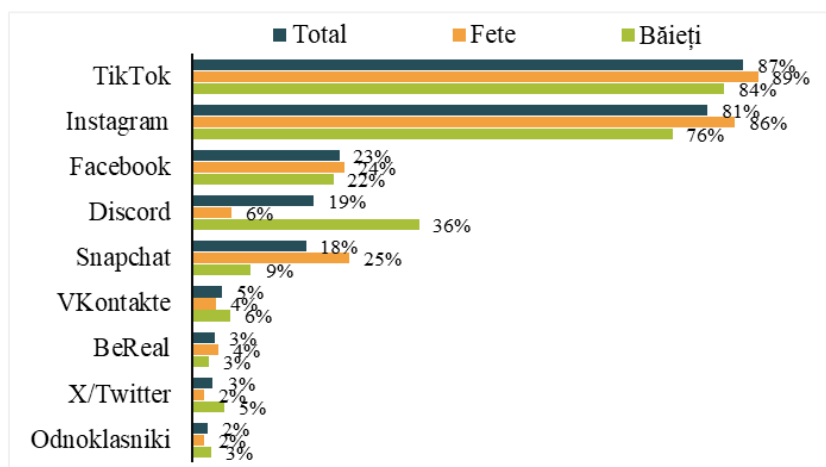

Figura 1. Prezența copiilor pe rețele sociale, pe sexe, %

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

Toate cercetările atestă cunoștințe limitate ale copiilor despre siguranța online. În 2017, 18% dintre copii nu cunoșteau nimic despre siguranța online, neavând o sursă de informare, față de 11%, în 2024. Datele cercetărilor relevă că, în multe familii, nu există o practică a comunicării între copii și părinți, în general, și referitor la siguranța online, în particular. Fiind întrebați despre modalitățile în care părinții îi informează despre riscurile online, majoritatea copiilor au menționat că, de obicei, părinții le citesc „lecții moralizatoare” despre demnitate, comunicarea dintre persoane etc. Există și părinți care acționează extrem - își izolează copiii de la

comunicare, le iau laptopurile, tabletele etc., de aceea, unii copii preferă să se informeze singuri „*mă descurc singur*”.

Deși există unele provocări și riscuri în mediul online, 63% dintre copii au semnalat că se simt *siguri și foarte siguri* în acest mediu, în anul 2024 (*Figura 2*). Copiii din familiile cu venituri mici, copiii care locuiesc cu un singur părinte sau rude, sau copii neglijați de părinți, precum și copiii cu dizabilități sau CES au declarat un nivel de auto percepere mai înalt al siguranței lor în mediul digital.

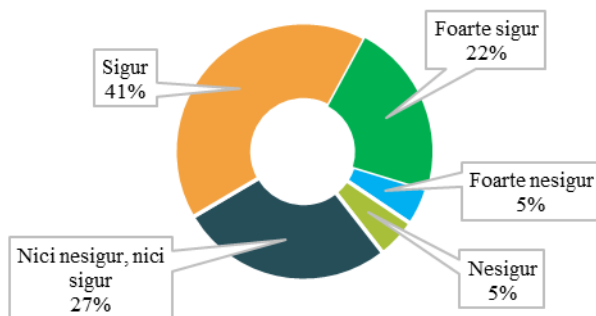

Figura 2. Gradul de auto percepere a siguranță în mediul online de către copii, %
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

S-au constatat unele tendințe pozitive privind plasarea informațiilor cu caracter personal pe rețelele sociale de către copii. Analiza datelor atestă descreșterea numărului de copii care au afișate public data și anul nașterii pe rețeaua de socializare, de la 59%, în anul 2017, la 21%, în anul 2024. Ponderele copiilor care au afișate public aceste date, crește o dată cu vârsta. De asemenea, copii din categoriile vulnerabile, în număr mai mare plasează date cu caracter personal pe rețelele de socializare (*Figura 3*).

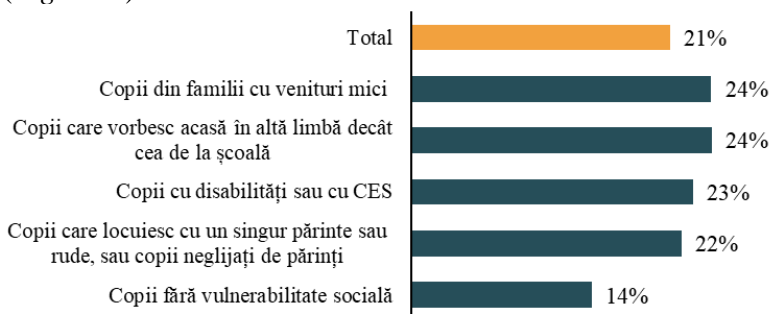

Figura 3. Copii la care data și anul nașterii sunt afișate public în dependență de categoria de vulnerabilitate, %
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

S-a redus și numărul copiilor la care anul nașterii de pe rețelele de socializare sunt veridice, indiferent dacă sunt afișate public sau nu, de la 75%, în anul 2017, la 60%, în anul 2024. Datele ultimei cercetări au stabilit că băieții mai rar afișează numele și prenumele reale, în comparație cu fetele (*Figura 4*). Copiii din clasele mai mici (55% în clasa a 5-a), mai rar, afișează numele reale, în comparație cu elevii din clasele mai mari (75% în clasa a 11-a).

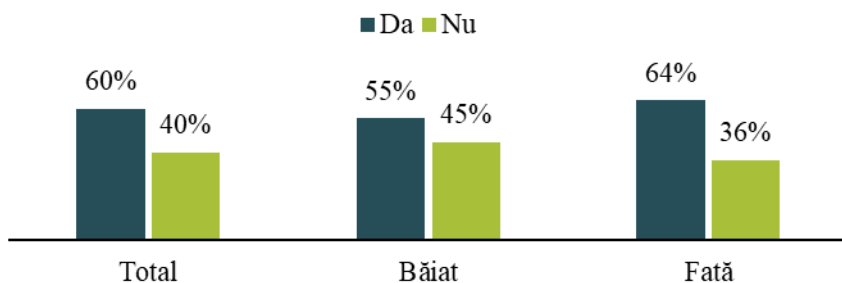

Figura 4. Numele și prenumele copiilor pe rețeaua socială sunt reale, pe sexe, %
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

S-a redus nesemnificativ pentru perioada analizată, numărul copiilor la care pe profilul din rețeaua socială conține și datele de contact (adresa de acasă, numărul de telefon), de la 8%, în anul 2017, la 5%, în anul 2024. Studiul *Children's Safety in the Digital Environment (2024)* a constatat diferențe semnificative la acest subiect în dependență de gen, gradul de vulnerabilitate socială, vârstă. Astfel, ponderea băieților pentru care este caracteristic acest lucru este dublă, în comparație cu cea a fetelor. Copiii din categoriile de vulnerabilitate socială au afișate public datele de contact, mai frecvent, decât cei din familii fără vulnerabilitate. Copiii din clasele mai mici, mai frecvent, afișează adresa de acasă, numărul de telefon reale, în comparație cu elevii din clasele mai mari.

Comparativ cu studiile din anii 2017 și 2021, ultima cercetare relevă și diferite tipuri de riscuri de sănătate și bunăstare socială. Datele relevă că 19% dintre copii au relatat că internetului le afectează notele școlare (*foarte des, deseori, uneori*). Răspunsurile copiilor, privite din perspectiva categoriilor de vulnerabilitate socială, atestă că copiii din cele 4 categorii de vulnerabilitate socială, mai frecvent se confruntă cu astfel de provocări, în comparație cu cei fără de vulnerabilitate (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Prezența situației – Notele mele au scăzut din cauza timpului petrecut pe internet, %

Categoria de vulnerabilitate	Niciodată	Foarte rar	Uneori	Deseori	Foarte des
Total	56	25	12	5	2
Copii fără vulnerabilitate socială	65	22	8	5	0
Copii din familie cu venituri mici	47	29	16	5	3
Copii care locuiesc cu un singur părinte sau rude, sau copii neglijați de părinți	53	26	13	6	2
Copii cu dizabilități sau cu CES	50	25	15	7	3
Copii care vorbesc acasă în altă limbă decât cea de la școală	52	26	15	4	3

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

La 13% dintre copii, internetul le afectează alimentația sau orele de somn (*foarte des, deseori, uneori*). În rândul copiilor din categoriile vulnerabile, numărul celor care au evidențiat că internetul le afectează alimentația și orele de somn este dublu (*Tabelul 2*). De asemenea odată cu creșterea vârstei, crește și numărul copiilor cărora le este afectată alimentația și odihna.

Tabelul 2. Prezența situației – Nu am mâncat sau dormit din cauza timpului petrecut pe internet, %

Categoria de vulnerabilitate	Niciodată	Foarte rar	Uneori	Deseori	Foarte des
Total	63	24	9	3	1
Copii fără vulnerabilitate socială	72	20	6	2	0
Copii din familie cu venituri mici	49	30	15	4	2
Copii care locuiesc cu un singur părinte sau rude, sau copii neglijați de părinți	58	27	11	3	1
Copii cu dizabilități sau cu CES	57	25	12	3	2
Copii care vorbesc acasă în altă limbă decât cea de la școală	59	25	13	3	1

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

Expunerea copiilor la riscuri de conținut nu s-a schimbat. Copiii se confruntă cu diverse riscuri de conținut, în mod special sunt expuși la diverse informații cu caracter agresiv și sexual. În anul 2024, unul din 10 copii a văzut sau a accesat din

întâmplare imagini cu conținut sexual online și a vizionat imagini sau video cu caracter sexual, în timp ce căuta informații pe internet. De asemenea, 1 din 10 copii a primit imagini neadecvate, mesaje sau imagini cu caracter sexuale pe sistemele de tip Messenger, Viber, WhatsApp, Discord, forum, chat-room (variantele de răspuns *Da și nu vreau să răspund*) (Figura 5).

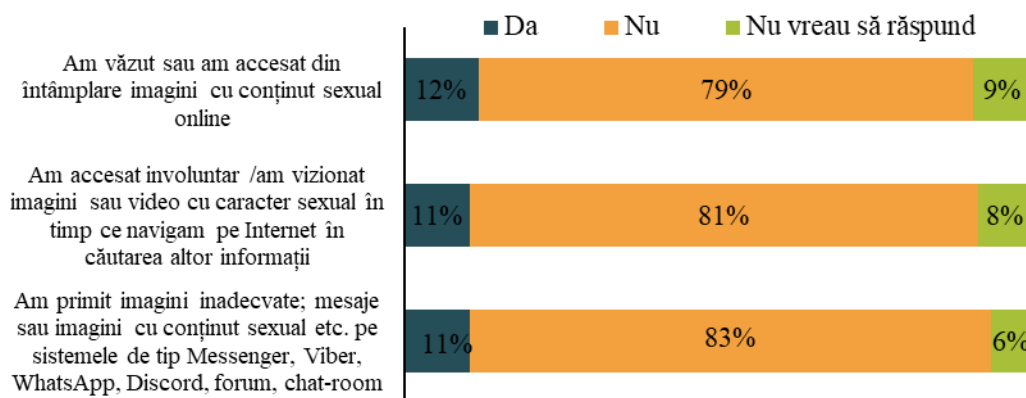

Figura 5. Prezența riscurilor de conținut, în ultimele 3 luni, %

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

Rămân prezente în mediul online și riscurile de contact. Activitățile realizate de copii împreună cu persoanele cunoscute în mediul online sunt diverse, dar indică riscuri și posibile consecințe care pot apărea în viitor pentru că 1/3 au făcut schimb de fotografii personale, aproximativ 1/5 au primit propuneri de a se întâlni undeva în oraș/sat, parc, etc., iar 1 din 10 au făcut schimb de date de contact (Figura 6). Există de asemenea, copii care au primit propuneri care i-au făcut să se simtă inconfortabil.

Datele atestă tendința copiilor de a răspunde pozitiv la propunerile de a se întâlni în mediul real cu persoanele pe care le-au cunoscut în mediul digital. Întâlnirile offline cu persoanele cunoscute pe Internet nu se rezumă, de obicei, la o singură dată. Însă mai mult de jumătate din cei care s-au întâlnit, ulterior, în viața reală cu persoane pe care, inițial, le-au cunoscut doar pe Internet au avut situații când au regretat, s-au simțit neconfortabil, i-a deranjat întâlnirea cu persoana cunoscută anterior pe Internet.

Rămân prezente în mediul digital și diverse riscuri de conduită din partea semenilor. Copiii sunt frecvent blocați pe rețelele de socializare, au situații de spargere a parolei/contului profilului pe rețeaua de socializare, sunt victime ale unor situații când cineva a postat pe rețelele sociale mesaje jignitoare, ofensatoare, accesibile pentru toată lumea și/sau fotografii, înregistrări video modificate jignitor.

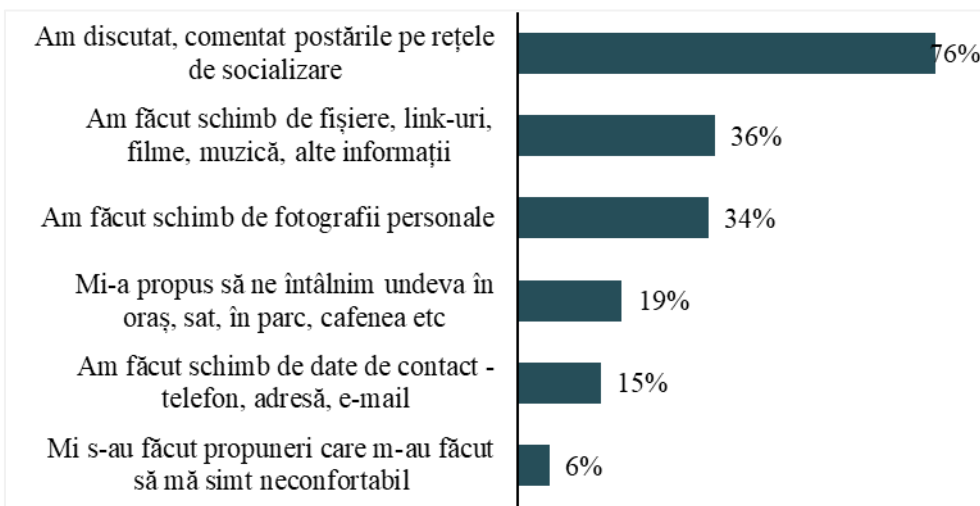

Figura 6. Activitățile cu persoana cunoscută doar pe internet,%¹

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

Riscurile de contract sunt mai specifice, și mai puțin conștientizate de către copii, unii părinți și specialiști. Acest tip de riscuri, nu a fost analizat în cercetările anterioare realizate în Republica Moldova. Datele studiului *Children's Safety in the Digital Environment* (2024) a constatat că aproape 1 din 10 copii, în ultimele 3 luni, a cheltuit fără să-și dea seama bani pe internet. Cu astfel de riscuri s-au confruntat, în ultimele 3 luni, mai mult băieții, dar și copiii din categoriile de vulnerabilitate socială, cei mai afectați fiind copiii din familiile cu venituri mici și copiii cu dizabilități sau CES (Tabelul 3).

Tabelul 3. Prezența situației –
Am cheltuit fără să-mi dau seama bani pe internet, %

Categoria de vulnerabilitate	Da	Nu	Nu vreau să răspund
Total	7	90	3
Băieți	8	88	4
Fete	5	93	2
Copii fără vulnerabilitate social	3	92	5
Copii din familie cu venituri mici	9	88	3
Copii care locuiesc cu un singur părinte sau rude, sau copii neglijăți de părinți	6	91	3
Copii cu dizabilități sau cu CES	9	88	3
Copii care vorbesc acasă în altă limbă decât cea de la școală	8	88	4

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

¹ 162 de copii (12% din totalul copiilor chestionați) au relatat că în ultimele 3 luni au discutat, făcut schimb de fotografii, diverse informații prin rețele sociale, Messenger, Viber, WhatsApp, Discord, forum, chat-room.

Concluzii și discuții. Studiile privind siguranța copiilor în mediul digital realizate în Republica Moldova, atestă că copiii sunt în pas cu noile tehnologii, respectiv, actualmente, telefonul mobil este dispozitivul de pe care marea majoritate a acestora se conectează la mediul digital. Posibilitatea controlului din partea părinților pentru reducerea riscurilor existente în mediul online se reduce, iar copiii nu știu cum să spună **Nu** la propunerile indecente din acest mediu, unde să raporteze situațiile riscante cu care se confruntă, inclusiv, unde să apeleze după ajutor.

Studiul *Children's Safety in the Digital Environment* (2024) prezintă evidențe clare precum că copiii din categoriile vulnerabile au un nivel mai ridicat de risc în mediul online pentru că mediul digital reprezintă pentru acești copii un spațiu de refugiere, unde caută comunicare și înțelegere. Copiii din familii fără vulnerabilitate socială, mai frecvent sunt informați referitor la riscurile online și beneficiază de control parental și de filtrarea conținutului la care au acces. Printre factorii care cresc nivelul de risc a copiilor în mediul online, s-au evidențiat (i) lipsa comunicării părinților cu copiii sau comunicarea inefficientă; (ii) atmosferă tensionată în familie între părinți sau între părinți și copii; (iii) lipsa unei persoane de încredere / suport pentru copil; (iv) lipsa afecțiunii și încurajării copiilor în familie, etc. Implicarea părinților în informarea copiilor despre riscurile online poate reduce riscurile și consecințele acestora, permițând copiilor să se bucure de oportunități online și să-și dezvolte competențele.

Diversificarea riscurilor în mediul online, în special, riscurile de contract, evidențiază necesitatea implicării mai multor actori în informarea copiilor, dar și a părinților despre siguranța în mediul digital: cadrele didactice din instituții de învățământ, specialiștii din instituțiile de protecție și serviciile specializate, membri ai comunităților, dar și reprezentanți ai sectorului privat din domeniul tehnologiilor informaționale și ale comunicației.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Global Kids Online. (2020, May). *Global Kids Online Research Toolkit*. Survey guide. <http://globalkidsonline.net/wp-content/uploads/2016/04/Survey-toolkit-guide-revised-May-2020.pdf>
- Katz, A., & El Asam., A. (2019). *Vulnerable children in the digital world*. <https://youthworksconsulting.co.uk/wp-content/uploads/2019/02/Vulnerable-Children-in-a-Digital-World-FINAL-004.pdf>
- Livingstone, S., Lievens, E., & Carr, J. (2020). *Handbook for policy makers on the rights of the child in the digital environment*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/handbook-for-policy-makers-on-the-rights-of-the-child-in-the-digital-e/1680a069f8>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2015). *Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe*. EU Kids Online. http://eprints.lse.ac.uk/64470/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_1_ibfile_shared_repository_Content_EU%20Kids%20Online_EU%20Kids%20Online_Developing%20framework%20for%20researching_2015.pdf

- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Stoilova, M. (2023). The outcomes of gaining digital skills for young people's lives and wellbeing: A systematic evidence review. *New Media & Society*, 25(5), 1176-1202. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/14614448211043189>
- Livingstone, S., & Stoilova, M. (2021). *The 4Cs: Classifying online risk to children*. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/71817/ssoar-2021-livingstone_et_al-The_4Cs_Classifying_Online_Risk.pdf?sequence=4&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2021-livingstone_et_al-The_4Cs_Classifying_Online_Risk.pdf
- Mascheroni, G. (2020). Datafied childhoods: Contextualising datafication in everyday life. *Current Sociology*, 68(6), 798-813. <https://doi.org/10.1177/0011392118807534>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2021). *Children in the digital environment: Revised typology of risks*. OECD Digital Economy Papers 302. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9b8f222e-en.pdf?expires=1731589509&id=id&accname=guest&checksum=57D4C5B B88E1143B2C7AE005C88A10DC>
- Siguranța copiilor pe Internet*. (2017). Centrul Internațional „La Strada”. Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”.
- Siguranța copiilor pe Internet*. (2021). Centrul Internațional „La Strada”. Magenta Consulting. https://consulting.md/files/reports/49/sumar_siguranta_copiilor_pe_internet_1.pdf
- United Nations Children's Fund (UNICEF). (2017). *The State of the world's children 2017: Children in a digital world*. https://www.unicef.org/media/48601/file/SOWC_2017_Summary_ENG.pdf
- United States Agency for International Development (USAID). (2024). *Children's Safety in the Digital Environment Republic of Moldova*. [https://www.data4impactproject.org/wp-content/uploads/2024/10/D4I-Report-Childrens-Safety-in-the-Digital-Environment TR-24-588_508c.pdf](https://www.data4impactproject.org/wp-content/uploads/2024/10/D4I-Report-Childrens-Safety-in-the-Digital-Environment_TR-24-588_508c.pdf)

EXPLORAREA INTENȚIILOR DE MIGRAȚIE ALE STUDENȚILOR DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PROFESIONAL ȘI SUPERIOR: ANALIZĂ COMPARATIVĂ

Mariana CRÎȘMARU, doctor în sociologie,
Cercetător științific coordonator,
Centrul de Cercetări Demografice,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice din Moldova
E-mail: mariana.crismaru@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2802-5376>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.20>

Abstract. *In the context of demographic decline, which has significantly reduced the number and proportion of young people in the general population, this study aims to estimate the migration intentions of Moldovan students enrolled in secondary and postsecondary vocational schools, as well as higher educational institutions. The research explores the influence of key factors on intentions to emigrate for study, work, or permanent residence abroad. To assess these emigration intentions, data from the sociological study "Youth Transition to Adulthood in the Context of Prolonged Crises", conducted between January and February 2023, were used. A sub-sample of 450 young individuals enrolled in vocational and higher education institutions at the time of the study was analyzed. Findings reveal that labor migration is predominant among students, particularly those in secondary technical vocational education. Furthermore, a significant link was found between migration intentions and perceptions of limited future prospects in the country. Notably, students with family members already abroad and those sceptical of Moldova's economic stability exhibit a stronger inclination to emigrate, viewing migration as a path to improved career opportunities. These findings underscore the need for comprehensive national policies focused on youth retention by aligning educational offerings with labor market demands, fostering an optimistic economic environment, and enhancing intersectoral collaboration across education, labor, and social support systems.*

Keywords: migration intentions, students, globalization.

JEL: J60, J62

UDC: 314.15-057.8(478)

Introducere. Intențiile de migrație ale tinerilor, în general, și ale celor studioși, în special, reprezintă un subiect de interes major în cercetările contemporane, având în vedere contextul globalizării și intensificarea mobilității internaționale. Într-o perioadă definită de acces crescut la diferite oportunități, tinerii beneficiază de o flexibilitate sporită în alegerea locului unde să-și continue studiile, să-și dezvolte carierele sau să se stabilească cu traiul permanent, ceea ce reflectă o transformare

semnificativă a parcursurilor de viață (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Arnett, 2000; Walther, 2006).

Efectele globalizării, mobilității și integrării internaționale se resimt și în modul în care tinerii din Republica Moldova își dobândesc autonomia, mulți tineri fiind implicați în migrația internațională, fie pentru muncă, fie pentru studii. Între anii 2014 și 2022, tinerii cu vârste între 15 și 34 de ani au constituit peste 40% din totalul populației migrante din Republica Moldova (BNS, 2023).

În condițiile declinului demografic, ce a determinat o reducere semnificativă a numărului și ponderii tinerilor în structura populației generale (Gagauz, et al., 2021), migrația continuă a tinerilor, în special a celor cu competențe profesionale, poate avea efecte socioeconomice, politice și culturale profunde, afectând perspectivele de dezvoltare durabilă ale Republicii Moldova. Această situație este recunoscută ca fiind problematică în mod special pentru țările cu economii în tranziție și resurse limitate, precum și care se confruntă cu provocări economice majore (Banca Mondială, 2019).

În acest context, investigarea intențiilor de emigrare ale tinerilor aflați în diverse etape ale formării profesionale devine o componentă critică pentru analiza dinamicii pieței forței de muncă și a factorilor ce influențează mobilitatea externă a capitalului uman calificat. O analiză amplă în acest domeniu va permite monitorizarea detaliată a tendințelor de emigrare în rândul tinerilor specialiști și va genera un set de date empirice esențiale pentru fundamentarea politicilor publice. Aceste politici pot fi orientate atât spre diminuarea „exodului creierelor” prin menținerea tinerilor specialiști în economia națională, cât și spre creșterea competitivității țării printr-o gestionare eficientă a capitalului uman de înaltă calificare.

Revizuirea literaturii. Analiza literaturii de specialitate și a studiilor existente evidențiază complexitatea factorilor ce influențează migrația și a paradigmatelor teoretice utilizate pentru a explica procesele decizionale ale tinerilor privind viitorul lor personal și profesional. Fenomenul migrației rămâne extrem de relevant, întrucât factorii de tip „push-pull” folosiți de țările dezvoltate pentru a atrage lucrători calificați, împreună cu eforturile țărilor în dezvoltare de a inversa fluxurile migratorii și a reține capitalul uman, ar putea fi optimizate printr-o înțelegere aprofundată a provocărilor cu care se confruntă tinerii.

Studiile au arătat că condițiile macroeconomice influențează semnificativ migrarea populației, în special prin creșterea disparităților de venit între diferite țări. Aceste diferențe economice, de multe ori, sunt factorii determinanți care stimulează fluxurile migratorii, fiind în mare parte o reacție la inegalitățile economice existente, precum și la oportunitățile limitate de dezvoltare personală și profesională în țările de origine (Urbanski, 2022; Banca Mondială, 2019).

Raportul Băncii Mondiale, axat pe migrație și fenomenul „exodului de creiere”, evidențiază rate ridicate de emigrare în țările cu venituri mai mici și subliniază o corelație puternică între nivelul de dezvoltare economică și tendințele migratorii. Analiza datelor indică faptul că 55% dintre persoanele cu studii superioare din Bosnia și Herțegovina, peste 40% din Armenia și Letonia și aproape

40% din Albania, Kazahstan, Moldova, Macedonia de Nord și România au optat pentru emigrare. Exodul forței de muncă înalt calificate reprezintă o provocare semnificativă pentru țările de origine, cu precădere pentru cele care se confruntă cu pierderi constante de capital uman. Această tendință nu este explicată doar prin alegerile individuale, ci semnalează probleme structurale profunde, care limitează capacitatea acestor state de a oferi oportunități de creștere și de a reține tinerii specialiști pe piața muncii locală (Banca Mondială, 2019).

În același context, având în vedere amploarea și impactul fenomenului migrației, acesta a devenit unul dintre cele mai intens studiate și dezbătute subiecte în Republica Moldova, atât în mediul academic, cât și la nivelul factorilor de decizie din diverse instituții. De peste trei decenii, acest fenomen este definit în principal de emigrarea internațională a populației, în timp ce fluxul de imigrare rămâne considerabil mai redus (BNS, 2023). Studiile relevă că factorii economici, mai ales migrația în scop de muncă, constituie principala motivație a acestui fenomen, determinată de lipsa oportunităților de angajare și de nivelul scăzut al salariilor pe piața muncii din Republica Moldova (IDIS „Viitorul”, 2008; ANOFM, UNDP, 2018; OIM, 2020). Este alarmantă ponderea ridicată a tinerilor în fluxul anual de emigranți, variind între 47% și 41% în perioada 2014-2021 (BNS, 2023). Motivele emigrării din Republica Moldova, similare cu cele din alte țări, precum salariile mici și dorința unui viitor mai bun pentru copii, sunt amplificate de facilități legale și conexiuni informale specifice. Cetățenia română, deținută de un număr mare de moldoveni, oferă acces la servicii educaționale și pe piața muncii din UE, iar rețeaua diasporei sprijină fluxul de migrație (Fundatia Europeană de Formare, 2021).

În plus, în ultimii ani, procesele migrației au fost impulsionate de politicile de „deschidere” adoptate de anumite țări, atât în ceea ce privește piața serviciilor educaționale (Grigoraș, 2014), cât și piețele muncii pentru anumite categorii de populație, în special pentru tineri (Tabac, 2021; Poalelungi, 2011). În acest context, migrația în scop educațional a devenit o formă strategică de mobilitate internațională pentru tinerii din Republica Moldova, evidențiindu-se printr-o creștere constantă (BNS, 2023). Această tendință facilitează nu doar accesul la sisteme educaționale avansate, dar și oportunitatea ulterioară de integrare socioprofesională în țări cu un nivel de trai ridicat.

De asemenea, o serie de studii s-au concentrat pe analiza intențiilor de emigrare ale grupurilor distincte, precum tinerii aflați în proces de formare profesională. Conform acestor cercetări, studenții care au părinți aflați în străinătate manifestă o intenție mai ridicată de a emigra, indicând existența unui model de migrație intergenerațională. Această dinamică sugerează că experiențele părinților contribuie la socializarea tinerilor, influențându-le orientările viitoare spre migrație (Țurcan, 2011).

Rezultatele unui alt studiu evidențiază o corelație semnificativă între orientările migraționiste ale studenților din ultimul an de studii și domeniile lor de specializare. Studenții din domeniile economice și politice manifestă cele mai ridicate intenții de emigrare, în contrast cu cei din specialități tehnice, care prezintă o predispoziție mai scăzută. Aceste concluzii sugerează că specializările academice influențează percepțiile

și intențiile legate de migrație ale studenților, ceea ce poate avea implicații importante pentru politicile educaționale (Gorban, 2009).

Studiul „Migrația potențială a studenților în context comparativ: țări-regiuni-universitate” a examinat profilul de migrație potențială al studenților români în raport cu comunitățile studențești din alte opt țări europene, utilizând datele sondajului YMOBILITY. Rezultatele indică faptul că motivația de migrație a studenților români se aliniază modelului caracteristic țărilor de emigrare, fiind influențată de factori economici, precum salariile și oportunitățile de carieră. Astfel, s-a evidențiat un grad înalt de nemulțumire în rândul studenților români legat de perspectivele profesionale pe plan intern, în contrast cu studenții din alte țări (Germania, Marea Britanie, Suedia), care migrează preponderent din motive educaționale și de dezvoltare a competențelor. În plus, migrația pentru un stil de viață este semnificativă în Germania, Suedia și Irlanda. Un alt factor important este capitalul social, unde rețelele de rude și prieteni din străinătate influențează deciziile de migrare (Sandu, 2020).

Metodologia cercetării. Scopul acestui studiu este de a realiza o analiză detaliată a intențiilor de emigrare în rândul tinerilor care urmează studii în instituții de învățământ profesional tehnic secundar, postsecundar (colegii) și superior. În vederea evaluării intențiilor de emigrare au fost utilizate datele studiului sociologic „Tranziția tinerilor la viața de adult în condițiile crizelor prelungite”, realizat în perioada ianuarie-februarie 2023. A fost delimitat un sub-eșantion de 450 de tineri, încadrați la momentul realizării studiului în instituții de învățământ profesional și superior. Studiul s-a desfășurat în 21 de localități, incluzând 9 orașe și 12 sate, având la bază un eșantion combinat. Drept criterii de stratificare au servit zonele geografice (nord, centru, sud) și mediul de reședință (urban/rural). În ultima etapă de selecție a respondenților, au fost utilizate cote calculate. Culegerea informației s-a realizat atât prin metoda interviului direct, cât și prin intermediul unei platforme specializate. Caracteristicile respondenților incluși în analiză sunt prezentate în *Tabelul 1*.

Tabelul 1. Caracteristicile respondenților pe tipuri de instituții de învățământ

	Elev instituție de învățământ profesional tehnic secundar	Student instituție de învățământ profesional tehnic postsecundar	Student instituție de învățământ superior	Total
Feminin	23.7	79.6	86.4	65.5
Masculin	76.3	20.4	13.6	34.5
15-19 ani	94.1	89.8	11.9	60.4
20-29 ani	5.2	8.8	68.9	31.4
30-35 ani	0.7	1.5	19.2	8.2
Total	n=136	n=137	n=177	n=450

Sursa: datele studiului sociologic „Tranziția tinerilor la viața de adult în condițiile crizelor prelungite”, 2023

În procesul de analiză a fost utilizată regresia logistică multinomială, analizează relația dintre o variabilă dependentă categorică și una sau mai multe variabile independente. Variabila dependentă: intenții de emigrare, separat *la studii*,

la muncă și pentru a se stabili cu traiul permanent, opțiunile de răspuns: **da, nu și nu sunt sigur/ă**. Varianta de răspuns **nu** este specificată drept categorie de referință. Variabilele independente utilizate în modelul de regresie sunt: elev școală profesională (0=elev școală profesională, 1=altceva); student colegiu (0=student colegiu, 1=altceva); student universitate (0=student universitate, 1=altceva); o persoană poate să trăiască bine în țara noastră (0=dezacord, 1=de acord); școala pregătește pentru piața muncii (0=dezacord, 1=de acord); cum vede viitorul țării (0=pesimist, 1=optimist).

Rezultate principale. Analiza generală a rezultatelor studiului evidențiază o situație alarmantă în privința intențiilor de emigrare ale tinerilor studioși, conturate pe trei dimensiuni distincte: emigrarea pentru studii, pentru muncă și pentru stabilirea permanentă în străinătate. Aceste date devin deosebit de relevante atunci când sunt corelate cu tipurile de instituții de învățământ frecventate de tineri (Tabelul 2). Conform rezultatelor obținute, o proporție semnificativă dintre tinerii care studiază la instituții de învățământ profesional tehnic secundar manifestă *intenția de a emigra în căutarea unui loc de muncă* (74%), fapt ce subliniază gradul ridicat de nesiguranță și lipsă de oportunități perceput de aceștia în țară. De asemenea, 61% dintre studenții colegiilor și 45% dintre cei care studiază la universități își exprimă dorința de a căuta oportunități de muncă în străinătate. Prin urmare, tinerii din învățământul profesional tehnic par a fi cei mai afectați de dorința de a emigra, ceea ce poate fi interpretat ca o reflectare a percepției lor asupra oportunităților limitate de angajare și dezvoltare profesională în țară.

Intențiile de emigrare pentru studii în rândul respondenților sunt mai puțin pronunțate comparativ cu dorințele de emigrare pentru muncă și sunt similare ca amploare cu intențiile de a se stabili permanent în străinătate. Analiza datelor relevă o distribuție variată a acestor intenții în funcție de tipul de instituție de învățământ. Printre studenții de la colegii, se observă o proporție mai mare a celor care aspiră la studii în străinătate, cu 39% dintre respondenți exprimând o astfel de intenție. În contrast, doar 24% dintre elevii școlilor profesionale manifestă interes pentru emigrarea în scop educațional, iar procentul scade la 18% în rândul studenților din instituțiile de învățământ superior. Aceste rezultate sugerează că, deși există interes pentru emigrarea la studii, acesta este considerabil mai scăzut comparativ cu intențiile de emigrare pentru muncă, ceea ce poate reflecta priorități diferite în rândul tinerilor în funcție de parcursul lor educațional.

Intențiile de emigrare în vederea stabilirii unei reședințe permanente în străinătate se situează la un nivel comparabil cu intențiile tinerilor de a urma studii în afara țării. Analiza datelor sugerează că aceste intenții sunt cele mai pronunțate în rândul studenților de la colegii (40%). Pe locul următor, în ceea ce privește ponderea intențiilor de emigrare pentru a se stabili cu traiul peste hotare, se află elevii din școlile profesionale (29%), iar cel mai mic procent se înregistrează în rândul studenților de la universități (22%), unde se remarcă o disponibilitate mai mare de a rămâne în țară.

Este de remarcat faptul că, luând în considerare și procentul tinerilor indeciși cu privire la viitorul lor în țară, dintre care o parte semnificativă ar putea prezenta un potențial ridicat de a opta pentru emigrare, fie în scop de muncă, studii sau pentru

stabilire permanentă în străinătate, perspectiva retenției capitalului uman devine considerabil mai nefavorabilă. Această incertitudine a tinerilor cu privire la viitorul lor în contextul național sugerează o provocare majoră pentru politicile de integrare socioprofesională, punând în discuție sustenabilitatea dezvoltării pe termen lung a capitalului uman.

Tabel 2. Intenții de emigrare ale tinerilor studiosi pe tipuri de instituții de învățământ

	Elev instituție de învățământ profesional tehnic secundar	Student instituție de învățământ profesional tehnic postsecundar	Student instituție de învățământ superior	
Intenții de emigrare la studii				Total
Da	23.9%	39.4%	18.6%	26.6%
Nu sunt sigur/ă	29.9%	38.0%	37.8%	35.4%
Nu	46.3%	22.6%	43.6%	37.9%
Intenții de emigrare la muncă				Total
Da	73.9%	61.0%	45.4%	58.8%
Nu sunt sigur/ă	16.4%	25.7%	33.3%	25.9%
Nu	9.7%	13.2%	21.3%	15.3%
Intenții de emigrare pentru a se stabili cu traiul permanent				Total
Da	28.6%	39.7%	22.4%	29.6%
Nu sunt sigur/ă	45.9%	39.0%	48.3%	44.7%
Nu	25.6%	21.3%	29.3%	25.7%

Sursa: datele studiului sociologic „Tranziția tinerilor la viața de adult în condițiile crizelor prelungite”, 2023

Intențiile de emigrare pentru studii și muncă au fost supuse unei analize detaliate prin aplicarea regresiei multinomiale logistice, având ca scop identificarea factorilor determinanți care cresc probabilitatea de a aparține acestor grupuri. Analiza regresională confirmă, în mare parte, datele anterioare, dar identifică, de asemenea, factori adiționali care contribuie la creșterea probabilității de a face parte din grupul tinerilor cu intenții sporite de emigrare (*Tabelul 3*).

Printre acești factori, determinantul cu cel mai mare impact asupra probabilității de a fi clasificat în categoria tinerilor cu intenții de emigrare pentru studii este variabila ”student la colegiu”, cu un raport de șanse de 4.1. În plus, tinerii care consideră că sistemul educațional actual nu îi pregătește corespunzător pentru piața muncii au o probabilitate crescută de a manifesta intenții de emigrare pentru studii, având un raport de șanse de 2.0 comparativ cu cei care cred că învățământul din Republica Moldova este aliniat cerințelor pieței muncii. De asemenea, percepția tinerilor asupra viitorului țării constituie o vulnerabilitate semnificativă în contextul intențiilor de emigrare, cu cât perspectiva asupra viitorului este mai pesimistă, cu atât cresc șansele ca tinerii să manifeste intenții de emigrare în străinătate.

Aceste variabile sunt, de asemenea, statistic semnificative pentru a fi plasate în categoria ”nu sunt sigur/ă” privind decizia de a emigra pentru studii. Statutul de student la colegiu, precum și convingerea că școala nu oferă o pregătire adecvată pentru piața

muncii, pot genera o ambivalență față de decizia de a emigra, amplificând incertitudinea cu privire la oportunitățile disponibile.

Tabelul 3. Factorii determinanți ai intențiilor de emigrare la studii

		B	Std. Error	Wald	Sig.	Exp(B)
Da	Intercept	-0.901	0.304	8.803	0.003	
	Elev școală profesională	0.174	0.317	0.300	0.584	1.190
	Student colegiu	1.420	0.319	19.790	0.000*	4.136
	O persoană poate să trăiască bine în țara noastră	0.515	0.300	2.957	0.086	1.674
	Școala nu pregătește pentru piața muncii	1.001	0.293	11.679	0.001***	2.721
	Are pe cineva din membrii familiei peste hotare	-0.139	0.259	0.287	0.592	0.870
	Cum vede viitorul țării	-0.662	0.284	5.435	0.020*	0.516
Nu sunt sigur/ă	Intercept	0.100	0.252	0.156	0.693	
	Elev școală profesională	-0.444	0.278	2.551	0.110	0.641
	Student colegiu	0.664	0.293	5.143	0.023*	1.943
	O persoană poate să trăiască bine în țara noastră	0.860	0.273	9.930	0.002**	2.363
	Școala nu pregătește pentru piața muncii	0.619	0.276	5.006	0.025*	1.856
	Are pe cineva din membrii familiei peste hotare	-0.495	0.235	4.416	0.036*	0.610
	Cum vede viitorul țării	-0.773	0.260	8.849	0.003**	0.462
*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05						

Sursa: datele studiului sociologic „Tranziția tinerilor la viața de adult în condițiile crizelor prelungite”, 2023

Analiza regresională multinomială logistică a factorilor determinanți ai intențiilor de emigrare în scopuri de muncă, evidențiază un set de variabile sociodemografice și atitudinale care influențează semnificativ probabilitatea de a planifica emigrarea. Rezultatele arată că elevii din școlile profesionale prezintă cea mai mare predispoziție de a intenționa emigrarea pentru muncă, raportul de șanse fiind de 3.6. Această predispoziție crescută poate fi explicată prin structura educațională a școlilor profesionale, care, deși furnizează competențe practice, limitează accesul tinerilor la oportunități locale de dezvoltare profesională, locuri de muncă atractive și stabilitate economică. De asemenea, tinerii care percep oportunități de trai nefavorabile în țară prezintă o probabilitate mai mare de a intenționa emigrarea în scopuri de muncă, raportul de șanse fiind de 2.2 (Tabelul 4). Această percepție reflectă o posibilă dezamăgire față de perspectivele economice și sociale oferite la nivel național, alimentând intențiile de emigrare în căutarea unor condiții de viață mai favorabile.

Un alt determinant semnificativ al intenției de emigrare la muncă este prezența rudelor apropiate în străinătate, cu un raport de șanse de 1.9. Această probabilitate crescută se poate asocia cu existența unei rețele de suport, care nu doar facilitează accesul la

informații privind oportunitățile de muncă în alte țări, dar oferă și sprijin logistic și emoțional, necesar pentru o tranziție mai ușoară în mediul de destinație.

Tabelul 4. **Factorii determinanți ai intențiilor de emigrare la muncă**

		B	Std. Error	Wald	Sig.	Exp(B)
Da	Intercept	0.032	0.295	0.012	0.914	
	Elev școală profesională	1.305	0.371	12.358	0.000***	3.688
	Student colegiu	0.669	0.339	3.896	0.048*	1.952
	O persoană poate să trăiască bine în țara noastră	0.800	0.375	4.548	0.033*	2.226
	Școala nu pregătește pentru piața muncii	0.289	0.344	0.708	0.400	1.336
	Are pe cineva din membrii familiei peste hotare	0.682	0.290	5.518	0.019*	1.978
	Cum vede viitorul țării	0.281	0.314	0.798	0.372	1.324
*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05						

Sursa: datele studiului sociologic „Tranziția tinerilor la viața de adult în condițiile crizelor prelungite”, 2023

Discuții și concluzii. Migrarea în scop de muncă este predominantă în rândul tinerilor din Republica Moldova, în mod deosebit pentru cei care urmează studii în instituțiile de învățământ profesional tehnic secundar. Acești tineri percep oportunitățile de angajare în țară ca fiind insuficiente pentru a permite o dezvoltare profesională și economică stabilă, un aspect evidențiat și de alte cercetări care indică factorii economici și discrepanțele de venituri drept determinanți principali ai migrației din economiile în tranziție și care se confruntă cu probleme economice majore (Banca Mondială, 2019). Astfel, lipsa perspectivelor economice locale contribuie substanțial la formarea intențiilor de emigrare în rândul tinerilor, care văd în migrare o soluție pentru atingerea obiectivelor lor profesionale și financiare.

Studiul subliniază că percepția tinerilor asupra calității pregătirii pentru piața muncii și viitorul național influențează semnificativ intențiile de migrațiune la studii. Cei care consideră că sistemul educațional nu le oferă o pregătire adecvată sunt mult mai predispuși să emigreze în acest scop, ceea ce sugerează o critică tot mai accentuată a tinerilor față de structurile educaționale naționale. În contextul globalizării și individualizării, tinerii devin mai sensibili la oportunitățile oferite de alte țări, unde văd medii de muncă și dezvoltare profesională mai promițătoare. Această orientare este amplificată de insecuritatea economică și flexibilizarea parcursurilor de viață, care accentuează percepția oportunităților limitate în context național.

Migrarea tinerilor din Republica Moldova are o componentă intergenerațională puternică, experiențele migratorii ale părinților sau rudelor apropiate acționând adesea ca un catalizator pentru intențiile de emigrare. Tinerii care au membri de familie stabiliți în străinătate manifestă o predispoziție mai mare pentru migrarea în scop de muncă, sugerând o rețea de sprijin transnațională care facilitează accesul la

oportunități în alte țări. Aceste rețele transnaționale oferă tinerilor nu doar suport logistic, dar și un capital social care le permite să acceseze informații despre oportunitățile externe și să gestioneze mai eficient tranziția către piața muncii internațională.

Studiul relevă o nevoie urgentă de dezvoltare a unor politici naționale care să sprijine integrarea tinerilor pe piața muncii și să le ofere perspective de carieră atractive. O strategie eficientă ar trebui să vizeze îmbunătățirea calității educației, în special în privința pregătirii practice pentru cerințele pieței muncii locale, și să promoveze un climat economic optimist. Totodată, este necesară o abordare intersectorială a politicilor de tineret, combinând educația, piața muncii și protecția socială, pentru a contribui la reducerea intențiilor de migrație și la stimularea participării active a tinerilor la dezvoltarea comunității locale.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- ANOFM, UNDP. (2018). *Migrația forței de muncă și impactul asupra pieței muncii din Republica Moldova*.
https://anofm.md/files/elfinder/Nota%20analitica_final_2%20%281%29.pdf
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Barsbai, T., Rapoport, H., Steinmayr, A., & Trebesch, C. (2017). The Effect of Labor Migration on the Diffusion of Democracy: Evidence from a Former Soviet Republic. *American Economic Journal: Applied Economics*, 9(3), 36-69.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization. Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: SAGE.
- Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS). (2023).
<https://statistica.gov.md/>, <https://statistica.gov.md/ro/banca-de-date-statistice-78.html>
- Bulgaru, M. (2009). Rezultate ale cercetărilor din cadrul proiectului intas „Tranziții ale copilăriei și tineretului într-o societate în transformare: Cazul Republicii Moldova”. *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Sociale*, 3(23), 45-57.
- Carling, J. (2002). Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(1), 5-42. <https://doi.org/10.1080/13691830120103912>
- Ciuplan-Dragomirescu, L. (2019). International migration of youth in cross-border areas. *Performantica*, 35, 96-103.
- Fundația Europeană de Formare. (2021). *Fișa de țară privind migrația și competențele Moldova*. www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/
- Gagauz, O., Buciuceanu-Vrabie, M., Pahomii, I., Știrba, V., Tabac, T., & Grigoraș, E. (2021). *Populația Republicii Moldova la 30 de ani de independență: provocări*

- principale și politici necesare*. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: INCE. <https://doi.org/10.36004/nier.ccd.2021.978-9975-89-248-3>
- Generations and Gender Programme (GGP). (2020). <http://www.ggp-i.org/add-bibliography.html>
- Gherheș, V., Dragomir, G.-M., & Cernicova-Buca, M., (2020). Migration Intentions of Romanian Engineering Students. *Sustainability*, 12(12). 1-31. <https://doi.org/10.3390/su12124846>
- Gorban, A. (2009). Orinetările migraționiste ale studenților diferitor specialități de studii (pe baza datelor studiului sociologic). *Moldoscopia*, 1(44), 51-61.
- Cordis - EU research results. (n.d.). <https://cordis.europa.eu/project/id/649491>
- Grigoraș, E. (2014, 16-17 octombrie). Factorii migrării la studii a studenților din Republica Moldova. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării*. Sesiunea științifică: *Structura demografică și calitatea potențialului uman*: conferința internațională științifico-practică (Ediția a IX-a, pp. 95-100). Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: INCE.
- IDIS „Viitorul”. (2008). *Migration trends and policies in the Black Sea region: Cases of Moldova, Romania and Ukraine*. Chișinău.
- International Organization for Migration (IOM). (2020). *Migrația în scop de muncă: Profilul și provocările actuale ale lucrătorilor migranți moldoveni în principalele țări de destinație*. Chișinău.
- Poalelungi, O. (2011). Aspecte ale migrației intelectuale din Republica Moldova. In: *Brain Drain. Cazul Republicii Moldova*: culeg. de art. (pp. 38-42). Chișinău.
- Sandu, D. (2020). *Migrația potențială a studenților în context comparativ: țări-regiuni-universitate*. https://www.researchgate.net/publication/346401724_Migratia_potentiala_a_studentilor_in_context_comparativ_tari-regiuni-universitate_2020
- Tabac, T. (2021). International migration and population changes in Moldova. *Economy and Sociology*, 2, 94-102.
- Tabac, T., & Gagauz, O. (2021). Migration from Moldova: Trajectories and Implications for the Country of Origin. In: M. Denisenco, S. Stroza, & M. Light. (Eds.), *Migration from the Newly Independent States* (143-168). Societies and Political Orders in Transition. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36075-7_7
- Țurcan, V. (2011). Tineretul studios și experiența migraționistă. In: *Brain Drain. Cazul Republicii Moldova*: culeg. de art. (pp. 118-129). Chișinău.
- Urbanski, M. (2022). Comparing Push and Pull Factors Affecting Migration. *Economies*, 10(1), 21. <https://doi.org/10.3390/economies10010021>
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transition: Choice, flexibility and security of young people's experiences across different European contexts. *Nordic Journal of Youth Research*, 14(2), 119-139. <https://doi.org/10.1177/1103308806062737>
- World Bank Group. (2019). *Migration and Brain Drain*. Europe and Central Asia Economic Update. Washington, DC, USA. <http://documents.worldbank.org/curated/en/657051570692065211/World-Bank-ECA-Economic-Update-Fall-2019>

ACCESUL MIGRANȚILOR MOLDOVENI LA PENSII DUPĂ EXPERIENȚELE DE MUNCĂ DIN ITALIA: SPECIFIC ȘI TENDINȚE

**Ecaterina DELEU, Doctor în științe politice, lector universitar,
Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Universitatea de Stat din Moldova**

E-mail: ecaterina.deleu@usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4582-4604>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.13>

***Abstract.** The aim of this study is to analyze the situation regarding the access of Moldovan migrants who returned to their country of origin to pensions in Italy after several years of work and a contribution period in the country of migration. The topic of ageing is a current issue for migrants, the number of those arriving at the retirement age is constantly increasing. Some solutions are stipulated in the bilateral agreements regarding social security, signed in the last 20 years by the Republic of Moldova with other countries where there are Moldovan citizens. The first dossiers of pensions from Italy for Moldovan citizens returned to the Republic of Moldova were completed in 2010-2011, and the contribution period was 7-10 years. In recent years, the pension files include a contribution period of 20 years. The number of returned Moldovan migrants who receive pensions from Italy has increased to about 6 thousand. In order to research this issue, we analyzed the national and international normative framework (Republic of Moldova, Italy, European Union), the implementation of the agreement between Moldova and Italy in the social security sector (also taking into account the new Moldovan-Italian agreement, signed in Rome on October 31, 2024, the responsibilities of the National Office of Social Insurance of the Republic of Moldova, the official statistics regarding the community of Moldovan citizens in Italy, etc. We conducted in-depth interviews with the representatives of the ACLI Patronat office in Chisinau (Patacli), operators and experts who provided assistance in completing pension files from 2011. For several years, the SIAS Patronat representatives also assisted Moldovan citizens interested in Italian pensions. Highlighted the arguments regarding the growth of Moldovan migrants with pensions from Italy and the estimations for the next years; the changes, the new agreement; the specifics of the current pension dossiers (types of pensions: for the age limit; disability; survivor's pensions); the conditions to have access to the pensions; the specifics of the highest (or lowest) pensions, etc.*

***Keywords:** Moldovan-Italian agreement, returned migrants, pensions, labour market, contribution period, life certificates, National Office of Social Insurance, Republic of Moldova, INPS, Italy.*

***JEL:** J11, J14, J18*

***UDC:** 364.35(478:450)*

Introducere. La aproximativ 30 de ani de la primele valuri de emigrare a cetățenilor moldoveni, se atestă o creștere a numărului de persoane care au atins vârsta de pensionare și în rândul celor stabiliți peste hotare. O problemă majoră cu care se confruntă migrații și o sursă de mare îngrijorare pentru aceștia este accesul la pensii la atingerea vârstei de pensionare, în contextul în care mulți nu au acumulat numărul necesar de ani de cotizare, din cauza șederii ilegale într-un alt stat, a muncii la negru sau a lipsei contractelor de muncă. Problema asigurării cu pensii a fost semnalată repetat de migrații moldoveni de-a lungul anilor, la evenimentele oficiale dedicate diasporei (de regulă la Congresele diasporei), în discuțiile de la ambasadele și consulatele Republicii Moldova din străinătate, dar și în cadrul cercetărilor care s-au făcut cu implicarea migraților moldoveni. Prin urmare, problema îmbătrânirii populației este la fel de actuală și în cazul migraților, nu doar în țara de origine, unele soluții în cazul lor fiind stipulate în acordurile bilaterale cu privire la securitatea socială, semnate de Republica Moldova cu țări în care se află cetățeni moldoveni.

Date și metode. Autoritățile din Republica Moldova și din Italia au anunțat semnarea, la 31 octombrie 2024, la Roma, a unui nou acord bilateral, moldo-italian, în domeniul securității sociale. Documentul a fost semnat de ministrul Muncii și Protecției Sociale, Alexei Buzu și omologul său din Italia, Marina Elvira Calderone. Cu o zi înainte, președinta în exercițiu a Republicii Moldova, Maia Sandu, a anunțat public că va fi semnat acest acord, care va îmbunătăți protecția socială a migraților moldoveni, fie că au revenit în țară sau locuiesc în Italia. La 18 octombrie curent, Casa Națională de Asigurări Sociale (CNAS) anunța că reprezentanți din cele două țări discutau despre modificarea unor prevederi ce vizează procedura de totalizare a perioadelor de asigurare, modalitățile de depunere a cererilor pentru solicitarea de pensii, dar și despre „oportunitatea semnării unui Aranjament Administrativ de reglementare a procedurilor de aplicare a Acordului” (CNAS, 18 octombrie 2024).

Noul acord, considerat unul istoric de către autoritățile Republicii Moldova (pe parcursul ultimilor 20 de ani Italia a semnat doar cu două țări astfel de acorduri), prevede simplificarea procedurilor de depunere a cererilor de pensie și alte prestații sociale, dar rezolvă și principala problemă a primului acord moldo-italian în domeniu – cumulara perioadelor de cotizare în cele două țări: „o schimbare esențială față de regulile anterioare, care cereau ca lucrătorii să îndeplinească perioadele minime de contribuție separat în fiecare țară” (MMPS, 31 octombrie 2024). Prin urmare, cetățenii moldoveni care vor acumula o perioadă de contribuții de cel puțin 15 ani (în ambele țări), vor avea dreptul să solicite pensii. Reprezentanții MMPS susțin că, potrivit noilor prevederi, procesul de solicitare a prestațiilor sociale „devine mai accesibil și mai puțin costisitor pentru cetățenii moldoveni cu dreptul la pensii italiene care au reședinta în Moldova; aceștia nu vor mai fi nevoiți să călătorească în Italia pentru a depune cererea - cererile pentru pensii și alte prestații sociale vor putea fi depuse atât în Italia, cât și în Moldova” (MMPS, 31 octombrie 2024). În acord sunt stipulate câteva tipuri de pensii (și alte prestații sociale): pensia pentru limită de vârstă, pensia de invaliditate, pensia de urmaș, pensia și indemnizația pentru accidente de muncă sau boli profesionale. După un proces de negocieri complex și de durată, primul acord moldo-italian în domeniul securității sociale a fost semnat

de cei doi șefi de stat – Maia Sandu și Sergiu Mattarella – la 18 iunie 2021, la Roma și a intrat în vigoare la 1 decembrie 2023.

Dosarele de pensii din Italia pentru migranții moldoveni reveniți în Republica Moldova au început să fie perfectate încă din anii 2010-2011, cu sprijinul reprezentanților patronatelor italiene, perioada de contribuții fiind inițial mai mică sau insuficientă. Pentru a avea dreptul să solicite pensie în Italia, persoana trebuie să aibă 67 de ani, să locuiască în Republica Moldova, să anuleze rezidența din Italia și să aibă o perioadă de cotizare de 20 de ani în această țară. După un deceniu, în 2022-2024, dosarele de pensii din Italia, aprobate pentru migranții moldoveni reîntorși, au ajuns și la o perioadă de cotizare de 20 de ani deja (deci o perioadă completă de contribuții). Numărul beneficiarilor moldoveni de pensii din Italia (care au deja rezidența în Republica Moldova) a crescut până la aproximativ 6 mii de persoane, iar suma acestor pensii depășește anual 10 milioane de Euro, afirmă experții.

Scopul acestui studiu este de a analiza situația privind accesul migranților moldoveni, reîntorși în țara de origine, la alocații și pensii din Italia, după mai mulți ani de muncă și de cotizare. Pentru a cerceta această problemă, am analizat cadrul normativ național și internațional (Republica Moldova, Italia, Uniunea Europeană), prevederile privind implementarea acordului bilateral moldo-italian în domeniul securității sociale, precum și statisticile oficiale privind comunitatea cetățenilor moldoveni din Italia. Am realizat interviuri aprofundate cu reprezentanții oficiului Patronatului ACLI în Republica Moldova (Patacli), care acordă asistență la perfectarea dosarelor de pensii încă de la început, din anii 2010-2011. Timp de câțiva ani, și reprezentanții Patronatului SIAS din Italia au acordat asistență cetățenilor moldoveni interesați de pensia italiană.

În cadrul cercetărilor, am încercat să reliefăm care sunt tendințele în privința pensiilor acordate migranților moldoveni care s-au reîntors în Republica Moldova, după mai mulți ani de muncă în Italia (ce trebuie să știe viitorii pensionari, unde pot să solicite informații: actele necesare, perioada de cotizare etc.). Ne-au interesat atât statisticile oficiale, cât și experiențele de viață ale unor beneficiari de pensii: ce aspecte au evidențiat experiențele operatorilor de la ghișeul Patacli (cazuri/dosare memorabile); ce a schimbat în aceste procese intrarea în vigoare a acordului Republica Moldova-Italia în domeniul securității sociale; care este specificul actualelor dosare de pensii în raport cu primele dosare, perfectate în 2010-2011, și ce schimbări au intervenit. Totodată, am discutat despre specificul activității cu aceste categorii de vârstă (persoane de peste 65-67 de ani, cu experiențe de migrație și de muncă în 1-2 țări) și despre tipurile de pensii (nu doar pensiile pentru limită de vârstă, ci și pensiile de invaliditate și pensiile de urmaș): despre condițiile ce trebuie întrunite pentru a avea dreptul la astfel de pensii; despre specificul celor mai mari pensii (sau al celor mai mici); despre căsătoriile mixte și pensia de urmaș în cazul decesului unuia dintre soți etc.

Context. Comunitățile cetățenilor moldoveni din Italia au ajuns să fie cele mai numeroase (în raport cu alte țări-gazdă, europene), iar numărul a depășit constant în ultimii 5 ani, limita de 110-120 de mii de persoane (MLPS, 2019, 2020). Ținând cont de numărul celor care au pașapoarte românești, bulgare etc., dar și de cei peste 40 de mii de migranți moldoveni care au obținut cetățenia italiană (MLPS, 2022),

comunitatea ar fi mult mai mare. Migranții moldoveni cu rezidența în Italia erau, la 1 ianuarie 2023, peste 107 mii, prin urmare se aflau pe locul 10 printre cele mai mari comunități de cetățeni străini din Italia (MLPS, 2023). În aceeași perioadă a anului precedent (la 1 ianuarie 2022) erau 113.579; ocupau locul 6 după numărul persoanelor care au dobândit cetățenia italiană și locul 4 după numărul căsătoriilor mixte (MLPS, 2022). La 1 ianuarie 2019, acum 5 ani, numărul era de peste 125 de mii de cetățeni moldoveni aflați legal în Italia (MLPS, 2019). Tradițional, majoritatea migranților activează în regiunile de Nord ale Italiei (circa 77 la sută), o pondere decisivă printre migranții moldoveni având femeile (peste 67 la sută). Peste 85 la sută dintre migranții moldoveni din Italia au permise de ședere pe termen lung sau cu 25 de p.p. mai mult decât alte comunități de cetățeni extracomunitari. Potrivit datelor oficiale, peste 62 la sută dintre migranții moldoveni care au dobândit cetățenia italiană au fost naturalizați (după cel puțin 10 ani de ședere neîntreruptă pe teritoriul Italiei etc.). În doar 9 ani, în perioada 2012-2021, peste 30.850 de migranți moldoveni au devenit cetățeni italieni (MLPS, 2022).

După cum se arată în rapoartele oficiale italiene, comunitatea cetățenilor moldoveni este „mai matură” decât altele, migranții având o vârstă medie de circa 40 de ani și o pondere de 15 la sută a celor în vârstă de peste 60 de ani. „Spre deosebire de populația generală extracomunitară, comunitatea respectivă este mult mai interesată de pensiile pentru limită de vârstă: în corespundere cu structura demografică a comunității care, după cum se vede, include o prezență destul de mare a categoriilor de vârstă mai înaintate, procentul moldovenilor printre beneficiarii extracomunitari de pensii pentru limită de vârstă fiind de 6,5 la sută” (MLPS, 2023). Aproximativ 39 la sută dintre migranții moldoveni din Italia au peste 45 de ani și 17,6 la sută dintre femei au peste 60 de ani - practic fiecare a 5-a femeie are 60 de ani și mai mult (MLPS, 2022).

Prin urmare, una dintre ipotezele de cercetare este că îmbătrânirea populației, fiind tot mai evidentă, inclusiv printre migranții moldoveni, determină și creșterea numărului persoanelor care ajung la vârsta de pensionare, fie că se află în străinătate sau au revenit în Republica Moldova. Lipsa informării corecte a acestor persoane duce la întârzierea depunerii dosarului de pensie, la situații de blocare a pensiilor etc.

Discuții și tendințe. Reîntoarcerea din migrație este un proces anevoios, care are loc în câteva etape (de regulă), mai ales dacă în familiile emigrate sunt și copii. Nu este deloc ușor nici pentru persoanele care revin în țara de origine la o anumită vârstă (după 60-65 de ani, mai ales după o perioadă îndelungată de muncă peste hotare). Organizația Internațională a Migrației a publicat recent un „Manual pentru reintegrare”, cu îndrumări privind pregătirea revenirii în țara de origine, asistența pentru reintegrare: la nivel individual, de comunitate, instituțional (Biella-Battista, Bolits, Mark, Salvini, 2019). Evidențiind dimensiunile specifice ale integrării (economică, socială, psihosocială), grupurile-țintă, cercetătorii Fonseca, A., Hart, L., Klink, S. au analizat componentele sustenabile ale unei reintegrări reușite (Fonseca, A., Hart, L., Klink, S. 2015). Mulți dintre migranți au avut de suferit din cauza prejudecăților sau discriminărilor, fiind penalizați și la angajarea pe piața muncii peste hotare, paradoxul supracalificărilor lăsându-i de multe ori în afara pieței

muncii, după cum notează cercetătorii (Dietz, J., C. Joshi, V.M. Esse, et al. 2015). De multe ori revenirea în țara de origine trezește reacții complexe, pentru că e prea mare hăul dintre nivelul de așteptări ale migranților și realitățile pe care trebuie să le înfrunte de multe ori, de aceea unii autori se întrebă dacă reîntoarcerea este despre speranță sau disperare (Ghosh, 2000). Problemele cu care se confruntă migrații reîntorși, îmbunătățirea politicilor în domeniu, reîntoarcerea sustenabilă au fost puse în discuții în repetate rânduri la Parlamentul European, dar și în cadrul altor structuri comunitare (Latek, 2017) Și la nivelul țărilor OCDE se pune accent pe reintegrarea sustenabilă a migranților reîntorși, pentru o reușită mai sigură, din perspectiva valorizării acestui potențial al țării de origine (OECD, 2020). Unii autori au analizat vulnerabilitățile în procesul de aplicare a unor programe de reintegrare a migranților (Salgado, Triculescu, Le Coz, Beirens, 2022).

Faptul că Republica Moldova are de pierdut din cauza emigrației, în special a tinerilor, o recunosc și autoritățile, și statisticile oficiale (BNS, 2024). Impactul emigrației asupra pieței de muncă din Republica Moldova a fost decisiv, complex și de durată, după cum susțin cercetătorii în domeniu (Toartă, Vremiș, 2018). La fel cum s-a întâmplat în alte țări, și în Republica Moldova a fost publicat un ghid de reintegrare a migranților reîntorși la baștină, unde au fost stipulate oportunitățile de angajate existente pe piața muncii, oportunități de formare și conversie profesională, de dezvoltare a afacerilor etc. (Nicoara, 2018). Principalele tendințe și particularități ale fenomenului revenirii migranților au fost analizate de mai mulți cercetători din Republica Moldova (Ianioglo, Tabac, Pahomii, Ceban, Onofrei, 2021). Dincolo de aspectele sociale, sunt la fel de sensibile și cele economice - aspecte legate de remitențe, de utilitatea și riscurile pe care le comportă pentru dezvoltarea sustenabilă a țării, dar și de transferul de capital financiar al migranților reveniți în mediul de afaceri (Pahomii, Ceban, Ianioglo, Tabac, 2019). În același timp, cercetătorii au atras atenția asupra necesităților specifice ale unor categorii de migranți reveniți, aflați în dificultate: persoane cu dizabilități, victime ale traficului de persoane, minori și bătrâni rămași singuri fără îngrijirea membrilor familiei etc. (Cheianu-Andrei, 2016)

În ultimii ani au fost publicate mai multe studii despre comunitățile cetățenilor moldoveni din Italia: specificul procesului de integrare (Rusnac, Moraru, Deleu, 2016), dificultățile în procesul de adaptare, de a obține un loc de muncă în conformitate cu pregătirea profesională (Deleu, 2017), despre formarea peste hotare a noilor generații de migrație, numite a doua generație sau generații secundare (Deleu, 2022) etc.

Rezultate. La ora actuală, potrivit experților, numărul cetățenilor moldoveni care beneficiază de pensii din Italia depășește pragul de 6 mii de persoane, iar suma acestor pensii este de peste 10 milioane de Euro pe an. Pentru a cerceta aspecte concrete privind accesul la pensii din Italia pentru cetățenii moldoveni reveniți din migrație, după anumite perioade de muncă în această țară, am realizat interviuri aprofundate cu reprezentanții oficiului Patronatului ACLI în Republica Moldova (Patacli), Victor Croitoru și Vasile Tărăță.

După o perioadă de 5 ani de muncă în Italia, Victor Croitoru a revenit în Republica Moldova în 2009 când i s-a propus, după o vizită de lucru la Chișinău a

unui grup de reprezentanți ai Patronatului ACLI, să activeze ca operator ACLI în Republica Moldova. Unul dintre reprezentanții ACLI din orașul italian Padova, Nicola Savioli, a activat timp de peste 10 ani în calitate de președinte al acestei filiale ACLI de la Chișinău. Au urmat discuții constructive și începutul unei colaborări eficiente cu Ambasada Italiei în Republica Moldova, inaugurată la Chișinău în februarie 2009; un operator - reprezentant al Patronatului ACLI (Victor Croitoru) acorda asistență cetățenilor moldoveni, la verificarea dosarelor, la un ghișeu, la depunerea actelor pentru a obține viza de călătorie în Italia. Fluxul de persoane care solicitau informații la ghișeul respectiv și atunci era foarte mare, de peste 100 de persoane pe zi. Majoritatea cetățenilor moldoveni care veneau la ghișeu erau interesați de obținerea vizelor turistice, pentru reîntregirea familiei, pentru muncă sezonieră (la mare, la hotel, în agricultură etc.) – acestea erau tipurile de vize pentru care cetățenii moldoveni depuneau actele la Ambasada Italiei la Chișinău. Acesta a fost specificul muncii în perioada 2010-2014, până la introducerea regimului liberalizat de vize pentru cetățenii Republicii Moldova.

În 2013 a fost creată Asociația Obștească Patacli și deja zeci de oameni veneau zilnic la oficiu pentru a obține informații privind călătoriile în Italia. Până în prezent, numărul celor care le-au trecut pragul este estimat de operatorii Patacli la cira 40 de mii de persoane. La telefon, oferă consultații pentru 30-50 de persoane pe zi. „Patronatul este intermediarul între cetățeni și stat. Trebuie să știi ce să le răspunzi oamenilor la telefon sau când vin aici, pentru că problemele sunt foarte multe și foarte variate”, afirmă Victor Croitoru. Circa 10-15 la sută dintre solicitanți sunt vorbitori de rusă, fiind de regulă beneficiari din regiunea transnistreană: din Tiraspol, Tighina, Grigoriopol etc. De regulă, au lucrat în Italia având cetățenie dublă.

În 2013 a fost semnat un acord cu CNAS, care a pus la dispoziția operatorilor de la Patronatul ACLI un ghișeu, în sectorul Botanica al capitalei (miercurea și vinerea erau zile pentru public, iar fluxul de persoane era de 40-50 de persoane pe zi). „Pregăteam și verificam dosarele, trimiteam cererile în Italia, la Perugia. Ne bazăm pe Legea nr. 189 din 2002 din Italia, în munca legată de pensii. Italia era singura țară care acorda cetățenilor moldoveni șansa de a solicita pensie în afara acordurilor”, precizează Victor Croitoru.

Primul dosar pentru pensie a fost depus în 2011, iar numele de familie al cetățeanului moldovean era Căpitan; cererea pentru acordarea pensiei a fost transmisă oficiului din orașul italian Perugia, încă de atunci responsabil pentru dosarele de pensii pentru cetățenii străini care au muncit legal în Italia. Până în 2013 erau perfectate lunar câte 5-6 dosare de pensii. În 2013-2014 a fost organizată de către CNAS / Patronatul ACLI o campanie de informare a populației și atunci s-a depășit numărul de 100 de dosare de pensii pe an.

Pe parcursul anului 2024, până la sfârșitul lunii septembrie au fost soluționate pozitiv peste 700 de dosare și s-ar putea ca numărul lor să crească până la 1 000 pe an, începând cu anul curent. În 2023 au fost perfectate cu succes peste 600 de dosare de pensii pentru migranții moldoveni reîntorși, situația fiind similară în ultimii 5-6 ani. În Italia sunt peste 20 de asociații patronale la care pot apela cetățenii moldoveni. Publicul-țintă este format în mare parte de generații 65 de ani+, uneori și de rudele acestora, persoane cu experiență de viață, cu bune și cu rele. Lunar, circa 1 000 de

persoane vin la oficiul Patacli din Chișinău pentru a obține informații și a primi asistență. Uneori, vin și cetățeni moldoveni care au muncit în alte țări, atunci sunt îndrumați unde să apeleze după ajutor, deoarece ACLI se ocupă doar de migrații cu experiențe de muncă în Italia. Patronatul ACLI, care aniversează jubileul de 80 de ani în 2024, are mii de angajați, este prezent în toate orașele mari din Italia și în peste 20 de țări.

În ce privește pensiile, sunt câteva tipuri diferite: pentru limită de vârstă (reprezintă practic 90 la sută din activitatea oficiului Patacli din Chișinău), pensia de urmaș și pensia de invaliditate (cele mai complexe, astfel de dosare de pensii sunt de dată mai recentă în Republica Moldova). Pentru a putea cere pensie pentru limita de vârstă, solicitantul trebuie să aibă 67 de ani împliniți, să aibă o perioadă de 20 de ani de muncă și de cotizare în Italia, să nu mai aibă rezidența în Italia, ci în Republica Moldova. În ce privește categoriile de vârstă, persoanele în vârstă de 65 de ani și mai mult constituie, în cea mai mare parte, publicul-țintă. Uneori bătrânii vin însoțiți de nepoți sau alte rude, ca să îi ajute să se deplaseze prin oraș, dar în 80 la sută din cazuri vin singuri.

Victor Croitoru: „Avem bătrâni care pleacă la rude peste hotare pe parcursul sezonului rece, pentru câteva luni: în Italia, Spania, Franța, SUA, chiar Australia și Noua Zeelandă, noi le spunem *bunica-sitter* sau *nonna-sitter*. Le atragem atenția că o dată pe an se verifică, de către City Bank din Londra, de regulă în februarie-martie, fiind perioada de monitorizare, dacă persoana care primește pensia este în viață”, deci este nevoie ca o dată pe an să fie completat și transmis „Certificatul de viață” (CNAS. Certificatul de viață; it. *Certificazione esistenza in vita*). Dacă nu transmit la timp certificatul, pensia se blochează pentru câteva luni.

Pensia de urmaș reprezintă o altă categorie de pensii, astfel de dosare deja au fost perfectate pentru aproximativ 100 de persoane din Republica Moldova. Pentru aceasta trebuie să prezinte Declarația pe venit, la oficiul Patacli, dar și să aibă rezidența în Republica Moldova. În cazul în care soțul sau soția a murit, dar a avut o perioadă de peste 5 ani de cotizare – urmașul poate primi o pensie sau o plată unică (în funcție de contribuțiile acumulate), poate fi vorba de 500-1 000 de Euro, cât reiese din contribuțiile plătite. De regulă, pensia de urmaș constituie 60 la sută din pensia celui decedat. „Majoritatea sunt bărbați, ei primesc pensie de urmași după ce a murit soția care a muncit peste hotare. Sau femei care sunt declarate moștenitoare, după moartea soțului italian – dar e un număr mic, de 20-30 de femei”, afirmă Victor Croitoru. Dacă cel decedat avea o pensie de 100 de Euro, atunci pensia de urmaș constituie 60 de Euro. Dacă pensiile cetățenilor italieni sunt mult mai mari, atunci și pensia de urmaș este mai mare, poate ajunge și la 600-700 de Euro. În Republica Moldova sunt câteva pensii de moștenitor de peste 1 000 de Euro. Cele mai mari pensii le au migrații care au lucrat în fabrici sau au fost șoferi de cursă lungă, pensia poate ajunge la 500-800 de Euro, în funcție de contribuțiile alocate de-a lungul anilor.

Vasile Tărăță s-a alăturat oficiului Patronatului ACLI în 2018, pentru a coordona proiectul pentru acordarea asistenței persoanelor care emigrau în Italia pentru reîntregirea familiei. Și Vasile Tărăță a avut experiență de muncă în Italia, la fel ca Victor Croitoru, deci aveau avantajul de a cunoaște nu doar limba italiană, dar și realitățile din țara de emigrație. Au urmat câteva stagieri în Italia și colaborarea cu

experti din Italia, cu cea mai bună pregătire în domeniu. „Noi vorbim despre drepturile omului. Sunt foarte multe nuanțe, trebuie să cunoști mecanismele prin care poți să-i ajuți pe acești oameni, să fie bine informați. De ex., despre blocarea pensiilor, raportarea repatrierii în Republica Moldova etc. Avem sute de oameni care nu pot să-și primească banii pentru că nu au comunicat despre repatriere. Din luna iunie 2020, nu poți face pensia dacă nu faci repatrierea. Cei care se adresează la noi, de regulă sunt cei în vârstă de 65 de ani+, care au revenit în Republica Moldova și au intenția să rămână”, afirmă Vasile Tărăță. Printre solicitanții de informații sunt și cupluri mixte, care vin în Republica Moldova, cu venitul lor e mai ușor să reziste aici.

Din anul 2022, au început a fi perfectate primele trei dosare de pensie cu 20 de ani de cotizare. În 2024 deja sunt peste 30 de astfel de dosare.

Migranții reînțorși din alte țări de migrație (Grecia, Portugalia, Germania, Israel etc.), care vin la oficiul Patacli, sunt îndreptați spre CNAS, pentru a fi informați în privința pensiilor. Dintre beneficiarii care ajung la Patacli, unii au pașapoarte românești, bulgare – persoane care au alte drepturi și obligații - și ei trebuie să fie informați corect, pentru că sunt foarte multe nuanțe. Cele mai complicate dosare, care l-au impresionat pe Vasile Tărăță, au fost dosarele pentru pensia de invaliditate, 4 până în prezent: a durat 6 luni pentru perfectarea unui dosar de pensie de invaliditate anul acesta, în 2024.

„Italia era singurul stat care acorda contribuții / pensii în Republica Moldova, în afara acordurilor, pentru migranții reînțorși, cu perioade de muncă și de contribuții legale”, subliniază Vasile Tărăță. O dificultate pe care o resimt solicitanții de pensii o reprezintă timpul de așteptare pentru aprobarea dosarului, care depășește câteva luni. Iar acest termen ar putea crește și mai mult, ținând cont de creșterea continuă a numărului de migranți care au atins vârsta de pensionare.

Concluzii. În contextul fenomenelor migraționale, problemele ce țin de securitatea socială sunt extrem de sensibile, de acestea depinde inclusiv procesul de integrare socială, economică etc. în țara de migrație. Asigurarea cu pensii vizează categorii vulnerabile de migranți (bătrânii, pentru limita de vârstă, diferite categorii de persoane aflate în dificultate – pentru pensia de urmaș, de invaliditate etc.), această problemă fiind legată direct de nivelul de supraviețuire sau de sărăcie a acestor persoane. Temerile pe care le au migranții care se apropie de vârsta de pensionare se referă la numărul insuficient de ani pentru perioada de cotizare, ca să aibă dreptul să solicite pensie la împlinirea vârstei de 67 de ani. Chiar dacă solicită pensia la 71 de ani, conform legislației italiene, dar au oricum câțiva ani de contribuții plătite, pensia va fi mică.

Semnarea noului acord moldo-italian în domeniul protecției sociale, la 31 octombrie 2024, cumularea perioadelor de cotizare (de muncă în Italia și în Republica Moldova) prezintă perspective îmbucurătoare pentru cetățenii moldoveni care au muncit în Italia și au revenit la baștină, având o perioadă de cotizare în străinătate, dar și pentru cei care au emigrat și muncesc în Italia, după o perioadă de activitate și cotizare în țara de origine. Până în prezent, în Republica Moldova sunt deja mai mult de 6 mii de persoane care primesc pensii din Italia (sumele sunt foarte

diferite), iar numărul acestora este în continuă creștere. O mare parte dintre ei au beneficiat de sprijinul reprezentanților patronatelor italiene (ACLI, în special), dar procesul de asistență se desfășoară într-o strânsă colaborare cu autoritățile italiene și cu reprezentanții CNAS. Interesul pentru problemele legate de pensii a fost extrem de mare de-a lungul anilor și implică foarte mulți cetățeni moldoveni, numărul estimativ al celor stabiliți în Italia fiind de până la 200 de mii (inclusiv cei care au devenit cetățeni italieni, care au pașapoarte românești sau bulgare). Șansa de a beneficia de o pensie (pentru limita de vârstă) după o perioadă de muncă și de cotizare este un drept de care trebuie să se bucure orice cetățean, iar autoritățile trebuie să se asigure că sunt respectate drepturile omului. La fel e în cazul altor tipuri de pensii și alocații sociale. Respectarea drepturilor omului este un indicator al gradului de civilizație a unui stat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Acordurile bilaterale în domeniul securității sociale încheiate de Republica Moldova. (2023).

<https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/11/Acorduri-bilaterale-RM.pdf>, <https://cnas.gov.md/slidepageview.php?l=ro&idc=519&t=/Relatii-internationale/Acorduri-bilaterale>

Biella-Battista, R., Bolits, G., Mark, H., & Salvini, A. (2019). *Reintegration Handbook: Practical guidance on the design, implementation and monitoring of reintegration assistance*. Internațional Organization for Migration (IOM). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iom_reintegration_handbook.pdf

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS). (2024). *Forța de muncă în Republica Moldova: ocupare și șomaj 2024*. Chișinău: BNS.

Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova (CNAS). (n.d.). *Certificatul de viață*.

<https://cnas.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=708&t=/Relatii-internationale/Certificate-de-viata>

Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova (CNAS). (n.d.). *Pensii și alte prestări de asigurări sociale*.

<https://cnas.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=524&t=/Relatii-internationale/Informatii-utile-pentru-lucratorii-migranti>

Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova (CNAS). (n.d.). *Reprezentanții CNAS au participat la întrevederea cu autoritățile competente din Republica Italiană cu privire la aplicarea Acordului în domeniul Securității Sociale*.

<https://cnas.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=524&t=/Relatii-internationale/Informatii-utile-pentru-lucratorii-migranti>

Cheianu-Andrei, D. (2016). *Necesitățile specifice ale migranților în dificultate reveniți de peste hotare (cazul Republicii Moldova)*. Organizația Internațională pentru Migrație, Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”. Chișinău.

Deleu, E. (2017). *Generații secunde de migrație: cazul Republicii Moldova*. Seria Migrația: probleme și oportunități. Chișinău.

- https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Generatii%20secunde%20de%20migratie%20-%20cazul%20Republicii%20Moldova.pdf
- Deleu, E. (2022, October 12-13). Procesul de integrare a migranților și a copiilor acestora: de la asimilare și aculturație, la transnaționalism. In: *Economic growth in the conditions of globalization: international scientific-practical conference* (16th edition, Vol. 3, pp. 119-132). National Institute for Economic Research. Chisinau: NIER. <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.2022.16.11>
- Dietz, J., Joshi, C., Esse, V. M., Hamilton, L. K., & Gabarrot, F. (2015). The skill paradox: explaining and reducing employment discrimination against skilled immigrants. *The International Journal of Human Resources Management*, 26(10), 1318-1334. <https://doi.org/10.1080/09585192.2014.990398>
- Fonseca, A., Hart, L., & Klink, S. (2015). *Reintegration: Effective approaches*. Internațional Organization for Migration (IOM). https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/our_work/DMM/AVRR/Reintegration-Position-Paper-final.pdf
- Ghosh, B. (2000). *Return migration: journey of hope or despair?* Geneva: International Organization for Migration.
- Ianioglo, A., Tabac, T., Pahomii, I., Ceban, A., & Onofrei, N. (2021) Return Migration in the Republic of Moldova: Main Issues and Opportunities. *International Migration*, 59(3), 162-176. <https://doi.org/10.1111/imig.12737>
- King, R., & Christou, C. (2011). Of Counter-Diaspora and Reverse Transnationalism: Return Mobilities to and from the Ancestral Homeland. *Mobilities*, 6, 451-466. <https://doi.org/10.1080/17450101.2011.603941>
- Latek, M. (2017, October). *Reintegration of Returning Migrants'*: briefing. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608779/EPRS_BRI\(2017\)608779_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608779/EPRS_BRI(2017)608779_EN.pdf)
- Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali (MLPS). (2023). *La comunità moldava in Italia 2023: Rapporto annuale sulla presenza dei migranti*. <https://www.lavoro.gov.it/temi-e-priorita-immigrazione/studi-e-statistiche/summary-presenza-migranti-2023-moldova>
- Ministerul Muncii și Protecției Sociale. (2024). *Acord istoric de securitate socială, semnat între Republica Moldova și Republica Italiană: moldovenii care muncesc în Italia vor putea solicita pensii pentru limita de vârstă, pensii de dizabilitate și alte garanții sociale*. <https://social.gov.md/comunicare/acord-istoric-de-securitate-sociala-semnat-intre-republica-moldova-si-republica-italiana-moldovenii-care-muncesc-in-italia-vor-putea-solicita-pensii-pentru-limita-de-varsta-pensii-de-dizabilitate-s/>
- Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. (2021, 18 iunie). *ACORD între Republica Moldova și Republica Italiană în domeniul securității sociale*. Roma. <https://cnas.gov.md/public/files/AcordItaliad7438.pdf>
- Nicoara, R. (2018). *Ghid pentru (re)integrarea cetățenilor Republicii Moldova reînțorși de peste hotare*. Biroul Relații cu Diaspora (BRD). Chișinău. https://brd.gov.md/sites/default/files/ghid_ro_1302.pdf

- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2020). *Sustainable Reintegration of Returning Migrants: A Better Homecoming*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5fee55b3-en>
- Pahomii, I., Ceban, A., Ianioglo, A., & Tabac, T. (2019, 10-11 octombrie). Transferul de capital financiar al migranților reveniți în mediul de afaceri. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării: bunăstare și incluziune socială*. Sesiunea științifică „Bunăstarea și incluziunea socială în contextul schimbărilor demografice”: conferința științifico-practică (Ediția a XIV-a, pp. 155-162). Chișinău: INCE. <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.2019.14-19>
- Președinta Maia Sandu a emis decretul care permite semnarea unui nou Acord dintre Republica Moldova și Republica Italiană în domeniul securității sociale. (2024). <https://presedinte.md/rom/presa/presedinta-maia-sandu-a-emis-decretul-care-permite-semnarea-unui-nou-acord-dintre-republica-moldova-si-republica-italiana-in-domeniul-securitatii-sociale>
- Program național de stimulare a revenirilor și de facilitare a (re)integrării cetățenilor Republicii Moldova implicați în procesul de migrație pentru anii 2023-2027. (2023). https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-09-nu-250-cs-2023_0.pdf
- Rusnac, Gh., Moraru, V., & Deleu, E. (2016, 20 septembrie). Comunitatea cetățenilor moldoveni din Italia: particularități ale procesului de integrare. In: *Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective* (pp. 123-142). Chișinău. Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei,
- Salgado, L., Triculescu, R.-M., Le Coz, C., & Beirens, H. (2022). *Putting Migrant Reintegration Programmes to the Test. A road map to a monitoring system*. Brussels: Migration Policy Institute Europe. https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/mpie-reintegration-monitoring-report-2022_final.pdf
- Toartă, V., & Vreмиș, M. (2018). *Migrația forței de muncă și impactul asupra pieței muncii din Republica Moldova*: notă analitică. https://anofm.md/files/elfinder/Nota%20analitica_final_2%20%281%29.pdf
- Uniunea Europeană (UE). (n.d.). *Pensii de urmaș și ajutoare de deces*. https://europa.eu/youreurope/citizens/work/social-security-and-benefits/death-grants/index_ro.htm

IMIGRAREA PENTRU REÎNTREGIREA FAMILIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA: EVALUARE ȘI PROVOCĂRI ALE POLITICILOR DE INTEGRARE

**Olga POALELUNGI, cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice din Moldova
E-mail: olga.poalelungi@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5012-9505>**

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.17>

Abstract. *The article presents the results of the research on the integration of foreigners immigrated to the Republic of Moldova during the last three decades (1993-2024) for the purpose of family reunification. Economic, socio-cultural, educational integration is a necessary condition for their social inclusion and ensuring cohesion in the host society. The policies/measures offered by the state for the integration of foreigners during the respective period and their correlation with the EU Directives were examined. Analysis and correlation with data from statistical and administrative sources allowed the estimation of foreigners present in the country, including the dynamics of immigration of foreigners for the purpose of family reunification, their profile according to family status, gender, age, country of origin, education level, but also the proportion those included in the individual integration programs. The basic findings indicate that, despite the legal framework that provides sufficient opportunities for integration (according to the MIPEX indicators, the country is evaluated as a "semi-favorable" country for the integration of foreigners), the actual integration processes of foreigners are not very effective. The authorities do not have a series of statistical indicators necessary for monitoring the promoted measures, the lack of necessary funds for activities targeted at certain categories of people, the inconsistency in the promoted policies is attested. Proposals were made regarding the implementation of more complex measures related to the integration of foreigners within reunited families, with special emphasis on the integration of children and women.*

Keywords: *immigrant, foreigner, reunited families, integration measures, country of origin, citizenship.*

JEL: *J11, J12, J15, J18*

CZU: *314.15+364.61](478)*

Introducere. Globalizarea și modernizarea mijloacelor de transport au intensificat migrația externă, în timp ce factorii economici, sociali, de securitate personală și cei legați de caracteristicile grupurilor de persoane au influențat direcționarea fluxurilor migraționale către anumite regiuni sau state. În aceste zone, prezența străinilor a atins niveluri considerabile, generând presiuni asupra resurselor economice și sociale ale statelor gazdă. De asemenea, diferențele cultural-

civilizaționale și confesionale dintre străini și populația locală au atras o atenție sporită asupra măsurilor de prevenire a migrației ilegale și de integrare a acestora în societatea gazdă. În acest context, Republica Moldova, cunoscută pentru procesele intense de emigrare a cetățenilor săi, devine tot mai atractivă și ca destinație pentru imigrarea străinilor. Ponderea acestora, precum și a persoanelor ne-native, care reprezintă aproape 9 procente din populația țării, necesită examinarea complexității politicilor de integrare a străinilor promovate de stat și eficiența acestora.

Metodele de cercetare. În cadrul cercetării au fost studiate actele normative ce țin de imigrarea, integrarea și naturalizarea străinilor, mai ales pentru cei imigrați în scopul reîntregirii familiei. La fel au fost studiate datele statistice ce țin de imigrare în baza datelor Biroului Național de Statistică, datelor administrative generate de Registrul de Stat al Populației, precum și cele prezentate de Inspectoratul General pentru Migrație. Studiul a fost centrat doar pe imigranți cu cetățenie străină, cu drept de ședere provizorie sau permanentă în Republica Moldova și străinii care beneficiază de o anumită formă de protecție (refugiați, beneficiari de protecție temporară, apatrizi). În cadrul cercetării au fost efectuate interviuri cu factorii de decizie ale autorităților responsabile pentru integrarea străinilor și organizațiile neguvernamentale implicate în acest proces.

Rezultatele principale. Statistica oficială a Republicii Moldova relevă creșterea constantă a numărului imigranților străini în Republica Moldova în perioada anilor 1993-2023, documentați în diferite scopuri de ședere. La finele anului 2022, numărul străinilor înregistrați era de 22.705, provenind din 110 state. Totodată, în componența populației țării se observă și creșterea permanentă a cotei ne-nativilor (persoanele născute în străinătate). Către finele anului 2022, ne-nativii au constituit 350 467 persoane sau 8,7% din totalul populației țării. Rata de creștere a persoanelor ne-native doar în anul 2022 a constituit 6% față de anul 2020. Majoritatea din ne-nativi au fost născuți în Federația Rusă și Ucraina (60,48%), Italia (10%), circa 3,5% provin din alte state (Kazahstan, Germania, Franța, România, Marea Britanie).

Creșterea imigrării străinilor în Republica Moldova este condiționată atât de intensificarea fluxurilor globale și regionale, cât și de specificul țării. Deși mică, țara este atractivă pentru străinii din alte regiuni, fiind situată la hotar cu statele UE. În anul 2014 Republica Moldova a obținut regim liberalizat de vize cu statele UE, iar din 2022 - statut de candidat în statele UE. O contribuție la intensificarea imigrării străinilor au avut-o și schimbările legislației în domeniu. Inițial restrictivă (Legea 418/19.12.1990), legislația prevedea pentru străini dreptul la imigrare în scop de muncă și pentru reîntregirea familiei în condiții destul de dure, cu repartizare obligatorie a străinilor în teritoriu potrivit cotelor prestabilite, iar reîntregirea familiei putea fi solicitată doar cu condiția că străinul-solicitant demonstra o perioadă de ședere legală în Republica Moldova de cel puțin 3 ani. Ulterior, având în vedere schimbările în organizarea administrativ-teritorială din țară (Legea 764/27.12.2001), precum și faptul că mecanismul de cote și-a demonstrat ineficiența, această cerință a fost anulată (Legea 1518/06.12.2002).

Noua legislație (Legea 200/16.12.2010) a transpus Directivele europene în domeniul reîntregirii familiei (Directiva 2003/86/CE/22.09.2003). Prin Lege au fost extinse motivele de imigrare și categoriile de străini care pot solicita dreptul de ședere, s-au stabilit proceduri uniforme de documentare ai acestora, s-a decis dezvoltarea sistemelor informaționale de evidență a străinilor. Cu referire la persoanele cu reședința în RM, în funcție dacă dețin cetățenia țării sau sunt străini cu un drept de ședere în țară, Legea a determinat componenta familiei, condițiile admisie și documentării persoanelor respective în scopul reîntregirii familiei.

Astfel, un strain cu ședere legală în RM poate solicita reîntregirea familiei pentru: (a) soț sau soție; (b) copiii minori necăsătoriți, rezultați din căsătorie ori din afara căsătoriei, precum și pentru cei adoptați de ambii soți sau numai de unul dintre ei, pentru copiii încredințați ambilor soți ori numai unuia dintre ei prin decizia unei autorități competente din statul de origine, cu condiția ca acești copii să fie în mod efectiv în grija oricărui dintre soți; (c) copiii majori necăsătoriți ai titularului dreptului de ședere sau ai soțului ori soției acestuia în cazul în care aceștia nu se pot întreține singuri din motive medicale; (d) părinții aflați la întreținerea titularului dreptului de ședere sau a soțului ori soției acestuia; (e) persoanele asupra cărora este instituită tutela sau curatela.

Cetățenii Republicii Moldova dispun de dreptul la reîntregirea familiei cu un cetățean strain pentru: (a) soț ori soție; (b) *partener* – străin necăsătorit care conviețuiește cu cetățeanul Republicii Moldova necăsătorit și împreună cu care are cel puțin un copil; (c) copiii minori, rezultați din căsătorie ori din afara căsătoriei, precum și pentru cei adoptați de ambii soți sau numai de unul dintre ei, pentru copiii încredințați ambilor soți ori numai unuia dintre ei prin decizia unei autorități competente din statul de origine, cu condiția ca acești copii să fie în mod efectiv în grija oricărui dintre soți; (d) copiii majori ai cetățeanului Republicii Moldova sau ai soțului ori soției acestuia în cazul în care aceștia nu se pot întreține singuri din motive medicale; (e) părinții aflați la întreținerea cetățeanului Republicii Moldova sau a soțului ori soției acestuia; (f) persoanele asupra cărora este instituită tutela sau curatela. Pentru prima dată în legislație a fost stabilit accesul în țară a partenerilor străini în cadrul unui cuplu de familie mixt, dar numai în cazul în care solicitarea reîntregirii familiei vine din partea cetățeanului RM.

La adoptarea deciziei privind acordarea dreptului de ședere pentru reîntregirea familiei autoritatea competentă verifică prin acte confirmative identitatea persoanei; faptul căsătoriei sau, după caz, legăturile de rudenie; consimțământul persoanei pentru reîntregirea familiei; confirmarea locului de trai; dovada mijloacelor de întreținere. Deciziile privind acordarea dreptului pentru reîntregirea familiei cu cetățenii străini se adoptă după verificarea faptului dacă căsătoriile nu sunt fictive și nu există poligamie.

Cerințele privind cercul de persoane care se referă la membrii familiei, precum și condițiile de reîntregire a acesteia, sunt corelate în mare parte cu directivele comunitare în domeniu. Suplimentar, pe parcursul realizării acțiunilor ce țin de liberalizarea regimului de vize și realizarea măsurilor Acordului de Asociere a RM cu UE, autoritățile moldave au transpus în legislația țării cerințele Codului comunitar de vize (Regulamentul CE 810/2009), au revăzut Lista statelor, cetățenii

căroră au nevoie de invitație pentru deschiderea vizei pentru RM (HG 331/05.05.2011), precum și regimul eliberării vizelor pentru cetățenii străini (Legea 257/01/11.2013). Cumulativ, măsurile respective au facilitat admisia și documentarea cu drept de ședere în țară a unor categorii de străini în scopul reîntregirii familiei.

Drept urmare, se atestă intensificarea și diversificarea proceselor de imigrare a străinilor (Figura 1). Fenomenul dat are loc pe fondalul emigrării provizorii continue a cetățenilor RM peste hotare în scop de muncă (categoria respectivă de persoane nu este luată în calcul în prezentul studiu), menținerea ponderii emigrărilor autorizate (plecării definitive ale cetățenilor RM peste hotare)¹ în cote care depășesc numărul persoanelor repatriate² (Figura 2). În paralel, odată cu reducerea, în numărului persoanelor repatriate se atestă și descreșterea ponderii copiilor. Proporția acestora din 2017 până în 2021 a scăzut de la 4,3 procente la 2,6 procente, înregistrând cea mai mica proporție a copiilor în totalul populației repatriate în ultimii cinci ani (PME al RM/2022).

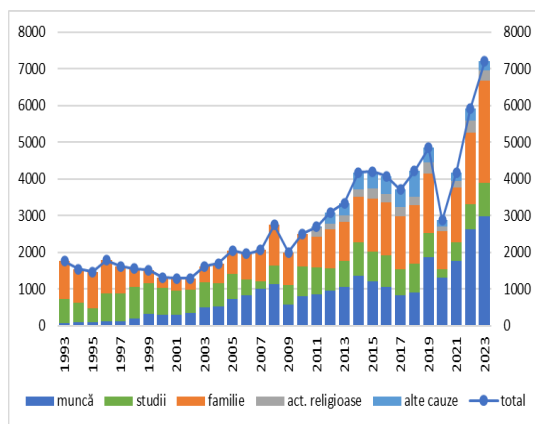

Figura 1. Imigrarea străinilor în RM în funcție de motivul imigrării, 1993-2023

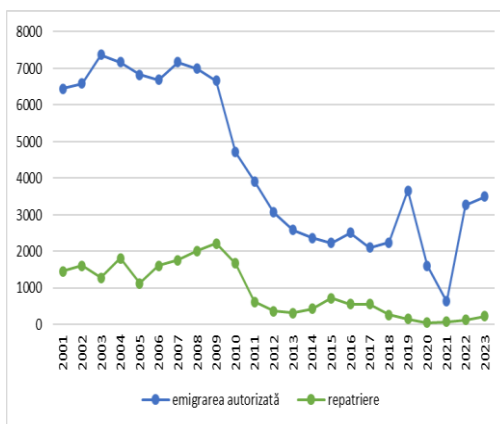

Figura 2. Emigrarea autorizată (definitivă) și repatrierea cetățenilor RM, 2001-2023

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică

Mai multe cercetări internaționale în domeniul migrației externe constată că fluxurile migraționale initial apar în forma emigrării în scop de muncă, care, după o perioadă de stabilizare și naturalizare a migrantului în societatea gazdă, atrag și imigrarea membrilor familiei sale. Apare efectul multiplicativ al imigrării, când numărul străinilor în țara gazdă crește în progresie aritmetică.

În ceea ce privește Republica Moldova, se observă că, inițial, ponderea imigranților documentați în scop de muncă și/sau activități economice a fost redusă,

¹ Emigrare autorizată-plecarea cetățenilor RM cu traul permanent peste hotare, cu refuz, după caz, de cetățenia Republicii Moldova. Emigrarea autorizată include retragerea vizei de reședință și declararea emigrării pe termen lung sau pentru totdeauna din țară.

² Persoane repatriate -persoane revenite în Republica Moldova care au dreptul la cetățenia Republicii Moldova prin redobândire.

cotele mai semnificative revenind imigrației străinilor în scop de studii și celor veniți pentru reîntregirea familiei cu cetățenii țării. Cota semnificativă de imigrare a străinilor în scopul reîntregirii familiei în această perioadă se explică prin repatrierea/revenirea cetățenilor RM după destrămarea Uniunii Sovietice, și care, aflându-se peste hotare, au întemeiat căsătorii cu cetățenii altor state ex. URSS (Figura 1). Ulterior, în perioada anilor 2001-2007, 2010-2020, se observă creșterea numărului străinilor cu ședere în scop de muncă și care, la rândul său în următorii ani, vor genera creșterea numărului străinilor ce solicită reîntregirea familiei. Pe parcursul perioadei examinate se observă creșterea numărului străinilor sosiți în RM, în scop de muncă de 9 ori, pentru reîntregirea familiei - mai mult de 7 ori. În prezent, cota străinilor documentați în scopul reîntregirii familie constituie circa 36% din totalul străinilor prezenți în țară.

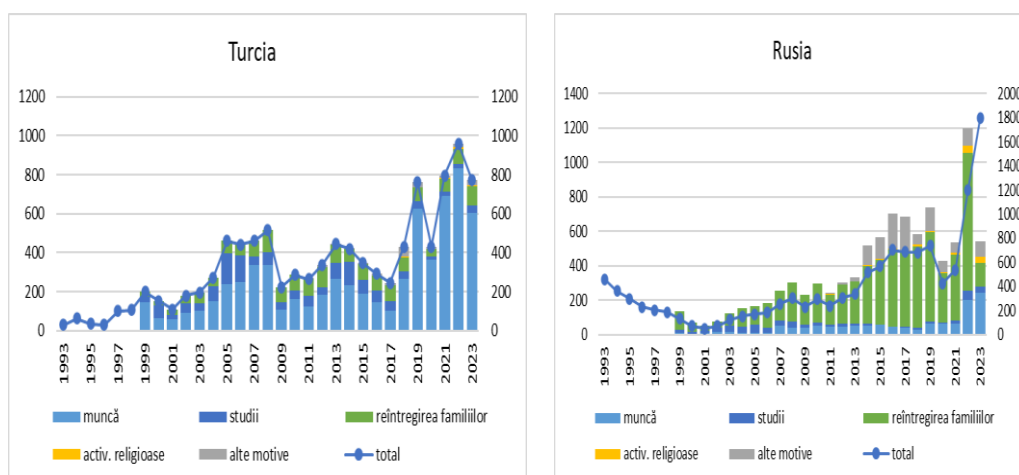

Figura 3. **Imigrarea străinilor în funcție de motivul imigrării din Turcia și din Federația Rusă, 1993-2023**

Sursa: elaborat în baza datelor BNS

Procesele intense ale migrației externe au deteriorat structura populației (Gagauz O., Tabac.T., Pahomi I., 2023), cu impact negativ asupra pieții forței de muncă și funcționalitatea sistemelor sociale (Buciuceanu Vrabie. M., Savelieva.G., 2023). Totodată, creșterea ponderii străinilor, a numărului grupelor etnice și socio-demografice, care la moment nu aduc schimbări cantitative în structura populației, calitativ pot afecta componentele politice, economice, culturale și juridice ale acesteia. Ținând cont de faptul că Republica Moldova este un stat poli-etnic,¹ în care locuiesc peste 11 grupe statistic distincte de etnii cu specific propriu, pentru evitarea disensiunilor de orice natură este necesară și o poziție pro-activă ale autorităților publice privind integrarea străinilor, țarhetată pe categoriile de străini în funcție de vârstă, gen, nivel de educație și țară de origine. La rând cu *caracteristicile individuale ale migraților*, la elaborarea și realizarea măsurilor de integrare urmează a se lua în

¹Conform Recensământului populației din 2014, minoritățile etnice reprezintă 17,93% din populație (fără Transnistria). Cele mai numeroase grupuri etnice minoritare sunt ucrainenii (6,57%), găgăuzii (4,57%), rușii (4,06%) și bulgarii (1,88%).

calcul și *caracteristicile politice și sociale* ale țării de origine a migranților, situația politică și posibilitățile socioeconomice ale RM și în regiune; caracterul politicilor migraționale și etnoculturale promovate în țară; statutul imigranților în RM, inclusiv posibilitatea asocierii acestora în diferite forme (comunități, diaspore, asociații etc.) și gradul de activitate ale acestor asocieri; nivelul de siguranță a străinilor în țară (depinde de nivelul criminalității și corupției) ș.a.

Un cadru legal clar definit și ușor de înțeles privind integrarea, oferă garanții de protecție atât pentru partea primitoare – Republica Moldova și cetățenii săi, cât și pentru imigranții străini. Implicarea străinilor în procesele socio - economice, ținând cont că aceștia provin dintr-un mediu socio-cultural, lingvistic și confesional diferit, poate duce inevitabil la neînțelegeri din cauza discrepanțelor în valori, obiceiuri cotidiene și modele de construire a relațiilor interpersonale. O bază legală competentă reprezintă fundamentul unei înțelegeri comune a tuturor avantajelor integrării străinilor.

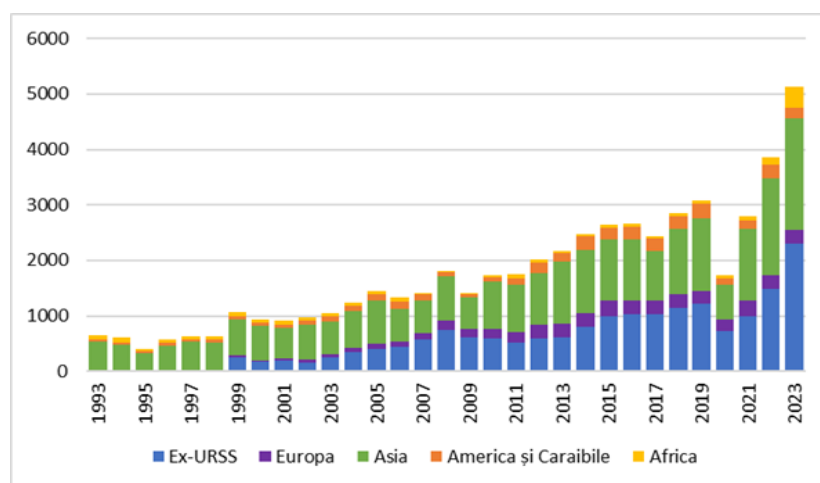

Figura 4. **Imigrarea cetățenilor străini în Republica Moldova potrivit regiunii țării de origine, 1993-2023, persoane**

Sursa: elaborate în baza datelor BNS

Experiența mai multor state (Irlanda, Marea Britanie, Franța, Germania ș.a.) din ultimele decenii a evidențiat eșecul modelelor de asimilare sau de multiculturalism promovate în raport cu străinii. La selectarea modelului de integrare a străinilor Republica Moldova a optat pentru un modelul de integrare prin participarea activă a străinilor cu drept de ședere legală în țară la viața economică, socială și culturală a societății moldovenești. Modelul respectiv presupune implicarea activă reciprocă atât a străinului, dar și ale autorităților naționale responsabile de măsurile de integrare. Unul dintre obiectivele finale ale procesului ar fi integrarea definitivă, fără discriminare sau excluziune socială, naturalizarea străinului prin acordarea permisului de ședere permanent sau cetățenia Republicii Moldova.

Măsurile de integrare pentru străinii cu drept de ședere legală în țară (Legea 274/27.12.2011) cuprind: sesiuni informative; sesiuni de acomodare

socioculturală; studierea limbii române; asigurarea accesului la piața forței de muncă, la educație, la serviciile medicale și sistemul de asistență și asigurări sociale. Setul de măsuri se individualizează, reiesind din necesitățile persoanei care a semnat planul individual de integrare cu autoritatea competentă. Aceasta permite o mai bună evaluare a cunoștințelor și posibilităților de integrare a străinilor care apelează la programele de integrare. La fel sunt determinate volumul măsurilor de integrare și modul de acordare ale acestora (gratis sau contra cost), precum categoriile de persoane care beneficiază de anumite facilități. Din categoriile de persoane care fac parte din familiile reîntregite accent deosebit se pune pe măsurile de integrare a copiilor și a persoanelor care dețin statut de refugiat sau de protecție umanitară.

Sesiunile de informare specializată constau în inițierea primară a străinului cu măsurile de integrare. Acestea oferă informații ce țin de statutul juridic al persoanei; drepturile și obligațiunile acestuia; tipul și modul de accesare a serviciilor de care beneficiază; cerințe față de obligațiile, conduita, modul de obținere de către strain a cetățeniei Republicii Moldova, alte informații necesare pentru integrarea cât mai reușită în țară.

Sesiunile de acomodare socioculturală sunt organizate de către Ministerul Educației și Cercetării (MEC) de comun cu reprezentanții Inspectoratului General pentru Migrație (IGM). În cadrul instruirilor străinii fac cunoștință cu valorile și tradițiile naționale, principiile de activitate în statul de drept; sistemul politico-administrativ de organizare a țării, diversitatea culturală, normele de conviețuire etc. Activitățile sunt organizate în corespundere cu Metodologia elaborată și aprobată de Ministerul Educației și Cercetării, care, în funcție de profilul străinului, stabilește minimul de cunoștințe necesare acomodării socioculturale ai acestuia. Sesiunile respective sunt obligatorii pentru familiile care beneficiază de protecție internațională.

Studierea limbii române. Importanța cunoașterii limbii nu poate fi subestimată, ea reprezentând o garanție de integrare plenară, asigurând accesul străinului la piața forței de muncă și/sau diverse activități economice. Cunoașterea limbii române reprezintă și o condiție pentru acordarea străinului a dreptului de ședere permanentă și/sau acordarea cetățeniei. Cursurile de studiere a limbii române sunt organizate de Ministerul Educației și Cercetării în cadrul instituțiilor educaționale subordonate, în baza Metodologiei privind învățarea limbii române de către străini. La elaborarea Metodologiei s-a ținut cont de specificul străinilor instruiți în funcție de capacitatea lor de a însuși o limbă nouă. În cazul în care, împreună cu adulții cursurile sunt frecventate de minorii (copii sau minori aflați sub tutelă) aceasta nu trebuie să preeclizeze procesul educational al copiilor. La finisarea cursurilor o comisie specială asigură evaluarea nivelului de cunoaștere a limbii române (nivelul A1-A2) și eliberează certificatul de participare. De remarcat însă, că certificatul respectiv nu va servi drept temei pentru înscrierea în sistemul de învățământ, pentru evaluarea competențelor lingvistice în vederea obținerii cetățeniei Republicii Moldova sau în cazul solicitării dreptului de ședere permanentă în Republica Moldova. La acordarea cetățeniei Republicii Moldova, se verifică suplimentar și se considera că persoana cunoaște limba română, dacă: (a) înțelege suficient limba uzuală, informațiile cu caracter oficial; (b) discută și răspunde la întrebări despre viața cotidiană; (c) poate

citi și înțelege suficient orice text cu caracter social, orice lege sau alt act normativ; (d) poate scrie o expunere la o temă despre viața cotidiană.

Sunt scutiți de instruire, inclusiv de verificarea gradului de cunoaștere a limbii la acordarea cetățeniei, persoanele de vârstă pensionară și cele cu dizabilități pe perioade nedeterminate. Pentru străinii cu ședere provizorie sau apatrizi, cursurile de studiere a limbii române sunt contra cost. În scopul monitorizării acțiunilor de realizare a Legii 274/2011, reprezentanții ministerului asigură instruire instructiv-metodice pentru cadrele didactice care predau în clasele cu copii străini și copii refugiați, elaborează instrumente de evaluare a competenței de comunicare la elevii, efectuează vizite de evaluare a calității predării limbii române în instituțiile în care studiază elevii din alte state.

Accesul la serviciile medicale se acordă în funcție de faptul dacă străinul este sau nu încadrat în câmpul muncii. Persoanele încadrate în câmpul muncii beneficiază de pachetul de asistență medicală, echivalent celui oferit cetățenului Republicii Moldova. În restul cazurilor, străinii cărora li s-a acordat dreptul de ședere provizorie pentru reîntregirea familiei, au dreptul de a se asigura în mod individual, achitând prima de asigurare obligatorie de asistență medicală, similar cetățenilor Republicii Moldova, care achită prima de asigurare stabilită în sumă fixă. Străinii care au procurat polița de asigurări medicale beneficiază de asistență medicală în volumul stabilit de Programul unic al asigurării obligatorii de asistență medicală (HG 1387/10.12.2007) care cuprinde: asistența medicală urgentă la etapa prespitalicească; asistența medicală primară; asistența medicală specializată de ambulator, inclusiv stomatologică; asistență medicală spitalicească; servicii medicale de înaltă performanță, îngrijiri medicale la domiciliu; examene medicale profilactice (măsurarea tensiunii arteriale și oculare; a nivelului de colesterol și zahăr în sânge, radiografierea cutiei toracice); un șir de medicamente și dispozitive medicale *compensate*. Costul poliței se stabilește anual. Anumite categorii de străini, inclusiv străinii cu drept de ședere provizorie sau permanentă în RM în scopul reîntregirii familiei, dispun de facilități la procurarea poliței, în cazul în care aceasta este procurată în prima lună al anului în curs. Drept exemplu, dacă pentru anul 2024 costul poliței de asigurări medicale a constituit 12 636 lei, în cazul procurării acesteia până la 31 ianuarie se achita suma de 2028 lei (CNAM/2024).

În cadrul interviurilor cu factorii de decizie ale autorităților responsabile s-au menționat dificultăți în prestarea serviciilor medicale de calitate străinilor. În special, mai mulți străini nu reușesc să procure polița în condiții facilitate, fapt ce nu permite deservirea acestora, barierele lingvistice nu permit diagnosticarea și prescrierea persoanei unui tratament mai eficient, în unele cazuri acordarea asistenței medicale este neacceptată de străini din cauza prejudecăților și deosebirilor culturale și religioase între statele de origine și Republica Moldova. La rândul său reprezentanții societății civile, care lucrează cu străinii au menționat accesul limitat la medicamentele gratuite solicitate de străini, reticența față de activitatea unor medici de familie, necesitatea extinderii tipului serviciilor medicale oferite în baza poliței de asigurări medicale ș.a.

Accesul la educație. Practica mai multor state a demonstrat că accesul la educație, în special a copiilor imigranților, stimulează procesele de integrare per

ansablu pentru familie. Începând cu mama, care involuntar este atrasă în procesul de studiere cu copii, până la membrii familiei, care participă la schimbul de informații nou dobândite în procesul educational. Potrivit legislației Republicii Moldova, membrii familiei reîntregite cu drept de ședere provizorie sau permanentă, precum și beneficiarii unei forme de protecție internațională sau umanitară, sunt încadrați în învățământul obligatoriu (de la grupa pregătitoare din învățământul preșcolar până la finalizarea gimnaziului) în condițiile identice ca și cetățenii Republicii Moldova. Instruirea străinilor adulți se efectuează în corespundere cu Codul Educației (Codul Educației RM 252/17.07.2017). Copii în vârstă de până la 16 ani sunt obligați să frecventeze instituțiile de învățământ. Părinții sau reprezentanții legali ai copiilor și reprezentanții autorităților administrației publice locale poartă responsabilitatea pentru școlarizarea obligatorie a copiilor în instituțiile de învățământ de stat sau private. Studiile în instituțiile de stat sunt gratuite. De remarcat eforturile autorităților publice pentru consolidarea sistemului de învățământ de stat și asigurarea calității studiilor. Costurile acoperite din bugetul public pentru instruire în instituțiile de stat pentru un elev, inclusiv copiii din familiile reîntregite, sunt în permanentă creștere: de la 13.974 lei în anul 2021 - la 18.762 lei în anul 2023 (HG 868/08.10.2014). Cu toate acestea, instituțiile de învățământ și MEC nu prezintă date generalizate deschise privind numărul copiilor străini școlarizați în instituțiile de învățământ general obligatoriu de stat sau private, date privind reușita școlară ai acestor copii în raport cu copiii locali, tipul de problemele și factorii care le generează în instituțiile de învățământ, etc.

În cadrul interviurilor reprezentanții societății civile au remarcat la rând cu problemele existente în sistem (lipsa și îmbătrânirea cadrelor didactice, abandonul profesiei și abandonul școlar etc.) și cele ce țin de starea psihico-emoțională a copiilor-imigranți (lipsa atenției cuvenite din partea cadrelor didactice, toleranța redusă a mediului școlar în raport cu persoanele nou venite: lipsa datelor privind sănătatea, școlarizarea și nivelul de reușită în raport cu copii din localitate, asigurarea măsurilor de prevenire a excluderii acestora, bullyingului, necesitatea asigurării instruirii suplimentare ș.a.). În mediul urban sunt mai mulți copii străini, sunt mai pronunțate diferențele inter-culturale, fapt ce generează agresiune reciprocă a minorilor. Au fost semnalate 2 cazuri de bullying generat de diferența etnică, după care părinții au schimbat instituția de învățământ pentru copii. Reprezentanții societății civile au remarcat și faptul că adaptarea socio-culturală a minorilor străini, în instituțiile de învățământ din RM depinde de volumul capitalului cultural de care dispune familia copilului (nivelul de instruire a părinților, venitul familiei, cunoașterea limbilor străine ș.a), care, de regulă, diferă între categoriile de imigranți ce provin din spațiile rurale sau urbane ale statelor de origine. În aceste cazuri, școlile din Moldova sunt nevoite să asigure anumite *funcții compensatorii* prin oferirea oportunităților și instruirea suplimentară a copiilor în cunoașterea informațiilor și deprinderilor care lipsesc în familiile lor, să urmărească nivelul de reușită în raport cu copii din localitate, să asigure măsurile de prevenire a excluderii acestora.

Este evidentă necesitatea intensificării activităților ce țin de toleranța și promovarea diversității culturale în instituțiile de învățământ, în vederea prevenirii/evitării situațiilor de conflict, xenofobiei sau a rasismului. Măsurile

promovate în scopul integrării minorilor străini în RM, nu pot fi preluate automat din practica altor state, dat fiind faptul că cota acestor copii în numărul elevilor din școlile naționale nu este impunătoare. Dacă în SUA, Federația Rusă, Spania, Germania sau Olanda, unde există un număr mare de asemenea copii, a fost posibilă instituirea unor centre separate pentru instruire (instruirea în 2 limbi: nativă și cea a țării gazdă, în scopul ridicării nivelului de cunoștințe a minorilor străini la nivelul cunoștințelor copiilor din țara gazdă pentru crearea unor aptitudini comportamentale), în RM numărul acestor copii fiind mai mic și dispersat în plan teritorial, nu prezintă oportunități rezonabile pentru crearea unor astfel de centre. Dar în cadrul instituțiilor unde fac studiile asemenea copii, urmează de acceptat o abordare personificată în lucrul cu copii străini.

Accesul la alte niveluri de învățământ (colegii, universități) pentru străini se efectuează în corespundere cu Codul Educației. Străinii care studiază în aceste instituții, cu excepția celor care beneficiază de burse acordate de stat, achită taxe de studii în conformitate cu actele normative.

Accesul la piața forței de muncă. Încadrarea în câmpul muncii sau activitatea economică asigură autoîntreținerea imigrantului, determină reziliența și încrederea în sine - precondiții necesare pentru integrarea de durată în țara gazdă. Oportunitățile oferite de legislația națională străinului în acces la piața forței de muncă, inclusiv pentru membrii familiilor reîntregite care au optat pentru programele de integrare individuale, constau în:

- (1) promovarea ocupării forței de muncă,
- (2) măsuri active de ocupare a forței de muncă.

Dacă în primul caz străinul primește un șir de servicii informaționale și educaționale (informarea privind piața muncii; ghidarea în carieră; intermedierea muncii; servicii de preconcediere; reabilitarea profesională a persoanelor cu dizabilități ș.a.), în cazul al doilea imigrantul beneficiază de servicii ce țin de antrenarea activă în câmpul muncii (cursuri de formare profesională; instruirea la locul de muncă în cadrul unității; subvenționarea locurilor de muncă; suportul pentru crearea sau adaptarea locului de muncă; stimularea mobilității forței de muncă; certificarea cunoștințelor și competențelor dobândite în contexte de educație nonformală și informală). Un șir de programe de facilitarea ocupării forței de muncă, aprobate de Guvern, asigură pentru mai multe categorii de persoane măsuri de prevenire a șomajului și de susținere a ocupării forței de muncă în plan teritorial. Sunt oferite facilități de integrare în câmpul muncii pentru minoritățile naționale, someri ș.a. (Legea 105/14.06.2018). Măsurile privind accesul străinilor pe piața muncii se realizează de către Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă (ANOFM) prin intermediul agențiilor teritoriale. Agenția anual actualizează Lista prestatorilor de servicii de formare profesională și Lista meseriilor /profesiilor /specialităților pentru anul în curs. De exemplu, pentru anul 2024 au fost subcontractați 24 de agenți economici pentru servicii de formare profesională în 47 de meserii, cu durata instruirii între 2 – 6 luni (Hotărârea ANOFM/ 28.03.2024). În pofida importanței domeniului dat, datele deschise privind numărul străinilor încadrați în câmpul muncii per total, pe categorii în funcție de statutul străinului și motivul șederii acestuia în țară, vârsta, sex, domeniile/ramurile economiei unde

activează ș.a. nu se prezintă, fapt ce nu permite evaluarea eficienței politicilor realizate și a fondurilor publice direcționate în acest scop. Doar din raportările anuale ANOFM cunoaștem, că pe parcursul anului 2021, structurile teritoriale ale ANOFM au înregistrat cu statut de șomer 65 străini, din care 55.4% femei. Persoanele înregistrate au beneficiat de servicii de informare și consiliere profesională; servicii de intermediere; antrenarea la lucrări publice; acordarea alocației de integrare sau reintegrare profesională; acordarea ajutorului de șomaj. În rezultatul serviciilor prestate au fost plasați în câmpul muncii doar 17% din străinii înregistrați drept șomeri.

Materialele analitice ale Inspectoratului General pentru Migrație la fel prezintă cifre reduse privind numărul străinilor incluși în programele de integrare. Spre exemplu, în anul 2023 programe de integrare individuală au semnat doar 42 de adulți și 10 copii, ce prezintă o cotă necessemnificativă pentru stocul de străini prezenți în țară la această perioadă – 22 805 persoane, iar numărul ne-nativilor a constituit 350 467 persoane sau 8,7% în totalul populației țării (Compendiul statistic al PME, 2023).

Un element important ține de angajarea în câmpul muncii a femeilor. Integrarea în cadrul familiile reîntregite este mai completă în cazul angajării femeilor migrante, în special pentru persoanele care provin din statele unde statutul și rolul femeii în familie sunt neglijate. La rând cu asigurarea economică și socială, angajarea în câmpul muncii contribuie la creșterea statutului, recunoașterea rolului femeii în familie. Cu cât mai bine decurge integrarea părinților în țara gazdă, în special a mamelor, cu atât mai reușită și de durată este integrarea copiilor. Cunoașterea datelor statistice dezagregate pe gen privind angajarea și domeniile de activitate pentru aceste persoane ar permite o mai bună modelare a politicilor, inclusiv prin discuțiile în grup între angajatori și alți actori cheie pentru asigurarea incluziunii străinilor pe piața muncii.

Un indicator important prezintă și informația privind recunoașterea competențelor, calificărilor și abilităților străinilor. Procedurile de recunoaștere ale acestora, ca regulă sunt de durată și imperfecte, fapt ce se reflectă asupra angajării străinilor potrivit studiilor/calificărilor deținute, asupra nivelului de remunerare ai acestora, redirecționarea lor spre activități informale și lipsa pachetului social.

De remarcat, că persoanele responsabile din autoritățile publice au menționat un șir de impedimente pentru atragerea mai activă a membrilor familiilor reîntregite în câmpul muncii. Printre cele mai des invocate cauze se numără: motivarea salarială redusă; lipsa instituțiilor pentru îngrijirea copiilor, - cel mai des argument invocat de părinți; neconcordanța între profesia/experiența persoanei a străinului și oferta de pe piața muncii în Moldova; necunoașterea limbii române în măsură suficientă pentru activitatea profesională; incertitudinea străinului, dar și a angajatorului privind perioada pentru care persoana va rămâne în RM, precum și lipsa unor instrumente efective de stimulare pentru angajarea la muncă într-o altă localitate sau în mediul rural. Cât ține de accesul străinilor documentați cu drept de ședere în Republica Moldova la *sistemul de asistență și asigurări sociale* autoritățile nu fac publice datele privind numărul străinilor care beneficiază de asigurări sociale și mărimea alocațiilor.

Naturalizarea. Măsurile de integrare promovate în Republica Moldova prezumă, drept finalitate acomodarea și naturalizarea deplină a străinului. Acesta poate fi efectuat în forma acordării unui drept de ședere permanent (Legea 200/17.06.2010, art. 45), fie-acordarea cetățeniei prin naturalizare (Legea 1024/02.06.2000, art.17). Acordarea dreptului de ședere permanentă străinului-membru al familiei reîntregite, se efectuează la cerere străinului care deja dispune de dreptul de ședere provizorie în acest scop, la confirmarea cumulativă mai multor condiții. Străinul urmează să confirme: dacă dispune de o perioadă de ședere de cel puțin 3 ani, în cazul căsătoriei cu un cetățean al RM sau de 5 ani, în cazul căsătoriei cu un străin cu drept de ședere în Republica Moldova; prezintă dovadă mijloacelor de întreținere (cu excepții pentru străinii căsătoriți cu cetățenii RM); confirmă dreptul la proprietate sau folosință a locuinței; deține certificat privind nivelul mediu de cunoaștere a limbii române sau un act de studii eliberat de o instituție de învățământ cu predare în limba română. Condițiile de acordare dreptului de ședere permanent în Republica Moldova sunt mai facile în raport cu cerințele care le impun statele UE (a se vedea Consiliul European, portal). La fel este important ca străinul să nu încalce regimul de ședere în Republica Moldova și să nu aibă antecedente penale. Minorii ai căror ambii părinți au dreptul de ședere permanentă sau unul din părinți, la întreținerea căruia se află copilul, li se acordă drept de ședere permanentă concomitent cu părinții săi. De observat, că din totalul străinilor cu permis de ședere circa 36 procente de străini dețin permise de ședere permanente, fapt ce denotă o acomodare socio-culturală (cunoașterea limbii române, a tradițiilor), dar și integrarea economică (deținerea unei surse legale de venit) ai acestora în Republica Moldova.

Cu privire la naturalizarea definitivă a străinilor prin acordarea cetățeniei RM, important de menționat că legislația moldavă permite cetățenia multiplă. Astfel, străinul decide, după caz, dacă poate sau nu păstra cetățenia țării de origine, solicitând concomitent cetățenia Republicii Moldova. Cerințele pentru acordarea cetățeniei Republicii Moldova pentru străinii beneficiari ai dreptului pentru reîntregirea familiei sunt următoarele: confirmarea anumitor perioade de ședere în țară, a domiciliului și a sursei de existență. Acordarea cetățeniei se efectuează la cererea persoanelor cu vârsta de peste 18 ani. La fel se verifică cunoștințelor persoanei despre Constituția țării și cunoașterea limbii române. Un șir de membri ai familiei – copii, pensionarii pentru limită de vârstă, persoanele cu dizabilități, minorii aflați sub tutele ș.a.) beneficiază la un șir de facilități la acordarea cetățeniei.

Însă, în pofida faptului că cetățenia Republicii Moldova prezintă un regim facilitat de călătorie în circa 121 de state ale lumii, dreptul la procurarea terenurilor a gricole și forestiere, posibilități mai facile pentru reîntregirea familiei cu un cetățean al RM, procesele de naturalizare decurg destul de lent. Potrivit materialelor analitice ale Inspectoratului General pentru Imigrări (Compendiul statistic al PME, 2023), numărul total al străinilor naturalizați la finele anului 2022 a constituit doar 1433 persoane sau 6% față de stocul străinilor aflați în țară. Ponderea cea mai mare din totalul acestora revine străinilor care anterior au deținut o altă cetățenie, urmați de apatrizii și persoane cu cetățenie nederminată. Din totalul persoanelor care au primit cetățenia Republicii Moldova, cei mai mulți provin din Federația Rusă, Ucraina, Turcia, Siria.

Concluzii și recomandări. Intensificarea proceselor de imigrare a străinilor generează un șir de oportunități atât pentru cetățenii străini, cât și pentru Republica Moldova, iar succesul acestora depinde de politicile elaborate și implementate în domeniul integrării străinilor. Totodată, persistă un șir de riscuri și provocări care urmează a fi luate în considerare pentru atenuarea acestora la elaborarea și implementarea cadrului de politici ce țin de integrarea străinilor.

Deși legislația moldavă în domeniul integrării străinilor a fost recunoscută drept una novatoare atât în spațiul ex. URSS cât și pentru un șir de state vest-europene (MIPEX, 2020), implementarea acesteia necesită mai multă atenție și monitorizare. Spre deosebire de statele europene și ale Americii de Nord, autoritățile moldave nu au promovat politici de atragere selectivă a străinilor care intră în țară, asigurând o compatibilitate maximum posibilă cu populația locală. Aceasta necesită atenție sporită privind nivelul de integrare a străinilor în societatea gazdă, eficiența programelor de integrare promovate, calcularea fondurilor publice necesare în acest scop, având în vedere (in)compatibilitățile identității culturale, civilizaționale sau profesionale, alte motive care pot și crează deficiențe în integrarea străinilor.

Cercetările relevă, că în pofida multiplelor măsuri oferite de legislația națională pentru integrarea străinilor, acomodarea și naturalizarea definitivă ai acestora este destul de modestă, în raport cu stocul de persoane de origine străină aflate în țară. De permise de ședere permanentă dispun doar 36 procente din totalul străinilor, iar cetățenia a fost acordată doar la 6 procente de persoane în raport cu stocul total al străinilor în țară.

Asigurarea unor măsuri de integrare cât mai complexe pentru membrii familiilor reîntregite în Republica Moldova ar fi unul dintre cele mai eficiente mecanisme, cu efect multiplicativ și cost-eficient pentru integrarea străinilor. Familia cuprinde un cerc de persoane care, fiind incluse în măsurile de integrare, permanent interacționează între ele, fac schimb de informații noi și de experiența aplicării cunoștințelor dobândite. Se asigură interacțiunea inter-generațională (părinți – copii), fapt ce sporește gradul de socializare și incluziune socio-economică și educațională mai deplină a întregii familii. Realizarea măsurilor țargetate pentru participarea mai activă a femeilor migrante în câmpul muncii și asigurarea cuprinderii depline a copiilor imigranților în sistemul educațional al țării ar stimula procesul de integrare.

Este necesară și calcularea resurselor necesare pentru asigurarea instruirii străinilor în a cunoaște limba română. Aceste calcule urmează să țină cont și de specificul categoriilor de străini cu ședere în RM (din ce țară provin, tradițiile socio-culturale a țării de origine, modelul familiei și atitudinea față de femeie, nivelul de instruire și capacitatea persoanei de a învăța o limbă nouă, posibilitatea recunoașterii competențelor etc.) și programarea distinctă a sumelor necesare în bugetul autorităților responsabile ar contribui responsabilizarea lor pentru volumul și calitatea măsurilor realizate.

Verificarea eficienței măsurilor realizate necesită o monitorizare continuă și obiectivă, prin stabilirea unor seturi de indicatori în toate domeniile relevante, colectarea, sinteza și analiza datelor obținute. Domeniile și tipul indicatorilor posibili

pentru monitorizare au fost obiectul cercetărilor efectuate cu spriginul structurilor internaționale (Studiul OIM, 2014) și mediul academic.

De remarcat, că instabilitatea legislativă și instituțională de asemenea are impact nedorit, tergiversează elaborarea și implementarea politicilor vizionare, de durată privind integrarea străinilor. Drept exemplu, pe parcursul anilor 1990-2024, legi noi ce țin de imigrarea și șederea străinului în țară au fost adoptate de 5 ori, în acestea fiind per-total operate 22 modificări. Intervențiile au influențat, ca exemplu, condițiile de intrare și perioadele de ședere a străinilor în țară, afectând planificarea consecventă a măsurilor de integrare. Iar modificarea Legii cu privire la Guvern în perioada respectivă de circa 31 ori, a avut repercusiuni supra sistemului autorităților publice implicate în gestionarea proceselor migraționale, a condus la repartizare frecventă între ele a domeniilor de activitate și de responsabilități, incoerență activității în domeniul dat. Aceasta impune necesitatea unei mai bune coordonări ale activităților autorităților publice la nivel central și local întru asigurarea unitară, coerentă și consecventă în realizarea măsurilor.

La fel este important de a dezvolta în cadrul politicilor de integrare a străinilor a măsurilor pe termen lung, care să contribuie la acomodarea reciprocă între toate categoriile de străini aflați în țară (beneficiarii unei forme de protecție, imigranții, persoanele născute în afara țării și alte categorii de persoane) și locuitorii RM, monitorizarea permanentă a efectului politicilor date.

Având în vedere importanța deosebită a integrării străinilor, pentru coeziunea socială și civică în țară, este necesară susținerea activă a străinilor și apatrizilor cu statut de ședere legală în Republica Moldova, asigurarea participării lor la viața economică, socială și culturală a țării. Acest obiectiv urmează a fi susținut și prin sporirea gradului de conștientizare a persoanelor publice, a societății civile și a străinilor înseși importanța procesului de integrare.

Autoritățile publice urmează să întreprindă măsurile necesare pentru asigurarea unui dialog intercultural între străinii cu drept de ședere legală și populația locală. Deoarece se atestă creșterea numărului străinilor cu drept de ședere pentru reîntregirea familiei, atât din reprezentanții popoarelor entice care s-au dezvoltat istoric pe teritoriul RM sau în regiune, dar și celor cu mai puțin cunoscute de mediul local, este necesară inițierea activităților de integrare ai acestora cât repede. Programele de inițiere socio-culturală urmează a fi obligatorii pentru toți străinii cu ședere pentru reîntregirea familiei imediat acordarea dreptului de ședere.

Este importantă includerea timpurie în programele de integrare a femeilor și copiilor, asigurarea monitorizării permanente a reușitei copiilor în sistemul educational, prevenirea ostracizării și bulling-ului în raport cu acestia.

Având în vedere importanța unei coeziuni sociale în țară, este necesară susținerea activă a străinilor și apatrizilor cu statut de ședere legală în Republica Moldova în participarea activă la viața economică și socială. Acest obiectiv urmează a fi susținut prin sporirea gradului de conștientizare a persoanelor publice, a societății civile și a străinilor înseși privind importanța procesului de integrare.

Notă: *Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM). (2024). *Lista prestatorilor de servicii de formare profesională contractați de ANOFM și Lista meseriilor/profesiilor/specialităților pentru anul 2024.* https://anofm.md/sites/default/files/inline-files/Lista%20FP%20SITE_3.pdf
- Buciuceanu-Vrabie, M., & Savelieva, G. (2023). Sustenabilitatea sistemelor sociale în contextul îmbătrânirii populației. In *Economic growth in the conditions of globalization*, 17th International Scientific-Practical Conference, Vol. 3 (pp. 21–31). Chișinău: [SEP ASEM]. <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.V.2023.17.10>
- Codul Educației al Republicii Moldova: nr. 152 din 17.07.2014. (2014). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 319-324, art. 634. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143290&lang=ro#
- Compania Națională de Asigurări în Medicină. (CNAM). (n.d.). <http://cnam.md/despre-cnam/>
- Compendiul Statistic al Profilului Migrațional Extins al Republicii Moldova pentru anii 2020-2022.* (2023). https://igm.gov.md/wp-content/uploads/2024/04/compendiul_statistic_al_pme_editia_2023.pdf
- Directiva UE privind dreptul la reîntregirea familiei: nr. 2003/86/CE din 22.09.2003. (2003). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L251, 12-18, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32003L0086&qid=172118981666>
- European Commission (EC). (n.d.). https://immigration-portal.ec.europa.eu/italy-family-member_en, https://europa.eu/youreurope/citizens/residence/residence-rights/naturalisation/index_ro.htm
- Gagauz, O., Tabac.T., & Pahomi. I. (2023). Depopulation in Moldova: the main challenge in context of extremely high emigration. *Vienna Yearboof of Populaton Research*, 21,1-25. <https://doi.org/10.1553/p-ke2z-76zz>
- Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Programului unic de asigurări obligatorii de asistență medicală: nr 1387 din 10.12.2007. (2007). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 198-202, art. 1443. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136680&lang=ro
- Hotărârea Guvernului cu privire la eliberarea invitațiilor pentru străini: nr. 331 din 05.05.2011. (2011). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 78-81, art. 38. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115480&lang=ro
- Hotărârea Guvernului privind aprobarea Metodologiei de finanțare în bază de cost standard per-elev instituțiilor de învățământ primar și secundar (ciclul I și II) din subordinea autorităților publice locale de nivelul al doilea: nr. 868 din 08.10.2014. (2014). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 319-324, art. 930. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141223&lang=ro#

- Legea cetățeniei Republicii Moldova: nr. 1024 din 02.06.2000. (2005). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. Ediție specială, art. 0. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143988&lang=ro#
- Legea cu privire la migrație: nr. 1518-XV din 06.12.2002. (2002). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1-2, art. 2. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=29666&lang=ro#
- Legea cu privire la migrațiune: nr. 418-XII din 16.12.1990. (1990). <https://irp.md/uploads/1195735536.pdf>
- Legea cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj: nr. 105 din 14.06.2018. (2018). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 295-308, art. 448. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139819&lang=ro#
- Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova: nr. 274 din 27.12.2011. (2020). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 372-382, art. 342. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136576&lang=ro#
- Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova: nr. 764 din 27.12.2001 (2001). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16, art. 53. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=62949&lang=ro
- Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova: nr. 200 din 16.07.2010. (2010). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 179-181, art. 610. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112700&lang=ro
- Legea privind resortisanții statelor terțe care au obligația deținerii unei vize și resortisanții statelor terțe care sânt exonați de obligativitatea deținerii unei vize la traversarea frontierei de stat a Republicii Moldova: nr. 257 din 01.11.2013. (2014). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1-3, art. 02. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112701&lang=ro
- Migrant Integration Policy Index*. (2020). https://www.mipex.eu/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw7Py4BhCbARIsAMMx-L1pFs00-CvUGJXa5nf80cu6_7gae2ttxoc2XL--MYCtCLxcr4D4YaApRhEALw_wcB
- Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2017-2021: raport analitic*. (2022). Chișinău. https://drive.google.com/file/d/1_WIHXIN1_akIGNePmX9NmD1MrR7xcfOH/view
- Regulamentul (CE) al Parlamentului European și al Consiliului privind instituirea unui Cod comunitar de vize (Codul de vize): nr. 810 din 13.07.2009. (2009). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L243, 1-58.
- Studiul OIM Cu privire la integrarea străinilor în Republica Moldova, crimele bazate pe ură și discriminare*. (2014). https://ombudsman.md/wp-content/uploads/2018/12/studiu_integrarea_str-1.pdf

MODELE ȘI PRACTICI INTERNAȚIONALE APLICATE ÎN MANAGEMENTUL MIGRAȚIEI

Tatiana TABAC, cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice din Moldova,
E-mail: tania.tabac@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9526-6642>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.25>

Abstract. *This paper examines international and European models and practices applied in migration management. The findings demonstrate that in France, the assimilation model, based on the principle of jus soli, promotes cultural homogeneity and national identity while addressing significant demographic issues. Germany applies a segregation model grounded in the principle of jus sanguinis, which emphasizes ethnic criteria. In contrast, the United Kingdom promotes a pluralistic approach to migration management, encouraging the harmonious coexistence of different cultural and ethnic groups within a diverse society. The adaptation model for migration flows, used by several countries in the European region, assumes that migrants adjust their behaviours, values, and norms to conform to the host society while preserving their ethnic and cultural identity. In Canada, Australia, and New Zealand, hybrid models are applied, combining interventionist approaches with the selection of migrants based on their human capital. Although the European Union has established a common framework for migration management across member states, national migration policies remain divergent, and the implementation of EU directives and regulations is often fragmented and insufficient. On the international level, a comprehensive intergovernmental agreement, the Global Compact for Migration, has been adopted to address all dimensions of international migration, aiming to ensure safe, orderly, and regulated migration. In conclusion, the author emphasizes that given that the Republic of Moldova is in the process of negotiating its integration into the European Union, adjusting the national legislative and regulatory framework to European standards will be a necessary measure for effective migration management.*

Keywords: *international migration, migration management, Global compact for migration, Moldova*

JEL: F22, J15, J61, K37

UDC: 314.15

Introducere. Fiind o caracteristică emergentă a procesului de globalizare, migrația populațiilor în prezent se diferențiază semnificativ de modelele migraționale din epocile anterioare. Această transformare este influențată de o multitudine de factori economici, sociali și politici care conturează deciziile

migratorii ale indivizilor și familiilor. În contrast cu migrațiile colective din trecut, care implicau grupuri organizate în căutarea securității și coeziunii sociale, migrația contemporană este adesea realizată la nivel individual, reflectând astfel diversificarea motivațiilor și condițiilor care determină mobilitatea internațională. În contextul actual, managementul migrației a devenit o provocare majoră pentru guvernele naționale. Politicile de migrație trebuie să fie suficient de flexibile pentru a răspunde atât nevoilor migranților, cât și impactului acestora asupra societăților de origine și de destinație. Este esențial ca aceste politici să vizeze asigurarea protecției drepturilor migranților și să sprijine procesul de integrare al acestora în noile comunități. Un management eficient al migrației necesită o abordare coordonată și colaborativă la nivel internațional, care să includă elaborarea de politici fundamentate pe date empirice, promovarea parteneriatelor între state și organizații internaționale, precum și adoptarea unor strategii flexibile capabile să răspundă dinamicii complexe a fenomenului migraționist global.

Metodologie. Studiul se concentrează pe investigarea teoretică a practicilor și experiențelor internaționale aplicate în gestionarea fluxurilor migraționale în țările cu volume semnificative de imigrație. În mod special, această cercetare își propune să evalueze gradul actual de dezvoltare a politicilor de management al migrației, la nivel internațional și european, cu scopul de a evidenția caracteristicile specifice și eficacitatea acestor practici. Scopul cercetării constă în identificarea și analiza aprofundată a modelelor și practicilor internaționale de gestionare a migrației, în vederea examinării aplicabilității lor în contextul socio-economic al Republicii Moldova.

Rezultate principale. Guvernele naționale aplică diverse modele în gestionarea migrației, acestea fiind elaborate și implementate în funcție de contextul politicilor internaționale, dar și de interesele și prioritățile naționale din domeniile economic, social și politic. De exemplu, state economic dezvoltate din Europa, precum Marea Britanie, Franța și Germania, adoptă modele distincte de gestionare a migrației, fiecare fiind adaptat specificului și intereselor naționale. Acestea se referă la modelul de asimilare, modelul de segregare și modelul pluralist.

Modelul de asimilare a fluxurilor migraționale este utilizat în Franța. Acesta se concentrează pe integrarea completă a migranților în societatea gazdă și presupune că migranții vor adopta cultura, valorile și normele sociale ale societății franceze, renunțând treptat la particularitățile culturale dobândite în țara origine. Politicile de asimilare includ cursuri de limbă, programe educaționale și acces la serviciile sociale și economice ale țării gazdă (Joppke, 2007). Scopul final este ca migranții să devină cetățeni activi și integri ai societății gazdă, contribuind la coeziunea socială și la dezvoltarea economică.

Principiul de funcționare a modelului de asimilare este ”dreptul pământului” (juis soli), respectiv, acesta permite statului să mențină omogenitatea culturală și identitatea națională, abordând în același timp problemele demografice semnificative, cum ar fi scăderea populației de vârstă activă și îmbătrânirea demografică. Pe de altă parte, pentru migranți, acest model facilitează adaptarea și integrarea în noua comunitate.

Modelul de segregare a migrației este întâlnit în Germania și presupune menținerea migranților și a populației locale în comunități separate, cu un minim de interacțiune culturală și socială (Попов și Товышева, 2015). Modelul de segregare funcționează după principiul ”dreptul sângelui” (juis sanguinis) și prioritizează criteriile etnice. Acest model poate exista atât din cauza politicilor deliberate ale guvernului, cât și din cauza barierelor lingvistice și culturale. Deși migranții pot lucra și contribui economic, accesul lor la resurse și oportunități poate fi limitat. Abordarea respectivă a migrației poate duce la tensiuni sociale și economice pe termen lung, însă poate proteja identitatea culturală a migranților.

Segregarea în Germania semnifică separarea migranților de cetățenii germani autohtoni. Migranții sunt considerați muncitori temporari, iar în absența descendenței germane, obținerea cetățeniei germane și altor drepturi importante este aproape imposibilă. În consecință, Germania găzduiește numeroase comunități izolante de migranți, care reflectă o diversitate etnică și culturală semnificativă. Această abordare diferențiază Germania în mod clar de Franța. Politica actuală a Germaniei se concentrează pe restricționarea imigrației și înăsprirea cerințelor privind calificările migranților de muncă, accelerarea procesului de integrare a acestora și evaluarea eficienței economice a contribuțiilor lor. Piața muncii din Germania este relativ deschisă pentru migranții cu înaltă calificare, inclusiv cercetători, programatori, specialiști și studenți. Cu toate acestea, pentru ceilalți migranți, există restricții în ceea ce privește angajarea.

Această politică reflectă o abordare pragmatică în gestionarea migrației, care urmărește să echilibreze nevoile economice ale țării cu menținerea coeziunii sociale și a identității naționale. Modelul german de segregare poate fi considerat un instrument eficient pentru controlul fluxurilor migraționale și pentru asigurarea că doar cei care pot aduce o contribuție semnificativă economiei sunt integrați pe termen lung. Totuși, această abordare poate genera provocări în ceea ce privește integrarea socială și coeziunea comunităților de migranți, care rămân izolate de populația autohtonă.

Spre deosebire de Franța și Germania, Marea Britanie implementează **modelul pluralist** în gestionarea migrației. Modelul pluralist promovează coexistența armonioasă a diferitelor grupuri culturale și etnice într-o societate. Acest model recunoaște și respectă diversitatea culturală, încurajând migranții să-și păstreze identitatea culturală și, în același timp, să participe activ în viața socială și economică a țării gazdă. Politicile pluraliste includ suport pentru organizațiile comunitare, protecția drepturilor minorităților și programe care promovează dialogul intercultural. Scopul este de a crea o societate incluzivă, în care diversitatea este considerată un avantaj (Sayed și Faisal, 2020).

Declanșarea migrației masive în Marea Britanie a avut loc începând cu anul 1948, iar în anul 1985 a fost introdus principiul „sistemului multicultural”, care rămâne valabil și în prezent. Acest principiu recunoaște oficial existența diverselor comunități naționale și le conferă dreptul de a-și apăra interesele la nivel de stat, permițându-le să trăiască în comunitățile lor, păstrându-și cultura, valorile, tradițiile și obiceiurile proprii (Castles, 1995). Această abordare reflectă o recunoaștere a diversității culturale și a importanței menținerii identității etnice în contextul

integrării sociale și economice. Totuși, provocările legate de coeziunea socială și integrarea efectivă a acestor comunități rămân subiecte de discuție și analiză în domeniul politicilor de migrație și în acest caz.

Indiferent de modelul utilizat și în pofida faptului că se urmărește interesul dublu, atât al țării gazdă, cât și al migranților, un aspect negativ comun pentru toate țările menționate este formarea unor comunități paralele stabile, constituite din numeroase grupuri de migranți bazate pe criterii naționale și etnice, chiar dacă fiecare țară utilizează mecanisme diferite de reglementare a migrației. De aceea gestionarea fluxurilor migraționale mari, inclusiv a celor de muncă, necesită o abordare complexă și nuanțată. Modelele de asimilare, segregare și pluralism oferă cadre diferite pentru gestionarea migrației, fiecare cu avantaje și provocări specifice. Alegerea modelului adecvat depinde de contextul socio-economic al țării, de politica guvernamentală și de atitudinile sociale față de migranți. Prin înțelegerea și aplicarea acestor modele, societățile pot gestiona eficient impactul migrației și pot promova coeziunea socială și dezvoltarea economică atât în interesul de stat, cât și respectând drepturile și libertățile fundamentale ale migranților.

Un alt model viabil este **modelul de adaptare** a fluxurilor migraționale, care este utilizat de către numeroase state, inclusiv de Rusia. Fiind una dintre țările care atrag fluxuri semnificative de migranți, după Statele Unite și Germania, Rusia are un model propriu pentru gestionarea migrației, orientat în special către adaptarea migranților în societate. De mai bine de două decenii, Rusia s-a concentrat pe atragerea migranților lucrători, iar politica sa în domeniul migrației este elaborată pe baza principiului de adaptare a lucrătorilor migranți temporari.

Modelul de adaptare presupune că migranții își ajustează comportamentele, valorile și normele pentru a se conforma și a se integra în societatea gazdă, fără a renunța la identitatea lor etnică și culturală. Acest model recunoaște că migranții pot păstra anumite aspecte ale culturii lor de origine, în timp ce se adaptează la elementele culturii din societatea gazdă. Procesul de adaptare se desfășoară pe mai multe niveluri: social, cultural și economic. Mai mult, acesta este un proces bidirecțional, care implică schimbări atât din partea migranților, cât și din partea societății gazdă, care trebuie să accepte diversitatea culturală adusă de migranți, promovând astfel interacțiunea și acomodarea reciprocă.

Modelul de adaptare este aplicat în politica rusă în principal lucrătorilor migranți temporari – care reprezintă grupul țintă principal. Pentru a asigura adaptarea migranților, în perioada 2012-2017, statul rus a efectuat multiple modificări în cadrul normativ, legislativ și administrativ. Aceste ajustări au fost realizate pentru a facilita integrarea lucrătorilor temporari pe piața muncii ruse. Printre măsurile adoptate se numără îmbunătățirea instrumentelor de reglementare juridică a migrației, confirmarea cunoașterii limbii ruse ca element principal, simplificarea procedurii de obținere a cetățeniei pentru migranții înalt calificați și altele (Зорин, 2020).

În anumite state înalt dezvoltate, se observă adoptarea **modelului hibrid** în abordarea migrației, în special în ceea ce privește migrația forței de muncă. Exemple reprezentative ale acestor țări includ Canada, Australia și Noua Zeelandă. Aceste națiuni adoptă o abordare intervenționistă, care se concentrează pe selectarea migranților în funcție de capitalul uman, vizând asigurarea angajabilității pe termen

lung și maximizarea contribuțiilor la societatea gazdă. Astfel, sistemele de migrație în aceste țări s-au îndepărtat de gestionarea strictă bazată exclusiv pe oferta de forță de muncă (OECD, 2019).

Modelele hibride de gestionare a migrației aplică combinarea elementelor provenite din diverse strategii de migrație, având drept scop eficientizarea procesului și maximizarea beneficiilor atât pentru migranți, cât și pentru țările primitoare. Aceste modele recunosc necesitatea adaptării politicilor la oportunitățile și provocările emergente, îmbinând politici economice, sociale, culturale și de securitate în abordarea migrației. Aplicarea acestora presupune colaborare internațională, inclusiv cooperarea cu țările de origine și cele de tranzit, și diversificarea căilor legale de migrație, cum ar fi migrația bazată pe competențe. Un accent deosebit este pus pe integrarea rapidă și eficientă a migranților, prin facilitarea accesului la educație, sănătate și locuri de muncă.

În gestionarea migrației, Canada, Australia și Noua Zeelandă utilizează sistemul Expression of Interest (EoI), destinat selectării candidaților pentru vizele de imigrare. Acesta este un model hibrid, bazat pe competențele migranților și pe acumularea de puncte. Prin metoda EoI, candidații completează formulare în care își exprimă intenția de a imigra și furnizează informații referitoare la vârstă, experiență profesională, nivel de educație și abilități lingvistice. Sistemul evaluează informațiile și atribuie puncte, iar guvernele stabilesc praguri minime aplicate la selecția candidaților.

Beneficiile acestor modele hibride sunt enorme, deoarece asigură flexibilitate și eficiență în procesul de selecție a imigranților. EoI permite statelor să atragă migranți calificați, adaptând selecția la nevoile demografice și economice ale țării, și să răspundă rapid cerințelor pieței muncii. Această abordare contribuie la crearea unui cadru favorabil atât pentru migranți, cât și pentru societățile gazdă, facilitând integrarea și contribuția acestora la dezvoltarea economică și socială.

Gestionarea migrației în Uniunea Europeană se bazează pe o abordare comprehensivă și coordonată a fluxurilor migratorii, cu scopul de a răspunde provocărilor demografice, economice și de securitate cu care se confruntă statele membre. Aceasta implică o combinație de măsuri legislative, instrumente politice și acțiuni practice care vizează atât reglementarea migrației legale, cât și combaterea migrației ilegale, în același timp se asigură respectarea drepturilor fundamentale ale migranților.

Prin intermediul cadrului său legislativ și normativ, UE promovează și sprijină în mod special migrația legală a persoanelor cu înaltă calificare, a studenților internaționali și migrația pentru muncă și formare profesională. Acest obiectiv este realizat prin intermediul mai multor directive, printre care:

- *Directiva privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate* (Directiva UE, nr.1883/2021) – cunoscută și sub denumirea de Cartea Albastră a UE – facilitează accesul lucrătorilor cu înaltă calificare din afara UE pe piața muncii a statelor membre, stabilind condiții favorabile pentru intrarea și șederea acestora;

- *Directiva privind dreptul la reîntregirea familiei* (Directiva CE, nr.86/2003) – reglementează condițiile în care membrii familiei cetățenilor țărilor terțe pot intra și locui în UE pentru a asigura unitatea familială;
- *Directiva privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru cercetare, studii, formare profesională, servicii de voluntariat, programe de schimb de elevi sau proiecte educaționale și muncă au pair* (Directiva UE, nr.801/2016) – creează condiții favorabile pentru atragerea tinerilor talentați și a personalului de cercetare din afara UE.

În contextul competitivității globale pentru atragerea talentelor, UE concurează cu alte destinații precum SUA, Canada și Australia. Directivele speciale menționate sunt implementate pentru a atrage și reține lucrători cu înaltă calificare, în special în sectoarele cu deficit de forță de muncă. Noile prevederi asigură că deținătorii Cărții Albastre nu sunt dezavantajați în raport cu cei care dețin permise de muncă naționale. Studiile din domeniu sugerează că UE nu reușește asigurarea unei mobilități ridicate a personalului calificat atât din interiorul Uniunii, cât și din afara acesteia. Prin urmare, în ultimii ani, accentul a fost pus pe armonizarea și îmbunătățirea legislației în acest domeniu.

Pe lângă asigurarea migrației calificate și a talentelor, UE își concentrează eforturile și asupra combaterii migrației ilegale și consolidării securității la frontierele externe. În acest sens, UE implementează măsuri de prevenire a migrației neregulate și de consolidare a controlului la frontiere prin intermediul unor directive specifice și prin colaborarea cu Agenția Europeană pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă (Frontex). Combaterea migrației ilegale este realizată printr-un set de directive și regulamente care stabilesc proceduri și standarde comune la nivelul statelor membre:

- *Directiva privind standardele și procedurile comune aplicabile în statele membre pentru returnarea resortisanților țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală* (Directiva CE, nr.115/2008) – stabilește un cadru comun pentru returnarea eficientă și umană a persoanelor care se află în mod ilegal pe teritoriul UE, cu respectarea drepturilor fundamentale;
- *Directiva privind prevenirea și combaterea traficului de persoane și protejarea victimelor acestuia* (Directiva UE, nr.36/2011) – prevede măsuri de prevenire a traficului de persoane, sancționarea infractorilor și protejarea victimelor traficului;
- *Directiva de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile la adresa angajatorilor de resortisanți din țări terțe aflați în situație de ședere ilegală* (Directiva CE, nr.52/2009) – reglementează sancțiunile pentru angajatorii care utilizează forța de muncă ilegală;
- *Regulamentul privind Poliția de frontieră și Garda de coastă la nivel european* (Regulamentul UE, nr.1896/2019) – stabilește cadrul juridic pentru funcționarea Frontex, consolidând capacitatea de control la frontierele externe ale UE și facilitând returnarea migranților aflați în situație de ședere ilegală.

Aceste măsuri legislative includ proceduri de prevenire a exploatării lucrătorilor migranți ilegali, facilitarea returnării voluntare și forțate, asigurarea

respectării drepturilor fundamentale ale persoanelor returnate, dar și măsuri ce promovează cooperarea transfrontalieră în combaterea traficului de persoane și migrației ilegale.

Totodată, politica UE reglementează azilul și protecția internațională, precum și facilitarea integrării sociale, economice și culturale a migranților. Inițiativele de integrare includ sprijin pentru accesul la educație, servicii de sănătate și piața muncii, precum și participarea activă la viața comunității. UE sprijină aceste politici prin acorduri și parteneriate cu țările de origine și tranzit, precum și prin inițiative internaționale, cum ar fi "Pactul Global privind Migrația" (Global Compact for Migration) și "Pactul Global pentru Refugiați". Aceste acorduri urmăresc gestionarea ordonată a migrației, asigurarea respectării drepturilor tuturor migranților și responsabilitatea împărțită între țările implicate.

Deși instituțiile UE promovează stabilirea unui cadru comun pentru gestionarea migrației în toate statele membre, politicile naționale de migrație rămân divergente, iar implementarea directivelor și regulamentelor UE este fragmentată și deseori insuficientă. Statele membre păstrează controlul asupra emiterii permiselor de intrare, ședere sau muncă, iar politicile naționale reflectă deseori priorități distincte.

Gestionarea migrației în context global se bazează pe un cadru normativ internațional solid, format dintr-o serie de convenții și protocoale care garantează și protejează drepturile și libertățile fundamentale ale migranților, inclusiv ale lucrătorilor migranți. Aceste convenții stabilesc standarde și norme menite să asigure protecția drepturilor omului, libera circulație în condiții legale și să promoveze tratamentul echitabil, precum și condițiile de muncă decente pentru toți lucrătorii, indiferent de statutul lor migrator. Implementarea acestor instrumente necesită cooperare între state, organizații internaționale și societatea civilă, având ca scop comun îmbunătățirea gestionării fluxurilor migratorii și respectarea drepturilor migranților.

De-a lungul timpului, Republica Moldova a ratificat o serie de convenții internaționale relevante în domeniul migrației, angajându-se să asigure respectarea acestor norme pe teritoriul său, în măsura resurselor disponibile.

O atenție deosebită trebuie acordată Pactului Global pentru Migrație Sigură, Ordonată și Reglementată (PGM), elaborat sub egida ONU și ratificată de Republica Moldova în 2018 (Global compact for migration, 2018). PGM reprezintă un document-cadru de referință, elaborat pe baza Agendei 2030 pentru Dezvoltare Durabilă și a Programului de Acțiune de la Addis Abeba, ținând cont de Declarația adoptată în cadrul Dialogului la Nivel Înalt privind Migrația Internațională și Dezvoltarea din 2013. Acest document istoric constituie primul Acord interguvernamental comprehensiv care abordează toate dimensiunile migrației internaționale.

PGM nu are caracter juridic obligatoriu, dar stabilește 23 de obiective esențiale pentru abordarea migrației internaționale, inclusiv protecția drepturilor migranților și promovarea integrării acestora. Printre obiectivele PGM se numără facilitarea accesului migranților la servicii esențiale, consolidarea căilor legale de migrație, prevenirea și combaterea traficului de persoane, precum și întărirea cooperării

internaționale în domeniul migrației. PGM angajează statele semnatare să implementeze politici și măsuri adecvate pentru protejarea drepturilor migranților și pentru promovarea unei migrații sigure, ordonate și reglementate, în conformitate cu principiile suveranității naționale și obligațiile internaționale ale statelor.

Pentru Republica Moldova, mai mult de 15 din cele 23 de obiective ale PGM sunt de o importanță majoră, facilitând crearea unui cadru eficient de gestionare a migrației și promovând integrarea migranților în mod corespunzător. Aderarea la PGM reflectă angajamentul țării de a promova o abordare responsabilă și coordonată în gestionarea fluxurilor migratorii, în colaborare cu partenerii internaționali și alte state membre.

Concluzii. Republica Moldova se află în plin proces de negociere pentru integrarea în Uniunea Europeană, după semnarea Acordului de Asociere în 2014 și obținerea, în 2022, a statutului de țară candidată la aderare. Prin urmare, alinierea cadrului legislativ și normativ național la cel european va constitui o măsură necesară. Totodată, având în vedere intensitatea actuală înaltă a fluxurilor emigraționale, devine esențial ca Republica Moldova să implementeze politici de dezvoltare coerente și direcționate. În acest context, consolidarea managementului migrației, în special în ceea ce privește controlul fluxurilor și gestionarea proceselor migraționale, devine esențială. Acest efort trebuie completat de elaborarea unor strategii eficiente pentru integrarea populației în procesele migraționale internaționale, asigurând atât o gestionare sustenabilă a migrației, cât și valorificarea potențialului acestui fenomen.

Politica migrațională trebuie considerată un pilon fundamental al gestionării eficiente a migrației. Totuși, este important să se recunoască faptul că managementul migrației implică multiple dimensiuni ale vieții sociale, economice și culturale, afectând atât migranții, cât și populația autohtonă. Restricțiile impuse de state pentru a limita deplasarea migranților între țări sau regiuni, în scopul asigurării securității naționale, au adesea un caracter temporar sau formal. În calitate de segment activ al populației, migranții identifică rapid modalități de a depăși aceste restricții, fie prin respectarea formală a legislației restrictive, fie prin recurgerea la migrația ilegală.

În dezvoltarea sistemului propriu de gestionare a migrației, Republica Moldova poate valorifica experiența internațională, adaptând aceste experiențe la specificul național și la interesele țării. Acest lucru ar putea însemna combinarea elementelor diferitor abordări, precum „modelul de segregare”, „modelul pluralist” și „modelul hibrid” sau „modelul de adaptare”. Indiferent de modelul ales, acesta trebuie să reflecte interesele naționale, să respecte reglementările internaționale și să garanteze drepturile tuturor persoanelor implicate, inclusiv ale imigranților și familiilor acestora. De asemenea, trebuie să asigure securitatea națională, protejând totodată populația autohtonă și promovând coeziunea socială.

Notă: *Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Catles, S. (1995). How nation-states respond to immigration and ethnic diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 21(3), 293-308. <https://doi.org/10.1080/1369183X.1995.9976493>
- Directiva Consiliului privind dreptul la reîntregirea familiei: nr. 86 din 22 septembrie 2003. (2003). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L251, 164-170. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086>
- Directiva Parlamentului European și a Consiliului de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile la adresa angajatorilor de resortisanți din țări terțe aflați în situație de ședere ilegală: nr. 52 din 18 iunie 2009. (2009). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L168, 24-32. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0052>
- Directiva Parlamentului European și a Consiliului de stabilire privind standardele și procedurile comune aplicabile în statele membre pentru returnarea resortisanților țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală: nr. 115 din 16 decembrie 2008. (2008). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L348, 98-107. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0115>
- Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru cercetare, studii, formare profesională, servicii de voluntariat, programe de schimb de elevi sau proiecte educaționale și muncă (reformare): nr. 801 din 11 mai 2016. (2016). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L132, 21-57. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0801&from=ET>
- Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate și de abrogare a Directivei 2009/50/CE a Consiliului: nr. 1883 din 20 octombrie 2021. (2021). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L382, 1-<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021L1883>
- Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind prevenirea și combaterea traficului de persoane și protejarea victimelor acestuia, precum și de înlocuire a Deciziei-cadru 2002/629/JAI a Consiliului: nr. 36 din 5 aprilie 2011. (2011). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L101, 1-11. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=CS>
- Global Compact for Migration. (2018). *Global compact for safe, orderly and regular migration. Intergovernmentally negotiated and agreed outcome*. 13 July. https://www.un.org/pga/72/wp-content/uploads/sites/51/2018/07/180713_Agreed-Outcome_Global-Compact-for-Migration.pdf

- Joppke, C. (2007). Beyond national models: Civic integration policies for immigrants in Western Europe. *West European Politics*, 30(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/01402380601019613>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2019). *Building an EU Talent Pool: A New Approach to Migration Management for Europe*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/6ea982a0-en>
- Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului privind Poliția de frontieră și garda de coastă la nivel europeanși de abrogare a Regulamentelor (UE) nr. 1052/2013 și (UE) 2016/1624: nr. 1896 din 13 noiembrie 2019. (2019). *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L295, 1-131. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1896>
- Sayed, N. A., & Faisal, A. (2020). Migration and socio-cultural pluralism. *International Journal of Advanced Academic Studies*, 2(4), 427-435. <https://www.allstudyjournal.com/article/435/2-4-120-694.pdf>
- Зорин, В. Ю. (2020). *Формирование и институализация государственной миграционной политики в современный период*. В: А. А. Громько (Ред.), *Управление миграцией и модели миграционной политики: возможности и риски*. М.: ИЕ РАН. https://www.instituteofeurope.ru/images/uploads/monografii/2020/migration_2020.pdf
- Попов, К. Г., & Товышева, А. А. (2015). Оценка эффективности внешней трудовой миграции в Республике Башкортостан. *Российское предпринимательство*, 16(21), 3847-3858. <https://doi.org/10.18334/rp.16.21.2020>

DINAMICA MORTALITĂȚII PREMATURE DIN PERSPECTIVA ABORDĂRILOR ȘI INDICATORILOR STATISTICI DIFERIȚI

Irina PAHOMII, doctorandă,
Universitatea Charles, Cehia,
Cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice din Moldova,
E-mail: braga.pahomiiirina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6595-9146>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.21>

Abstract. *The evolution of premature mortality represents a critical indicator of population health and social development, with profound implications for economic sustainability and the capacity of health systems to effectively respond to demographic needs. This article aims to analyse the dynamics of premature mortality from 2000 to 2019 through two methodological approaches – traditional and alternative/dynamic. To achieve the proposed aim, traditional indicators – the share of premature deaths based on a predetermined age threshold – and alternative indicators – lifespan disparity and the derived age threshold that divides deaths into premature and late – were calculated. All the indicators used in this analysis highlighted a clear trend of reducing premature mortality for both sexes while also showing discrepancies between males and females. Both the share of premature deaths up to the age threshold of 65 and the indicator regarding lifespan disparity, and subsequently the threshold derived from it, clearly point to a periodisation of premature mortality over the analysed time horizon – a period of growth/stagnation between 2000-2010 and then a period of constant reduction in premature mortality from 2011-2019. The comparison of the results obtained based on the share of premature deaths and the dynamic age threshold, which separates premature deaths from "late" ones, highlights the limitations of using a fixed and uniform threshold for both sexes. The age threshold of 65 has long been exceeded for females, whereas for males, it is only beginning to be reached. In conclusion, both approaches provide a perspective on premature mortality, and using one or the other depends on the context and the scientific or practical interest guiding them.*

Keywords: *premature mortality, age threshold, traditional approach, dynamic approach, life span disparities.*

JEL: *I12, I14, J11*

UDC: *314.14*

Introducere. Evoluția mortalității premature reprezintă un indicator critic al sănătății populației și al dezvoltării sociale, având implicații profunde asupra sustenabilității economice și asupra capacității sistemelor de sănătate de a răspunde

eficient la nevoile demografice. În Republica Moldova, tranziția demografică și socioeconomică din ultimele decenii a fost însoțită de schimbări semnificative în patern-ul mortalității, fiind observată o creștere continuă a speranței de viață la naștere. Cu toate acestea, mortalitatea prematură rămâne a fi o problemă importantă, fiind adesea legată de cauze de deces necomunicabile, cum ar fi bolile cardiovasculare, cancerele și bolile respiratorii. Aceste evoluții reflectă nu doar inegalități persistente în accesul la servicii medicale, ci și vulnerabilități socioeconomice accentuate, precum și provocările legate de stilul de viață și factori de mediu. Cu toate că importanța mortalității premature este recunoscută, nu există un set de indicatori la nivel normativ pentru analiza mortalității premature.

Scopul acestui articol este analiza dinamicii mortalității premature prin intermediul a două abordări metodologice diferite – tradițională și alternativă /dinamică. Abordarea tradițională măsoară mortalitatea prematură prin intermediul indicatorilor bazați pe o vârstă predefinită, iar abordarea alternativă - indicatori de disparitate a speranței de viață, care măsoară variația vârstei la deces și oferă o perspectivă mai nuanțată asupra distribuției deceselor.

Review al literaturii. În literatura de specialitate se disting diverse abordări asupra mortalității premature, reflectând concepții diferite (Sørheim, Barra, Norheim, Gamlund, & Solberg, 2024). Una dintre cele mai utilizate metode implică stabilirea unui prag de vârstă fix. În această abordare, decesele care au loc sub un anumit prag de vârstă sunt considerate premature. De-a lungul timpului au fost propuse mai multe praguri de vârstă, cum ar fi 65 (Eurostat, 2002; French National Institute for Statistic and Economic Studies, 2023), 70 (OECD, 2011) și 75 de ani (Wong, Shapiro, Boscardin, & Ettner, 2002), dar nu există un consens universal asupra unei limite precise. Alegerea pragului de vârstă depinde în mare măsură de obiectivul științific al cercetării.

O altă abordare, mai dinamică, se bazează pe variațiile speranței de viață. În acest context, mortalitatea este considerată prematură atunci când contribuie la creșterea disparităților în speranța de viață (Sørheim, Barra, Norheim, Gamlund, & Solberg, 2024). Mortalitatea prematură este evaluată prin indicatorul de disparitate a speranței de viață, care măsoară numărul mediu de ani pierduți. Prevenirea deceselor sub acest prag contribuie la reducerea disparităților, în timp ce prevenirea deceselor peste acest prag poate crește inegalitățile (Vaupel, Zhang, & van Raalte, 2011; Zhang & Li, The ratio of expansion to compression: A new measure of lifespan disparity, 2020). Acest prag de disparitate evoluează în timp, reflectând schimbările în longevitatea populației.

Date și metode. Acest studiu își propune să evidențieze dinamica mortalității premature în ultimii 20 de ani, cuprinzând perioada anilor 2000-2019. Studiul a cuprins doar această perioadă pentru a exclude impactul pandemiei COVID-19, care se resimte inclusiv în anii post-pandemici. Unul din obiectivele principale ale cercetării fiind testarea diferitor indicatori.

Setul de date utilizat, include informații despre numărul populației și al deceselor, provine din două surse distincte: date alternative recalulate și datele

oficiale furnizate de BNS. Necesitatea utilizării a două surse de date diferite a fost determinată de aplicarea unor metodologii distincte pentru cuantificarea numărului migranților și, implicit, pentru balansarea numărului populației. Până în 2014, datele oficiale oferite de BNS prezentau numărul populației care cuprindea și migranții care lipseau pentru o perioadă mai mare de un an din țară, ceea ce determina erori în date și o distorsionare a indicatorilor. Anume din această cauză pentru perioada inițială 2000-2014 au fost utilizate datele recalculate în baza unei metodologii dezvoltate de cercetătoarea autohtonă O. Penina și o echipă internațională de cercetători (Penina, Jdanov, & Grigoriev, 2015). Recalculele ulterioare efectuate de BNS au demonstrat fiabilitatea acestor date și acuratețea lor. Începând cu anul 2014, BNS publica datele cu privire la numărul populației cu reședință obișnuită. Termenul de populație cu reședință obișnuită, desemnează populația care în ultimele 9 luni a fost prezentă pe teritoriul țării, fără a fi peste hotarele țării pentru o perioadă mai lungă de cât 3 luni.

Pentru realizarea obiectivelor acestui studiu au fost elaborate tabelele de mortalitate, ce au permis derivarea indicatorilor din cadrul abordării alternative cu privire la discrepanța în durata vieții. Discrepanța în durata de viață – e^\dagger – denotă anii de viață pierduți din cauza decesului prematur (Shkolnikov, Andreev, Zhang, Oeppen, & Vaupel, 2011). De asemenea, în baza acestui indicator a fost calculat pragul de vârstă – a^\dagger – care împarte decesele în cele premature și cele „tardive”. Calculul discrepanței în durata de viață a fost realizat în baza următoarei formule (Kibele, 2012):

$$e^\dagger = \sum_{\alpha=0}^{\omega-1} d_\alpha \bar{e}_\alpha \quad (1)$$

Unde,

ω – cel mai înalt grup de vârstă;

\bar{e}_α – speranța de viață medie rămasă la vârsta α ;

d_α – numărul de decese tabelare la vârsta α ;

α – vârstă.

Pragul de vârstă a fost calculat în baza relației propuse de Zhang și Vaupel (Zhang & Vaupel, 2009). Conform cercetătorilor pragul de vârstă – a^\dagger – este identificat cu vârsta la care această relație este adevărată.

$$e^\dagger = e(a) * (1 - H(a)) \quad (2)$$

Unde,

$H(a)$ – pericolul cumulat la vârsta a ;

$e(a)$ – speranța de viață la vârsta a .

Pentru identificarea vârstei exacte la care această relație va fi adevărată au fost aplicate proceduri de interpolare lineară. Prin urmare, analiza mortalității premature în baza abordării tradiționale a implicat calculul ponderii deceselor premature. În cadrul acestei analize pragul de vârstă până la care decesele se consideră premature a fost considerată vârsta de 65 de ani. Acest prag a fost ales pentru a evita subestimarea mortalității premature, în special, în cazul bărbaților. Pentru a evita impactul variației induse de numărul și structura pe vârste a populației și a distribuției

evenimentelor, în calculul proporției deceselor premature au fost utilizate decesele tabelare. Acest procedeu a permis standardizarea datelor și oferirea unei imagini comprehensive.

Rezultate principale. Unul din indicatorii de bază, care permite interpretarea intuitivă a mortalității premature este reprezentat de ponderea deceselor până la un anumit prag. În cadrul acestei cercetări ne vom axa pe pragul de vârstă de 65 ani din cauza unei speranțe de viață la naștere destul de modeste în cazul bărbaților, un prag de vârstă mai înalt nefiind reprezentativ pentru ei. Atât pentru bărbați cât și pentru femei, se atestată o tendință clară de reducere a mortalității premature în baza ponderii deceselor premature până la vârsta de 65 ani. Este important să consemnăm existența un decalaj destul de impunător între sexe. Această situație este valabilă pentru oricare aspect legat de mortalitate pentru Republica Moldova. Indiferent de indicatorii utilizați se va observa o situație mai puțin favorabilă pentru bărbați în comparație cu cea observată pentru femei. Un aspect mai puțin îmbucurător este determinat de creșterea acestui decalaj spre finalul perioadei de analiză. Astfel, dacă la începutul perioadei de analiză indicatorul observat pentru bărbați era de 1,7 ori mai înalt decât cel pentru femei, atunci spre final perioadei analizate, în 2019, discrepanțele între sexe s-au dublat, ajungând de 2,1 ori mai mari valorile înregistrate pentru bărbați comparativ cu cele pentru femei (*Figura 1*).

La începutul anilor 2000 aproximativ 50% din decesele înregistrate în rândul bărbaților se întâmplau la vârste mai tinere decât 65 ani. Ponderea deceselor premature în rândul bărbaților a înregistrat o creștere constantă până în anii 2010, ajungând la apogeul cu aproximativ 53%. Din 2011 poate fi remarcată o tendință clară de reducere a ponderii deceselor premature în rândul bărbaților. În cazul femeilor, perioada 2000-2010 a fost mai degrabă caracterizată de o stagnare a nivelului mortalității premature, valorile observate variind în intervalul 29-27%. Exact ca în cazul bărbaților, începând cu anul 2011, s-a conturat o tendință clară și sigură de reducere a ponderii deceselor premature.

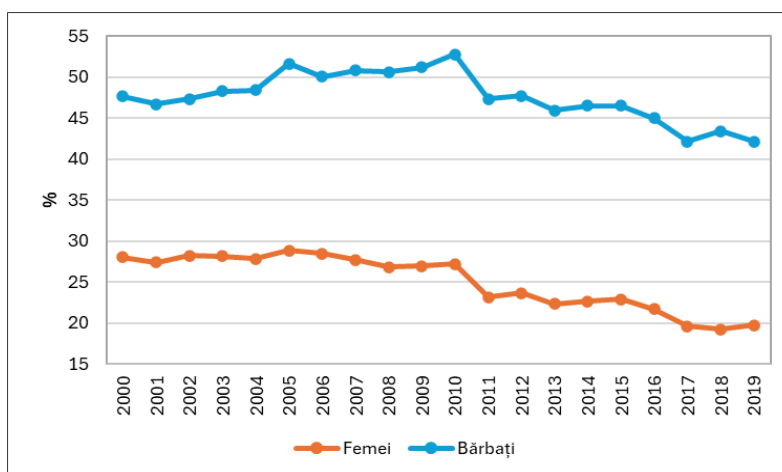

Figura 1. Dinamica ponderii deceselor premature până la vârsta de 65 ani

Sursă: În baza calculurilor autorului

Disparitatea în lungimea de viață reflectă numărul de ani pierduți din cauza decesului prematur. Acest indicator arată o tendință de reducere, similară pentru ambele sexe. Discrepanțele dintre sexe s-au menținut aproape identice pe parcursul perioadei analizate, variind între 2,3 și 2,5 ani (Figura 2). Totuși, reducerea mai evidentă a anilor pierduți din cauza decesului prematur a cunoscut o tendință mai accentuată de scădere, după anul 2010. La începutul anilor 2000 bărbații din cauza deceselor premature pierdeau aproximativ 14 ani de viață, iar femeile circa 11,5 ani. Spre finalul perioadei de analiză, bărbații au reușit să obțină o reducere a disparității în lungimea de viață de aproximativ 1,5 ani, înregistrând valori de 12,5 ani de viață pierduți din cauza decesului prematur. Femeile au fost caracterizate printr-o reducere similară, însă datorită faptului că au pornit de la valori mai scăzute din start în 2019 femeile înregistrau deja 10 ani de viață pierduți din cauza deceselor premature.

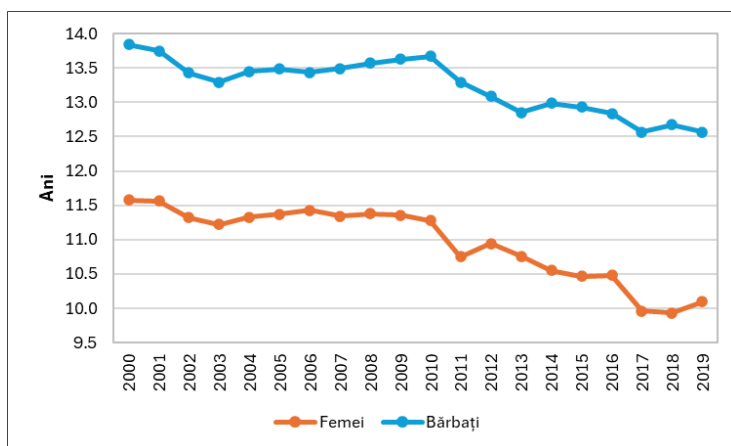

Figura 2. **Dinamica indicatorului disparităților lungimii de viață**

Sursă: În baza calculelor autorului

Unul din indicatorii importanți care pot fi derivați în baza disparității în lungimea vieții este pragul care separă decesele premature de cele „tardive”. Acest prag indică și vârsta până la care reducerea mortalității va contribui la diminuare disparităților.

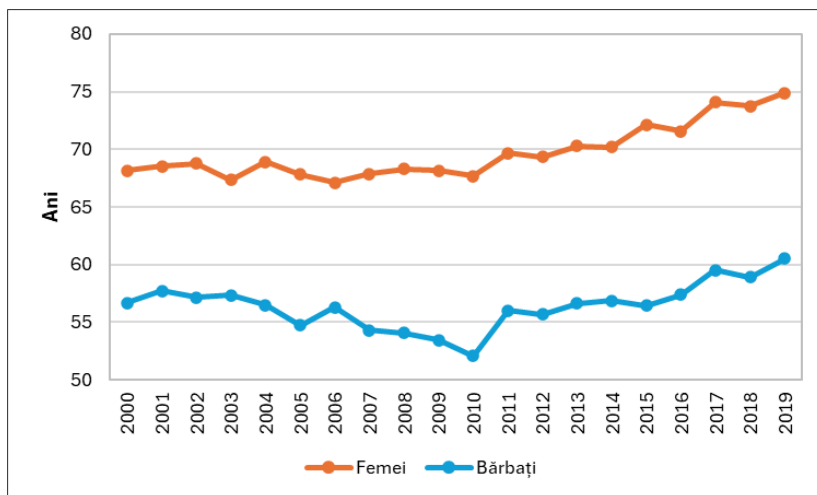

Figura 3. **Dinamica pragului de vârstă în baza indicatorului discrepantei lungimii de viață**

Sursă: În baza calculelor autorului

Evoluția pragului de vârstă dinamic ce separă decesele premature de cele „tardive” prezintă o volatilitate destul de înaltă. Până în 2010, femeile au fost caracterizate de o stagnare a pragului de vârstă în jurul valorilor de 68-69 de ani (Figura 3). Începând cu anul 2011, s-a conturat o tendință clară și stabilă de creștere a acestuia, ajungând, până în anul 2019, la aproximativ 75 de ani. Bărbații au obținut succese mai modeste în acest domeniu, cauza principală fiind reducerea pragului în perioada 2000-2010 de la 56,2 ani până la 52 ani respectiv. În anul 2011, valorile pragului de vârstă s-au reîntors la nivelul observat la începutul anilor 2000. Astfel, din 2011 a fost observată o creștere constantă și sigură a pragului de vârstă, care în 2019 a ajuns la puțin peste 60 de ani pentru bărbați. Creșterea pragului de vârstă observată pentru bărbați totuși este net inferioară celei observate pentru femei. Acest fapt a creat premise pentru aprofundarea discrepanțelor între sexe. Diferența dintre valorile pragului de vârstă observat pentru femei și cel pentru bărbați au evoluat de la 11,5 ani la începutul perioadei de analiză până la aproximativ 15 ani către finalul acesteia.

Concluzii. Toți indicatorii utilizați în cadrul acestei analize au evidențiat tendința clară de reducere a mortalității premature pentru ambele sexe. De asemenea, toți indicatorii oferă o imagine clară a discrepanțelor între sexe. Atât ponderea deceselor premature până la pragul de 65 de ani, cât și indicatorul privind disparitatea lungimii de viață, iar ulterior și pragul derivat din acesta, evidențiază o periodizare clară a mortalității premature în perioada analizată: o etapă de creștere sau stagnare între anii 2000-2010, urmată de o perioadă de reducere constantă a mortalității premature în intervalul 2011-2019. Compararea rezultatelor obținute pe baza ponderii deceselor premature și a pragului de vârstă dinamic, care separă decesele premature de cele „tardive,” evidențiază limitările utilizării unui prag fix și uniform pentru ambele sexe. În cazul femeilor, pragul de 65 de ani a fost depășit de mult timp, în timp ce, pentru bărbați, acesta abia începe să fie atins.

Abordarea clasică totuși rămâne a fi una foarte intuitivă și clară și permite interpretarea simplă și accesibilă a rezultatelor. Totuși, această abordare trebuie adaptată atât pentru sexe, cât și în cazul în care planificăm analize pentru orizonturi de timp mai lungi. Totodată, indicatorul cu privire la ponderea deceselor poate fi mult influențat de structura pe vârste a populației. Impactul disproporționalităților în structura pe vârste este unul foarte important în cazul Republicii Moldova, dat fiind faptul existenței unor discrepanțe semnificative la nivel de efectiv al generațiilor. Abordarea alternativă este, prin urmare, mai sensibilă la decesele survenite la vârste tinere, devenind utilă în evaluarea impactului politicilor destinate reducerii mortalității premature. Totuși, această abordare implică o metodologie mai complexă și o interpretare mai puțin intuitivă, în schimb reflectă situația cu privire la evoluția nemijlocită a mortalității.

În concluzie, ambele abordări oferă perspective valoroase asupra evoluției mortalității premature. Abordarea tradițională este utilă pentru prezentarea situației actuale a mortalității premature și evidențierea discrepanțelor între sexe, fiind accesibilă publicului larg și factorilor de decizie. Pe de altă parte, abordarea dinamică permite o analiză mai detaliată și specifică a evoluției acestui fenomen, facilitând elaborarea de strategii și răspunsuri prompte pentru reducerea inegalităților între diferite grupuri ale populației.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Eurostat. (2002). Premature mortality. Chapter 4. In: *Atlas on mortality in the European Union* (pp. 23-25). Luxembourg: European Communities. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-08-02-004>
- French National Institute for Statistics and Economic Studies. (2023, February 1). *Definition, methods and quality. Definition.* <https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c2232>
- Kibele, E. (2012). Mortality Differentials Across Germany's Federal States. In: E. Kibele, *Regional Mortality Differences in Germany* (pp. 47-90). Dordrecht: Springer Science & Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-4432-5>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2011). Premature mortality. In: *Health at a Glance 2011: OECD Indicators* (p. 204). Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/health_glance-2011-en
- Penina, O., Jdanov, D., & Grigoriev, P. (2015). *Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova.* MPDIR Working paper 011. <https://doi.org/10.4054/MPIDR-WP-2015-011>
- Shkolnikov, V., Andreev, E., Zhang, Z., Oeppen, J., & Vaupel, J. (2011). Losses of expected lifetime in the United States and other developed countries: methods and empirical analyses. *Demography*, 48(1), 211-239. <https://doi.org/10.1007/s13524-011-0015-6>

- Sørheim, P., Barra, M., Norheim, O. F., Gamlund, E., & Solberg, C. T. (2024). Premature Death as a Normative Concept. *Health Care Analysis*, 32, 88-105 <https://doi.org/10.1007/s10728-023-00471-x>
- Vaupel, J., Zhang, Z., & van Raalte, A. (2011). Life expectancy and disparity: an international comparison of life table data. *BMJ open*, 1(1), e000128. <https://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2011-000128>
- Wong, M., Shapiro, M., Boscardin, W., & Ettner, S. (2002). Contribution of major diseases to disparities in mortality. *New England Journal of Medicine*, 347(20), 1585-1592. <https://doi.org/10.1056/NEJMsa012979>
- Zhang, Z., & Li, Q. (2020). The ratio of expansion to compression: A new measure of lifespan disparity. *Plos one*, 15(12), e0243482. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243482>
- Zhang, Z., & Vaupel, J. (2009). The age separating early deaths from late deaths. *Demographic Research*, 20, 721-730. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2009.20.29>

CONTRIBUȚIA PRINCIPALELOR CAUZE DE DECES ÎN SCHIMBAREA SPERANȚEI DE VIAȚĂ ÎN MOLDOVA

Vitalie ȘTÎRBA, doctorand,
Universitatea Charles, Cehia,
cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice din Moldova,
E-mail: stirba.vitalie@ase.md
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5948-6509>

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.22>

Abstract. *Life expectancy in Moldova is registering similar to regional and post-soviet countries trends, with moderate annual growth and a pronounced divergence compared to states with the lowest mortality. Between 2019 and 2023, despite the significant mortality increase during the COVID-19 pandemic, life expectancy grew by 0.8 years in males and 1.3 years in females. This resulted from the transformation of the mortality structure influenced by the COVID-19 pandemic, health system improvements, and population health policies implemented. During the analysed period, a visible decline in mortality from diseases of the circulatory system, cancer, external causes of death, and diseases of the digestive system was emphasised. The prospective mortality decline could result based on previously implemented population health policies but also from the favourable cohort effect when ageing generations have avoided exposure to risk factors that contribute to the development of premature chronic diseases.*

Keywords: *avoidable deaths, life expectancy in Moldova, mortality, causes of death.*

JEL: I18, J10, J11

UDC: 314.14(478)

Introducere. Creșterea mortalității în perioada pandemiei COVID-19 a perturbat ritmul ascendent a speranței de viață înregistrat în anii precedenți în majoritatea țărilor europene și celor din regiune. Totuși, investițiile în sistemul de sănătate, în contextul provocărilor din perioada pandemică, precum și schimbările comportamentale în ceea ce privește stilul de viață al populației, pot contribui la crearea unui fundament solid pentru creșterea rezilienței demografice, prin reducerea mortalității cauzate de diferite maladii sau traumatisme care pot fi tratate ori prevenite. În acest articol, se analizează contribuția principalelor cauze de deces în schimbarea speranței de viață în perioada 2019–2023. Rezultatele studiului evidențiază un spor vizibil a speranței de viață din perioada analizată cu 0,8 ani la bărbați și 1,3 ani la femei, preponderent rezultat de diminuarea mortalității prin bolile sistemului circulator și digestiv, cancer, dar și deceselor cauzate de factorii externi. La bărbați, speranța de viață a înregistrat un spor vizibil în vârstele apte de muncă,

în timp ce la femei principala contribuție în creșterea speranței de viață s-a evidențiat în vârstele 50+. Declinul speranței de viață cauzat de boala coronavirus din perioada pandemică a fost remediat între anii 2022–2023, datorită intervențiilor prompte în contextul imunizării populației, dar și fortificării sistemului de sănătate publică. Totodată, în contextul efectului favorabil de cohortă, pe măsură ce generațiile care au evitat expunerea la riscuri ce contribuie la dezvoltarea bolilor cronice îmbătrânesc, se pot crea premise pentru creșterea speranței de viață și reducerea mortalității cauzate de bolile sistemului circulator și digestiv, cancer, precum și de cele provocate de factorii externi.

Cadrul teoretic. Tendințele speranței de viață la naștere în Moldova înregistrează un ritm moderat de creștere asemănător cu cel evidențiat în țările din regiune, având similarități în structura mortalității după principalele cauze de deces (Meslé & Vallin, 2017). Ritmul moderat de creștere a speranței de viață este cauzat de nivelul înalt al mortalității premature, care diminuează potențialul de sporire a longevității populației (Pahomii, 2024). Mortalitatea excesivă se evidențiază preponderent în rândul populației adulte, la bărbați în vârstele apte de muncă, iar la femei începând cu vârstele 60+.

Dinamica speranței de viață la naștere din Moldova evidențiază disparități la nivel de regiuni, dar și dintre localitățile urbane și cele rurale (Penina, 2022). Principalele cauze de deces ce contribuie la formarea disparităților regionale în speranța de viață la naștere sunt cele prin bolile sistemului circulator, cauzele externe de deces, bolile sistemului digestiv și bolile sistemului respirator (Penina, 2022).

În perioada pandemiei COVID-19, declinul în speranța de viață la naștere din Moldova a evidențiat valori similare cu țările din Europa centrală și de est, unde perioada de ameliorare a provocărilor din domeniul sănătății a fost mai îndelungată, comparativ cu statele cu un nivel redus al mortalității (Kozlov, Pahomii, Gagauz, & Șmit, 2024; Aburto, și alții, 2022).

Date și metode. Datele privind distribuția deceselor pe vârste, sex și cauze de deces au fost obținute de la Agenția Națională pentru Sănătate Publică. Datele furnizate de autoritatea din domeniul sănătății publice privind distribuția deceselor pe cauze sunt prezentate sub formă codificată, conform clasificatorului internațional a bolilor ICD-10. Banca de date al Biroului Național de Statistică a fost sursa pentru informația privind distribuția numărului populației pe vârste și sexe.

Pentru estimarea contribuției cauzelor de deces în formarea diferenței în speranța de viață la naștere dintre doi ani calendaristici, a fost utilizată metoda decompoziției (Andreev, Shkolnikov, & Begun, 2002). Standardizarea mortalității pentru principalele cauze de deces a fost efectuată folosind Revizia Populației Standarde Europene din 2013.

Rezultate. În perioada anilor 2019–2023, nivelul mortalității populației în Moldova a evidențiat perturbări semnificative, preponderent în contextul pandemiei COVID-19, care a produs provocări majore în domeniul sănătății populației. Astfel, dacă la începutul perioadei analizate se atesta o continuitate a ritmului de descreștere

a nivelului mortalității din anii precedenți, în anii 2020 și 2021 ratele mortalității au scăzut considerabil speranța de viață la naștere pentru bărbați și femei. În anii 2022 și 2023, după pandemia COVID-19, nivelul mortalității a scăzut sub cel înregistrat în perioada pre-pandemică.

Nivelul mortalității din perioada analizată a cunoscut o creștere la bărbați de la 25,8 decese per 1000 populație în 2019 la 32,6 decese per 1000 populație în 2021, cu o ulterioară scădere până la 24,2 decese per 1000 populație în 2023. La femei, rata standardizată a mortalității pentru anul 2019 a înregistrat 16,9 decese per 1000 persoane, crescând până la 21,6 decese per 1000 populație în 2021, cu o ulterioară diminuare până la 15,4 decese per 1000 populație în 2023.

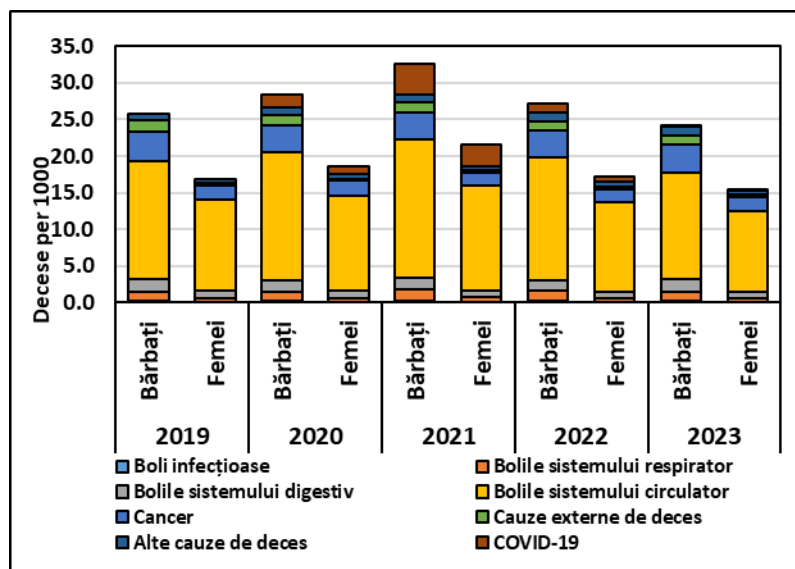

Figura 1. Ratele standardizate ale mortalității pentru principalele cauze de deces pentru bărbați și femei, 2019–2023

Sursa: Calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică și Agenției Naționale pentru Sănătate Publică

Între anii 2020–2021, a fost evidențiată o creștere vizibilă în mortalitatea prin bolile sistemului circulator la bărbați, de la 16,1 decese per 1000 populație în 2019 la 18,8 decese per 1000 populație în 2021. La femei, creșterea mortalității prin bolile sistemului circulator a urcat de la 12,3 decese per 1000 populație în 2019 la 14,2 decese per 1000 populație în 2021 (Figura 1). O contribuție semnificativă în creșterea mortalității în perioada pandemică au avut decesele cauzate de boala coronavirus, care a înregistrat pentru ambele sexe 4,2 decese per 1000 populație. Mortalitatea prin cauzele externe de deces din perioada respectivă a scăzut la bărbați de la 1,6 la 1,4 decese per 1000 populație. În rândul femeilor, declinul mortalității cauzate de factorii externi dintre anii 2019–2023 a înregistrat valori neînsemnate.

Schimbările în dinamica speranței de viață la naștere din perioada analizată derivă din transformările din structura mortalității, asupra cărei și-a lăsat amprenta atât situația epidemiologică, cât și sistemul sanitar și politicile din domeniul sănătății

populației. În perioada pandemiei COVID-19, a fost înregistrat un declin în nivelul mortalității prin cauze externe de deces, preponderent în grupele de vârstă tânără, care derivă din diminuarea activităților economice, precum și restricțiilor privind distanța socială. În același timp, în decursul anilor 2020 și 2021, nivelul mortalității prin bolile sistemului circulator și bolii coronavirus a cunoscut o creștere ascendentă, preponderent în rândul populației vârstnice.

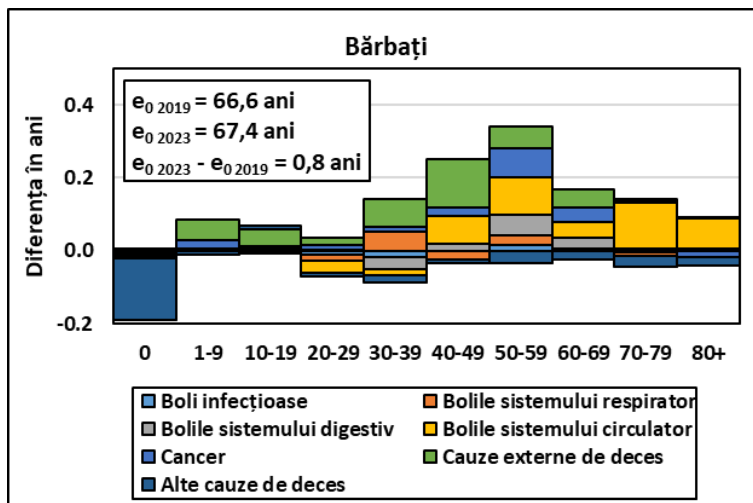

Figura 2. Contribuția principalelor cauze de deces în schimbarea speranței de viață la bărbați dintre 2019 și 2023

Sursa: Calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică și Agenției Naționale pentru Sănătate Publică

În perioada anilor 2019-2023, speranța de viață la naștere a evidențiat o creștere de 0,8 ani la bărbați și 1,3 ani la femei, unde sporul evidențiat este caracteristic perioadei de restabilire în urma pandemiei COVID-19. Această creștere este determinată de diminuarea mortalității prin bolile sistemului circulator, cauze externe de deces, bolile sistemului digestiv și cancer în rândul populației adulte. Sporul speranței de viață la naștere din această perioadă se datorează în mare parte declinului în nivelul mortalității înregistrat în rândul populației din grupele de vârstă 40-49, 50-59, 60-69 și 70+, care au contribuit cu o creștere a duratei medii a vieții la bărbați cu 0,21 ani, 0,31 ani, 0,15 ani și 0,16 ani. La femei, contribuția grupelor de vârstă 50-59, 60-69, 70-79 și 80+ în creșterea speranței de viață la naștere a înregistrat valori de 0,32 ani, 0,45 ani, 0,21 ani și 0,14 ani. Pentru primul an de viață, creșterea în nivelul mortalității a contribuit cu o diminuare ușoară a speranței de viață la naștere atât la bărbați cât și la femei.

Principala rezervă de creștere a speranței de viață la naștere din perioada analizată a fost realizată datorită descreșterii mortalității cauzate de bolile sistemului circulator, care a majorat speranța de viață la naștere cu 0,38 ani la bărbați și 0,8 ani la femei. La bărbați, grupele de vârstă de peste 40 ani au contribui cu cea mai însemnată pondere în declinul mortalității cauzate de bolile sistemului circulator, în timp ce la femei, principala descreștere a mortalității a fost înregistrată în vârstele 55+.

Rezultate preponderent în urma expunerii îndelungate asupra factorilor de risc, ce derivă din stilul de viață, bolile sistemului digestiv sunt specifice populației adulte, căreia îi revine ponderea majoră a mortalității prin această cauză de deces (Penina, 2017). Descreșterea evidențiată a mortalității cauzate de bolile sistemului digestiv dintre anii 2019 și 2023 au contribuit cu 0,11 ani la bărbați și 0,25 ani la femei în sporul total al speranței de viață la naștere din această perioadă. Declinul înregistrat în mortalitatea prin bolile sistemului digestiv fiind caracteristic vârstelor de peste 40 ani pentru ambele sexe.

Declinul mortalității prin cauzele externe de deces, preponderent rezultate în urma traumatismelor și accidentelor rutiere, din perioada anilor 2019–2023, a contribuit la creșterea speranței de viață la naștere la bărbați cu 0,45 ani, unde grupele de vârstă tânără 15-35 și a populației adulte până la 69 au adus cel mai însemnat aport în diminuarea mortalității. La femei, descreșterea mortalității prin cauzele externe de deces a contribuit cu circa 0,1 ani la sporul speranței de viață la naștere între anii 2019–2023.

Mortalitatea prin cancer dintre anii 2019 și 2023, a evidențiat o descreștere segmentată în grupele de vârstă până la 50 ani, cu o contribuție de până la 0,1 ani pentru bărbați și femei în creșterea speranței de viață la naștere. Diminuarea mortalității prin cancer în vârstele de peste 50 ani a sporit speranța de viață la naștere către 2023 în raport cu 2019 cu a câte 1,1 ani pentru ambele sexe.

Mortalitatea cauzată de bolile sistemului respirator, care este influențată de factorii sezonieri, a înregistrat valori fluctuante în grupurile de vârstă, având o contribuție nesemnificativă în creșterea speranței de viață la naștere din perioada analizată.

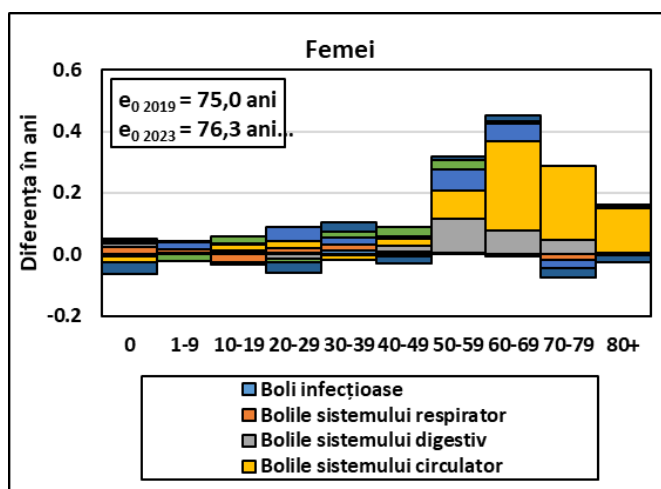

Figura 3. Contribuția principalelor cauze de deces în schimbarea speranței de viață la femei dintre 2019 și 2023

Sursa: Calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică și Agenției Naționale pentru Sănătate Publică

Ascendența mortalității cauzate de boala coronavirus din perioada pandemiei COVID-19, care a întrerupt ritmul moderat de creștere a speranței de viață din ultimul deceniu a evidențiat un efect provizoriu asupra sănătății populației din

Moldova, diminuând semnificativ speranța de viață la naștere între anii 2020–2021. Totuși, în decursul anilor 2022 și 2023, provocările evidențiate în perioada pandemiei COVID-19 au fost ameliorate, inclusiv datorită intervențiilor al sistemului sanitar, dar și în urma dobândirii imunității colective. Creșterea investițiilor în sistemul de sănătate, precum și implementarea politicilor în domeniul sănătății populației pot avea un rol important în diminuarea mortalității și creșterea prospectivă a speranței de viață.

Concluzii. Rezultatele studiului evidențiază schimbările în speranța de viață din Moldova în ultimii ani, analizând dinamica mortalității cauzate de principalele surse de deces. Speranța de viață la naștere din perioada anilor 2019–2023 a înregistrat un spor de 0,8 ani la bărbați și 1,3 ani la femei, spor care se datorează în mare parte perioadei de revenire de după pandemia COVID-19. Aceasta a fost marcată de un declin al mortalității cauzate de factori externi, preponderent în rândul bărbaților tineri și al celor din grupa de vârstă aptă de muncă, precum și de scăderea mortalității cauzate de bolile sistemului circulator în rândul populației adulte.

Totuși, creșterea speranței de viață din ultimii ani poate avea un efect de scurtă durată, iar ritmul prospectiv de creștere a speranței de viață la naștere ar putea înregistra valori moderate. Creșterea anticipată a speranței de viață în următorii ani ar putea depinde de implementarea continuă a politicilor de sănătate publică implementate anterior, dar și de efectul favorabil al cohortelor, pe măsură ce generațiile care au evitat expunerea la riscuri ce contribuie la dezvoltarea bolilor cronice premature avansează în vârstă.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Aburto, J. M., Schöley, J., Kashnitsky, I., Zhang, L., Rahal, C., Missov, T. I., Mills, M. C., Dowd, J. B., & Kashyap, R. (2022). Quantifying impacts of the COVID-19 pandemic through life-expectancy losses: a population-level study of 29 countries. *International Journal of Epidemiology*, 51(1), 63-74. <https://doi.org/10.1093/ije/dyab207>
- Andreev, E., Shkolnikov, V., & Begun, A. (2002). Algorithm for decomposition of differences between aggregate demographic measures and its application to life expectancies, healthy life expectancies, parity-progression ratios and total fertility rates. *Demographic Research*, 7(14), 499-522. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2002.7.14>
- Kozlov, V., Pahomii, I., Gagauz, O., & Šmit, J. (2024). Covid-19 Mortality Shock: Demographic and Economic Losses in Moldova. *Comparative Southeast European Studies*, 72(1), 135-148. <https://doi.org/10.1515/soeu-2023-0063>
- Meslé, F., & Vallin, J. (2017). The End of East–West Divergence in European Life Expectancies? An Introduction to the Special Issue. *European Journal of Population*, 33, 615-627. <https://doi.org/10.1007/s10680-017-9452-2>

- Pahomii, I. (2024). The analysis of premature mortality in selected Central and East European countries. *AUC Geographica*, 59(1). <https://doi.org/10.142/23361980.2024.9>
- Penina, O. (2017). Alcohol-Related Causes of Death and Drinking Patterns in Moldova as Compared to Russia and Ukraine. *European Journal Population*, 33(5), 679-700. <https://doi.org/10.1007/s10680-017-9450-4>
- Penina, O. (2022). *Regional mortality disparities in the Republic of Moldova*. Testimianu State University of Medicine and Pharmacy of the Republic of Moldova. Chişinău: Medicina.
- Penina, O. (2022). Rural-urban disparities of mortality and causes of death in the Republic of Moldova. *Archives of the Balkan Medical Union*, 57(3), 222-230.

INTEGRAREA SOCIOECONOMICĂ A REFUGIAȚILOR UCRAINENI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Valentina COTELNIC, cercetător științific,

E-mail: vcotelnic@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1086-0024>

Olga POALELUNGI, cercetător științific,

E-mail: olga.poalelungi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5012-9505>

Centrul de Cercetări Demografice,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia de Studii Economice din Moldova

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024.24>

***Abstract.** This article analysed the challenges and opportunities created by the socioeconomic integration of Ukrainian refugees in the Republic of Moldova. Based on the data of the Government of the Republic of Moldova and the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), it is estimated that over a million Ukrainian refugees have transited our country to other European destinations, and over a hundred thousand have temporarily settled in Moldova. This fact required a dedicated and prompt effort from the Republic of Moldova authorities and international organisations to integrate refugees into the Moldovan society. The social and economic integration of Ukrainian refugees in the Republic of Moldova is a complex process involving a series of challenges and opportunities for refugees and host communities. The Republic of Moldova, despite its limited resources, responded promptly to these challenges through various initiatives and programs to support refugees. Continued efforts have focused on long-term integration, emphasizing employment, involvement in education and inclusion in society. Based on the studied data, some recommendations are proposed to facilitate the integration of refugees.*

Keywords: refugees, temporary protection, socio-economic integration, employment, education, migration.

JEL: C38, J11, J13, P36

UDC: 316.346.32-053.6(478)

Introducere. Începând cu 24 februarie 2022, conflictul militar din Ucraina a provocat o criză regională majoră și un exod masiv al populației din zonele beligerante. Conform Portalului de date deschise al Înalțului Comisar ONU pentru Refugiați (ODD, 2024), la data de 15 octombrie 2024, circa 6.752.000 de persoane din Ucraina au fost forțate să părăsească țara din cauza conflictului armat.

Cu o populație totală de doar 2,5 milioane de locuitori, Republica Moldova a înregistrat peste 1 milion de persoane din Ucraina care au tranzitat țara spre alte state

membre ale Uniunii Europene. În același timp, 123.729 de persoane rămân în continuare găzduite în Republica Moldova, la aproape trei ani de la începutul conflictului, solicitând un drept de ședere în țară. Autoritățile moldovene au demonstrat o deschidere exemplară și au acordat sprijin considerabil acestor persoane. Pentru a răspunde nevoilor acestora, Comisia pentru Situații Excepționale a introdus, prin Hotărârea Guvernului nr. 21 din 18 ianuarie 2023, institutul de protecție temporară, care a intrat în vigoare la 1 martie 2023. Protecția temporară este acordată în mod excepțional în cazul unui aflux masiv și spontan de persoane strămutate, care nu se pot întoarce în țara de origine. Introducerea institutului de protecție temporară a permis simplificarea procedurilor de identificare a persoanei și recunoașterea statutului și dreptul de ședere a persoanelor respective în Republica Moldova, precum și acordarea asistenței posibile pentru aceștia din partea autorităților și societății din țară. La situația de 31.12.2023 au fost deja documentați 28 332 beneficiari de protecție temporară (Anuarul statistic IGM/2024), dintre care 8507 minori, 19 825 varstnici.

Angajamentul poporului moldav a depășit răspunsul de urgență. Statutul de protecție temporară a defenit un proiect ce acordă posibilități de incluziune și construire a comunității, unde refugiații din Ucraina nu sunt doar primiți, ci și sprijiniți cu instrumentele și oportunitățile necesare de a contribui la noua lor societate. Cetățenii moldoveni, organizațiile societății civile și autoritățile lucrează împreună pentru a se asigura că acești noi membri ai comunității au acces la educație, locuri de muncă și servicii sociale, promovând un sentiment de apartenență într-o țară străină.

Scopul și metoda de cercetare. În cadrul cercetării au fost examinate sursele de date statistice și administrative privind persoanele strămutate din Ucraina, cadrul instituțional și oportunitățile privind acordarea asistenței pentru perioada de aflare în Republica Moldova, posibilitățile de integrare, provocările și posibilitățile de depășire ale acestora.

Rezultatele cercetării. Actele normative privind acordarea protecției temporare persoanelor strămutate din Ucraina au defenit categoriile de persoane eligibile pentru acest statut, identificând totodată grupurile vulnerabile care necesită o atenție deosebită, în special minorii, minorii neînsoțiți sau cei însoțiți de persoane fără împuterniciri legale. Totodată, au fost stabilite un șir de măsuri urgente ce țin de asigurarea cu loc de cazare, accesul la serviciile medicale, la sistemul educațional, acordarea asistenței materiale urgente (pachete alimentare, igienice etc.). În mod special, a fost menționată posibilitatea angajării celor maturi în câmpul muncii, fie în baza ofertei angajatorilor prezentate public, fie în mod individual. În acest caz, angajatorul urma în mod obligatoriu să notifice Agenția Națională a Forței de Muncă privind angajarea persoanei din Ucraina. Pentru beneficiarii de protecție temporară, potrivit unor criterii prestabilite, a fost stabilit accesul la diverse măsuri de asistență socială, finanțate de către organizațiile internaționale, în baza procedurilor și condițiilor aprobate în comun de autoritățile publice, cum ar fi Ministerul Muncii și Protecției Sociale și Ministerului Afacerilor Interne. Având în vedere situația de

urgență, integrarea pleneră a persoanelor din Ucraina a cunoscut un șir de impedimente și provocări.

Provocările integrării. Bariera lingvistică. Majoritatea refugiaților ucraineni vorbesc limba ucraineană sau rusă, în timp ce limba oficială în Republica Moldova este româna. Acest lucru limitează accesul refugiaților la educație, locuri de muncă și servicii publice, precum și limitează posibilitățile de integrare socială prin comunicarea cu populația locală, în special în regiunile rurale.

Accesul la locuință. Asigurarea refugiaților ucraineni cu locuințe potrivite și de lungă durată constituie o mare provocare, mai ales având în vedere numărul mare de refugiați și fondul limitat de locuințe disponibile, în special, cel din zonele urbane. Respectiv, majoritatea refugiaților ucraineni sunt găzduiți în adăposturi temporare, centre de plasament oferite de guvern sau în familii gazdă.

Accesul la piața muncii. Deși legislația moldovenească permite refugiaților să lucreze, adaptarea la piața muncii locală este dificilă, din cauza dificultăților lingvistice, diferențelor în recunoașterea calificărilor și a experienței profesionale. Integrarea refugiaților ucraineni în câmpul muncii necesită o combinație de facilități legislative, suport educațional, asistență socială, susținute de un parteneriat efectiv între sectorul public, privat și organizațiile non-guvernamentale.

Accesul la educație. Integrarea copiilor și tinerilor refugiați în sistemul educațional moldovenesc este complicată de anumite cerințe formale pentru accesul la instituțiile de învățământ din Republica Moldova, prin solicitarea documentelor în original sau copiilor legalizate, ceea ce mulți refugiați nu o pot face. La fel, există necesitatea adaptării curriculumului și asigurării de sprijin lingvistic.

Parcursul refugiaților din Ucraina spre Moldova și alte destinații europene. Exodul ucrainenilor declanșat de începutul războiului din 2022 poate fi împărțit în mai multe faze distincte, fiecare marcată de un set unic de caracteristici. Aceste faze au fost determinate de evoluția conflictului, de situația politică și economică din Ucraina și de răspunsul comunității internaționale la această criză.

Faza inițială (Februarie - Martie 2022) a fost caracterizată prin exodul în masă a persoanelor civile, în principal femei, copii și vârstnici, din zonele afectate de conflict. Această fază a fost marcată de o panică generală, când familiile au încercat să părăsească țara cât mai repede posibil, fără a avea o destinație clară. Cele mai multe persoane s-au îndreptat către țările vecine, cum ar fi România, Polonia, Moldova, Ungaria și Slovacia, care și-au deschis granițele pentru refugiați. La acea etapă, lipsa infrastructurii și a resurselor suficiente pentru a face față unui număr atât de mare de refugiați a fost cea mai mare problemă. În plus, fiind fază inițială a acestei crize, au existat mari dificultăți legate de coordonarea asistenței umanitare.

Faza de stabilizare temporară (Aprilie - Iunie 2022) a impus necesitatea căutării soluțiilor de adaptare la noile realități și de integrare în comunitățile locale. Pe măsură continuării conflictul, persoanele strămutate au început să caute soluții mai stabile, de durată privind acomodarea și integrarea în țările de refugiu. O parte din refugiați au rămas în țările vecine, alții au ales să migreze spre state europene mai îndepărtate, precum Germania, Franța și Italia. Alegerea respectivă a fost motivată de prezența în țările menționate a comunităților de ucraineni, dar și existența mai multor oportunități economice. Integrarea în societățile gazdă, accesul

la locuri de muncă, educație și asistență medicală au devenit priorități majore, totodată au devenit mai evidente și provocările legate de trauma psihologică a refugiaților și necesitatea de a găsi o soluție de securitate mai de durată. Pe parcursul fazelor inițiale, potrivit datelor prezentate de Guvernul Republicii Moldova și UNHCR, circa un milion de persoane din Ucraina au tranzitat teritoriul țării, iar 123 mii au rămas în Republica Moldova pentru o perioadă mai îndelungată.

Faza de migrație secundară (Vara 2022 - Primăvara 2023) se caracterizează prin căutarea securității și stabilității pe termen lung. După ce inițial s-au stabilit temporar în diferite țări, unii refugiați au început să își re-evalueze opțiunile, fie prin deplasarea continuă în căutarea unor condiții mai bune, fie revenind în Ucraina, dacă situația de securitate și economică le permitea, în special în regiunile mai puțin afectate de conflict. Respectiv, țările din Europa de Vest au devenit destinații preferate pentru mulți refugiați în această perioadă, datorită oportunităților economice mai bune și politicilor de integrare mai favorabile. La această etapă, integrarea pe termen lung a devenit o prioritate, implicând recunoașterea diplomelor, învățarea limbii, și obținerea permiselor de muncă.

Faza de stabilizare pe termen lung și integrare (Primăvara 2023 - Prezent) a oferit refugiaților posibilitatea de a găsi un nou început. Ucrainenii care au rămas în țările de refugiu au ales să se concentreze pe construirea unei vieți noi, cu accent pe integrarea în piața muncii, accesul la educație pentru copii și asigurarea unui trai stabil de lungă durată. Mulți refugiați și-au găsit stabilitatea în țările care le-au oferit ajutor constant și, în plus, comunitățile ucrainene din diaspora s-au consolidat, au acordat asistență, asigurând o integrare mai eficientă. În același timp, menținerea legăturilor cu Ucraina și perspectiva de a reveni după război acasă rămâne a fi un deziderat important pentru mulți refugiați.

Conform datelor Eurostat și UNHCR, la situația lunii august 2024, numărul refugiaților din Ucraina în statele europene a constituit 4,615.000 persoane. Tabelul de mai jos prezintă dinamica anuală a distribuirii refugiaților ucraineni pe țări. Majoritate dintre aceștia au obținut protecție temporară de refugiat din partea țării gazdă (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Numărul refugiaților ucraineni în țările europene

Țara	2022	2023	Aug 2024
Polonia	2.000.000	1.500.000	1.400.000
Germania	1.135.000	1.250.000	1.195.000
Republica Cehă	450.000	500.000	480.000
Marea Britanie	150.000	200.000	200.000
Italia	150.000	173.000	170.000
Spania	140.000	190.000	190.000
România	130.000	140.000	135.000
Moldova	115.000	120.000	120.000
Alte țări Europene	750.000	742.000	725.000
TOTAL	5.020.000	4.815.000	4.615.000

Sursa: Eurostat, Înaltul Comisariat ONU pentru Refugiați (UNHCR)

Datele UNHCR estimează ca peste 123 de mii de refugiați ucraineni se află în prezent în Republica Moldova. Dintre aceștia, aproximativ 44.000 sunt femei (37%),

24.000 bărbați (20%), 27.000 băieți (22%) și 25.000 fete (21%). De notat, ca Republica Moldova este unica țară non-UE prezentată în tabelul de mai sus, găzduind un număr impunător de refugiați ucraineni. Acest lucru confirmă faptul că în ciuda resurselor ne semnificative, țara noastră a făcut față provocărilor acestei crize și în continuare întreprinde măsuri pentru crearea condițiilor favorabile pentru integrarea refugiaților.

Inițiative și programe de susținere a refugiaților. Guvernul Moldovei, în colaborare cu comunitatea internațională, a reușit adoptarea și diversificarea unui șir de programe, pentru a asigura integrarea persoanelor strămutate din Ucraina în Republica Moldova. Aceste programe sunt axate pe oferirea asistenței financiare, spații de locuit, instruirea lingvistică, suport psihologic și medical. La fel au fost asigurate diverse programe pentru asigurarea accesului la programe de formare profesională și piața muncii. Drept exemplu, au fost lansate inițiative pentru a ajuta refugiații să învețe limba română și să obțină calificări profesionale recunoscute la nivel local, facilitând astfel integrarea pe piața muncii.

Organizațiile non-guvernamentale, atât locale cât și internaționale, joacă un rol esențial în furnizarea serviciilor direct refugiaților, inclusiv acces la servicii medicale și asistență juridică. Conform rapoartelor UNHCR, în anul 2024 peste 87 de organizații locale și internaționale au activat în parteneriat pentru implementarea programelor comune, facilitarea integrării sociale și economice ale refugiaților ucraineni în țara noastră. Se preconizează că aceste organizații vor implementa proiecte de asistență în valoare de aproximativ 300 milioane USD.

În faza inițială a fluxului de refugiați, Guvernul Republicii Moldova a creat 137 de centre de plasament, dar numărul acestora a fost redus treptat pe măsură ce criza a evoluat. La începutul anului 2024, erau active doar 50 de centre, care găzduiau peste trei mii de persoane, majoritatea fiind femei, copii, vârstnici și persoane cu dizabilități. Scopul pe termen lung al autorităților este să reducă numărul până la 13-15 centre, integrând refugiații în comunitate și oferindu-le soluții mai stabile, cum ar fi angajarea în câmpul muncii sau alte forme durabile de sprijin. Una dintre ele fiind, ca exemplu, facilitarea înscrierii copiilor refugiaților în instituțiile de învățământ. La 8 august 2024, Ministerul Educației și Cercetării (MEC) a emis o actualizare a instrucțiunii de înscriere a acestor copii la școală. Instrucțiunea respectivă a fost adusă la cunoștință spre executare tuturor instituțiilor de învățământ școlar. Prin Instrucțiune, ținând cont de specificul situației, în absența documentelor în original, școlile au fost obligate, să înscrie copiii doar în baza copiilor scanate a documentelor lor, fără a solicita documentul original sau o copie legalizată notarial. Potrivit cerințelor MEC, pentru studenții ucraineni care aspiră să se înscrie la universitățile din Republica Moldova, a fost instituită obligativitatea de a se prezenta personal la instituțiile de învățământ superior de interes, pentru a depune documentele relevante. Măsura respectivă a fost necesară pentru o mai sigură identificare a persoanelor. Totodată, studenților refugiați ucraineni, li s-a stabilit mărimea taxei de studii și contract anual la nivelul cetățenilor republicii Moldova, și nu a celor prevăzute pentru studenții internaționali, care diferă esențial ca mărime.

Pentru trimestrul întâi al anului 2024 MEC a raportat că numărul total de copii ucraineni înscriși în școlile din Republica Moldova a ajuns la 2.314 elevi (1.158 fete

și 1.156 băieți), fiind în creștere față de perioada precedentă. Dintre acești copii, 703 sunt înscriși în instituții preșcolare. În plus, MEC a relatat că acești copii au avut acces la activități de educație non-formală, cum ar fi cursuri de limbi străine, cursuri de abilități speciale sau cursuri de recuperare a materialului.

Plasarea în câmpul muncii. Plasarea refugiaților ucraineni în câmpul muncii din Republica Moldova, constituie o provocare complexă. Angajarea ajută persoana se integreze mai ușor în comunitatea locală și să devină parte activă a societății. Prin muncă, aceștia pot contribui la economia locală și pot stabili legături sociale mai puternice. Accesul la muncă le oferă oportunitatea de a-și recâștiga independența financiară, reducând dependența de ajutoarele guvernamentale sau umanitare. Munca poate aduce efecte psihologice pozitive, deoarece le oferă refugiaților o rutină utilă și un scop, ceea ce poate reduce stresul și anxietatea, cauzate de trauma războiului și relocării forțate. La fel, integrarea refugiaților în câmpul muncii și în societate arată un angajament puternic al Republicii Moldovei față de drepturile și demnitatea omului, solidaritatea internațională și demonstrează capacitatea țării de a rezolva probleme complexe, îmbunătățind reputația Moldovei pe scena globală. În procesul de plasare a refugiaților în câmpul muncii următoarele aspecte importante trebuie luate în considerare:

Evaluarea competențelor pentru a le oferi locuri de muncă potrivite este posibilă prin realizarea testelor de competențe, evaluări de experiență și verificarea diplomelor. În cazul în care competențele refugiaților nu sunt imediat adaptabile la cerințele pieței muncii din Moldova, se recomandă oferirea de cursuri de formare profesională;

Aspecte legale și administrative. Refugiații ucraineni pot să obțină permise de muncă în regim simplificat și să fie informați despre drepturile și obligațiile sale legale. La fel, procedurile de recunoaștere a diplomelor și certificatelor trebuie să fie ușor accesibile, pentru a asigura că refugiații pot lucra în domeniile lor de specializare. În acest sens, se recomandă ca legislația națională să faciliteze accesul refugiaților ucraineni pe piața muncii;

Integrarea în comunitate. Pentru o integrare chibzuită în comunitățile gazdă, refugiații au nevoie de un sistem puternic de suport social și psihologic, având în vedere traumele și dificultățile cu care s-au confruntat. În acest sens, accesul gratis la cursuri de limbă română sunt de o importanță majoră pentru a ajuta refugiații să comunice eficient și să se integreze mai ușor în societate;

Parteneriate și colaborări. Colaborarea cu organizațiile non-guvernamentale, atât locale, cât și internaționale poate juca un rol important în integrarea refugiaților în câmpul muncii, oferind resurse, cursuri de formare profesională și locuri de muncă. La fel, prin intermediul parteneriatelor cu sectorul privat, angajatorii locali pot fi încurajați să angajeze refugiați prin programe de stimulare fiscală sau alte forme de facilități. Astfel, refugiații vor contribui la economia locală prin ocuparea locurilor de muncă vacante și prin stimularea cererii pentru bunuri și servicii.

Având în vedere dificultățile sus-menționate, în legislație au fost introduse modificări, potrivit cărora o categorie de persoanele ce dețin statute speciale (apatrizi, refugiații, beneficiari de protecție umanitară sau protecție temporară) au

primit dreptul de acces la piața muncii și la serviciile sociale ca și cetățenii Republicii Moldova. Eu dispun de dreptul de a se înregistra oficial ca șomer, în căutarea unui loc de muncă la Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM), beneficiind și de pachetul de servicii stabilite în acest sens. ANOFM oferă ucrainenilor înregistrați în evidențe, următoarele servicii gratuite: informații privind locurile de muncă vacante, date de contact ale angajatorilor, ghidare și suport la angajare. Până acum, doar 357 cetățeni ucraineni s-au înregistrat în evidențele subdiviziunilor teritoriale din subordinea ANOFM pentru a primi un astfel de suport la angajare. Potrivit estimărilor ANOFM la sfârșitul lunii august 2024, au fost angajați în câmpul muncii din RM 1,506 refugiați ucraineni, dintre care 1.016 femei și 490 bărbați. Majoritatea au fost angajați în mun. Chișinău (1.156), Bălți (83) și UTA Găgăuzia (59). Aceștia ocupă diverse funcții, inclusiv programatori, ingineri, medici, bucătari, vânzători și educatori. În total, 478 de angajatori moldoveni au oferit peste 4 mii de locuri de muncă pentru refugiații ucraineni.

Dinamica angajării refugiaților ucraineni în Moldova, cu detalii pe cele trei regiuni majore - Chișinău, Bălți și UTA Găgăuzia (*Tabelul 2*).

Tabelul 2. Numărul refugiaților ucraineni angajați în câmpul muncii al RM

Regiune/anul	2022	2023	August 2024
Chișinău	707	988	1156
Bălți	46	61	83
Găgăuzia	n/a	52	59
Alte localități	193	189	208
Total	946	1290	1506

Sursa: Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă,

https://www.anofm.md/view_document?nid=20824

Concluzii și recomandări. Guvernul Moldovei a dat dovadă de capacitate de a reacționa rapid în a răspunde nevoilor de protecție ale persoanelor din Ucraina care și-au găsit refugiu în Republica Moldova. În termen proximi, cu suportul structurilor internaționale, Autoritățile Publice Centrale și cele locale, în comun cu societatea civilă au planificat, organizat și realizat măsurile ce țin de instituționalizarea statutului persoanelor strămutate din Ucraina, asigurarea necesităților urgente și a măsurilor de integrare socio-economică. Totodată, având în vedere că refugiații din Ucraina reprezintă un potențial valoros de resurse umane instruite, iar acțiunile militare în regiune continuă, autoritățile moldave pot să creeze oportunităților suplimentare pentru atragerea refugiaților ucraineni în câmpul muncii din Republica Moldova, în special în plan regional și în mediul rural. În acest scop se pot oferi diferite facilități pentru angajare, asigurarea măsurilor de recalificare profesională pentru aceste persoane, simplificarea procedurilor de recunoașterea studiilor și aptitudinilor lor ș.a. Autoritățile responsabile din țară urmează să monitorizeze în continuare procesele de angajare legală a persoanelor refugiate în câmpul muncii, cu asigurarea pachetului social deplin la semnarea contractelor individuale cu aceștia. Asigurarea activității refugiaților contribuie la o mai bună incluziune socială și contribui la îmbunătățirea coeziunii sociale în societatea gazdă.

Notă: *Articolul a fost elaborat în cadrul programului de cercetare “Tranziția demografică în Republica Moldova: particularități, implicații socioeconomice și consolidarea rezilienței demografice (TDRM, 2024-2027)”.*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Agenția Națională a Forței de Muncă. (n.d). https://www.anofm.md/view_document?nid=20824
- Hotărârea Guvernului privind acordarea protecției temporare persoanelor strămutate din Ucraina: nr. 21 din 18.01.2023. (2023). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 21-22, art. 38. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142062&lang=ro
- Eurostat. (n.d.). <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Imigrarea străinilor, azilul și apatridia în Republica Moldova în anul 2023: anuar statistic.* (2024). <https://igm.gov.md/wp-content/uploads/2024/07/Anuar>
- International Organization for Migration (IOM). (n.d.). <https://moldova.iom.int/ro/date-si-resurse>
- Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. <https://mec.gov.md/ro/content/statistica-1>
- Operational Data Portal (ODP). (2024). <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Good to print: 27.11.2024
Author's lists 17,3. Format B5.
Circulation of 10 copies

Editor's address:
National Institute for Economic Research
Ion Creanga Street 45, mun. Chisinau, MD-2064